

JENNI TOIVANEN

LESKEN ELÄMÄÄ

LESKEYS NAISEN ELÄMÄN OSANA JA SOSIOKULTTUURISENA
ILMIÖNÄ 1700-LUVUN LOPUN SISÄSUOMALAISELLA
MAASEUDULLA

Suomen historian lisensiaatintyö
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2005

Tiedekunta

HUMANISTINEN

Tekijä: Jenni Toivanen

Työn nimi: Lesken elämää. Leskeys naisen elämän osana ja sosiokulttuurisena ilmiönä 1700-luvun lopun sisäsuomalaisella maaseudulla.

Oppiaine: Suomen historia

Aika: Kevät 2005

Laitos

HISTORIAN JA ETNOLOGIAN LAITOS

Työn laji: Lisensiaatintutkimus

Sivumäärä: 181 s. + liitteet 14 s.

Tiivistelmä

Leskeys oli 1700-luvun lopun agraariyhteiskunnassa sekä naisen elämänkulun osa, kulttuurinen käsite että sosiaalisen ympäristön instituutioissa ja käytänteissä muotoutuva ilmiö. Kunkin lesken kohdalla leskeys muotoutui suhteena eri instituutioihin ja ihmisiin. Keskeisiä olivat suhde avioliittoon valtarakenteena, suhde maahan ja sen hallintaan, suhde ympäröiviin ihmisiin, erityisesti lähimmän sukupiirin sisällä, sekä suhde uuteen avioliittoon ja kuolemaan.

Patriarkaaliset ihanteet ja käytännöt vaikuttivat naisen elämänkulkuun. Huoneentaulun säädyistä kotitalous (*oeconomia*) määrittäi naisen elämänkulun rooleja, joita olivat tytär, vaimo, miniä, piika, emäntä, äiti ja anoppi. Patriarkaaliset suhteet olivat henkilökohtaisia, hierarkkisia ja kaksisuuntaisia sekä yhtä aikaa yhteiskunnallisia ja yksityisiä. Tärkeimpiä olivat suhde isään, aviomieheen ja lapsiin. Aviopari muodosti huoneenhallituksen, jonka tuli yhdessä, hierarkkisessa suhteessa toisiinsa, johtaa kotitaloutta. Leskinaisen oli huoneenhallituksen jäljelle jääneenä jäsenenä ideologisesti mahdollista ottaa hallinto kotitaloudessa. Perintö- ja avio-oikeuteen liittyvät omaisuuden (maan) siirtomekanismit määrittivät leskinaisten asemaa ja rooleja. Lesken oli mahdollista nousta talon johtoon, mutta se oli harvinaista ja liittyi poikkeuksellisiin maan omistussuhteisiin. Kruununtilojen perinnöksi osto vaikutti, sillä avio-oikeus oli perintöä tavallisempi syy lesken mahdollisuudelle saada tila haltuunsa.

Lesken sosiaalinen asema ja ikä vaikuttivat siihen, millaiseksi hänen elämänsä leskenä muotoutui. Lasten ikä vaikutti omaa ikää enemmän siihen, millaiset kysymykset tulivat naiselle ajankohtaiseksi leskeksi jäädessä. Nuorille leskinaisille oli olennaista järjestää lasten elatus, kun vanhemmille tärkeämpi oli kysymys auktoriteetin säilyttämisestä tai siitä luopumisesta sekä oma vanhuudenajan elatus. Leskeys merkitsi usein heikentynyttä asemaa esimerkiksi toimeentulon suhteen, ja köyhistä suuri osa oli leskiä. Tämä heijastui leskeyden stereotyyppioissa, jotka kiteytyivät köyhään leskeen, hurskaaseen surevaan leskeen ja iloiseen leskeen, kun taas yleinen vanhan naisen stereotyyppi korosti äidin ja anopin valtaa suhteessa nuorempiin naisiin.

Patriarkaalisen ihanteen mukaan lasten tuli kunnioittaa ja totella äitiään, käytännössä tämän hallussa olevat resurssit vaikuttivat suhteen muotoutumiseen. Perintö toimi konkreettisena vallankäytön välineenä, mutta vanhempien kunnioittamisen ideologialla oli itsenäistäkin merkitystä. Sukupolvi- ja sukupuolihierarkioiden ristikkäisyys teki äidin ja pojan suhteen moniselitteiseksi. Anopin ja miniän välille aiheutti ristiriitoja kilpailuasetelma, joka kohdistui kotitalouden sisäisen, ideologisen ja käytännöllisen järjestyksen naiselle antamaan asemaan ja arvovaltaan. Suhteet lapsiin olivat merkittäviä myös elatuksen kannalta.

Leskeysaika päättyi uuteen avioliittoon tai kuolemaan. Avioliitossa elämistä pidettiin ihmisen luonnollisena osana, ja monet naiset halusivat mennä uudelleen naimisiin. Elämänkulun päättymisen jälkeisten uskonnollisten ja yhteisöllisten seremonioiden asianmukainen toteutus, säädylliset hautajaiset, haluttiin varmistaa jo elinaikana.

Asiasanat

leskeys, naiset, naishistoria, 1700-luku, patriarkaalisuus, kotitalous, avioliitto, perhe, sosiaaliset suhteet

Säilytyspaikka

Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopiston kirjasto

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
TUTKIMUKSEN TEMATIikka JA TEHTÄVÄ	1
LÄHTEET	11
JÄMSÄ 1700-LUVUN LOPUN PAIKALLISYHTEISÖNÄ	17
2 LESKINAINEN YHTEISÖN JA YHTEISKUNNAN JÄSENEÄ	27
SOSIAALINEN KÄYTÄNTÖ JA LÄHDE: KÄRÄJÄT JA TUOMIOKIRJA	27
LESKET KÄRÄJILLÄ	34
MAAN SIIRTOMEKANISMIT LESKEN ASEMAN MÄÄRITTÄJINÄ	44
3 PATRIARKAALINEN KOTITALOUS JA AVIOLIITTO NAISEN ELÄMÄNKULUN KONTEKSTINA	58
AVIOLIITON SOLMIMINEN	58
AIKUISEN NAISEN ROOLIT KOTITALOUDESSA	66
LESKEYS, AVIOLIITTO JA HUONEENHALLITUS	75
4 LESKET KULTTUURISESSA KUVASTOSSA JA ARJESSA	85
LESKEYTEEN LIITETYT KULTTUURISET STEREOTYPIAT: LESKEN MUOTOKUVAT	85
LESKEYDEN MONINAISUUS	89
SÄÄTYLÄISNAINEN	90
TALONPOIKAISVAIMO	93
RUOTUVAIVAINEN	95
5 LESKINAINEN JA SUKUPOLVIEN VÄLISET SUHTEET	102
ÄIDILLINEN VALTA, LAPSELLE KUULUVA KUULIAISUUS	102
POJAT JA TYTTÄRET, MINIÄT JA VÄVYT	110
PERINTÖ SUKUPOLVIEN VÄLISEN SUHTEEN MUOVAAJANA	119
SYYTINKI JA HOIVA	124
6 KOHTI LESKEYDEN LOPPUA	132
LESKEYS SIIRTYMÄVAIHEENA: UUSI AVIOLIITTO	132
VANHAN NAISEN KUOLEMA	146
7 PÄÄTÄNTÖ	151
LÄHTEET	157
LIITTEET	1

Kuviot

Kuvio 1. Naisia tuhatta miestä kohti väestöstä 1749-1810	23
Kuvio 2. Nais- ja miespuoliset lesket Jämsässä 1749-1800	25

Kaaviot

Kaavio 1. Tuomiokirjojen muodollinen taso	31
Kaavio 2. Naisleskelle maaseudulla kuuluneet varallisuuserät	51
Kaavio 3. Naislesken avio-oikeus maaseudulla	54

Taulukot

Taulukko 1. Köyhäinapua Jämsässä saaneiden leskien ja naisten määrä ja suhteellinen osuus 1780-1800	99
Taulukko 2. Leskinaisen kanssa vihityt miehet Jämsässä 1750-1800	142

1 JOHDANTO

TUTKIMUKSEN TEMATIikka JA TEHTÄVÄ

Kun Jämsän Juokslahdella sijaitsevan Koljoson talon isännän Erkki Mikonpojan kuoleman jälkeen tilalla pidettiin lokakuussa 1769 perunkirjoitus, leski Maria Martintytär teki talon kolmestaan jakavien poikiensa Aatamin, Juhon ja Mikon kanssa syytinkisopimuksen eli sopimuksen elatuksesta. Runsaiden, vuosittain maksettavien elintarvikkeiden ja muiden etuisuuksien lisäksi leski erityisesti halusi, että hänen käyttöönsä jätettäisiin hevonen silloin, kun hän tarvitsi sitä joko kirkkoon menoon tai muihin tarpeellisiin matkoihin.¹ Maria Martintytär ei halunnut leskenäkään jättää toimiaan eikä kontaktejaan ulkomaailmaan hoitamatta. Erityisesti kirkossa käyminen oli niin tärkeää hänen leskenelämässään, että hän halusi varmistaa hevoskyytinsä kirjauttamalla sen virallisesti vahvistettuun syytinkisopimukseen, Juokslahti kun sijaitsi kovin kaukana Jämsän kirkonkylältä.

Kirkko oli paikka, jossa molempiin sukupuoliin ja kaikkiin säätyihin kuuluvat jämsäläiset kohtasivat toisensa, niin säätyläiset ja talonpojat kuin palvelusväki, loiset ja kirkonköyhät. Jokainen heistä istui yhtä lailla kirkonpenkissä, vaikka eivät tietysti kaikki yhtä aikaa. Kullakin oli oma, penkkijärjestyksen hänelle määräämä paikkansa. Koljoson talon naiset istuivat Pispalan ja Mellan talojen sekä Patalan puustellin naisten kanssa pohjoislehterin viidennessä penkissä naisten puolella. Leskenä Maria istui kirkossa käydessään samalla tutulla paikalla kuin ennen vaimona, yhdessä miehensä kanssa kirkkoon tultuaan. Penkkijärjestys oli tärkeä sosiaalisen statuksen mittari; kun Kerkkolan ratsutilalla oltiin tyytymättömiä vuonna 1763 laadittuun uuteen istumajärjestykseen, aikoi rusthollari viedä asian puitavaksi oikeuteen saakka.²

---

¹ "...såsom och lemna henne häst, då hon tarfvar anten till kyrcka, eller hennes andra nödiga resor;..."
KA, KKO, Sm 147, 17.10.1769, 859-872v.

² JyMA, JKA, Jämsän kirkon penkkijärjestys 1763; Vilkuna 1996, 50-51.

Kirkoissa noudatetut penkkijärjestykset kuvasivat laajemminkin patriarkaalisen, luterilaisen kolmisäätyopin yhteiskunnan ajattelutapaa ja käytänteitä, joissa jokaisella yhteiskunnan jäsenellä oli oma, määrätty paikkansa. Puhdasoppisen luterilaisuuden kolmisäätyoppi oli oppi teokraattisesta yhteiskunnasta, jossa arjen valtarakenteet muodostuivat kolmen hallituksen pohjalle, hengellisen, maallisen ja huoneenhallituksen, jolla tarkoitettiin kotitaloutta. Yksittäinen ihminen kuului samanaikaisesti jokaiseen kolmesta säädystä, ja yhdessä ne muokkasivat hänen paikkansa yhteiskunnan oikeassa, pyhässä, jumalallisesti määrättyssä järjestyksessä.³

Tässä tutkimuksessa on kysymys naisista, vallasta ja arjesta. Tutkimukseni naiset eivät ole abstraktioita, kasvoton ryhmä 'naisia', vaan he ovat monimuotoinen naisjoukko, joukko yksilöitä. Yksilönä oleminen merkitsee muun muassa sitä, että kullakin heistä on oma, henkilökohtaisten elämäntapahtumien seurauksena muotoutunut elämäntarinansa tai -polkunsaa. Heillä on kuitenkin myös paljon yhteistä. Naisia yhdistää tietty historiallinen, siis ajallinen ja paikallinen, konstellaatio: he elivät 1700-luvun loppupuolella alueella, joka muodosti Jämsän pitäjän. Muista tuon historiallisen tilan naispuolisista asukkaista heidät erottaa, mutta toisiinsa yhdistää se, että kukin heistä oli jossakin vaiheessa elämäänsä leski. Tarkastelen tässä tutkimuksessani sitä, millä tavoin näiden naisten elämä muotoutui leskenä arjessa, kontekstissa, joka lukemattomista rakennusosastista olen kiinnittänyt huomioni ensisijaisesti kahteen: toisaalta heidän yksilöllisiin, mutta samalla osittain kollektiivisiin elämänkulkuihinsa ja toisaalta historialliseen aikaan ja paikkaan, joka näyttäytyy tutkimuksessani lähinnä patriarkaalisen yhteiskunnan sosiaalisina suhteina ja niiden muodostaminen verkostoina ja rakenteina.⁴ Valta asettuu rakentamalleni näyttämölle niiden mukana.

Valta käsitetään tässä tutkimuksessa konkreettiseksi, pääosin sosiaalisiin ja taloudellisiin resursseihin perustuvaksi voimavaraksi, joka mahdollistaa yksilön toimimisen ympäristössään siten, että hän voi vaikuttaa omaan ja/tai häntä ympäröivien ihmisten

---

³ Kuoppala 1963, 14-58; Pleijel 1951, 18-20; Wirilander 1974, 25-27.

⁴ Huomion kiinnittäminen sosiaalisiin suhteisiin ja suhdeverkostoihin on yhä yleisempää sosiaalishistorian tutkimuksessa. Esim. Davis 1996; Levi 1992; Vainio-Korhonen 1998, 159.

elämään.⁵ Keskeinen agraarisen yhteiskunnan valtaa tuottava resurssi oli maa. Naishistoriassa eräs keskeinen kiistakysymys on koskenut suhtautumista naisten alisteiseen asemaan ja subjektiuteen. Esimerkiksi Maria Sjöberg on katsonut, että samalla kun naisten toimintaa ja toimintamahdollisuuksia korostetaan, unohdetaan naisten alisteinen asema. Toiset tutkijat puolestaan ovat katsoneet, että naisen heikomman aseman korostaminen johtaa menneisyyden naisten näkemiseen tahdottomina uhreina.⁶ Nämä näkökohdat ovat kuitenkin yhdistettävissä, kun pidetään mielessä, että naiset olivat aktiivisia ja oma-aloitteisia toimijoita niissä rajoissa, jotka sosiaalinen, kulttuurinen, taloudellinen ja oikeudellinen konteksti heille asetti. Heidän toimijuutensa ulottui myös usein venyttämään noita rajoja.⁷ Arki puolestaan merkitsee tutkimuksessani yritystä kurkistaa esiteollisen agraariyhteisön ruohonjuuritasolle. Juuri arjessa toteutuivat viime kädessä kaikki ne erilaiset vuorovaikutukset, joissa valtasuhteet sukupuolten, sukupolvien ja yksilöiden välillä määrittyivät lopullisesti.

Työssäni relevantti konteksti ja sen mittakaava vaihtelee. Välillä relevantti konteksti on paikallisuus, yhteisöllisyys, jämsäläisyys. Toinen, edellistä laajempi konteksti on valtiollisen tason konteksti, Ruotsin valtakunta ja sen instituutiot, kuten laki ja oikeus tai kirkko. Kolmas, laajin relevanteista selitys- ja tulkintakonteksteista on juutalais-kristillisen perinteen muodostama kulttuuripiiri, joka vaikutti leskiin, heidän yhteisölliseen asemaansa ja leskien kuvaan koko Euroopassa; kuitenkin hiukan muusta Euroopasta poikkeavalla tavalla reformaation jälkeisessä, luterilaisessa Pohjois-

---

⁵ Valta on monimutkainen ja -muotoinen ilmiö, jota on mahdollista käsitteellistää hyvinkin erilaisin tavoin. Katso esimerkiksi Beckmann 1989; Petersson 1989; Korhonen 1989; Hyvärinen 1996; Räsänen 1996. Modernin ja postmodernin feminismin erilaisista valtakäsitteistä kts. Matero 1996, 262.

⁶ Sjöberg 1997a; Sjöberg 1997b; Sjöberg 1998. Myös muut ovat nähneet naisten omaehtoisen toiminnan korostamisen vaarana valtaperspektiivin unohtamisen. Edgren 1997, 230. Naisten toimijuutta on korostanut ja uhrinäkökulmaa kaihtanut esimerkiksi Andersson 1997. Pirjo Markkola on viitannut siihen, että myös sukupuolihistoriasta puhuminen (naishistorian sijaan) voi häivyttää epäsymmetrian ja hierarkkisen suhteen, joka sukupuolten välillä vallitsee. Markkola 2003, 63.

⁷ Ristiriitaa on pyritty ratkaisemaan myös käsiteparin valta-auktoriteetti avulla. Tällöin vallan on nähty perustuvan fyysisiin tai taloudellisiin seikkoihin ja auktoriteetilla on viitattu vallan legitiimiin jakoon, ts. lainsäädäntöön. Tätä alun perin keskiajan tutkijan Judith Bennettin käyttämää käsiteparia on hyödyntänyt mm. oikeushistorioitsija Grethe Jacobsen. Jacobsen 1991, 294-296; Stadin 1997. Mielestäni on kuitenkin luontevampaa käsitellä lain määräyksiä samalla tavoin toiminnan rajoja määrittävänä tekijänä kuin esim. taloudellisia tai kulttuurisia seikkoja.

Euroopassa, Lyndal Roperin *Holy householdin*⁸ kuvaamassa maailmassa. Keskeisin ja merkittävin konteksti, jossa toisaalta tiivistyvät myös kaikki edelliset, on kuitenkin kotitalous. Relevanttien kontekstien monitasoisuuden vuoksi myös tutkimuskirjallisuus on laaja-alaista, ja siksi keskustelen sen kanssa pää-asiassa työn kuluessa.

Avioliitto ja sen perustalle rakentunut kotitalous olivat esiteollisena aikana keskeisimpiä yhteiskunnallisia instituutioita, jotka erottamattomana kokonaisuutena muodostivat yhteiskunnan sosiaalisen, taloudellisen, poliittisen ja kulttuurisen rakenteen. Esimerkiksi Rosemarie Fiebranz on katsonut sillä tarkoitettavan, että valtion näkökulmasta kotitalous (*hushåll*) toimi ideologisena, uskonnollisena ja organisatorisena perusyksikkönä, ja materiaalisesta näkökulmasta puolestaan tuotannontekijöiden hallinta, tuotannon organisointi, verotus ja kulutus olivat järjestyneitä kotitalouksittain. Hän itse määrittää tilan (*gård*) yhteiskunnan keskeiseksi merkityksiä luovaksi symboliksi. Fiebranz katsoo tilan ja kotitalouden merkitysten olevan päällekkäisiä ja kotitalouden olevan symbolisesti merkittävä ja ihmisten ajattelumaailmaa muotoileva käsite, jopa todellisuutta muokkaava kognitiivinen malli.⁹ Erityisesti uskonpuhdistuksen jälkeen avioliiton ideologinen merkitys korostui, sillä se alettiin nähdä yhteiskunnan perustavana elementtinä.¹⁰ Kotitaloutta sääтели uuden ajan alun vuosisatoina uskonpuhdistuksen patriarkaalinen kolmisäätyoppi, joka oli esiteollisen ajan ihmisille tärkeä maailmankuvaa muokkaava diskurssi, sillä se juurtui luterilaisen kirkon tehokkaan kansanopetuksen ansiosta syväälle myös tavallisen väen ajattelutapoihin.¹¹ Kotitalouden sisäisellä järjestyksellä, valtasuhteilla ja harmonialla, nähtiin olevan perustava merkitys koko yhteiskunnan oikealle, jumalalliselle, järjestykselle.¹²

---

⁸ Roper 1991 (1989).

⁹ Fiebranz 2002, 30-33.

¹⁰ Rublack 2001 (1999), 198-199; Shoemaker 1998, 87-88. Osin reformaation aiheuttamat muutokset avioliiton yhteiskunnalliseen merkitykseen olivat myös ristiriitaisia, sillä toisaalta avioliitto menetti teologista merkitystään, lakkasi olemasta sakramentti. MacFarlane 1986, 153.

¹¹ Pleijel 1951, 15-16, 22-34; Parvio 1990, 1010-1011; Väinölä 1995, 17; Helmius 1999, 44; Löfström 2000, 266.

¹² Kotitalous rinnastui metonymisesti koko valtakuntaan, siten että kotitalous oli pienoisonarkia. Koska metonymisessa ajattelussa osa edusti kokonaisuutta, oli kotitaloudella merkitystä myös laajemmin, paikallisyhteisöä ja koko valtakuntaa ajatellen. Eilola 2003, 193-196.

Kotitalouden keskeisyys on heijastunut aiemmassa esiteollista aikaa koskeneessa naisen historian tutkimuksessa toisaalta siten, että leskien mahdollisuutta nousta talouden johtajiksi on korostettu, ja toisaalta niin, että tutkimuksen keskeinen jäsentelykeino on ollut eri siviilisäätyihin kuuluneiden naisten erottelu omiksi ryhmikseen.¹³ Siviilisääty vaikutti niin merkittävästi naisen asemaan, rooleihin ja elämään, että on keskusteltu jopa siitä, kumpi määrittäi naisen toiminnan rajoja ratkaisevammin, siviilisääty vai sukupuoli.¹⁴ Olennaista siviilisäädystä oli kuitenkin nähdäkseni ennen muuta se, että se määrittäi ja muovasi yksilön suhdetta siihen kotitalouteen, jonka piirissä tämä eli, ja siviilisäädyn muutokset jäsensivät tuon suhteen hyvin kokonaisvaltaisesti uudelleen. Iän ja sukupuolen mukaiset elämänvaiheet ja niihin liittyneet sosiaaliset odotukset, roolit ja yhteiskunnallinen säätely rakensivat naisen elämäntulkua¹⁵. Esiteollisena aikana nuo odotukset liittyivät ennen muuta avioliiton ja kotitalouden luomaan roolijärjestelmään.

Avioliiton ja kotitalouden muodostamassa sosiaalisessa kontekstissa naisen elämäntulkku kaikkine vaiheineen jäsenyi lapsuudesta aikuisuuden kautta vanhuuteen siviilisäädyn määrittämien elämänvaiheiden ja niihin kuuluvien erilaisten, osin päällekkäisten, osin vaihtoehtoisten sosiaalisten roolien jatkumona. Nainen oli eri elämänvaiheissaan ja suhteissaan eri ihmisiin tytär, vaimo, miniä, leski, äiti, täti, anoppi tai isoäiti. Suhteessa kotitalouden kokonaisuuden muodostamaan roolijärjestelmään hän saattoi olla esimerkiksi piika, emäntä, vanha emäntä tai syytinkiläinen. Kansanomaisessa ajattelussa yksilöiden luokitteluun, eli sijoittamiseen sosiaalisen todellisuuden kudelmassa, vaikuttivat ennen muuta sukulaisuussuhteet, siviilisääty ja sosiaalinen status, johon kuului merkittävänä osana myös äitiys.¹⁶ Yhteiskunnan ajattelutavat asettivat naisen

---

¹³ Kysymyksessä on tutkimuksen täysin vakiintunut konventio, joten esimerkkejä on loputtomiin, mutta kts. esim. Mäkelä 1989; Pylkkänen 1990; Andersson 1998, erityisesti 90-95; Karlsson Sjögren 1998, erityisesti 48-70. Myös naishistoriaa sivuavassa tutkimuksessa jaottelu on vakiintunut, kts. esim. Vilkkunen 1996.

¹⁴ Sogner & Sandvik 1989, 446; Jacobsen 1991, 298-299.

¹⁵ ”Iän määrittämiin elämänvaiheisiin liittyy erilaisia sosiaalisia odotuksia ja yhteiskunnallista säätelyä, joka kohdistuu miehiin ja naisiin osin eri tavalla.” Kangas & Nikander 1999, 7.

¹⁶ Esimerkiksi kalevalaisissa runoissa naisten ikäryhmät määrittyivät aviosuhteen ja synnyttämisen perusteella, ja naiset olivat siten joko nuoria tyttöjä ja piikoja, naimattomia kosimaikäisiä naisia, vaimoja, emäntiä, äitejä tai anoppeja. Muita kansanomaisia naisten kategorioita (nimityksiä) olivat esim. neito,

ensisijaisesti heteroseksuaaliseen suhteeseen, ja tämän ´parisuhdeideologian´ suhteen selvästi toissijaiseksi jäi naisen rooli äitinä ja suhde lapsiin. Ensisijainen naisen prestiisin ja arvostuksen lähde oli hänen suhteensa mieheen ja vasta toisella sijalla oli äidin rooli.¹⁷

Kaikissa elämänsä rooleissa naiset olivat osallisina suhteissa, joiden eräs elementti oli valta, mutta eri rooleissa nainen asettui patriarkaalisen valtasuhteen eri puolille; vaimona hän oli suhteen alempi osapuoli, äitinä ja emäntänä ylempi. Kotitalouksiin pohjautuvassa yhteiskunnassa myös naisten asema oli sidoksissa kotitalouden rooleihin ja määräytyi ennen muuta niiden mukaisesti.¹⁸ Siitä huolimatta kotitalous, kuten etnologi Inger Lövkronan mukaan perhe, on nähty useimmiten sukupuolineutraalina, eikä sen sisäisiä valtasuhteita ole siksi tarkasteltu.¹⁹ Silloin kun tutkimuksessa on ylipäätään kiinnitetty huomiota uuden ajan alun kotitalouden ja perheen sisäisiin valtasuhteisiin, on uuden ajan alun niitä tulkittu patriarkaalista ihannetta lähtökohtana pitäen hyvin vahvasti isän ja isännän valtaan keskittyen.²⁰ Vaikka yhteiskunnallinen normisto yksiselitteisesti antoikin etusijan perheen miespuoliselle päälle, on tutkimuksessa silti keskitytty liikaa pelkästään aviomiehen/isän/isännän suhteeseen muihin perheenjäseniin. Samalla on unohdettu, että kotitalous oli monimuotoinen instituutio, joka piti sisällään kokonaisen sosiaalisen verkoston erilaisine suhteineen ja hierarkioineen.²¹

Kolmisäätyopin auktorisoimassa kotitalouden sisäisessä hierarkiarakenteessa sukupuoli kietoutui yhteen muiden prestiisin ja vallan elementtien kanssa, joista keskeisimmät olivat ikä²² ja sukulaisuussuhteisiin sidoksissa ollut kotitalouden sosiaalisten roolien

---

nuorikko, vanhapiika, muija ja akka. Siviilisäätyyn perustuvien yhteisöllisesti määrittäneiden statusten esillepano tehtiin esim. erilaisissa rituaaleissa ja pukeutumisessa. Vakimo 2001, 103-106, 140.

¹⁷ Esimerkiksi isäsuomalaisissa maagisissa runoissa ei käsitellä juurikaan hedelmällisyyttä, raskautta ja synnyttämistä, vaan lemmennostatus on keskeinen teema. Stark-Arola 1998, 34. Tämä naisen asettaminen heteroseksuaaliseen parisuhteeseen ja äitiyden laiminlyönti naisen kulttuurisena voimavarana on tuotu naistutkimuksessa yleisemminkin esille.

¹⁸ Collange 1999, erityisesti 25; Toivanen 2002.

¹⁹ Lövkrona katsoo, että neutraalisoletus pätee myös naishistoriaan. Lövkrona 1999, 19-20.

²⁰ Pollock 1998; Katajala 2001, 111.

²¹ Toivanen 2002.

²² Vakimo 2001, 75, 84-85, 107.

järjestelmä. Kolmisäätyoppi rakensi hierarkian toisaalta sukupolvien, toisaalta sukupuolten välille. Hierarkiat ovat hahmotettavissa huoneentaulun antamista kotitalouden sisäisten suhteiden ohjeistuksista, joiden mukaan lasten ja palvelusväen tuli kunnioittaa ja totella vanhempiaan ja isäntäväkeä, vaimon puolestaan aviomiestään.²³ Prestiisi- ja valtajärjestelmä laajentui kuitenkin eksplisiittisesti mainituista kaikkiin kotitalouden sisäisiin suhteisiin siten, että vanhat isännät ja emännät edustivat perheessä ja suvussa korkeinta asemaa, kun taas taloon naidut nuoret miniät sekä tytöt ja lapset kuuluivat alimpaan sosiaaliseen kategoriaan perheen sisällä.²⁴ Edellä sanotun valossa on selvää, että sukupuolen lisäksi naisen siviilisääty ja elämänvaihe vaikutti hänen elämäänsä ja toimintamahdollisuuksiinsa aivan olennaisella tavalla.

Leskeyttä on tarkasteltu pohjoismaisessa historian tutkimuksessa itsenäisenä tutkimusteemana vasta vähän aikaa. Vielä 1970- ja 1980-luvuilla leskeys esiintyi skandinaavisessa historian tutkimuksessa pääasiassa demografian alateemana, olennaisena muuttujana esimerkiksi hedelmällisyyttä tutkittaessa.²⁵ Ida Blom jaotteli 1990-luvun alussa leskeyden historiallisen tutkimuksen kolmiksi: demografiseen, kotitaloutta taloudellisena yksikkönä tarkastelemaan sekä tunteista ja kokemuksista kiinnostuneeseen lähestymistapaan.²⁶ Leskinaiset on usein tutkimuksessa nähty kontrastina muille naisille. Siinä missä naimattomien naisten ja vaimojen on katsottu olleen patriarkaalisesta yhteiskunnan miesvallan alla, lesken asemaa on tutkimuksessa pidetty naiselle poikkeuksellisenä. Leskenä naiselle oli vakiintuneen näkemyksen mukaan tarjolla ennen näkemättömän itsenäisen ja vaikutusvaltaisen asema. Lesken asemasta puhuttaessa viitataan useimmiten kahteen seikkaan. Ensimmäinen merkitykselliseksi on nähty lesken laillinen asema naisena, jolla ei ollut holhoojaa.

---

²³ Svebilius 1893; Gezelius 1666. Svebiliuksen katekismus käännettiin suomeksi vuonna 1745. Tässä on käytetty vuoden 1893 painoksesta tarkastettua ja korjattua laitosta, jonka sisältämä Huoneentaulu on pieniä kielellisiä muutoksia lukuun ottamatta käytännössä samanlainen kuin Gezeliuksen katekismuksen Huoneentaulu.

²⁴ Apo 1995, 17-19; Vakimo 2001, 92.

²⁵ Blom 1991; Johansen 2004, 171.

²⁶ Blom seurasi Michael Andersonin kymmenen vuotta aiemmin esittämään perhehistorian jaottelua. Blom 1991; Anderson 1980.

Toiseksi on painotettu sitä, että leskellä oli mahdollisuus niin kaupunkien porvaristalouksissa kuin maaseudun maataloilla jatkaa itsenäisesti miehensä ammatin harjoittamista.²⁷ Kolmanneksi on korostettu lesken elämää usein leimannutta taloudellista epävarmuutta. Tutkimuskenttä onkin teemoiltaan varsin moniulotteinen, jopa ristiriitainen.²⁸

Naisen koko elämänsä kulkua ja sen mukana muuttuneet roolit on kuitenkin otettava huomioon myös tarkasteltaessa leskeyden elämänsä kulkussa muodostamaa vaihetta. Yksittäisten naisten kohdalla tämä on selvää, sillä naisen elämään leskenä vaikutti olennaisesti kaikki se, mikä kuului hänen elämänsä ennen leskeyttä. Yksittäisten naisten elämänsä kulkujen tutkiminen, edes demografisesti, ei kuitenkaan riitä, sillä leskeys arkisena, kulttuurisena ja mentaalisenä ilmiönä ei tule näkyviin pelkästään eikä ensisijaisesti väestöllisten tekijöiden valossa. Siksi naisen koko elämänsä kulun sosiaalinen rakentuminen muodostaa olennaisen tärkeän taustan leskeyden sosiaalisen rakentumisen ymmärtämiselle. Ihmisen elämänsä kulun dynamiikka syntyy monien tekijöiden summana; vaikutuksensa on niin aikakaudella, yhteiskunnallisella rakenteella ja lähtökohdilla, sukupolvella, yksilön persoonallisuudella kuin ikääntymiseen liittyvillä fysiologisilla, psykologisilla ja sosiaalisilla prosesseilla. Elämänsä kulun tutkimus onkin monitieteinen tutkimuksen ala, jota on tarkasteltu hyvin erilaisista tutkimustraditioista käsin.²⁹ Perusvireensä mukaisesti yksilöön tai yhteisöön ensisijaisesti keskittyvät tutkimusotteet ovat jäsentäneet elämänsä kulkua eri tavoin. Kehityspsykologinen tutkimus hahmottaa elämänsä kulun tyyppillisesti ikäkausien mukaan, jolloin ihmisen elämänsä on jaettu esimerkiksi sellaisiin vaiheisiin kuin lapsuus, nuoruus, aikuisuus ja vanhuus.³⁰

---

²⁷ Kaupunkien naisia ovat tarkastelleet esimerkiksi Manninen 1984, Stadin 1980, Bull 1986, Hörsell 1983. Naisten asema oli monessa suhteessa samanlainen kaupungeissa kuin maaseudulla, koska esimerkiksi kotitalouden hierarkkiset ja ideologiset rakenteet eivät poikenneet toisistaan.

²⁸ Johansen 2004, 174-175.

²⁹ Elämänsä kulkua on tutkittu ainakin antropologian, psykologian, sosiologian, lääketieteen ja historian tutkimuksen parissa. Elder 1981, 78; Häyrynen 1984, 95; Dunderfelt 1990, 8; Elder 1996, 31; Giele & Elder 1998.

³⁰ Katso esimerkiksi Lyytinen, Korkiakangas & Lyytinen 1995 ja Dunderfelt 1992. Ikäkausijaot voivat vaihdella sen mukaan 1) mihin ikävuosiin vaiheiden rajat on asetettu ja 2) onko pidempiä ikävaiheita jaettu pienempiin palasiin, esimerkiksi nuoruus esipuberteettiin ja puberteettiin. Kehityspsykologia jatkaa jaotteluissaan jo antiikista periytyvää käsitystä ihmisen elämänsä kaaaresta. Katso Tuomi 2000.

Sosiaalitieteilijät ovat puolestaan kysyneet, missä määrin elämäntulkua on mielekästä tarkastella vaiheesta seuraavaan ennalta määrättyssä järjestyksessä etenevänä tapahtumana. Järkevämmäksi on nähty hahmottaa elämäntulkua kulttuuristen ja yksilöllisten elämäntulkunäkökulmien kautta.³¹ Mahdollisia lähestymistapoja on tästäkin lähtökohdasta useita, riippuen esimerkiksi siitä, valitaanko tarkastelussa pikemmin kulttuurinen vai yksilön näkökulma. Kulttuurin ja yhteiskunnan tutkimusta lähestyvä mahdollisuus on hahmottaa elämäntulkua yksilön sosiaalisten asemien ja niihin liittyvien roolien jatkumona.³²

Tällainen lähestymistapa antaa mahdollisuuden ottaa lähtökohdaksi tutkittavan yhteiskunnan ja ajan elämäntulkua koskevat sosiaaliset ja kulttuuriset jäsenyydet historiattomien ja universaaleina pidettyjen ikäkausijakojen sijaan. Naisen elämäntulkua toimii tässä työssä jäsentävänä ja selittävänä taustana naisen leskeydelle. Leskinaisten toimintaa käsittelevä yleisesti ja asemaa suhteessa maahan käsittelevän luvun 2 *Leskinainen yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä* jälkeen hahmottelen naisen elämäntulkun rakentumista sosiaalisessa kontekstissaan luvussa 3 *Patriarkaalinen kotitalous ja avioliitto naisen elämäntulkun kontekstina*. Koko tutkimuksen rakenne heijastaa väljästi elämäntulkun näkökulmaa siten, että luvussa 3 tulee esille leskeyttä edeltävä elämäntulkua, leskeyden yksilölliseen ja kollektiiviseen muotoutumiseen liittyneitä tekijöitä käsitellään edellä mainituissa luvuissa 2 ja 3 sekä 4 *Lesket kulttuurisessa kuvastossa ja arjessa*. Lesken asemaa suvussa ja suhteita muihin perheenjäseniin tarkastellaan luvussa 5 *Leskinainen ja sukupolvien väliset suhteet*, ja luku 6 *Kohti leskeyden loppua* on omistettu leskeyden loppumisen vaiheelle elämässä, uudelleen avioitumiselle ja kuolemalle.

Tärkeää koko tutkimuksen lopputuloksen kannalta on se, että olen pyrkinyt 1700-luvun lopun lähteiden mahdollistamissa rajoissa selvittämään tutkimusaineistooni kuuluvien naisten elämäntulkua. Naisten henkilökohtaisten elämäntulkujen tarkastelu on mahdollistanut monien sellaisten asioiden näkemisen, jotka ilman niitä olisivat jääneet

---

³¹ Ruoppila 1995, 402.

³² Elder 1996, 35-36.

havaitsematta. Toiset naisista ovat luonnollisesti tulleet minulle tutkimuksen kuluessa tutummiksi, toiset puolestaan ovat jääneet etäisemmiksi. Jokaisen naisen elämässä on läsnä monia naisen leskeyteen liittyviä teemoja. Toisaalta kenenkään kohdalla kaikki niistä eivät konkretisoidu. Sen vuoksi olen päätenyt valitsemaan tutkimukseeni löyhän päähenkilöiden joukon, joita pyrin pitämään esillä niin paljon kuin se on mahdollista. Samalla toivon, että myös lukijalle osa näistä naisista muodostuisi tutuiksi, sen sijaan että tutkimuksen empiria muodostuisi vain melko satunnaisesti valituista esimerkeistä, jotka perustelevat kulloinkin puheena olevaa abstraktia yleistystä. Tämä toivoakseni palvelee myös 1700-luvun loppupuolen jämsäläisten leskinaisten arjen välittämistä lukijalle.

Leskeyttä lähestytään tutkimuksessa lähinnä sosiaalisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta. Näkökulmani korostaa leskeyttä suhteissa ja suhteina muihin. Leskinaisten elämää ja asemaa tarkastellaan ennen muuta sosiaalisten suhteiden muodostamassa kontekstissa. Huomio kiinnittyy kuitenkin vähemmän leskeen laajemman paikallisyhteisön jäsenenä kuin oman perhekuntansa ja sukunsa osana. Tätä tutkimuksen rajoitetta tosin lieventää se, että esiteollisen yhteiskunnan paikalliset, samoin kuin laajemmat, yhteisöt rakentuivat varsin pitkälle suku- ja perheverkostojen varaan. Tutkimukseni näkökulmina korostuvat leski sukuyhteisönsä jäsenenä ja leskeys osana naisen elämäntulkua.

Tutkimuksessa on näkökulman kahden polttopisteen mukaisesti kaksi kysymystä, jotka täsmentyvät seuraavasti:

Millainen ilmiö leskeys oli naisen elämäntulkun kokonaisuudessa, sosiaalisesti ja kulttuurisesti?

- Millaiset elämisen teemat olivat leskinaisille ajankohtaisia heidän leskeytensä aikana? Mitä leskien arki oli, ja millaisia kysymyksiä heidän tuli ratkaista?
- Millaiset olivat leskien toimintamahdollisuudet suhteessa heille keskeisiin elämäntilanteisiin (maahan, lapsiinsa ja uuteen avioliittoon)?

Miten leskien suhteet ympäröiviin ihmisiin olivat rakentuneet? Mitkä suhteista olivat

keskeisimpiä?

- Miten lesken sosiaalinen ympäristö rakentui? Millainen oli leskien rooli kotitalouden muodostamassa suhde- ja rooliverkostossa?
- Millaiset olivat lesken suhteet häntä ympäröivään sukulaisverkostoon? Miten lesken resurssit vaikuttivat hänen suhteisiinsa?

LÄHTEET

Tämän tutkimuksen keskeinen lähde ovat Jämsän kärjäkunnan renovoidut tuomiokirjat. Käsittelen käräjiä ja tuomiokirjoja käräjien tuottamana lähteenä luvussa *Sosiaalinen käytäntö ja lähde: käräjät ja tuomiokirja* sekä leskien esiintymistä ja toimintaa käräjillä luvussa *Lesket käräjillä*. Merkittävän osan lähteistä muodostavat perukirjat, joita on säilynyt jonkin verran tuomiokirjojen osana, mutta enemmän tuomiokunnan arkistossa omana lähdesarjanaan ja seurakunnan arkistossa. Perukirjoja on säilynyt 1700-luvun loppupuolelta jo suhteellisen runsaasti.³³ Perunkirjoituksen pito ja pesäluettelon laadinta tehtiin pakolliseksi vuoden 1734 laissa ja vaikka määräystä ei aluksi noudatettu varsinkaan köyhimpien ihmisten kohdalla kovin sääntillisesti, yleistyi perunkirjoitusten pito vähitellen 1700-luvun loppua kohden.³⁴

Tämän tutkimuksen kannalta ovat kiinnostavia leskinaisten omien perukirjojen lisäksi heidän puolisoitensa perukirjat. Monessa mielessä nämä leskeysajan alkupuolelle sijoittuvat puolisoitensa perukirjat ovat itse asiassa kiinnostavampia leskien omat. Jälkimmäisistä saa pääosin tietoja vain lesken omaisuudesta, kun sen sijaan isäntämiesten perunkirjoitusasiakirjoihin usein sisältyvät tiedot omaisuuden jaosta ja talouden sisäisistä uudelleenjärjestelyistä kertovat naisen elämän olosuhteista ja asemasta leskenä. Yksi keskeinen tehtävä peruja jaettaessa oli nimittäin lesken aseman määrittely taloudessa. Tilaisuudessa tehdyt päätökset määrittivät lesken elämää usein

---

³³ Ns. Suur-Jämsän eli silloisen Jämsän pitäjän alueelta perukirjoja on säilynyt tuomiokunnan arkistossa 1700-luvun loppupuoliskolta 156 kpl. Vuorimies 1994, 13.

³⁴ Vuorimies 1994, 5-6.

koko hänen leskeytensä ajan. Lähdesarjan tekee merkittäväksi myös se, että perunkirjoitusasiakirjoissa on varsin usein leskinaisten tahdonilmaisuja ja niiden perusteluja, joita lukemalla on mahdollista saada käsitys siitä, millaisena lesket itse näkivät oman roolinsa ja asemansa taloudessa. Tällaisina ne heijastavat myös yleisemmin käsityksiä siitä, mikä oli leskelle sopiva rooli. Suurin osa perukirjoista on kuitenkin säätyläisten ja talollisten, joten lähdesarjana ne kuvastavat lähinnä tilallisen väestönosan olosuhteita. Seurakunnan arkistossa säilyneet perukirjat ovat köyhemmän kansanosan, mutta ne ovat samalla huomattavan paljon lyhyempiä ja pelkistetympiä. Merkittäviä ovat myös perukirjojen sisältämät syytinkisopimukset, joista on mahdollista lukea sekä lesken ja hänen lastensa suhteista että saada käsitystä lesken elämän fyysisistä puitteista. Myös kirkon köyhäinapua saaneiden luettelossa leskinaisia on paljon mukana.

Tärkeän lähdesarjan muodostavat seurakuntien historiakirjat, sillä ne mahdollistavat tutkimuskohteena olevien naisten elämäkertaan liittyvien tietojen rekonstruoinen. Tuomiokirjoissa ja perukirjoissa esiintyvien leskinaisten henkilöhistoriallisia tietoja on löydettävissä kirkon historiakirjasarjoista, kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luetteloista, joiden pitäminen aloitettiin Jämsässä suhteellisen myöhään, vuonna 1707. Monien vuosisadan puolivälissä eläneiden leskien syntymä jää siksi hämärän peittoon. Lisäksi luettelot eivät varsinkaan alkuvuosina ole täydellisiä, vaan osa tapahtumista jäi kirjaamatta.³⁵ Henkikirjoista olisi mahdollista saada tietoja talouksien sisäisestä rakenteesta, mutta naisia ei merkitty niihin ensisijaisesti siviilisäädyn mukaan, vaan sen mukaan, mikä heidän suhteensa – sukulaisuussuhde tai palkollissuhde – tilan päämieheen oli.³⁶ Lisäksi henkikirjat osoittautuivat lähteenä melko epäluotettavaksi. Tilan isännöyden suhteen tuomiokirjojen ja henkikirjojen tiedot poikkesivat usein toisistaan. Esimerkiksi Vitikkalan verorusthollin isännäksi oli 1760-luvulla merkitty Georg Palander, vaikka tosiasiaa tilaa käytännössäkin hallinnoi hänen äitinsä Eva

---

³⁵ Varsinkin syntyneiden luetteloita on pidetty alkuvuosien osalta puutteellisina. Sirén 1999, 169.

³⁶ Henkikirjoihin piti merkitä kaikki henkiveroa maksamaan joutuvat henkilöt, toisin sanoen alle 63-vuotiaat aikuiset. Tilan isäntä oli velvollinen maksamaan henkiveroa iästään riippumatta. Jutikkala 1957; Vilkuna 1999, 48; Pylkkänen 1990, 314. Vuodesta 1765 eteenpäin henkikirjoihin piti merkitä koko väestö, mutta henkiran maksusta vapautettujen osalta merkittiin yleensä vain heidän lukumääränsä. Sirén 1999, 171-173.

Margareta Kihl. Henkikirjassa hänet oli merkitty isännän äidiksi. Elisabet Erkintytärtä, joka yhdessä poikansa kanssa piti Alhojärven rusthollia vuosina 1756-1765, ei henkikirjoissa ole lainkaan. Vaikka henkikirjankin mukaan osa tiloja hallinneista naisista oli talouden päänä – esimerkiksi kappalaisen leski, Kerkkolan rusthollin puolikkaan haltija Maria Svanstrupe ja Kaisa Matintytär Hopsusta – en niiden epäluotettavuuden vuoksi käytä henkikirjoja tässä tutkimuksessa.³⁷

Suomen väestöstä on tarkkoja tietoja seurakunnittain saatavissa vuodesta 1749 alkaen, jolloin kunkin pitäjän kirkkoherran tuli pitää kirjaa ja raportoida säännöllisesti seurakuntansa väestöstä. Näihin väestötauluihin eli tabelleihin kerättiin tiedot seurakunnan väkiluvusta, seurakuntalaisten sukupuolijakaumasta, iästä, siviilisäädystä ja siitä mihin säätyihin he kuuluivat, sekä erilaisia muita kruunun näkökulmasta tarpeellisia tietoja. Väestötaulujen heikkoutena tämän kaltaisessa tutkimuksessa on se, ettei niissä yksilöidä henkilöitä, vaan lähde kertoo yhteisöstä puhtaasti tilastojen tasolla. Väestönkasvun, yhteisön sosiaalisen rakenteen ja leskien lukumäärän ja väestöosuuden tarkastelussa väestötaulut ovat kuitenkin korvaamattomia.³⁸

Historiantutkimus ei perinteisesti ole juurikaan käyttänyt lähteenään sananlaskuja tai muuta suullista kulttuuriperinnettä. Osin ongelmana on ollut sananlaskujen ja suullisen perinteen keräysajankohta, sillä suurempia määriä kerättyä kansanperinnettä on Suomessa olemassa vasta 1800-luvun loppupuolelta alkaen. Toinen ongelmalliseksi koettu seikka ovat keräystapoihin liittyvät lähdekriittiset ongelmat. Kyse on kuitenkin pikemmin erosta virallisten ja epävirallisten tahojen synnyttämien kuin kirjallisten ja suullisten lähteiden välillä. Myös tuomiokirjat ovat pohjimmiltaan suullista kerrontaa,

---

³⁷ Jämsän henkikirjat 1761-1766, VA 8334-8535. Anu Pylkkänen on havainnut, että henkikirjoissa näkyy 1600-luvun loppupuolella vain vähän leskiä, ja katsonut siksi olleen harvinaista naiselle olla kotitalouden päänä. Pylkkänen 1990, 314-316. Leskien vähäisyys henkikirjoissa pätee myös 1700-luvun loppupuoleen. On kuitenkin ilmeistä, että henkikirjojen perusteella ei voi suoraan tehdä päätelmiä lesken asemasta. Tuomiokirjojen ja henkikirjojen eroissa voi olla kyse ”verosuunnittelusta”: kun isännäksi merkittiin todellista valtaa pitävän emännän poika, voitiin selvittää henkiveron maksusta halvemmalla.

³⁸ Pitkänen 1988, 76-79; Sirén 1999, 170-171, 178-179.

joka on siirretty tekstiksi tiettyjen sääntöjen mukaisesti.³⁹ Ei ole syytä asettaa alun perin kirjoitettuun muotoon syntyneitä lähteitä alkuperäisesti puhemuotoisten lähteiden edelle, sikäli kuin puhetta on jossakin muodossa tutkijalle säilynyt.

Tutkimuksessa käyttämiäni varhaista kansanperinnettä sisältäviä teoksia ovat Paimion kirkkoherra Henrik Florinuksen *Wanhain Suomalaisten tavalliset ja suloiset sananlascut* vuodelta 1702⁴⁰ ja Rantsilan seurakunnan kappalainen Christfrid Gananderin *Nytt Finskt Lexicon*. Tämä vuonna 1787 valmistunut suomenkielen sanakirja sisälsi sanojen käännösten lisäksi esimerkkeinä runsaasti suomenkielisiä sanontoja ja ilmauksia. Christfrid Gananderia on pidetty aikansa merkittävimpänä henkisen kansanperinteen kerääjänä ja hänen sanakirjassa käyttämänsä esimerkit perustuvat osin hänen keräämiinsä kansanruno- ja sananlaskukokoelmiin.⁴¹ Myös sanakirjan muu aineisto on tutkimuksen kannalta oleellista, sillä sanakirjat sisältävät käännöksissään ja määritelmissään käsityksiä, jotka heijastavat oman aikansa sosiaalista ja kulttuurista todellisuutta.⁴²

Lähestyn lähteitäni kulttuurisina teksteinä. Tällä tarkoitan sitä, että en ole ensisijaisesti kiinnostunut niiden välittämästä tosiasioita koskevasta informaatiosta, vaan niiden sisältämistä merkitysrakenteista. Historiantutkimuksen keskeisiin periaatteisiin kuuluu pyrkimys tutkittavan ajan tapaan jäsentää maailmaa. Vaikka nykyään yleisesti katsotaan, että tutkijan on mahdotonta irtautua omasta ajastaan ja saavuttaa menneisyyden ilmiöitä sellaisinaan⁴³, menneisyyden ymmärtämiseksi on välttämätöntä pyrkiä jäsentämään maailmaa mahdollisimman pitkälti tutkimuksen kohteen ja tutkittavien maailmankuvan mukaisesti. Yksi tapa pyrkiä kohti menneisyyden tapaa jäsentää maailma, on kiinnittää erityistä huomiota siihen, miten kieltä, sanoja ja lauseita, on käytetty. Lähteenä tällaisessa lähestymistavassa voidaan periaatteessa

---

³⁹ Esim. Eilola 2003, 41-45.

⁴⁰ Sananlaskut ovat kielen perusteella pääosin Varsinais-Suomen, Satakunnan ja Hämeen alueelta. Laine 2005.

⁴¹ Nuutinen 1997.

⁴² Persson 1991.

⁴³ Esim. Haapala 1989, 9-13.

käyttää mitä tahansa tutkittavan kulttuurin jälkeensä jättämiä sanallisia dokumentteja.⁴⁴ Kielenkäyttö heijastaa sosiaalista todellisuutta,⁴⁵ ja siksi kielenkäytön ja sanaston perusteella voi myös tutkia sosiaalista todellisuutta.⁴⁶ Tulkitsen kielenkäytössä ilmi tulevien asioiden viittaussuhteiden olevan heijastusta kielenkäytön ulkopuolisen maailman olioiden suhteista. Siksi en tutki kielellisten ilmaisujen perusteella pelkästään käsityksiä, vaan myös sitä sosiaalista todellisuutta, joka 1700-luvun lopun yhteiskunnassa vallitsi.

Lähestymistavan lähtökohtana on se perusoletus, että saman kulttuurin sisällä elävien ihmisten mielen rakenteet muistuttavat toisiaan. Mielen kognitiivinen sisältö on samaan kulttuuriin sosiaalistuneilla yksilöillä rakentunut suhteellisen samankaltaisesti jäsentyneistä skeemoista eli merkitysrakenteista.⁴⁷ Näin ollen tutkijan ei tarvitse olettaa yhteisön olevan erityisen kollektiivinen saati kulttuurissa vallitsevan yksimielisyyden. Jokaisen ihmisen ajattelutavat, maailmankuva, skeemat ovat hänen omiaan ja rakentuneet yksilöllisesti hänen elämänsä aikana, mutta niihin ovat vahvasti vaikuttaneet erilaiset hänen lähipiiristään (tai kauempaakin) tulleet vaikutteet, jotka ovat muokanneet niitä samaan suuntaan kuin muilla saman kulttuuriympäristön jäsenillä.⁴⁸

---

⁴⁴ Kts. esimerkiksi Odenstedt 1991. Kuvat ja esineet voidaan myös tulkita teksteiksi, mutta niiden sanallistaminen on prosessi, joka tapahtuu tulkitsijan näkökulmasta, eikä niiden kautta päästä sisään menneisyyden *kieleen*, joka on keskeinen merkitysten kantaja.

⁴⁵ Sosiolingvistinen tutkimus nojaa tähän ajatukseen. Vaikka sosiolingvistiikka on perinteisesti ottanut yhteiskunnan annettuna taustana ja tutkinut kielen muutosta suhteessa yhteiskuntaan, ei mikään estä kääntämästä katsetta toiseen suuntaan, kielestä yhteiskuntaan. Nuolijärvi 2000.

⁴⁶ Katso Lamberg 2001, 27-35.

⁴⁷ Kognitiivisessa psykologiassa puhutaan skeemojen lisäksi "mentaalista malleista" (mental models). Molemmat käsitteet viittaavat mielen sisäisiin rakenteisiin, mutta siinä missä skeemat muodostuvat omaksutuista arvoista, tiedoista, taidoista ym., mentaaliset mallit rakentuvat tilannekohtaisesti sen tiedon pohjalta, joka meillä on tilasta, ajasta, kausaaliteetista ja ihmisen toiminnan intentionaalisuudesta. Brewer 1987, 187-189; Mezirow 1991, 4-6-, 48-51. Kognitiivisen psykologian kehitystä ja sen yhteyksiä filosofiseen ajatteluun (Kantin ajattelun kategoriat ja intentionaalisuuden teoria) käsittelee kiinnostavalla tavalla Harré 1994. Olennaista tässä on kuitenkin todeta, että skeemat ovat kulttuurisidonnaisia, mentaaliset mallit universaaleja, ja siksi skeeman käsitteellä on enemmän tarjottavaa historian tutkimukselle.

⁴⁸ Tämä sosiaalistumisprosessi mahdollistaa myös joidenkin käsitteiden nousemisen tiettyissä kulttuureissa ja tiettyinä aikoina keskeisiksi, useimpien ihmisten ajattelua jossain mitassa jäsentäviksi käsitteiksi. Tällainen ajattelua laajalti jäsentävä käsite oli esimerkiksi patriarkaalisuuden käsite erityisesti 1600-luvulla, mutta myöhemminkin, ja kansallisuuden käsite 1800-luvulta 1900-luvun alkupuolelle.

Keskeiset maailman jäsenystävät vaikuttavat kulttuurin sisällä eri yhteyksissä käytyihin sananvaihtoihin. Tämä pätee kaikkiin kielenkäytön muotoihin kaikkein epämuodollisimmasta kaikkein muodollisimpaan: keskusteluihin, väittelyihin, vitseihin, sananlaskuihin, solvauksiin ja muihin kielenkäytön muotoihin aina virallisia asiakirjoja myöten. Jokainen kielen käyttökonteksti muokkaa kuitenkin myös omalta osaltaan kieltä. Ottamalla nämä näkökulmat huomioon, on mahdollista säilynyttä kielenkäyttöä tarkastelemalla tehdä päätelmiä siitä, millainen maailmankuva kulttuurissa on vallinnut, millaisilla asioilla on ollut keskeinen merkitys ajan ihmisille, millä tavoin heidän käyttämänsä käsitteet ja arvot ovat heidän mielessään olleet jäsentyneitä suhteessa toisiinsa – toisin sanoen siitä, miten heidän maailmankuvansa ja sosiaalinen todellisuutensa on rakentunut.⁴⁹ Olennaista on kuitenkin se, että millekään yksittäiselle lausumalle ei anneta kovin suurta painoarvoa, vaan tutkitaan kulttuurin tuottamaa puhetta ja tekstejä kokonaisuutena. Samalla tavoin voidaan myös arvioida eri käsitteiden keskeisyyttä kulttuurisessa maailmankuvassa sen perusteella, kuinka tiheästi ne nousevat esille kulttuurin tuottamassa puheessa. Mitä useammin tarkastellut käsitteet nousevat esille, sen keskeisemmäksi kulttuurin kannalta kyseinen asia voidaan arvioida, ja mitä useammin jotkin käsitteet esiintyvät yhdessä, sen vahvemmaksi niiden välillä.

Tiheästi esille nousevien teemojen tarkastelu ei kuitenkaan yksin riitä, sillä kontekstin vaikutus on otettava tulkinnessa huomioon. Eri lähdesarjojen ja perinnelajien funktiot ja käyttötarkoitukset poikkesivat toisistaan. Kukin lähdesarja on siksi omalla tavallaan valikoitunut käyttötarkoituksensa ja tekijänsä/tekijöidensä perusteella, ja on käsitteitä, jotka ovat yhdessä diskurssissa⁵⁰ erittäin merkitseviä, mutta sen laajemmalti eivät. Siksi

---

⁴⁹ Sosiaalinen todellisuus intersubjektiivisina merkityksinä itse asiassa rakentuu ja sitä pidetään yllä juuri kommunikaation kautta. Mezirow 1991, 1-4. Sen vuoksi matka kielestä sosiaaliseen todellisuuteen ei ole ylittämätön, vaikka suuri osa kommunikaatiosta onkin ei-kiellellistä.

⁵⁰ Diskurssin käsitettä käytetään varsin vaihtelevasti. Laajimmillaan sillä voidaan tarkoittaa kaikkea puhuttua ja kirjoitettua kieltä ja lisäksi visuaalisia ja audiovisuaalisia merkitysten tuottamisen muotoja. Kielitieteessä sillä tarkoitetaan lausetta suurempia tekstikokonaisuuksia. Yhteiskuntatieteissä diskurssi ymmärretään usein yhteiskunnallisena käytäntönä, johon liittyy oma kieli, argumentaatio ja sovellusalue.

kulttuuriseen kielenkäyttöön keskittyvä tutkimustyyli vaatii välttämättä tuekseen erittäin huolellisen sisäisen lähdekritiikin jokaisen lähdesarjan kohdalla. Yleisesti voi kuitenkin katsoa, että mitä useammassa erilaisissa lähteissä tietyt käsitteet ja toistuvat tavat yhdistää niitä ilmenevät, sitä merkitsevämpiä ko. käsitteiden ja niiden suhteiden voi katsoa olleen sosiaalisen todellisuuden rakentumisen kannalta.

JÄMSÄ 1700-LUVUN LOPUN PAIKALLISYHTEISÖNÄ

Jämsä sijaitsee keskisessä Suomessa Päijänteen länsipuolella, alueella, jonka laskettiin olevan osa Hämettä. Hallinnollisesti pitäjä kuului Uudenmaan ja Hämeenlinnan lääniin ja oli vuoden 1776 lääniuudistuksen jälkeen läänin pohjoisin ja itäisin pitäjä. Jämsän kirkkopitäjä koostui emäseurakunnan lisäksi Korpilahden ja Kuivasmäen eli Petäjaveden kappeliseurakunnista. Oikeudenhoidon pienin alueellinen yksikkö, kärjäkunta oli alueellisesti yhteneväinen kirkollisen alueen kanssa, samoin nimismiespiiri.⁵¹ Läänituudistuksen yhteydessä vuonna 1776 Jämsän pitäjä jakautui peräti kolmen läänin alueelle, kun osa Korpilahdesta, niin sanottu Vesipuoli, siirrettiin Kymenkartanon (Mikkelin) lääniin ja Petäjävesi Vaasan lääniin. Kirkollinen aluejako ei muuttunut, mutta hallinnollinen ja oikeudellinen muuttuivat. Jämsän kärjäkuntaan jäi Jämsän emäseurakunta ja Korpilahden Päijänteen länsipuolinen osa eli Maapuoli.⁵² Hallinnolliset muutokset siirtelivät pitäjän reuna-alueiden väestöä paikallisen esivallan alta toisen alle, mutta ihmisten elämänmenon kannalta niillä ei ollut suurempaa merkitystä.

Pitäjän sydän, emäseurakunnan kirkko, sijaitsi Jämsänjoen ja Hämeentien risteyksessä. Melkoinen joukko rustholleja, kyliä ja puustelleja oli sijoittunut Jämsänjokea sen molemmilla rannoilla nauhamaisesti seurailleen. Joen länsirannalla olivat Niemolan,

---

Väliverronen 1998, 20-21. Käytän itse käsitettä yhteiskuntatieteellisessä mielessä, jolloin teksti ja sitä ympäröivät yhteiskunnalliset käytännöt ovat kiinteästi sidoksissa toisiinsa.

⁵¹ Aina erilaiset hallintoalueet eivät kuitenkaan osuneet alueellisesti yhteen, vaan hallinnolliset rajat saattoivat poiketa toisistaan. Jämsässä hallintoalueet olivat yhteneväiset vuoteen 1776 saakka.

⁵² Koskimies 1962, 18-27; Manninen 1994, 21.

Toivolan, Heikkilän kylät, sekä hieman kauempana joesta Kaukialan kylä, Kerkkolan ja Kaipolan rusthollit, kappalaisen puustelli ja Viialan puustelli sekä muutamia yksittäistaloja. Itäisellä rannalla oli kirkon ja pappilan lisäksi Auvilan, Jaatilan ja Vitikkalan rusthollit, Talvialan, Honkalan ja Hahkalan kylät, Moiskalan nimismiehenpuustelli ja idempänä Asemen kylä ja Ruotsulan rustholli. Molemmilla rannoilla puolin jokea oli lisäksi useita korkea-arvoisemman sotilashenkilöstön puustelleja ja runsaasti miehistön, rakuunoiden ja sotilaiden torppia.⁵³

Asutus keskittyi Jokilaakson ja Hämeentien muodostamaan liikenteelliseen solmukohtaan, mutta Jämsänjoen vesistöä seuraillen myös pohjoisessa oli taloja ja kyliä. Muita asutuksen keskittymiä oli Alhojärven tienoilla hiukan etelään Jämsänjoesta sekä Päijänteen suurten lahtien Sammallahden ja etenkin Juokslahden rannoilla. Emäseurakunnan pohjoisissa osissa yhtä tiheitä kylien keskittymiä ei ollut, mutta yksittäisten kylien ja tilojen sijainti noudatteli sielläkin vesistöjen rantoja: etenkin ympäri Kalmaveden rantoja sijaitsi asutusta.⁵⁴ Paikkakunnan säätyläistö kirkkoherrasta alkaen asusti pitäjän sydänmailla, lähellä Jämsänjoen ja Hämeentien risteyskohtaa sijaitsevilla kylillä, joka oli ”herrasviljelijäin luvattua maata”.⁵⁵

Kappeliseurakunnat Korpilahti ja Petäjävesi olivat emäseurakunnan aluetta selvästi harvempaan asuttuja. Korpilahden tiheimmin asutut osat olivat Korpilahden kylä Päijänteen Korpiselän pohjoispäässä sekä Muuramen kylä, joka sijaitsi Päijänteen Ristiselän ja Muuratjärven välisellä kannaksella. Asutusta oli myös maanteitä ja vesistöjä seuraillen sekä Sysmään päin johtavaa tietä seuraillen Vananselän eli Vanhanselän itäpuolella että Korpiselän länsipuolella Jämsään päin mentäessä.⁵⁶ Petäjäveden eli Kuivasmäen tiheimmin asuttu osa oli kaksiosaisen Kintausjärven

---

⁵³ Carta över Jämsä Sockn i Tavastehus Lähn ock Öfra Säxmäcki Härad. KrA. Finska recognosceringsverket. Ser B.

⁵⁴ Carta över Jämsä Sockn i Tavastehus Lähn ock Öfra Säxmäcki Härad. KrA. Finska recognosceringsverket. Ser B.

⁵⁵ Jutikkala 1958, 241-242, 246-252, 308-312; Oja 1954a, 209-241; Oja 1954b, 307-309; Luukko 1954, 465-467.

⁵⁶ Geographisk Charta öfwer Kärpilah Capell belågit uti Tavastehus Lähn, öfra Sexmäkie härad ock under Jemse Pastorat. KrA. Finska recognosceringsverket. Ser B.

ympäristössä sijaitseva Kintauden hajakylä, vaikka kirkko rakennettiinkin vuonna 1765 Jämsäveden, Petäjäveden (nykyisen Karikkoselän) ja Suoliveden välissä sijaitsevaan Petäjäveden kylään.⁵⁷

1700-luvun loppu oli Suomessa enimmäkseen rauhallista aikaa. Vuosisadan alun iso- ja pikkuviha olivat vielä ajallisesti lähellä ja ihmisten muistissa, mutta mitään niiden veroista ei enää jouduttu kärsimään. Vaikka valtakunta kävi joitakin sotia, ei niillä ollut Ruotsin suurvaltakauden jatkuviin väestöä rasittaviin sotiin verrattavaa vaikutusta paikallisyhteisöjen olemassaolon ehtoihin tai ihmisten arkielämään. Rauhan ja yltäkylläisyyden oloissa väestönkasvu olikin koko valtakunnassa hyvin voimakasta.⁵⁸ Myös Jämsässä väestö kasvoi nopeasti, sillä väestötaulujen antamien tietojen mukaan emäseurakunnan alueella oli vuonna 1749 asukkaita 1946 henkeä ja viitisenkymmentä vuotta myöhemmin, 1800-luvun alkaessa noin 4000 henkeä.⁵⁹ Kun syntyvyys oli jatkuvasti kuolleisuutta korkeampaa, väestö kaksinkertaistui viidessä kymmenessä vuodessa, ja koko Suomessa väestökehitys oli samanlainen.⁶⁰

Vanhastaan maaseudulla asuva väestö oli kuulunut kolmeen neljästä valtakunnan säädyistä, aatelistoon, papistoon tai talonpoikaissäätöön. Vaikka säätylaitos poliittisena instituutiona vahvistuikin 1700-luvulla, vain vähäinen ja yhä pienenevä osa yhteiskunnan jäsenistä kuului sen piiriin. Vanha nelisäätyjako ei enää kuvannut yhteiskunnallista todellisuutta, joka oli uusien väestöryhmien syntymisen vuoksi entistä monimuotoisempi. Väestö alkoi entisen säätyjaon sijaan ryhmittyä yhä selvemmin kahteen uuteen ryhmään, jotka olivat vanhoja säätyjaon mukaisia ihmisryhmiä heterogeenisempia sisäisesti: herrasväkeen eli säätyläisiin ja rahvaaseen eli tavalliseen

---

⁵⁷ Carta över Kuivasmäcki Capell i Säxmacki Härad, Jämsä Sockn och Tavastehus Län. KrA. Finska recognosceringsverket. Ser A.

⁵⁸ Pitkänen 1988, 20-23. Syntyneisyys oli koko maassa 1700-luvun loppupuolella ennätyskellisen korkea, jopa yli 40 promillea. Strömmer 1969, 21-22, 24.

⁵⁹ JyMA, JKA, Väkilukutaulukot 1749-1801.

⁶⁰ Väestönkasvu vastasi tarkalleen valtakunnallista tasoa, sillä Suomen puoleisen valtakunnanosan väkiluku kaksinkertaistui mainittuna aikana. Pitkänen 1988, 20. Muuttoliike oli Jämsän tapauksessa enemmän pitäjään kuin sieltä pois suuntautuvaa, mutta volyymiltaan niin pientä, ettei se merkinnyt väkiluvun kannalta käytännössä mitään. Aaltonen 1963, 17, 21.

kansaan.⁶¹

Maaseudulla säätyläistä koostui paikkakunnalla mahdollisesti asuvien aatelisten lisäksi papistosta sekä erilaisista paikallishallinnon virkamiehistä ja siellä täällä maaseudulla asuvista ruotujakoisen armeijan upseereista. Säätyläistä asutti pappiloita ja puustelleja, tavallinen kansa asui talonpoikaistiloilla, torpissa ja mäkituvissa. Rusthollien asukkaista osan voi katsoa lähes kuuluneen säätyläistön alimpiin kerroksiin⁶², osa ei vauraudeltaan tai elämäntavaltaan suurestikaan eronnut tavallisesta talonpoikaisesta väestä. Säätyläistön alapuolella olevan maalaisväestön sisällä tärkein raja kulki tilallisten ja tilattomien välillä. Maaseutuväestön perustan muodostivat vielä 1700-luvulla varsinaiset talonpojat, jotka Jämsässä olivat lähinnä vero- ja kruunutilallisia. Edelliset omistivat itse viljelemänsä maan, jälkimmäiset olivat kruunun vuokralaisia, mutta käytännössä kahden ryhmän väliset erot olivat olemattomia. Tavallaan tilallisten ja tilattomien väliin asettuivat torpparit, joista osa oli ruotutorpissa asuvaa sotaväen miehistöä. Torppareita huonommassa asemassa olivat kokonaan vailla viljeltävää maata olleet mäkitupalaiset, itselliset ja loiset. Oman ryhmänsä muodostivat vielä maatalouden palkolliset, piijat ja rengit.⁶³

Talonpoikien, ja erityisesti perintö- ja kruunutilallisten taloudellinen asema parani 1700-luvulla huomattavasti suhdanteiden ja ilmastollisten olosuhteiden parantuessa. Maahan ja sen tuottoon perustuvat verot pysyivät ennallaan ja voimakas inflaatio söi niiden arvoa. Myös mahdollisuus ostaa kruunutilana viljelty tila perintötilaksi, eli lunastaa sille perinnöksistokirja (*skattebrev*)⁶⁴ paransi talonpoikien asemaa. Talonpoikien asema paranikin suhteessa sekä kruunuun, muihin säätyihin, että

---

⁶¹ Sirén 1999, 39-45; Wirilander 1974, 15-25.

⁶² Soininen 1974, 28-41; Karonen 1999b, 370.

⁶³ Sirén 1999, 36-39, 67-71; Soininen 1974, 28-41. Koska palkollisuus oli nuoruuteen kuuluva elämänvaihe, palkolliset eivät muodostaneet omaa yhteiskuntaluokkaansa, mutta yhteiskunnallisen ryhmän he kuitenkin selvästi muodostivat. Harnesk 1990, 17-19, 25.

⁶⁴ Suurin osa talonpoikaistiloista oli kruunutiloja 1700-luvun jälkipuoliskolle saakka. Vuosisadan puolivälistä talonpojat alkoivat ostaa niitä perintötiloiksi ja erityisen paljon tiloja ostettiin 1760-luvulla. Koskimies 1962, 87-92. Vuosien Poikkeuksellisesti 1773-1789 välillä perinnöksi osto oli rajoitettua. Jutikka 1958, 227.

maaseudun maattomiin ryhmiin.⁶⁵ Vilkkainta perinnöksiosto oli sota-aikoina.⁶⁶ On katsottu, että maaseudun tilattomien proletarisoituminen olisi varsinaisesti alkanut vasta 1800-luvulla, ja että vielä 1700-luvun puolella heidän asemassaan tapahtuneet huononnukset olisivat olleet varsin pieniä.⁶⁷

Säätyläisten osuus oli 1700-luvun puolimaissa vain 2,7 % Suomen väestöstä ja valtaosa ihmisistä kuului talonpoikaiseen väestöön tai tilattomiin maatyöläisiin. Jämsässä säätyläisiä oli vastaavasti 1750-luvulla kolmisen prosenttia, mutta väestönkasvun myötä heidän osuutensa laski.⁶⁸ Torpparit olivat voimakkaasti kasvava väestöryhmä, sillä vuosisadan puolestavälistä lähtien käytännössä kaikki talonpoikaistalot saivat oikeuden perustaa torppia, mikä oli aiemmin ollut vain kartanonherrojen oikeus. Väestönkasvu näkyi vielä 1700-luvulla pikemminkin tilojen jakamisena ja torppien lisääntymisenä kuin tilattoman väestön lisääntymisenä, ja torppareiden osuus Jämsän väestöstä kasvoi ajanjaksona 1750-1800 yli kaksikymmenkertaiseksi, niin että vuosisadan lopulla emäseurakunnassa oli yli 1100 henkeä torppariväestöä.⁶⁹

Kasvava ja rakenteeltaan monipuolistuva väestö merkitsi myös elinkeinojen erilaistumista, mikä näkyi erilaisten käsityöläisten lisääntyvänä määränä maaseudulla. Valtio pyrki rajoittamaan käsityöläisammattien harjoitusta maaseudulla, mutta käytännössä rajoituksia ei välttämättä noudatettu ja pitäjän tarpeiden mukaan maaseudulla saattoi toimia jopa valtakirjalla eli laillisesti muidenkin kuin virallisesti sallittujen alojen ammattilaisia.⁷⁰ Niinpä kun vuonna 1758 Jämsässä oli 10

---

⁶⁵ Karonen 1999b, 369-370.

⁶⁶ Vuosina 1701-1723, 1756-1765. Karosen mukaan tämä heijastelee lähinnä kruunun intressejä, tarvetta saada täytettä valtion kirstuun. Karonen 1999b, 369.

⁶⁷ Karonen 1999b, 359.

⁶⁸ Virrankoski 1986, 35-37; Wirilander 1974, 15-22, 142; Aaltonen 1963, 24.

⁶⁹ Jutikkala 1958, 240-241; ; Soininen 1974, 37; Oja 1954a, 206, 209-210; Aaltonen 1963, 24. Rauhanaikana sotilastorpissa asuvat sotilaat ja torpparit eivät juuri poikenneet toisistaan. Heidän yhteinen osuutensa väestöstä kuusinkertaistui vuosisadan lopulla, ts. sotilaiden määrä ei juuri kasvanut. Niemelä 1995, 219-225; Aaltonen 1963, 24-25, 49.

⁷⁰ 1700-luvulla sallittiin myös vähitellen yhä useampien käsityöläisten harjoittaa ammattiaan maaseudulla, niin että 1760-luvulta eteenpäin sallittuja olivat suutarin, räätälin, sepän, muurarin, tiilentekijän ja lasimestarin ammatit. Vuonna 1789 lailliset alat rajoitettiin kuitenkin jälleen välttämättömiin

pitäjänkäsityöläistä, suutareita, räätäleitä, seppiä ja nikkari, oli heitä vuonna 1800 jo 24. Räätäleitä oli joukosta puolet, mutta myös käsityön harjoitusta pääammattinaan pitäviä suutareita, karvareita, seppiä ja puuseppiä tarvittiin seudulla useampia.⁷¹

Kiinteän maaseutuyhteisön sosiaalisen sidonnaisuuden vähittäistä höllentymistä vauhditti väestön heterogeenistumisen lisäksi ja kenties sitä voimakkaammin, yhteisön maantieteellinen hajautuminen. Perinteiset ryhmäkylät alkoivat Suomessa korvautua vähitellen 1700- ja 1800-lukujen aikana hajakylillä, kun kylien takamaille perustettiin uudistaloja ja torppia. Muutos oli suuri, ja viimeistään isojako vauhditti henkistä murrosta kylän kollektiivisuudesta kasvavaan yksilöllisyyteen⁷² hajottaessaan ryhmäkylät. Valtiovallan tavoitteena oli saada mahdollisimman moni talo muuttamaan rakennuksensa pois vanhasta kylästä: talon ja sen tiluksien tuli olla mahdollisimman lähellä toisiaan, sillä sen uskottiin tehostavan maataloutta. Jämsässä torppia ja uudistiloja perustettiin vilkkaasti 1700-luvun viimeisinä vuosikymmeninä ja isojako toteutettiin Jämsän keskeisten alueiden kylissä sanoihin aikoihin. Kruunun pyrkimys saada talot muuttamaan ryhmäkylästä lähelle tiluksiaan ei kuitenkaan onnistunut erityisen hyvin, sillä uudistuksen jälkeenkin kylät keskittyivät Jämsänjoen rannoille.

Naisia oli 1700-luvun lopulla, kuten nykyäänkin, väestöstä suurempi osuus kuin miehiä: tuhatta miestä kohden jämsäläisistä oli vajaat 1100 naisia, suhdeluku, joka oli suurin piirtein sama kuin koko valtakunnassa. Naisten enemmisyys väestöstä oli vuosisadan puolessa välissä suuri, jopa yli 1200 naista tuhatta miestä kohden, mutta väheni vuosisadan loppua kohden. Naisten miehiä pidemmästä elinajasta johtui, että nimenomaan vanhimmissa ikäluokissa naisten määrä oli huomattavasti miesten määrää

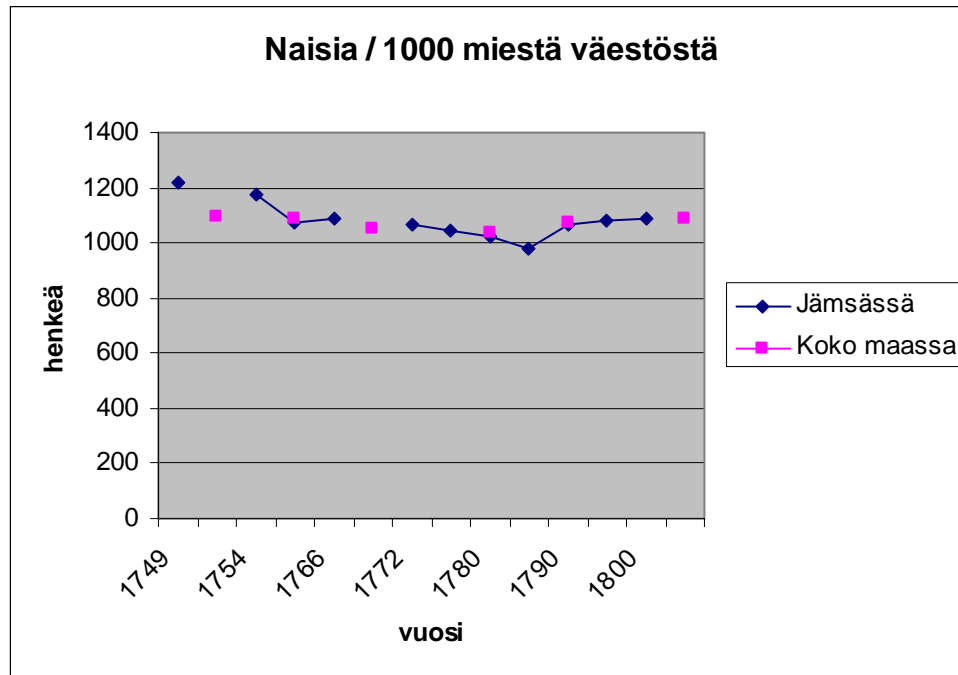
käsityöläisammattien harjoittajiin eli suutareihin, räätäleihin ja seppiin. Ranta 1978, 87-90, 94-101, 218-220, 263; Vainio-Korhonen 1998, 44.

⁷¹ Käsityöläisten määrän lisäys oli itse asiassa jopa suurempi kuin luvut antavat ymmärtää, sillä jälkimmäisestä luvusta puuttuvat Petäjäveden käsityöläiset, jotka ensimmäisessä ovat mukana. Vuonna 1800 pitäjässä oli lueteltujen lisäksi sorvari, säämiskäntekijä, hatuntekijä ja lasimestari. Aaltonen 1963, 33; Luukko 1962, 454.

⁷² Katso esimerkiksi Karonen 1999b, 345, 356-357.

suurempi.⁷³

Kuvio 1. Naisia tuhatta miestä kohti väestöstä 1749-1810⁷⁴

Avioliiton naiset solmivat keskimäärin muutamia vuosia miehiä nuorempina.⁷⁵ Keskimääräinen naimisiinmenon ikä oli kuitenkin, paitsi sukupuoli-, myös säätyidonnainen. Säätyläistön parissa ikäero oli talonpoikaisen väestön keskimääräistä ikäeroa suurempi, samoin kaupunkien porvariston. Työmiehet ja tilaton maalaisrahvas naivat mielellään itseään vanhempia naisia.⁷⁶ Keskimääräiset avioitumisiät vaihtelivat Suomessa myös alueittain, ja vanhimpina menttiin naimisiin Lounais-

⁷³ Odén 1987, 92.

⁷⁴ JyMA, JKA, Väkilukutaulukot 1749-1801; Strömmer 1969, 137-139.

⁷⁵ Keskimääräiset avioitumisiät poikkesivat läntisessä ja itäisessä Euroopassa toisistaan. Länsi-Euroopassa avioituttiin selvästi Itä-Eurooppaa vanhempina. Gaunt 1983, 17. Löydökset on kytketty teoriaan ns. läntisestä avioliittomallista.

⁷⁶ Häggman 1994, 86-88; Åström 1993, 149; Hörsell 1983, 147-149; Moring 1994, 75-78; Vainio-Korhonen 1998, 149-153. Tiedot Ruotsin puolelta osoittavat, että 1831-1835 aateliston parissa aviopuolisoiden keskimääräinen ikäero oli suurin (8,5 vuotta), papistolla 6 vuotta, aatelittomilla säätyläishenkilöillä 5,5 vuotta, porvaristolla 4, talonpojilla 3 ja ryhmällä "muut" ainoastaan puoli vuotta. 1850-luvulla papisto oli se ryhmä, jossa aviopuolisoiden keskimääräinen ikäero oli suurin, peräti 10 vuotta. Muuten ikäerot olivat pikemminkin pienemmän päin. Carlsson 1977, 21.

Suomessa ja sekä morsianten että sulhasten ikä laski pohjoista ja itää kohti mentäessä.⁷⁷ Jämsässä keskimääräiset avioitumisiät olivat vuosisadan alkupuolella avioituneilla naisilla 26,4 vuotta ja miehillä 29,5 vuotta.⁷⁸

Koska naisten keskimääräinen elinikä oli pidempi⁷⁹ ja he avioituivat itseään vanhempien miesten kanssa, oli leskeksi jääminen tilastollisesti selvästi todennäköisempää naiselle kuin miehelle. Leskeys olikin nimenomaan naisia koskettava ilmiö. Naispuolisten leskien lukumäärä vaihteli vuositasona runsaasta 90:stä yli 160:een, kun taas miespuolisia leskiä oli noin 10 – 40 vuosittain.⁸⁰ Naispuolisten leskien osuus väestöstä vaihteli noin kolmesta jopa kahdeksaan prosenttiin. Osuus oli vuosisadan keskimailta melko korkealla tasolla ja laski selvästi vuosisadan loppua kohden. Miespuolisten leskien osuus väestöstä pysytteli lähes jatkuvasti 1700-luvun loppupuolella Jämsässä alle yhdessä prosentissa, vaikka olikin hienoisessa nousussa vuosisadan loppua kohden. Leskiksi jähtiin tavallisesti suhteellisen myöhään. Valkealassa 1800-luvulla suurin osa yli 40-vuotiaana leskeksi jääneistä naisista menetti puolisonsa 60 ja 70 ikävuoden välillä.⁸¹

---

⁷⁷ Sirén 1999, 114-118; Tommila 1958, 288, Strömmer 1969, 22,29; Losman 1987, 61.

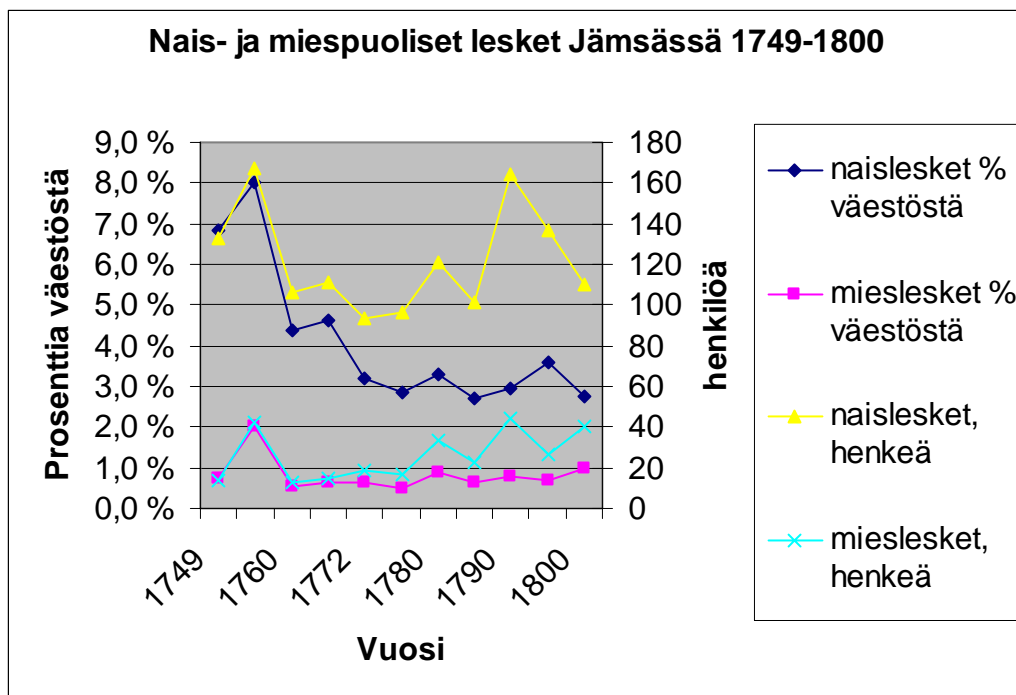
⁷⁸ JyMA, JKA, Vihittyjen luettelot 1725-1735; Haudattujen luettelot 1725-1800. Lukua vääristää todennäköisesti jonkin verran ylöspäin se, että talonpojat ja torpparit on ollut helpompi identifioida kuin yhteisön alempiin kerroksiin kuuluneet henkilöt.

⁷⁹ Lapsivuodekuolleisuus ei vaikuttanut kovin merkittävästi naisten keskimääräiseen elinikään. Schofield 1986.

⁸⁰ JyMA, JKA, Väkilukutaulukot 1749-1801.

⁸¹ Räisänen 2000, 138. Italiassa 1400-luvulla alle 40-vuotiaana leskeksi jääminen oli melko harvinaista, mutta 40-50-vuotiaana se yleistyi selvästi ja yli 50-vuotiaan oli jo tavallista olla leski. Collange 1999, 32.

Kuvio 2. Nais- ja miespuoliset lesket Jämsässä 1749-1800.⁸²

1700-luvun puolimaissa vuosisadan alkupuolen levottomien aikojen, iso- ja pikkuvihan vaikutukset näkyivät vielä naispuolisten leskien suurena määränä. Samoin vuosien 1757-1762 Pommerin sota ja 1788-1790 Kustaan sota lisäsivät naispuolisten leskien määrää tilapäisesti. Pääsääntöisesti heidän määränsä kuitenkin laski vuosisadan loppua kohden, kun valtakunnan ulkopoliittikka ei enää perustunut jatkuvalle sodankäynnille. Vaikka samalla naisleskien osuus väestöstä hiukan laski ja miespuolisten hiukan nousi, leskistä naisia oli edelleen noin 80 %, lukuun ottamatta aivan vuosisadan loppua, jolloin miespuolisten leskien osuus kohosi neljännekseen kaikista leskistä.⁸³

Leskien määrään vaikutti ensinnäkin leskeksi jäämisen yleisyys, toiseksi uudelleen avioitumisen yleisyys ja kolmanneksi uudelleen naimisiin menneiden leskenä viettämän

⁸² JyMA, JKA, Väkilukutaulukot 1749-1801.

⁸³ JyMA, JKA, Väkilukutaulukot 1749-1801. Saaristossa leskistä oli miehiä suurempi osa, noin 1/3 Beatrice Moringin mukaan. Leskiä oli väestöstä 1775 Korppoossa ja Houtskärissä 5,3% ja 1865 9,4%. Moring 2002, 84-86.

ajanjakson pituus.⁸⁴ Kansainvälisestä vertailusta voidaan todeta, että eri esiteollisissa yhteisöissä leskien määrä vaihteli melko paljon.⁸⁵ Leskien määrä oli pitkälti yhteisön mikrotason muuttujiin liittyvä seikka, sillä myös yhteiskuntien sisäinen vaihtelu oli suurta, ja leskiä saattoi siksi erilaisissa yhteisöissä olla varsin erilainen väestöosuus.⁸⁶

---

⁸⁴ Esimerkiksi Philadelphiassa oli 1800-luvun alussa leskiä n. 10 % aikuisesta naispuolisesta väestöstä. Puolet naimisiin menneistä naisista jäi leskeksi jossakin vaiheessa, tavallisesti hiukan alle 50-vuotiaana, ja yli 80 % leskeksi jääneistä naisista ei mennyt uudelleen naimisiin. Wilson 1992, 1, 171-172.

⁸⁵ Esimerkiksi Yhdysvaltojen kaakkoisosissa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa ajasta ja paikasta riippuen 5-20 % valkoisesta väestöstä oli leskiä; esimerkiksi 1840-luvun lopulla Charlestonin naispuolisesta aikuisväestöstä 20 prosenttia oli leskeytyneitä, Bostonissa saman vuosikymmenen puolivälissä 11 prosenttia. Wood 2001, 34-35. Firenzen kaupungissa 1400-luvun alkupuolella 25 % aikuisista naisista oli leskiä. Collange 1999, 32-33. Myös Suomessa nimenomaan kaupungeissa oli leskiä maaseutua runsaammin.

⁸⁶ Beatrice Moringin tutkimissa saaristopitäjissä Houtskärissä ja Korppoossa mies- ja naisleskiä oli vuonna 1775 yhteensä 5,3 % ja vuosisadan lopulla 8,5 % väestöstä. Heistä kaksi kolmannesta oli naisia. Moring 2002, 85. Leskien suhteellinen osuus väestöstä kehittyi siis eri suuntaan kuin Jämsässä.

2 LESKINAINEN YHTEISÖN JA YHTEISKUNNAN JÄSENEENÄ

SOSIAALINEN KÄYTÄNTÖ JA LÄHDE: KÄRÄJÄT JA TUOMIOKIRJA

Tuomiokirjat eli käräjien pöytäkirjat ovat varsin rikas lähde, ja kiinnostus niiden käyttämiseen esiteollista aikaa, erityisesti uuden ajan alkua, koskevan historiantutkimuksen lähteenä on ollut viime aikoina voimakasta. Samalla on keskusteltu varsin vilkkaasti niiden luonteesta ja mahdollisuuksista lähteenä. Perinteisempi tapa tarkastella lähdeongelmia on korostanut lähdekritiikin tarkkuutta ja lähteiden luotettavuutta. Uudempi keskustelu on pyrkinyt arvioimaan lähteitä pikemminkin suhteessa niille esitettyihin kysymyksiin. Tuomiokirjojen kohdalla tämä on tarkoittanut aiemmin (fakta)luotettavuuden kannalta ongelmana pidetyn kertomuksellisuuden nostamista arvoonsa. Narratiivinen muoto on omiaan välittämään merkityksiä. Tuomiokirjoja voidaan lähteenä lähestyä monella tapaa niiden monikerroksisuuden vuoksi.⁸⁷

Tuomiokirjoihin perustuvaa naishistoriallista tutkimusta on tehty melko runsaasti esimerkiksi naisten käräjillä käymisestä ja toiminnasta. On tarkasteltu sitä, kuinka paljon naisia käräjillä oli toimijoina, mihin siviilisäätöihin he kuuluivat ja millaisissa rooleissa ja asioissa he käräjillä esiintyivät. Tulokset ovat olleet alueellisesta ja ajallisesta variaatiosta huolimatta melko samansuuntaisia, sillä kaikkialla eri siviilisäätöjä edustavat naiset ovat lakien asettamista rajoitteista huolimatta osallistuneet käräjien toimintaan.⁸⁸

Tuomiokirjat heijastavat sosiaalista todellisuutta ainakin kolmella tasolla. Ensimmäinen on tekstin taso, joka näyttäytyy sellaisenaan tutkijalle ja tuomiokirjojen lukijalle. Kiinnostavia ja paljastavia tekstissä voivat olla esimerkiksi sen rakenne, käytetyt ilmaukset ja termit, ihmisten erilaiset epiteetit ja tittelit. Historioitsijat ovat kuitenkin

---

⁸⁷ Virrankoski 1970; Renvall 1965; Muir & Ruggiero 1994; Nenonen 1995; Matikainen 2002, 20-21.

⁸⁸ Katso esimerkiksi Pylkkänen 1990; Rautelin 1995; Sandvik 1991; Taussi Sjöberg 1996; Andersson 1998; Karlsson Sjögren 1998.

harvemmin olleet kiinnostuneita tekstin tasosta sinänsä, vaan useimmiten he ovat halunneet päästä tekstin ulkopuolelle, tuomiokirjojen ja kuvaamaan todellisuuteen ja sen tapahtumiin käsiksi. Historiantutkijan luotettuna työkaluna tekstin ulkopuolelle murtautumisessa on ollut lähdekritiikki. Kolmas tuomiokirjoissa läsnä oleva taso on diskurssin taso eli se, millaisten yhteiskunnallisten käytänteiden kautta tuomiokirjat ovat syntyneet. Diskurssin tason tarkastelua voi myös pitää yksinkertaisesti perinteisen lähdekritiikin laajenuksena.

Käräjät muodostivat pitkällä aikavälillä keskeisen, suomalaisessa yhteiskunnassa paikallisyhteisöjä yhteen sitoneen elementin; vastaava rooli oli kirkolla. Pohdin seuraavassa, millä tavoin tuomiokirjojen syntykonteksti, käräjät, ja käräjien rooli paikallisyhteisössä sekä hallinnon työkaluna vaikuttavat tuomiokirjatekstiin. Pohdintojen kontekstina mainittakoon, että ylivoimaisesti suurin osa tässä tutkimuksessa olennaisesta tuomiokirjamateriaalista on luonteeltaan siviilioikeudellista. Kysymys on siis siitä, millä tavoin käräjät toimivat siviilioikeudellisissa asioissa, joihin ei liittynyt rikosta. Tällöin käräjien rooli paikallisyhteisössä nousee tärkeäksi, eikä valtiollinen sääntely puolestaan ole niin suuressa roolissa.

Tuomiokirjojen käyttöön lähteenä ja sen tekstien tulkintoihin vaikuttavat olennaisella tavalla lähdekritiikin peruskysymykset, joissa on pohjimmiltaan kyse siitä, miten ja miksi lähde on syntynyt/synnytetty. Tuomiokirjat ovat valtion ja viranomaisten toiminnan vuoksi syntynyt lähde, mutta silti sen muotoutumiseen ovat olennaisella tavalla vaikuttaneet myös paikalliset olosuhteet, ihmiset ja tavallisten ihmisten arkipäiväinen toiminta sekä ihmisten käsitys käräjäinstituutiosta ja suhtautuminen siihen. Kruunun lisäksi myös paikalliset ihmiset käyttivät käräjiä välineenä omien asioidensa järjestelyyn ja ajamiseen. Tuomiokirjojen lähdekriittisen tarkastelun syventämiseksi onkin tarkasteltava käräjäinstituutiota mahdollisimman kokonaisvaltaisesti, paitsi hallinnon ja valtiollisen oikeudenkäytön, myös paikallisyhteisön näkökulmasta.

Miten tuomiokirjoja kannattaa tutkimuksessa käyttää, riippuu luonnollisesti siitä,

millaisista kysymyksistä ollaan kiinnostuneita. Kulttuurisen lähestymistavan tukena käräjiä ja tuomiokirjoja voidaan lähestyä diskurssina. Kärjädiskurssin muotoutumiseen vaikuttivat erilaiset kielenulkoiset kontekstit, yhteiskunnalliset ja yhteisölliset käytännöt, jotka sivusivat tai koskettivat kärjäinstituutiota. Diskurssin muotoon (*miten* oikeutta käytiin) vaikuttavia elementtejä olivat prosessioikeuden sisältö, joka oli kirjattu vuoden 1734 lain *Oikeudenkäymisen Caareen*⁸⁹ sekä lakiin kirjaamattomat, mutta totunnaiset oikeudenkäytön muodot, tapaoikeus. Toiminnan muoto määritti ja pätevoitti käräjillä tapahtunutta, teki päätöksistä laillisia ja päteviä. Diskurssin sisältöön (*mitä* käräjillä tapahtui) vaikuttavat seikat ovat moninaisempia ja monimutkaisempia, sillä ne nousivat toisaalta yhteiskunnallisesta ja yhteisöllisestä todellisuudesta, erilaisista osin sattumanvaraisistakin tapahtumista ja toisaalta lain määräyksistä. Tulkintojen kannalta olennainen on kysymys siitä, miten käräjät toimivat paikallisyhteisön keskellä.

Lain mukaan pitäjässä tuli olla erityinen kärjäpaikka, jossa käräjät aina pidettiin. Yleensä kyseessä oli joku suuremman puoleinen tila, usein rustholli tai kestiekievari. Jämsässä käräjiä käytiin pitkään Vitikkalan rusthollissa. Käräjiä pidettiin Suomessa vuosittain kahdet, talvikäräjät Nuutin päivän (13.1) ja huhtikuun välillä ja syyskäräjät syys-marraskuussa. Ennen oikeuden istumista tuli pitää jumalanpalvelus ja julistaa kärjärauha.⁹⁰ Määrittämällä tällä tavoin tila ja aika erityisiksi kärjätilaksi ja –ajaksi, erotettiin käräjät omaksi kulttuuriseksi tilakseen. Käräjät olivat muodollinen tapahtuma, jossa pätivät omat erityiset, ennalta määrätyt kaavat ja menettelytavat. Kaikki toiminta tapahtui tarkasti määritettyjen roolien kautta. Paikalla olivat aina tuomari, lautamiehistö ja kärjärahvas sekä tietenkin käsiteltävien tapausten asianosaiset sekä heidän mahdolliset valtuutettunsa ja todistajansa. Kuninkaan edustajana paikalla oli nimismies, joka toimi kruununvoudin alaisena virallisena syyttäjänä nimismiespiirissään.⁹¹

Käräjät olivat alun perin pitäjän itsehallinnollinen elin, mutta 1700-luvulla yhä

---

⁸⁹ RWL 1734, OK.

⁹⁰ RWL 1734, OK 2:§1, 2:§3; Wrede 1936, 34.

⁹¹ Myhrberg 1978, 68, 86-87; Wrede 1936, 39.

enenevässä määrin kruunun oikeudenhoidon ja paikallishallinnon instituutio. Muutos oli tapahtunut jo edellisellä vuosisadalla.⁹² Kun alkujaan prosessin ensisijainen tavoite oli ollut riidan saattaminen ”pois päiväjärjestyksestä”, 1700-luvun oikeudenkäytössä aineellisen totuuden selvittäminen oli jo noussut sovittelua olennaisemmaksi tavoitteeksi.⁹³ Siitä huolimatta oikeusistuimet pyrkivät sovittelemaan kiistoja mahdollisimman pitkälle. Oikeudenkäyttö ja käräjien rooli paikallisyhteisössä eivät kokeneet suuria muutoksia 1700-luvun lopun ja 1800-luvun lopun välisenä aikana.⁹⁴

Käräjien ilmeisin funktio oli erilaisten paikallisten ristiriitojen selvittely ja yhteisön oikeudellinen säätely. Hallinnollisia tehtäviä käräjillä ei juuri enää ollut, ja pitäjän itsehallinnon kannalta pitäjänkokouksen merkitys oli huomattavasti suurempi.⁹⁵ Käräjät toimivat kuitenkin kruunun tärkeänä työvälineenä paikallistasolla. Vaikka paikalliset ihmiset eivät voineetkaan itse kärjäinstituutioon vaikuttaa, oli heillä silti erilaisia intressejä, joiden toteuttamisessa he saattoivat käyttää käräjiä hyödykseen. Kirjallinen prosessointi oli yleistymässä, mutta Jämsän tapaisen maalaispitäjän käräjillä suullinen käsittely oli ylivoimaisesti yleisempää. Säätyläiset poikkesivat kuitenkin tavallisesta kansasta, sillä he toivat asiansa esille usein kirjallisessa muodossa. Kirjallisen kulttuurin ekspansio ja kirjoitetun sanan painoarvon lisääntyminen näkyi tavallistenkin ihmisten kohdalla, sillä myös he esittivät usein erilaisia kirjallisia dokumentteja oikeudessa.

Oikeudenkäynti alkoi haasteella.⁹⁶ Käräjäsaliassa tapahtunut oikeuskäsittely noudatti

---

⁹² Jutikkala 1958, 281-283; Letto-Vanamo 1989, 232; Taussi-Sjöberg 1996, 17; Ylikangas 1991, 118-119.

⁹³ Konkreettinen merkki tästä oikeudenkäytön luonteen muuttumisesta oli siirtyminen yhä suuremmassa määrin valasta todistajien käyttöön todistelukeinona. Letto-Vanamo 1991, 30-31, 335, 39-41. Muutos oli kuitenkin hidas, ja 1700-luvun loppupuolen Jämsässä sekä valan että todistajien käyttö oli yleistä.

⁹⁴ Suuri muutos eli käräjien luonteen muuttuminen paikallisesta itsehallintoelimestä valtiolliseksi organisaatioksi oli tapahtunut jo 1600-luvun aikana. Jutikkala 1958, 281-283; Letto-Vanamo 1989, 232; Taussi-Sjöberg 1996, 17. Prosessioikeuden säännöksissä ei juurikaan tapahtunut muutoksia vuoden 1734 lain jälkeen. Wrede 1936, 14. Se, miten yhteiskunnalliset muutokset vaikuttivat käräjien toimintaan tai rooliin yhteisössä, on huonommin tunnettua. Kihlakunnankäräjät olivat kuitenkin vielä 1800-luvun lopullakin varsin maanläheinen instituutio. Vilkkaa käräjille osallistumisen traditio oli voimissaan vielä silloin. Taussi-Sjöberg 1996, 7-9. Yleinen oli vielä myös tapa ajaa asioitaan itse. Wrede 1936, 38.

⁹⁵ Ylikangas 1991, 118-122.

⁹⁶ Haastamismenettelyn muutokset ovat prosessioikeuden kehittyminen olennainen osa, mutta niihin ei tässä puututa, koska pyrkimyksenä on analysoida tuomiokirjaan lähteenä liittyviä tekijöitä ja keskittyä niihin prosessin osiin, jotka ovat jääneet säännönmukaisesti näkyville tuomiokirjoihin.

kaavaa, jonka perusteet toistuivat kerrasta toiseen samanlaisina. Käsittelyn muoto siirtyi samanlaisena myös oikeuden pöytäkirjoihin, tuomiokirjoihin. Käsittely koostui perusmuodossaan neljästä (viidestä) osasta, jotka olivat jutun esille tuominen, asianosaisten puheenvuorot, (todistamismenettely), loppukeskustelu sekä päätös. Seuraavassa taulukossa on eritelty jutun vaiheet sellaisina kuin ne oikeuden pöytäkirjaan kirjautuivat.

Kaavio 1. Tuomiokirjojen muodollinen taso.

Käräjätekstin rakenne	
Jutun esille tuominen	Henkilöiden sosiaalinen ja maantieteellinen sijoittaminen Edustussuhteiden määrittely
Asianosaisten puheenvuorot	Tuomari johti keskustelua ja jakoi puheenvuorot. Kantajalla (riidat/rikokset) tai osapuolelle (sopimukset) 1. puheenvuoro Jokainen asianosainen sai puhua vuorollaan
Loppukeskustelu	Jokaista osapuolta kuultiin uudelleen
Päätös	Oikeus kirjasi tuloksen (sopimukset) tai riitojen ja rikosten osalta joko lykkäsi käsittelyä tai teki päätöksen, perusteli sen ja määritteli seuraamukset

Kiinteiden sosiaalisten siteiden leimaaman yhteisön oikeudenkäytössä asianosaisten sosiaalinen ja maantieteellinen sijoittaminen oli tärkeää. Sosiaalisesti henkilöt sijoitettiin yhteisönsä sukulaisuussuhteiden ja sosiaalisen roolin/aseman avulla, maantieteellisesti mainitsemalla joko kylä tai talo, josta he olivat. Sijoittamisen kiinteys, yhteisölliseen asemaan sitomisen aste, vaihteli, mutta perusteellisimmillaan yksilön sosiaalinen paikantuminen saattoi kuulua esimerkiksi *Edesmenneen Talonpoika Samuli Heikinpoika Kirrin, Petäjäveden kylästä, jälkeenjäänyt Leski Efrosina Matintytär*.⁹⁷

Oikeuden toteutumisen kannalta oli olennaista, että kaikkia asianosaisia kuultiin, että

⁹⁷ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 1.3.1765, §66.

heistä jokainen sai esittää oman näkemyksensä asiasta ja perustelunsa kannalleen.⁹⁸ Osapuolten alkuperäisten puheenvuorojen jälkeen varmistettiin loppukeskustelussa vielä, että kaikki asianosaiset pysyivät aiemmalla kannallaan. Lopuksi oikeus joko kirjasi tehdyn sopimuksen tai teki riita-asioissa ratkaisun ja esitti sille perustelut.

Oikeuden istunnot etenivät totunnaisen kaavan mukaisesti, jonka rakenne siirtyi myös tilaisuudessa pidettyyn pöytäkirjaan eli tuomiokirjan tekstiin. Samalla tavoin kuin käräjien toiminnan muotoa ja sisältöä voidaan analysoida kahtena erillisenä tasona, voidaan myös tuomiokirjan tekstin katsoa sisältävän vastaavat kaksi tasoa. Toisen tason muodostavat samanlaisina toistuvat muotoseikat, elementit, jotka määrittivät diskurssin oikeudelliseksi ja pätevöittivät sen – samalla tavalla kuin jumalanpalveluksella alkanut käräjärauhan alainen käräjäaika, tuomarin ja käräjärahvaan läsnäolo ja tuttujen isäntämiesten toimiminen lautamiehen roolissa tekivät käräjillä tehdyistä päätöksistä legitiimejä. Tuomiokirjan alussa teksti oikeudellistettiin ja pätevöitettiin määrittelemällä aika ja paikka sekä luettelemalla lautamiehet. Kukin käsiteltävä asia sijoitettiin omaan pykäläänsä ja käsittelyn totunnainen kulku (josta seurasi pöytäkirjan yhtenäinen muoto), oikeudellisen sanaston käyttö ja päätösten perustelu lakinormeilla tekivät tekstistä oikeudellisesti uskottavan ja pätevän. Kun tuomiokirjojen muoto muodostaa jutusta toiseen samanlaisena säilyvän oikeudellisen tason, niin toisen, toiminnan sisältöä vastaavan tason tekstissä muodostavat muuttuvat, yksittäiseen oikeustapaukseen liittyvät seikat. Tätä tasoa voi lukea ihmisten itse omasta elämästään esittäminä kertomuksina, joissa he antavat erilaisia merkityksiä heitä koskettaville asioille⁹⁹ - kertomuksia kuitenkin muokkasi ja niiden sisältöä rajoitti tuomiokirjojen muodollinen taso: se miten ja miksi tuomiokirjat tehtiin.

Koska käräjät toimivat valtion tärkeänä työkaluna paikallistasolla, niiden toimintaan

---

⁹⁸ Vaikka jo vuonna 1692 asetuksella tehtiin mahdolliseksi päättää juttu vastaajan/kantajan poissaolosta huolimatta, käytännössä näin ei maaseudulla toimittu vielä 1800-luvun loppupuolellakaan. Letto-Vanamo 1991, 39-40; Nousiainen 1991, 294-296. Se on osoitus toisaalta tapaoikeuden vahvuudesta, toisaalta kenties siitä, kuinka olennaisena tärkeänä oikeuden toteutumisen kannalta pidettiin kaikkien osapuolien kuulemista.

⁹⁹ Nenonen 1995, 151-155; Vilkuna 1996, 16-17.

haluttiin valvoa. Tätä tarkoitusta varten tuli istuntopöytäkirjasta lähettää hovioikeuteen puhtaaksikirjoitettu kopio hovioikeuteen tarkastamista varten. Etenkin näissä ns. renovoiduissa tuomiokirjoissa selkeys ja yksiselitteisyys olivat olennaisia päämääriä: teksti on täynnä toistoja ja täsmennyksiä. Osa jutuista puuttuu, sillä kaikenkertyyppisiä asioita ei tarkastettaviin tuomiokirjoihin tarvinnut kirjata.¹⁰⁰ Samoin renovoiduista tuomiokirjoista voi puuttua asioita, jotka tulivat käräjillä esille, mutta jota ei katsottu olennaisiksi jutun ratkaisun kannalta. Renovoidut tuomiokirjat ovat syntyneet kahden vaiheen kautta. Alkuperäinen puhe on ensin muutettu tekstiksi, joka on vielä kirjoitettu puhtaaksi. Siitä huolimatta tuomiokirjoista on luettavissa käräjillä toimineiden ihmisten puhetta, jossa he puhuvat omasta elämästään ja kertovat erilaisia tapahtumia. Kertomukset ovat lyhenneltyjä, valikoituneita ja muokattuja, mutta usein oikeuden pöytäkirjojen tekstistä silti kuultaa läpi kertojan ääni. Tuomiokirjoista voikin erottaa sekä ihmisten toimintaa koskevia kuvauksia, että jossakin määrin myös toimintaan liittyviä intentioita ja aikomuksia.

On selvää, ettei tuomiokirjoista ole suoraan luettavissa, millaista leskien elämä oli ja millaisia asioita siihen kuului, koska tuomiokirjan tekstin muotoutumiseen vaikuttivat niin voimakkaasti kärjäinstituution luonne ja rooli yhteiskunnassa. Lähde on valikoitunut ja vinoutunut, kuten kaikki lähteet. Käräjät olivat yhteisön oikeudellisen säätelyn väline ja keskittyivät 1700-luvun lopulla vahvasti talouden muodostamaan elämäntilanteeseen, joka maalaisyhteisön kyseen ollen tarkoitti käytännössä keskittymistä maaomaisuuteen, sen hallintaan, käyttöön ja siirtymiseen liittyviin kysymyksiin.¹⁰¹ On myös huomattava, että oikeuden yhteisöllinen rooli oli vahva. Vilkkaan käräjillä käynnin perinne ei ollut hiipunut, vaikka kärjäinstituutio olikin muuttanut luonnettaan pitäjän itsehallintoelimestä valtiollisen oikeudenkäytön välineeksi. Yhä edelleen käräjillä hoidettiin suuri määrä melko pieniäkin asioita ja niille osallistui suuri osuus pitäjän väestöstä.¹⁰² Siksi valtaosa käräjillä käsitellyistä jutuista ei suinkaan ollut rikoksia, eikä edes missään mielessä poikkeuksellisia juttuja, vaan pikemminkin melko

---

¹⁰⁰ Saarenheimo 1994, 152-153.

¹⁰¹ Ågren 1988, erityisesti 495-498; Andersson 1998, 70-71.

¹⁰² Letto-Vanamo 1989, 232; Jutikkala, 281-283; Taussi-Sjöberg 1996, 7-9, 15-29.

samanlaisina toistuvia pieniä konflikteja.¹⁰³ Usein ajatellaan tuomiokirjoihin pohjautuvan tutkimuksen keskittyvän jollakin tavalla poikkeukselliseen. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole, sillä ylivoimaisesti suurin osa oikeudessa käsitellyistä asioista oli luonteeltaan siviilioikeudellisia, ja sellaisina hyvin tavallisia, ihmisten arkipäiväiseen elämänmenoon liittyneitä asioita ja konflikteja. Vaikka osaan oikeuteen tuoduista jutuista, ja myös siviilioikeudellisista jutuista, liittyi poikkeuksellisiakin piirteitä, useimmiten käsiteltiin hyvin tavallisia, ihmisten jokapäiväiseen elämänmenoon liittyneitä tilanteita.

Tuomiokirjoilla lähteenä on omat rajoituksensa, joista keskeisin liittyy siihen tosiasiaan, että kyseessä on viranomaistoiminnan synnyttämä lähde. Vielä viime aikoinakin on keskusteltu siitä, onko tuomiokirjojen välityksellä itse asiassa lainkaan mahdollista tavoittaa ”kansan”, tavallisten ihmisten, näkemyksiä maailmasta, vai kuvastavatko ne täysin aukottomasti vain hallinnon näkökulmaa. Nähdäkseni myös hallittujen ajatuksia voi tuomiokirjoista tavoittaa, mutta se edellyttää syvällistä lähdekritiikkiä. Tuomiokirjojen rakenteen ja muodollisen tason tunteminen auttaa erottamaan toistuvan ja samanlaisen muuttuvasta ja ainutlaatuisesta ja samalla menneisyyden ihmisten äänen oikeudellisen tekstin välistä ja lomasta. Kärjäinstituution yhteisöllisten ja yhteiskunnallisten funktioiden tunteminen puolestaan auttaa arvioimaan tuomiokirjojen painotuksia ja rajoituksia lähteenä, suhteuttamaan tekstiä kontekstiinsa, ja sen seurauksena, tulkitsemaan lähdeä tirkistysreikänä kärjätuvan todellisuudesta laajempaan yhteisölliseen todellisuuteen.

LESKET KÄRÄJILLÄ

Jämsän käräjillä hoitivat vuosisadan puolivälissä asiansa kaikki Jämsän kirkkopitäjän

---

¹⁰³ Samasta asiasta kirjoittaa Eva Österberg: ”Svenska domstolarna under denna tidiga period tycks tvärtom ha varit arena, dit man drog de mesta vardagliga och småaktiga konflikter – ja praktisk taget alla.” Österberg 1991, 162.

asukkaat, jämsäläisten lisäksi siis myös Korpilahden ja Petäjaveden asukkaat.¹⁰⁴ Jämsän kärjäkunnan renovoidut tuomiokirjat ovat 1700-luvun loppupuoliskolta säilyneet vain osittain, vuosilta 1753-1785.¹⁰⁵ Käräjiä pidettiin kaksi kertaa vuodessa, talvikäräjät helmi-maaliskuussa ja syyskäräjät loka-marraskuussa, lisäksi pidettiin ylimääräisiä käräjiä, jos oli sattunut jotakin, minkä ei katsottu voivan odottaa tavalliseen käräjäaikaan saakka.¹⁰⁶ Tuomiokirjoista tämän tutkimuksen aineistoksi on poimittu kaikki sellaiset tapaukset, joissa esiintyy tai on mainittu leskinainen. Tällaisia tapauksia oli kyseisten vuosien aikana käräjillä yhteensä 542 kertaa.¹⁰⁷ Oikeudessa esiintyi tutkimusaikana yhteensä 113 identifioitua ja 96 identifioimatonta naista (liite 1).

Samalla kun alueen väkiluku kasvoi, kasvoi myös oikeuslaitoksen työtaakka ja käsiteltävien asioiden lukumäärä käräjiä kohden lisääntyi selvästi 1700-luvun loppua kohden. Näin tapahtui, vaikka samaan aikaan sellaisia juttuja, jotka aiemmin kirjattiin täydellisesti, alettiin vain joko merkitä protokollaan tai jättää kokonaan pois. Esimerkiksi huoltajien määräämisistä kirjattiin 1770-luvulta lähtien vain se, että asiaa oli käsitelty.¹⁰⁸ Vaikka keskeisin yhteisön sisäisten konfliktien ja ulkoisten konfliktien ratkaisuareena oli käräjät, toimivat myös hallinnon organisaatiot, eritoten pitäjänkokous, konfliktien ratkaisun välineinä.¹⁰⁹ Yhteisön yksittäisten jäsenten väliset konfliktit ratkaistiin kuitenkin nimenomaan käräjillä. Talonpojat luottivat käräjiin

---

¹⁰⁴ Vuoden 1776 lääninuudistuksessa Suur-Jämsän alue jaettiin kolmen eri läänin alueelle, ja kärjäkuntaan jäivät enää Jämsän emäseurakunnan alue ja Korpilahden kappelin Hämeen lääniin kuuluva alue, ns. Maapuoli. Kärjäkunta kuului yhtenäiseen Sääksmäen tuomiokuntaan vuoteen 1796 saakka, jonka jälkeen se oli osa Sääksmäen ylistä tuomiokuntaa. Sääksmäki muodosti yhden tuomiokunnan vuoteen 1796 saakka, jolloin se jaettiin Sääksmäen yliseen ja aliseen tuomiokuntaan. Koskimies 1966, 326. Jämsä kuului Sääksmäen yliseen tuomiokuntaan aina vuoteen 1845, jolloin muodostettiin Jämsän tuomiokunta.

¹⁰⁵ Tuomiokirjat ovat säilyneet Jämsästä täydellisesti vuosilta 1753-1774, lisäksi vuosilta 1783-1785 on säilynyt katkelmia. KA, KKO, Sm 13-21, 121-127.

¹⁰⁶ Ylimääräisiä käräjiä oli kuitenkin vain hyvin harvoin.

¹⁰⁷ Luvussa ovat mukana myös saman tapauksen eri käsittelykerrat. Käräjillä käsiteltyjen tapausten rakenteen selvittelyyn tässä tutkimuksessa ei ole ryhdytty, vaikka se olisi oikeuden antamien päätösten nojalla suhteellisen yksinkertainen tehtävä. Tutkimuksen kannalta ei ole niinkään olennaista, millä tavoin oikeus tulkitsi käsiteltäväkseen tulleet tapaukset, vaan millaisia olivat asianosaisten, leskien ja heidän ympäristönsä, näkemykset ja tulkinnat heitä koskettavista asioista. Jälkimmäisiä on mahdollista lähestyä vain kuvausten kautta, sillä ne olivat huomattavasti monisyisempiä eivätkä lainkaan niin jäsenyneitä, kuin oikeuden tapahtumille antamat merkitykset, luokitukset ja ratkaisut.

¹⁰⁸ KA, KKO, Sm 124-127.

¹⁰⁹ Frohnert 2001.

enemmän kuin viranomaisiin, esimerkiksi kruununvouteihin. He katsoivat omien etujensa voivan toteutua paremmin käräjillä, jossa talonpoikainen edustus oli vahva lautamiesten ja käräjärahvaan kautta, kuin suoranaississa hallinnon organisaatioissa.¹¹⁰ Käräjien suhteen on kuitenkin syytä pitää silmällä myös talonpoikaiston sisäisiä ryhmiä. Keiden ääni kuului käräjillä, keitä olivat lautamiehet, keitä olivat käräjärahvaan johtohahmot? Aivan yhtä tärkeää on olla tarkkaavainen myös sen suhteen, keitä olivat ne ryhmät, joiden ääni käräjillä jäi korkeintaan sivuääneksi tai riitasoinnuksi. On esimerkiksi todettu, että loiset ja irtolaiset eivät juuri oikeudessa esiintyneet, ja esiintyessään olivat yleensä todistajina, minkä voi tulkita osoitukseksi heidän huonosta asemastaan oikeusjärjestelmän piirissä. Sen sijaan palkolliset olivat ryhmä, joka haki oikeutta ahkerasti.¹¹¹

Oikeus oli miehinen ja miesten jo lukumääräisesti dominoima areena.¹¹² Siitä huolimatta naisia, sekä naimattomia, naimisissa olevia, että leskeksi jääneitä, kävi monenlaisissa asioissa ja rooleissa Jämsän käräjillä. Naisten esiintymistä käräjillä on tutkittu melko paljon, ja huomiota on kiinnitetty erityisen paljon siviilisäädyn vaikutukseen käräjillä käyntiin. Melko yleisesti on katsottu, että naimisissa oleva nainen oli holhouksen alainen.¹¹³ Näin ollen on myös esitetty oikeuskäytännön ja lain poikenneen toisistaan, kun oikeuskäytännön mukaisesti naimisissa olevat naiset saattoivat toimia oikeudessa omissa asioissaan tai jopa käydä oikeutta koko kotitaloutta koskevissa asioissa.¹¹⁴

Holhousta ja edusmiehisyyttä ei ole aiemmassa tutkimuksessa eroteltu toisistaan

---

¹¹⁰ Frohnert 2001, 151, 162-163.

¹¹¹ Ojala 2002, 18, 92.

¹¹² Sogner & Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, 167.

¹¹³ Kts. esimerkiksi Johansen 2004, 173; Räisänen 1995, 40-42; Vakimo 2001, 90-91; Sogner & Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, 170-171: "Perhaps the most important difference between women and men was that all women – with the exception of widows – were considered legally incompetent and had to have legal guardians." Oltiinpa edusmiehisyyden merkityksestä vaimon asemalle mitä mieltä hyvänsä, on huolimattomuutta jättää erottelematta eri lailliset termit ja pohtimatta niiden sisältö ja erot.

¹¹⁴ Pylkkänen 1990, 93-105; Pylkkänen 1994, 365-387; Rautelin 1995, 13; Sjöberg 1997a, 166. Naisten toiminnasta koko kotitaloutta koskevissa asioissa kts. esim. Sogner & Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, 174.

riittävän selvästi. Vaimo ei ollut ruotsalaisessa oikeudellisessa kontekstissa holhouksen alainen¹¹⁵, sillä edusmies (*målsman*) ja holhooja (*förmyndare*) olivat kaksi erillistä oikeudellista roolia, ja edusmiehisyyden alaisuus poikkesi oikeusvaikutuksiltaan holhouksen alaisuudesta. Vaikka käsitteiden väliset suhteet eivät olleet absoluuttisia, vaan vaihtelivat ajan mukana¹¹⁶, keskeinen ero oli se, että holhouksen alainen henkilö ei ollut täysivaltainen, mutta edusmiehisyyden alainen oli. Edusmiehen tehtävä oli holhoojan tehtävää rajatumpi, sillä hänelle kuului vain kantaminen ja vastaaminen käräjillä. Holhoojalle puolestaan kuului vajaavaltaisen henkilön asioiden hoito myös muissa yhteyksissä.¹¹⁷ Koska aviomiehen tuli olla vaimonsa edusmies, naimisissa olevien naisten toiminta käräjillä oli tarkkaan ottaen lain kirjaimen vastaista. Silti voidaan katsoa, että perusta vaimojen toimimiselle käräjillä oli laissa, nimenomaan holhouksen ja edusmiehisyyden erossa. Naisen tulkittiin 1700-luvulla naimisiin mennessään saavuttavan täysi-ikäisyyden ja täysivaltaisuuden. Perunkirjoitus oli eräs tilaisuus, jossa perillisten vajaa- tai täysivaltaisuudella oli merkitystä, ja naimisissa olevat naiset tulkittiin näissä yhteyksissä täysivaltaisiksi. Esimerkiksi korpilahtelaisen Juhon Heikinpojan kahdeksasta lapsesta sanottiin olevan *täysivaltaisia Tuomas, Markus ja Juho sekä tytär Kirsti naimisissa jvääskyläläisen talonpoika Simo Matinpojan ja tytär Eeva sonkajärveläisen talonpojan pojan Heikki Heikinpojan kanssa, mutta pojat Joonas ja Aatami sekä tytär Saara olivat vajaavaltaisia.*¹¹⁸ Kun naisesta tuli naimisiin mennessään täysivaltainen, hänestä tuli samalla oikeustoimikelpoinen, vaikka hän avioliitossa ollessaan olikin miehensä edusmiehisyyden alainen. Holhouksen alainen henkilö, esimerkiksi naimaton nainen, ei sen sijaan ollut oikeustoimikelpoinen. Näin ollen leskeksi jääneelle naiselle hänen nauttimansa oikeudellinen toimintakyky ei tullut

---

¹¹⁵ Anglosaksisessa lakikontekstissa vaimon asema oli holhouksen alainen, sillä siellä oli voimassa "legal coverture", joka merkitsi sitä, että mies ja hänen vaimonsa käsitettiin oikeudellisesti yhdeksi henkilöksi. Erickson 1999, 145; Stretton 1999, 193; Blom 1991, 196. Siitä huolimatta ei-kirkollisissa oikeusistuimissa naimisissa olevat naiset esiintyivät asianosaisina enemmän kuin muita siviilisäätyjä edustavat naiset. Heillä tuli vain olla aviomies mukana oikeudessa. Stretton 1999, 195.

¹¹⁶ Andersson 1996, 19.

¹¹⁷ Andersson & Ågren 1996, 33. Edusmiehisyyden alaisen vaimon täysivaltaisuudesta on tutkimuksessa oltu erimielisiä. Kts. Pylkkänen 1990, 66-70, erityisesti alaviite 1. Tutkimuksessa on esitetty myös, että edusmiehisyyden olisi sisältänyt holhouksen. Pylkkänen on katsonut, että käsitteet olisivat olleet ennen 1600-lukua erilliset, mutta samaistuneet toisiinsa 1600-luvun kuluessa. Pylkkänen 1991a, 93.

¹¹⁸ KA, KKO, Sm 147, 27.2.1768, 125-136.

kokonaan uutena asiana, koska ruotsalaisen oikeusjärjestelmän piirissä nainen jo aviosäädystä ollessaan kykeni toimimaan täysivaltaisesti oikeudellisissa asioissa.¹¹⁹ Uutta verrattuna asemaan vaimona oli pikemminkin se laajuus, jossa leskinaisen oikeudellinen toimintakyky toteutui käytännössä.

Tavallisimmin lesket hoitivat oikeudelliset asiansa käräjillä itse. Välttämättä nainen ei kuitenkaan leskenä ollessaankaan itse ajanut omia asioitaan oikeudessa, vaan hänellä saattoi olla asiaansa ajamassa valtuutettu (*fullmächtig*) tai asiamies (*ombud*).¹²⁰ Periaatteellinen ero edusmiehen (*målsman*) ja valtuutetun tai asiamiehen välillä on tärkeä. Edusmiehellä saattoi olla valta toimia oman tahtonsa mukaisesti eli edusmiehen asemaan saattoi kuulua aineellinen päätösvalta, mutta valtuutettu ja asiamies toimivat päämiehensä antaman erillisen valtuutuksen nojalla ja tämän tahdon mukaisesti. Lain mukaan asiamiehen tuli olla mies, mutta käytännössä nainenkin saattoi toimia käräjillä asiamiehenä, vaikka tätä tapahtui suhteellisen harvoin. Kuitenkin esimerkiksi Maria Reijontytär toimi syyskäräjillä 1763 miehensä asiamiehenä tämän äidinperintöä koskevassa asiassa.¹²¹

Valtuutettujen käyttö oli tavallisinta säätyläistöön kuuluvien leskien kohdalla, mutta myös talonpoikaiset naiset käyttivät oikeusasioitaan hoitaessaan valtuutettuja suhteellisen usein (kts. Liite 2). Sen sijaan erilaisten pienempien eläjien lesket olivat lähes aina oikeudessa puhumassa itse. Valtuutetun käyttö oli sitä yleisempää, mitä korkeammassa sosiaalisessa asemassa leski oli. Valtuutetun käyttö oikeudessa onkin pikemmin tulkittavissa tietoisesti valituksi strategiaksi, ei merkiksi naisen toimintamahdollisuuksien rajoittuneisuudesta. Monet valtuutettuja käyttäneistä

---

¹¹⁹ Myös aviopuolisoiden mahdollisuus tehdä keskinäisiä testamentteja viittaa siihen, että vaimo ymmärrettiin oikeustoimikelpoiseksi henkilöksi. Ågren 2000, 212.

¹²⁰ Myös Rosemarie Fiebranz viittaa siihen, että leskillä oli edustajia oikeudessa, mutta hän tulkitsee nämä edusmiehiksi. Fiebranz 2002, 240-241, 249-250. Jämsän tuomiokirjoista tulee eksplisiittisesti selväksi, että kyse oli valtuutetuista ja asiamiehistä.

¹²¹ KA, KKO, Sm 121, Jämsän kk, 8.10.1763, §39. Se, että miehet toimivat vaimonsa puolesta käräjillä, oli täysin normaalia lain mukaista edusmiehisyyttä, mutta jos nainen toimi miehensä puolesta, oli kyseessä järjestely, joka piti päteväyttää oikeudellisesti maininnalla edustussuhteen laadusta. Myös Kristianiassa (Oslo) 1600-luvulla nimenomaan vaimot toimivat melko usein valtuutettuina miehensä asioissa, erityisesti velka-asioissa, käräjillä. Sandvik 1991, 287. Kts. myös Andersson 1998.

säätyläisleskistä esiintyivät muissa yhteyksissä käräjillä myös itse ajamassa asioitaan. Tämä vahvistaa kuvaa, jonka mukaan valtuutettujen käyttäminen oli tietoinen oikeudellinen strategia. Aktiivisimmin henkilökohtaisesti käräjillä asioitaan ajoi nimismiehen leski Eva Margareta Kihl, mutta hän käytti myös usein valtuutettuja, jotka eivät juuri koskaan olleet sukulaisia. Hänellä oli oikeudellista kompetenssia varmasti osittain miehensä työn seuraamisen kautta, samoin kuin kruununvoudin leskellä, Eva Maria Kihlillä.

Sillä, oliko valtuutetun ja hänen edustamansa lesken välillä sukulaisuussuhde, saattoi olla suuri merkitys. Jos edustaja ja hänen päämiehensä eivät olleet sukua toisilleen, on selvää, että kyseessä oli nimenomaan valtuutettu, jolla ei ollut mahdollisuutta eikä syytä käyttää rooliaan vallan välineenä. Sukulaisia oli edustajina sekä säätyläisillä, että talonpoikaisilla naisilla. Talonpoikaiset lesket suosivat valtuutettuina lautamiehiä silloin, kun edustaja ei ollut sukulainen. Säätyläisnaisten valtuutettuina talonpoikaisia lautamiehiä ei sen sijaan ollut, vaan heidän käyttämänsä edustajat kuuluivat itse säätyläistöön, ja joitakin heistä voi jo pitää ammattimaisesti toimivina asianajajina.¹²² Vuosisadan loppua kohden valtuutettujen käyttö yleistyi niin, että talonpoikaislesket ja jopa torpparien lesket käyttivät asioitaan ajamaan ammattimaisia asianajajia. Esimerkiksi Kauhkialan kylän Eskolan torppaa miehensä jälkeen asuvan Anna Tanelintyttären valtuutettuna toimi hovioikeuden asianajaja ja maaviskaali Gustav Petter Odenius.¹²³ Valtuutetuilla oli tarkasti määritellyt, tapauskohtaiset valtuudet, joita he eivät voineet ylittää. Ainakin ammattimaiset, ei-sukulaiset valtuutetut noudattivat näitä rajoja tarkasti.¹²⁴ Monesti myös ammattimaisesti toimineen edustajan päämies saattoi olla itse paikalla oikeudessa. Esimerkiksi Maria Juhontyttären Dominuksen talosta kerrottiin olevan perintöasioissa kantajana paikalla edustajansa varanotaari Maexmontanin

---

¹²² Pylkkänen 1990, 66. Asianajolaitos oli alkanut kehittyä jo edellisellä vuosisadalla, mutta yleisempää oli ei-ammattimainen sukulaisten edustaminen. Letto-Vanamo 1989, erityisesti 33-34, 159-160.

¹²³ KA, KKO, Sm 126a, Jämsän kk, 8.2.1785, §57. Muita esimerkkejä Sm 126a, 7.2.1785, §38; 9.2.1785, §64.

¹²⁴ Esimerkiksi Eva Margareta Kihlin edustajana syyskäräjillä 1764 torppaa koskevassa tapauksessa toiminut hovioikeuden notaari Gotlieb John katsoi, että tapauksen käänneet ylittivät hänen valtuutensa. KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 8.10.1764, §37.

kanssa.¹²⁵ Poikkesiko edustajina toimivien sukulaisten toiminta tässä suhteessa ammattimaisten asianajajien toiminnasta, on kiinnostava kysymys, johon lopullista varmuutta voidaan tuskin saada. Viitteitä siitä, että myös sukulaisten toimivalta oli rajoitettu, on kuitenkin olemassa. Esimerkiksi Alhon rusthollia hoitanut (*föreståt*) leski Elisabeth Cautto käräjäi torppareitaan vastaan poikansa Juho Yrjönpojan välityksellä, mutta kun asia kääntyi kruunun ja rusthollarin väliseksi laittoman kaskeamisen vuoksi, poika ei voinut asiasta vastata. Oikeuden piti kuulla Elisabeth Cauttoa itseään, joko henkilökohtaisesti, tai valtuuksin toimivan edustajan välityksellä.¹²⁶ Kaiken kaikkiaan on selvää, että valtuutettujen käyttö poikkesi merkitykseltään vaimoa koskevasta edusmiehisyydestä selvästi juuri valtuutetun rajoitettujen toimivaltuuksien vuoksi.

Suuri osa leskien toiminnasta oikeudessa liittyi suoraan tai välillisesti leskeksi jäämiseen. Naisilla oli runsaasti asioita, joita heidän piti hoitaa miehensä kuoleman seurauksena: perunkirjoituksen toimittaminen, perinnön jako, kiinteän omaisuuden hallinnan järjestelyt, oma syytinki. Silti oikeudessa esiintyminen ei rajoittunut välittömästi leskeksi jäämistä seuranneeseen aikaan tai leskeytymisen suoriin jälkiseurauksiin.¹²⁷ Siihen, ketkä leskistä jäivät myös välittömän asioiden hoitamisen jälkeen aktiivisiksi toimijoiksi käräjäkontekstissa, vaikutti lesken sosiaalinen ja taloudellinen asema. Naiset, joiden haltuun jäi kiinteää omaisuutta, olivat selvästi aktiivisimpia käräjillä asioijia. Toinen paljon esillä oleva ryhmä ovat ne, joiden perhepiirissä perinnönjako aiheutti kiistoja. Toiset katosivat välittömästi leskeksi jäämisen jälkeiset asiat hoidettuaan ilmestyäkseen käräjöpöytäkirjoihin kenties vaatimaan syytinkiä tai oman kuolemansa jälkeen, nyt puolestaan perinnön jättäjän roolissa.

Rikoksia, etenkin vakavampia, käräjillä jouduttiin käsittelemään vain harvoin. Sen sijaan käräjät olivat Jämsässäkin nimenomaan taloudellisten kiistojen selvittelyyn sopiva paikka. Oikeutta työllistivät yleisesti ottaen 1700-luvulla eniten kaikenlaiset

---

¹²⁵ KA, KKO, Sm 126a, Jämsän kk, 7.2.1785, §37.

¹²⁶ KA, KKO, Sm 17, Jämsän kk, 22.10.1756, 622v-623.

¹²⁷ Kts. myös Stretton 1999, erityisesti 203.

omaisuuteen liittyvät kiistelyt.¹²⁸ Siksi ei ole mitenkään yllättävää, että myös naiset olivat käräjillä kiistojen osapuolina nimenomaan omaisuutta koskevissa asioissa.¹²⁹ Ulkopuolisen silmissä suhteellisen pienetkin kiistat tuotiin käräjillä ratkaistavaksi varsin helposti, ja suuri osa niistä liittyi tavalla tai toisella taloudellisiin asioihin. Myös leskien toiminta käräjillä liittyi pääosin taloudellisiin ja omaisuutta tavalla tai toisella koskeviin asioihin. Muunlaisia tapauksia oli selvästi harvemmin, mutta joskus käsiteltiin esimerkiksi kihlauksiin liittyviä asioita, ja saattoipa sattua myös, että vanha ja sairaalloyen leski anoi, että hänen naimaton tyttärensä saisi jäädä kotiin hoitamaan häntä.¹³⁰ Leskinaisten kärjäasioita tarkasteltaessa on muistettava ottaa huomioon kärjäinstituution luonne 1700-luvulla. Tästä näkökulmasta taloudellisen elämänalueen korostuneisuus on luonnollista, sillä ylipäänsä siviiliasioiden ja erityisesti taloudellisten kiistojen selvittely oli se tehtävä, joka ylivoimaisesti eniten työllisti tuomioistuimia.¹³¹

Tietyn tyyppiset jutut liittyivät usein yhteen siten, että esimerkiksi perintöä ja syytinkiä käsiteltiin varsin usein samaan aikaan. Yksittäisten juttutyyppeiden laskeminen tuottaa helposti vääristyneen kuvan yhtä lailla oikeudellisista asioista kuin siitä sosiaalisesta todellisuudesta, joka on tämä tutkimuksen keskeinen kiinnostuksen kohde. Asioita ei edes muodollisesti aina erotettu muodollisesti toisistaan. Esimerkiksi perintö ja syytinki esiintyivät usein yhdessä ja samassa tapauksessa, ja vaikka toinen kuuluu perintöoikeuden piiriin ja toinen on sopimusoikeudellinen asia, lesken elämässä ne muodostivat erottamattoman kokonaisuuden. Ne liittyivät samoihin olosuhteisiin ja tilanteisiin, ja siksi niitä on parempi myös tarkastella yhdessä. Suurin osa leskien asioista liittyi perintöön, ja syytingistä sopiminen kuului samaan yhteyteen. Perintö ja maan siirtäminen sukupolvelta toiselle oli keskeinen kysymys agraarissa yhteiskunnassa.

---

¹²⁸ Ågren 1988. Piirre ei ollut kokonaan 1700-luvun syntyjä, vaan paikoitellen omaisuuskysymykset työllistivät oikeutta eniten jo 1500-1600-luvuilla. Sjöberg 2001, 17, 202.

¹²⁹ Tämä pätee koko esiteollisen ajan maatalousyhteiskuntaan kaikissa Pohjoismaissa. Sogner & Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, 196.

¹³⁰ KA, KKO, Sm 121, Jämsän kk, 2.3.1761, §19; Sm 122, Jämsän kk, 7.10.1765, §21.

¹³¹ Ågren 1988, erityisesti 495-498; Andersson 1998, 70-71. Talouden lisääntyminen käräjillä liittyi uudenlaisen taloudellisen järjestelmän kehittämiseen ja tapahtui siksi eri alueilla eri aikaan. Pohjanmaalla taloudelliset asiat olivat jo 1600-luvun lopulla selvästi dominoivassa asemassa, kun tarkastellaan naisten kärjäasioita. Rautelin 1995, 18-19.

Miehen kuoleman seuraukset ja omaan ikääntymiseen liittyvät asiat olivat näin ollen sekä oikeudellisen säätelyn kohde, että keskeinen kysymys monen leskinaisten elämässä. Tämä yhdistelmä takasi sen, että ne nousevat kärjäpöytäkirjoja luettaessa keskeisesti esiin, leskien toimista oikeudessa runsas kolmannes koski tavalla tai toisella perintöä tai syytinkiä. Perintöasioita käsiteltiin usein pitkään ja hartaasti, osittain siksi, että kaikkien perillisten ollessa asianosaisia, jutut olivat jo asianosaisten määrän vuoksi varsin monimutkaisia. Sen sijaan silloin, kun kyse oli vain syytingistä, käsittelyyn käytettiin vain vähän aikaa. Kyseessä olivat muiden silmissä pienet ja ehkä vähäpätöisetkin asiat. Vaikka käsittelyt olivat lyhyitä, mutta asioiden tärkeyttä asianosaisille itselleen, sekä sitä, että ne eivät välttämättä järjestyneet helposti, osoittaa se, että samaa asiaa saatettiin käsitellä useaan kertaan. Elina Martintytär Lahnajoen talosta sopi saavansa syytinkinä vävyltään Juho Ristonpojalta vuosittain tynnyrin ja viisitoista kappaa viljaa, rehun lehmälleen ja kahdelle lampaalleen ja riittävät asuintilat itselleen. Syytingin maksamisessa oli kuitenkin jatkuvia ongelmia.¹³²

Oikeutta kiinteään omaisuuteen ja kiinteän omaisuuden hyödyntämistä koskeneet asiat muodostivat toisen selkeän ryhmän. Kysymys saattoi talonpoikaislesken kohdalla olla talon hallintaoikeudesta, talon tai peltojen jaosta. Säätyläisleskillä oli runsaasti myös kiinteän omaisuuden hallintaan ja omien oikeuksien ja omaisuuden valvontaan liittyviä juttuja, esimerkiksi augmenttitilan veroarvion tekeminen tai verolleosto-oikeuden luovuttaminen tilan asukkaalle,¹³³ tai peltojen, metsien ja kalavesien hyödyntämistä koskevia riitoja.¹³⁴ Osa tämän tyyppisistä tapauksista sai oikeudessa erittäin suuren painoarvon, etenkin jos kyseessä oleva leskinainen oli pitäjän mittakaavassa suurta maaomaisuutta hallinnut säätyläinen, joita oli Jämsässä useita. Käräjien aikaa kului

---

¹³² KA, KKO, Sm 13, Jämsän kk, 28.3.1753, 25v; Sm 14, Jämsän kk, 5.11.1754, 786-787v; Sm 17, Jämsän kk, 29.3.1756, 106-107v.

¹³³ KA, KKO, Sm 121, Jämsän kk, 6.3.1762, §17; 20.10.1762, §29; 21.10.1762, §66; 8.10.1763, §46. Mikäli augmenttitila eli ratsutilalle veronsa suoraan maksava aputila oli kruununtila, ratsutilallisella oli etuosto-oikeus tilaan ennen sitä viljelevää talollista. Jutikkala 1958, 189, 207, 224.

¹³⁴ Esimerkiksi KA, KKO, Sm 14, Jämsän kk, 23.3.1754, 231-234; 26.3.1754, 254v; Sm 17, 22.10.1756, 622v-623; Sm 18, 29.3.1757, 493v-495; Sm 19, 9.11.1758, 1012-1014; Sm 20, 22.10.1759, §40; Sm 21, 22.10.1760, §53; Sm 121, 8.10.1763, §27; Sm 122, 8.10.1764, §37; 15.10.1766, §92; 10.10.1765, §107; 9.10.1764, §76; Sm 123, 24.2.1767, §14; §21; Sm 126, 27.3.1773, §160; 8.3.1774, §15.

runsaasti esimerkiksi sen selvittelyyn, kenelle lopulta oikein kuului Sitkiäisen lahden kalaveden käyttöoikeus, oliko se Ruotsulan rusthollin Eva Maria Kihlin kokonaan, vai kuuluiko siitä seitsemäs osa Peuhan talon Risto ja Pertti Yrjönpojalle.¹³⁵ Erilaiset taloudelliset sopimukset ja sitoumukset ja niiden täyttämiseen liittyvät konfliktit muodostivat oman ryhmänsä leskinaisten oikeusasioista. Syytinki oli yleisin lesken solmima sopimus. Velka-asioita käsiteltiin silloin tällöin. Osa niistäkin liittyi leskeksi jäämisen jälkeiseen asioiden järjestelyyn, sillä velka-asioiden joukossa oli lesken kuolleen puolison asioita. Mies oli tehnyt sopimuksia tai oli veloissa, ja kantaja peri leskeltä velkoja. Lisäksi esillä oli erilaisia muodollisia asioita, tyypillisimmin perunkirjoitusten anomisia ja holhoojan määräämisiä lesken alaikäisille lapsille.

Huolimatta oikeuslaitoksen pyrkimyksestä tasapuolisuuteen, näytteli kantajan tieto- ja taitotaso huomattavaa roolia juttujen lopputuloksen kannalta. Varhaisen uuden ajan ihmiset tunsivat lain määräykset, niiden tulkintatavat ja rangaistukset hyvinkin tarkasti. Voidaan puhua jopa eräänlaisesti ”populaarista legalismista”.¹³⁶ Vaikka tavallisetkin ihmiset olivat siis melko tottuneita oikeudessa toimijoita, lain ja lainkäytön tavallista parempi tuntemus auttoi juttujen menestymistä oikeudessa, sillä tärkeää lopputuloksen kannalta oli se, että asianomainen osasi vedota oikeisiin asioihin. *Jota kandaja parembi, sita juttu selkiämbi*¹³⁷ tiesi kansan suussa kulkeva sananlaskukin. Samaan suuntaan viittaa oikeuslaitoksen inhimillisen ulottuvuuden tunnustava sananlasku *asia niin kuin ajetaan; työ niin kuin tehdään; laki niin kuin luetaan*¹³⁸. Erityisesti 1700-luvulla lainkäytön vähitellen formalisoituessa ja esimerkiksi asianajolaitoksen kehittyessä populaariin legalismiin pohjautuva ihmisten suhteellinen tasa-arvo lain edessä alkoi väistyä, ja lain erityistuntemus antoi selvää etua oikeudessa asioitaessa. Esimerkiksi varanotaari Gabriel Kekoniusta, Madame Eva Kihlin poikaa, hyödytti ratkaisevalla tavalla hänen oikeustieteellinen koulutuksensa, kun hän kävi käräjiä mitä erilaisimmista asioista

---

¹³⁵ KA, KKO, Sm 121, Jämsän kk, 20.10.1762, §39; 8.3.1763, §34; 11.10.1763, §107; Sm 122, Jämsän kk, 18.2.1764, §38. Jutussa käytettiin runsaasti myös todistajia, mikä oli muuten 1760-luvulla leskinaisten asioissa harvinaista. Lopulta Risto ja Pertti Yrjönpoika saivat seitsemäsosansa.

¹³⁶ Samaan on viitattu myös Pohjoismaiden ulkopuolella. Hindle 1994, 396.

¹³⁷ Ganander 1997 (1787), hakusana ”juttu” (6311).

¹³⁸ Florinus 1987 (1702).

Jämsässä. Hän voitti ylivoimaisesti useimmat käymänsä oikeusjutut. Kyky puhua oikeuden kanssa samaa kieltä ja taito vedota lain kannalta juuri olennaisiin seikkoihin teki hänet varmasti pelätyksi riitakumppaniksi.

MAAN SIIRTOMEKANISMIT LESKEN ASEMAN MÄÄRITTÄJINÄ

Naisten mahdollisuus asettua talouden johtoon leskinä oli vahvasti sidoksissa perimyksen: sitä koskevaan lainsäädäntöön ja sen paikallisiin sovelluksiin. Keskiaikaiset lait olivat erittäin kiinnostuneita maaomaisuudesta, sen hallinnasta ja siirtymisestä sukupolvelta toiselle ja myös avioliittoa koskevat säännökset olivat osaltaan kytkeytyneitä juuri maahan.¹³⁹ Saman voi helposti todeta uuden ajan alun lainsäädännöstä, myös vuoden 1734 laista.¹⁴⁰ Laki heijastaa aiempaa vahvemmin perheen merkitystä (taloudellisena) kokonaisuutena, mutta yhtä lailla se paljastaa maan jatkuvan merkityksen yhteiskunnan perustana.¹⁴¹

Talon hallinta merkitsi agraarissa yhteiskunnassa tunnustettua asemaa. Yhteisön sosiaalinen järjestys perustui talonpoikaisessa todellisuudessa tiloihin, jotka muodostivat perusrakenteen työlle, asumiselle ja sosiaalisille rooleille. Talon hallinta varmisti ihmiselle yhteisöllisen aseman lisäksi konkreettisen valta-aseman talon sisällä: taloa isännöivä oli talon piirissä toimiessaan pitkälti omassa vallassaan, muut asukkaat isännän vallan alla. Agraaria yhteiskuntaa tarkastelevassa naishistoriallisessa tutkimuksessa on aivan oikein annettu suuri painoarvo sille, että naiset eivät pääsääntöisesti omistaneet maata. Anu Pylkkäsen sanoin ”naiset eivät juuri perineet eivätkä hallinneet maata, mikä merkitsi, että heillä ei myöskään ollut sitä valtaa, joka

---

¹³⁹ Sogner & Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, 168.

¹⁴⁰ Vuoden 1734 laki oli erittäin konservatiivinen ja sitä leimasi vahvasti patriarkaalisuus. Anners 1965, 98, 125; Halijoki 1988, 53; Ylikangas 1986. Vuoden 1734 lakia ei ole valistusajattelun, vaan luonnonoikeudellisen ajattelun tuote, ja siitä syystä myös naisen asema jäi heikommaksi kuin Preussissa, Ranskassa ja Itävallassa tehdyissä valistushenkisissä kodifikaatioissa. Ylikangas 1983, 163-164, 167.

¹⁴¹ Pylkkänen 1991a, 83-85; Pylkkänen 1996, 19-22; Sogner & Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, 168; Vainio-Korhonen 1998, 158; Losman 1987, 63.

talonpoikaisyhteiskunnassa kytkeytyi maahan.”¹⁴² Vaikka maa ei naisille säännönmukaisesti tarjonnutkaan sosiaalisia resursseja, se saattoi tarjota monille naisille kuitenkin merkittävän elannon lähteen.¹⁴³

Naisia kuitenkin oli agraarissa yhteiskunnassa talouden johtajien paikalla. Kaikki tiloja päävastuullisina käyttäneet naiset eivät olleet leskiä, vaan myös vaimot, joiden miehet olivat syystä tai toisesta estyneitä isännöimästä tilaa ja joskus jopa naimattomat piit saattoivat olla tilan pitäjiä.¹⁴⁴ Vaimo saattoi isännöidä tilaa sota-aikana miehen ollessa poissa, tai rauhan aikana, jos tämä oli esimerkiksi sairas tavalla, joka esti häntä käytännössä toimimasta isäntänä.¹⁴⁵ Useimmiten se vaihe, jolloin naiselle saattoi langeta pääasiallisen vastuunkantajan rooli talossa ja sen myötä entistä vaikutusvaltaisempi asema yhteisössään, sijoittui kuitenkin naisen elämässä keski-ikään, vanhuuteen tai sen kynnykselle ja leskeyden aikaan. Mieheensä kuoleman jälkeen osa naisista johti talouttaan itsenäisenä tilan johtajana – isännöi tilaa. Nämä tavallaan miehen tilalle ja miehen rooliin asettuneet lesket ovat kiinnostaneet tutkimusta suuresti, huolimatta siitä, että he olivat vain suhteellisen pieni osa kaikista leskistä.

Tutkijoiden kiinnostusta tematiikkaan selittää se, että kiinteää omaisuutta hallinneiden leskien on nähty venyttävän naiselle esiteollisessa yhteiskunnassa yleensä asetettuja rajoja. He olivat todiste siitä, että naisilla ylipäätään oli mahdollisuus pitää käsissään valtaa agraarin yhteiskunnan keskeisessä organisaatiossa.¹⁴⁶ Osa tutkijoista on tulkinut naisten maan hallinnan olleen ainoastaan patriarkaalisen yhteiskuntajärjestyksen ylläpidon väline, keino, jolla maan siirtäminen eri sukupolvien miesten kesken onnistui. Naiset luopuivat maan hallinnasta, vaikka eivät välttämättä omistuksesta, heti kun

---

¹⁴² Pylkkänen 1999, 27.

¹⁴³ Esimerkiksi kaupunkien käsityöläisten leskille maa saattoi olla tärkeä elannon lähde. Szende 1999, 17.

¹⁴⁴ Kts. Perlestam 1997. Ilmeisesti piikojen kohdalla oli kyse lähinnä sota-ajan tms. aiheuttamasta poikkeuksellisesta tilanteesta, ja väestönkasvun ja niukkenevan ”tilojen tarjonnan” seurauksena tällaista ei tapaa enää 1600-luvun jälkeen.

¹⁴⁵ Painajan talossa Maria Juhontytär oli pitänyt poikansa avustamana taloa parikymmentä vuotta, kun hänen miehensä Mikko Matinpöika oli päästään heikko ja mieleltään sekoittunut ja sai raivokohtauksia, joiden takia hänen hoitonsa oli vaikeaa ja vaarallistakin. KA, KKO, Sm 19, Jämsän kk, 6.11.1758: 939v-942; 942-945.

¹⁴⁶ Esim. Wood 2001, 34.

sopiva miespuolinen isäntäkandidaatti oli saapuvilla.¹⁴⁷ Toiset taas ovat katsoneet naisten olleen enemmän tai vähemmän itsenäisiä maanomistajia ja tilan asioista päättäjiä.¹⁴⁸

Talouden johtajina toimineiden naisten määrä on kysymys, jota monet tutkijat ovat olleet kiinnostuneita, mutta Suomessa kysymystä on systemaattisesti tarkasteltu melko vähän. Kaupunkien osalta on jossakin määrin tarkasteltu, kuinka suuri osa talouksista oli naisen johtamia¹⁴⁹, mutta kysymys on luonteeltaan hiukan erilainen kaupungeissa kuin maaseudulla. Kaupunkien maaseudusta poikkeava sosiaalinen ja elinkeino-, väestö- ja sukupuolirakenne tekevät suoran vertailun mahdottomaksi. Maaseudun osalta kysymystä on tarkasteltu melko vähän, mutta kaskiviljelyn hallitsemassa itäisessä Suomessa lesken oli tavallisempaa toimia talouden johtajana kuin läntisellä peltoviljelyalueella. Esimerkiksi Elina Wariksen tarkastelemalla Ruokolahdella leskinaisten johtamia kotitalouksia oli 1800-luvun puolimaissa noin joka viides kotitalous, ja ainakin osa talouksista oli sellaisia, joissa leski ei olisi ollut ainoa mahdollinen henkilö nousemaan kotitalouden johtoon miehensä jälkeen.¹⁵⁰ Naisen valta- ja auktoriteettiasema ei toisin sanoen ollut aina välttämättömyyden sanelema. Lesket olivat talouden johtajina useammin niissä kotitalouksissa, jotka eivät omistaneet maata kuin niissä, joilla oli maaomaisuutta.¹⁵¹ Muuallakin Pohjoismaissa naisten osuus tilan haltijoista vaihteli, mutta ei juuri noussut yli kymmenen prosentin.¹⁵² Kansainvälinen vertailu osoittaa, että muualla tilanne oli samansuuntainen.¹⁵³ Naisten osuus tilan haltijoista saattoi vaihdella huomattavasti ja ennen muuta sota-aikoina se oli korkea, vaikka ei ylittänyt miesten osuutta. Rauhan tultua naisten osuus laski

---

¹⁴⁷ Avioliitto oli se instituutio, joka mahdollisti maan siirtymisen mieheltä toiselle, silloin kun se ei siirtynyt sukulinjaa pitkin isältä pojalle. Sjöberg 2001.

¹⁴⁸ Esimerkiksi Kirsten E. Wood on korostanut naisten itsenäistä toimintaa tarkastellessaan orjanomistajaleskiä Yhdysvaltain kaakkoisosissa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alkupuolella. Wood 2001, 38-40.

¹⁴⁹ Kaupunkien osalta esimerkiksi Manninen 1984; Kirsi Vainio-Korhonen 1998.

¹⁵⁰ Waris 1995, 121; Pylkkänen 1990; Mäkelä 1989.

¹⁵¹ Pienempien kotitalouksien alueella, saaristokunnissa Houtskärissä ja Korppoossa 1700-luvun loppupuolella reilua 10 % johti leskinainen. Moring 2002, 85-87.

¹⁵² Esim. Österberg 1980, 288-289; Sjöberg 2001, 48.

¹⁵³ Wood 2001, 35.

jälleen, kun miehet ottivat tiloja haltuunsa.¹⁵⁴

Naisten määrää kotitalouksien johtajina on siis tutkittu jonkin verran. Vähemmän on sen sijaan tarkasteltu sitä, mitä kotitalouden johtajuus merkitsi naiselle. Tiedämme hyvin vähän esimerkiksi siitä, miten laaja lesken todellinen valta talossa oli, silloin kun hän toimi talouden johtajana, tai siitä, toiko tilan hallinta mukanaan miesten kohdalla siihen kuuluneen yhteisöllisen aseman.¹⁵⁵ Myös ne mekanismit, joiden seurauksena leski piti tai ei pitänyt talossa valtaa, ovat jääneet paljolti syrjään tutkimuksessa. Kysymys on tällöin ennen muuta maan omistuksen siirtymistä säädelleistä oikeudellisista normeista ja niiden soveltamisesta.¹⁵⁶ Agraariyhteiskunnan rakenteista osa oli sen laatuista, että ne olivat omiaan ohjaamaan maata pois naisten hallusta. Oli kuitenkin olemassa myös sellaisia rakenteita, jotka ohjasivat maata naisten haltuun.

Naisia maan hallinnasta syrjään työntäviä rakenteita olivat perimystä koskevat lait ja tapaoikeus sekä kotitalouden sukupuolenmukainen roolirakenne. Sen sijaan joskus naisten haltuun maata ohjaava rakenne oli patriarkaalinen sukupolvien välinen hierarkia, joka tilanteesta riippuen saattoi ohittaa vahvuudessa patriarkaalisuuteen myös sisältyneen sukupuolten välisen hierarkian. Kotitalouden sukupuolenmukainen roolirakenne merkitsi muun ohessa sitä, että kotitalouden johtajan rooli lankesi avioparin maskuliiniselle osapuolelle silloinkin, kun maa oli naisen omistamaa, esimerkiksi perintömaata. Sukupuolenmukaista kotitalouden roolijakoa on käsitelty erityisesti luvussa *Patriarkaalinen kotitalous ja avioliitto naisen elämänsä elämänkulun kontekstina*. Sukupolvihierarkiaan ja sen naiselle antamiin mahdollisuuksiin ja näiden mahdollisuuksien rajoihin paneudutaan luvussa *Leskinainen ja sukupolvien väliset suhteet*.

---

¹⁵⁴ Sjöberg 2001, 48.

¹⁵⁵ Kysymys taloutta johtavan naisen asemasta talon sisällä on jäänyt tutkimuksessa syrjään kenties vaikean lähdetilanteen vuoksi. Yhteisöllistä valtaa talouden johtajana toimiminen ei välttämättä tuonut samassa mitassa kuin miehille. Magnus Perlestamin mukaan taloja hallinneilla leskillä ei ollut mahdollisuutta toimia yhteisön keskeisessä itsehallintoelimessä, pitäjänkokouksessa. Perlestam 1997, 133-134. Kaupunkien raadeissa porvarisleskien mahdollisuudet osallistua vaihtelivat. Manninen 1984, 165-168.

¹⁵⁶ Sen sijaan Christer Winberg on tarkastellut perimyksen ja maanomistukseen liittyviä kysymyksiä perivän sukupolven alaspäin suuntautuvan sosiaalisen kierron näkökulmasta. Winberg 1981.

Tässä keskityn käsittelemään perimyksen liittyviä lakeja ja käytäntöjä.

Naisen asema on, jos mahdollista, vielä enemmän sidoksissa perintöoikeuteen kuin naishistoriassa on totuttu ajattelemaan. Vaikka perimysmääräysten merkitystä on korostettu, niiden kaikkia ulottuvuuksia ja vaikutusmekanismeja ei ole pidetty ensisijaisen tärkeinä analyysin kohteina. Tärkeänä on pidetty lähinnä tyttären perintöoikeuden vaikutusta, ja avioliittoon liittyneet säännökset moniulotteisine vaikutuksineen on jätetty lähes vaille huomiota.¹⁵⁷ Ne kuitenkin muovasivat yhtä lailla naisten suhdetta maahan kuin perimysoikeus.

Talonpoikaisen väestön keskuudessa oli tapana, että tyttäret eivät yleensä perineet maata, vaan heidän perintöosuutensa maksettiin irtaimena omaisuutena, josta suuren osan he tavallisesti saivat jo mennessään naimisiin myötäjäisinä eli ennakkoperintönä. Tyypilliset myötäjäiset olivat esimerkiksi Vihijärven talon Liisa Matintyttären ja Yrjö Yrjönpojan tyttären Liisan saamat. Niihin kuului lehmä, kaksi lammasta, verkainen röijy, arkku, viikate ja sirppi.¹⁵⁸ Perintöä lopullisesti jaettaessa myötäjäisten arvo otettiin huomioon tyttären perintöosuutta määritettäessä. Useimmiten tytär sai hiukan lisää perintöä, esimerkiksi lehmän, lampaan, vaatetavaraa, viljaa tai rahaa. Harvinaista ei ollut sekään, että myötäjäisten arvo nousi tyttäreille lankeavan perintöosuuden koko arvoa korkeammaksi kahdesta syystä. Ensinnäkin maan arvo oli irtaimen omaisuuteen verrattuna melko matala ja toiseksi tyttärien perintöosuus oli vain puolet pojan osuudesta¹⁵⁹. Myös Liisa oli saanut myötäjäiset, jotka olivat hänen perintöään arvokkaammat, mutta tapana ei ollut, että tytärten olisi tarvinnut myötäjäisiä palauttaa. Sen sijaan Liisa sai vielä perinnönjaon yhteydessä lehmän.¹⁶⁰

Vaikka tyttärien saama perintö oli siten usein suurempi kuin virallisten perintösäädösten

---

¹⁵⁷ Poikkeuksena voi mainita Maria Ågrenin tutkimukset aviopuolisoiden keskinäisistä testamenteista. Ågren 2000; Ågren 2004. Myös Sjöberg, 2001.

¹⁵⁸ KA, KKO, Sm 140, 22.10.1755, 392-400v.

¹⁵⁹ RWL, PK II:1.§. Kaupungeissa sijaitsevasta omaisuudesta tytär ja poika perivät yhtä suuren osuuden.

¹⁶⁰ KA, KKO, Sm 140, 22.10.1755, 392-400v.

mukaan, se ei kuitenkaan muuttanut sitä seikkaa, että perintömaata harvoin lankei naisten käsiin. Näin kävi yleensä vain silloin, kun kiinteälle omaisuudelle ei ollut miespuolista rintaperillistä, vaan talossa oli vain tyttäriä. Siten oli laita esimerkiksi Korpilahden Tissolan talossa, jossa perintöä jaettaessa oli vain kolme tytärtä, joista vanhin oli leski ja kaksi nuorempaa naimisissa. Kaikki tyttäret perivät yhtäläisen osuuden, mutta vanhin tytär Maria lunasti sisarensa irtainta vastaan sisariltaan. Kumpainkaan Marian langoista ei ollut talollinen, vaan molemmat olivat torppareita. Siksi on huomion arvoista, että tilan sai haltuunsa Maria, eikä jompikumpi hänen sisaristaan miehineen. Marian perintöoikeus vanhimpana lapsena tulkittiin ensisijaiseksi, ja ikähierarkia osoittautui siten tilanteessa sukupuolihierarkiaa vahvemmaksi.¹⁶¹

Miespuolisen perillisen puutteessa myös tytär saattoi periä vanhemmiltaan kiinteää omaisuutta, ja omalla perintötilallaan asuva nainen saattoi leskenä pitää valtaa talossaan haluamallaan tavalla. Harvinaisempaa oli se, että nainen sai kiinteätä perintöä joltakin muulta kuin vanhemmiltaan, mutta sitäkin saattoi sattua. Eeva Matintytär oli talollisen leski, joka oli jo siirtynyt syrjään korpilahtelaisen Oittilan talon hallinnasta, kun talo oli jaettu hänen kahden vanhimman poikansa, Vilpun ja Yrjön kesken. Yrjö kuitenkin kuoli ilman rintaperillisiä muutaman vuoden kuluttua, ja samalla jo kerran ratkaistu kysymys talon hallinnasta tuli uudelleen ajankohtaiseksi. Poikia Eevalla ja hänen edesmenneellä miehellään Klemetti Vilpunpojalla oli runsaanlaisesti, Vilpun ja Yrjön lisäksi ainakin neljä nuorempaa: Juho, Mikko, Klemetti ja Joonas. Pojista nuorimmat eivät ilmeisesti olettaneetkaan, että heillä olisi jonkinlaisia oikeuksia kiinteään perintöön. Vilppu sen sijaan halusi lunastaa Yrjön puolikkaan talosta itselleen, olihan hänellä jo valmiiksi suurin osa Oittilan talosta hallussaan. Laki antoi eniten perivälle oikeuden lunastaa irtaimella muut perilliset ulos kiinteästä.¹⁶² Juhon Vilppu oli jo puhunut puolelleen.

Koko Oittila olisi siksi ehkä mennytkin Vilpulle, ellei äiti Eeva Matintytär olisi asettunut vastahankaan. Hänen mielestään ei ollut oikein, että Vilppu, joka oli jo saanut puolet

---

¹⁶¹ KA, KKO, Sm 148, 17.1.1771, 798v-802v.

¹⁶² RWL 1734, PK XII: 7.§.

Oittilasta, olisi saanut loputkin ja syrjäyttänyt tällä tavoin kaikki muut veljensä. Eeva oli Klemetti-poikansa kanssa käytännössä viljellyt Yrjön omistamaa Oittilan puolikasta tämän kuoleman jälkeen, ja näin hän halusi asiantilan olevan vastaisuudessakin. Mahdollisuuden ja vallan ratkaista asia mieleisellään tavalla Eeva Matintyttäreille antoi perimystä koskeva lainsäädäntö, sillä Oittilasta suurimman osuuden perivänä¹⁶³ hänellä oli oikeus lunastaa irtaimella poikansa ulos Oittilan puolikkaasta tilasta. Äiti otti talon omaan haltuunsa, vaikka myös Klemetti olisi halunnut lunastaa talon itselleen. Eeva Matintytär hoiti tilan asioita myöhemmin oikeudessa, mikä kertoo siitä, että hän käytti isännän oikeuksiaan itse.¹⁶⁴

Tavallisinta oli kuitenkin se, että jos nainen peri kiinteää omaisuutta, hän oli sellaisen tilan tytär, jolla ei ollut miespuolisia perillisiä, ja naimisissa, kuten oli laita Olkkolan talossa, kun taloa jaettiin 1760 Jaakko Yrjönpojan kuoleman jälkeen. Neljästä tyttärestä talon siirtyi vanhimmalle, Leena Jaakontyttäreille ja tämän miehelle Yrjö Yrjönpojalle.¹⁶⁵ Vaikka omistusoikeus kuului Leenalle, talon isännöisyys ja käytännön hallinta siirtyi sukupuolenmukaisten roolien ohjaamana luonnollisesti Yrjölle. Avioparin elämä ei välttämättä ollut kovinkaan erilaista, omistipa tilan mies tai vaimo, vaikka on myös esitetty, että naisen omistusoikeus tilaan olisi vahvistanut hänen asemaansa kotitaloudessa. Jos nainen jäi leskeksi, vaikuttivat kenties vuosikymmeniä aiemmin tapahtuneet perimysjärjestelyt hänen asemaansa kuitenkin ratkaisevalla tavalla. Lesken aseman määrittelylle oli olennaista, oltiinko avioliiton aikana viljelty kruunun, kruunulta perinnöksi ostettua vai perintömaata. Jos maa oli perintömaata, ratkaisevaa oli se, kumman puolelta perintö oli saatu. Avioliittoon liittyvät omaisuuden jakautumista ja siirtymistä säätelevät mekanismit olivat varsin monimutkaisia. Oheinen kaavio kuvaa niitä.

---

¹⁶³ RWL 1734, PK III: 2.§. Äiti peri Yrjön omaisuudesta kolmasosan ja kun loppu jaettiin monen veljeksien kesken, heistä kullekin jäi ainoastaan 1/15 omaisuudesta.

¹⁶⁴ Klemetti sai kylläkin Oittilan perinnöksi äidiltään jo muutamaa vuotta myöhemmin. Lähteiden puutteessa on mahdotonta tietää, kuoliko Eeva Matintytär näin pian, vai päättikö sittenkin siirtyä syytingille. KA, KKO, Sm 17, Jämsän kk, 23.10.1756, 648v-649; 24.10.1756, 655-660v; Sm 18, Jämsän kk, 28.3.1757, 453v-454v; Sm 125, Jämsän kk, 4.3.1772, §45.

¹⁶⁵ KA, KKO, Sm 138, 29.10.1760, 679-682.

Kaavio 2. Naisleskelle maaseudulla kuuluneet varallisuuserät.

	Perintö	Etuosa	Huomenlahja	Naimaosa
Määräys 1734 Laissa	Leskellä ei perintö-oikeutta	Korkeintaan 1/20 pesästä. Kuitenkin vähintään kihlasormus, vuode vuodevaatteineen ja pitovaatteet	Korkeintaan 1/3 kiinteästä (elinikäinen käyttö-oikeus) tai 1/10 irtaimesta (omistusoikeus) omaisuudesta. Jos ei sovittu avioliittoa solmittaessa, niin puolet maksimimäärästä.	1/3 avio-oikeuden piiriin kuuluvasta omaisuudesta. Kolme omaisuusluokkaa: irtain, perintömaa ja hankittu maa.
Sovellus Jämsän käräjillä	Ei sovellusta.	1/20 pesän arvosta. Hyvin köyhät lesket saivat kihlasormuksen, vuoteen vuodevaatteineen ja pitovaatteensa.	Irtaimesta omaisuudesta 1/20.	Oikeus määritteli, mikä osa omaisuudesta kuului avio-oikeuden piiriin. Avio-oikeuden piiriin kuuluvasta omaisuudesta 1/3 leskelle.

Leskellä ei ollut perintöoikeutta puolisonsa omaisuuteen. Aviopuolisot eivät siis perineet toisiaan.¹⁶⁶ Etuosa oli se osuus pesästä, jonka leski sai ottaa ennen pesän arviota ja jakamista. Etuosa sai koostua vain irtaimesta omaisuudesta, ja laki rajoitti sen määrän korkeintaan kahdenteenkymmenenteen osaan koko omaisuudesta. Kihlasormus, vuode vuodevaatteineen ja pitovaatteet kuuluivat kuitenkin etuosana jokaiselle leskeksi jääneelle, olipa jaettava omaisuus miten pieni tahansa.¹⁶⁷ Huomenlahjan luonnetta leskeneläkkeenä on korostettu, ja 1734 lain mukaan miehen kuului luvata huomenlahja

¹⁶⁶ Lesken taloudellisen aseman järjestäminen on myöhemmin ollut aviovarallisuusjärjestelmän ja jäämistölainsäädännön raja-aluetta. 1700-1800-luvuilla se oli järjestetty yksinomaan aviovarallisuusosoikeudellisilla säännöksillä, ts. huomenlahjalla, naimaoikeudella ja etuosalla. Kangas 1982, 27.

¹⁶⁷ RWL 1734, NK XVII: §1.

morsiamelleen ennen vihkimistä, olipa tämä naimaton tai leski.¹⁶⁸ Käytännössä huomenlahja ei Jämsässä ollut luonteeltaan henkilökohtainen lahja, vaan lain mukainen laskennallinen osa (1/20) omaisuudesta, joka omaisuuden jakamisen yhteydessä rutiiniluonteisesti erotettiin leskelle.¹⁶⁹

Naispuoliset lesket eivät yleensä omistaneet pariskunnan viljelemää maata, vaan asuivat miehensä kanssa tilalla, joka oli lailliselta statukseltaan tämän perintömaata, ja siksi on katsottu, että aviopuolisoiden keskinäisen perintö-oikeuden puuttumisen vuoksi he jäivät taloudellisesti vaikeaan tilanteeseen miehensä kuoleman jälkeen. Leskelle irtaimesta omaisuudesta lankeava etuosa oli pieni, eikä huomenlahjakaan riittänyt turvaamaan lesken taloudellista asemaa.¹⁷⁰ Päätelmä lesken heikosta perintöoikeudellisesta asemasta puolison kuollessa ei kuitenkaan välttämättä pidä kokonaan paikkaansa. Vaikka puoliset eivät perineet toisiaan, ei sen paremmin mies vaimoan kuin vaimo miestänsä, puolisoilla oli kuitenkin avio-oikeus toistensa omaisuuteen. Maria Ågren onkin katsonut, että aviopuolisoiden toistensa hyväksi laatimien testamenttien harvinaisuus osoittaa, että leskeksi jäävän puolison taloudellinen asema oli jo laeissa suojattu hyvin.¹⁷¹ Vanhemmissa laeissa avio-oikeus oli ehdollinen, ja oikeuden olemassaolo riippui siitä, oliko aviopuolisolle syntynyt yhteisiä lapsia.¹⁷² Vuoden 1734 laissa tämä ehdollisuus kuitenkin poistui, ja lain voimaantulon jälkeen puolisoilla oli yksiselitteisesti avio- eli naimaoikeus toistensa omaisuuteen, riippumatta siitä, oliko avioliitosta syntynyt lapsia vai ei.¹⁷³ Tämä *naimisen oikeus*

---

¹⁶⁸ RWL 1734, NK IX: §2. Huomenlahjan on tulkittu olleen alun perin korvaus morsiamen neitsyydestä. Setälä 2002, 111. Suomalaisella kulttuurialueella huomenlahjaa ei alun perin oikeuskäytännössä tunnettu, ja se yleistyi vasta kun siitä oli vuoden 1734 laissa tehty pakollinen. Sillä siis on tuskin koskaan ollut neitsyydestä annetun korvauksen luonnetta, vaan kyse on nimenomaan leskeneläkkeestä. Pylkkänen 1990, 317; Pylkkänen 1991a, 84; Ylikangas 1988, 78-95.

¹⁶⁹ Tässä toimittiin lain mukaisesti, sillä jos mies ei ollut luvannut huomenlahjaa, leskelle annettiin puolet siitä, mitä huomenlahjana korkeintaan saattoi lahjoittaa. RWL 1734, NK IX: 6.§. ja 7.§. Ruotsalainen lainsäädäntö oli selvästi edullisempi leskelle kuin esimerkiksi vastaavan ajan tanskalaiset säädökset. Kts. Dübeck 2004.

¹⁷⁰ Katso esim. Räisänen 2000, 136.

¹⁷¹ Tässä suhteessa ruotsalainen järjestelmä poikkesi selvästi varhaisen uuden ajan Englannista, jossa leskellä ei ollut oikeutta omaisuuteen puolisonsa jälkeen ja miesten leskiensä hyväksi laatimat testamentit olivat siksi erittäin yleisiä. Ågren 2004, 68.

¹⁷² Pylkkänen 1990, 317-318.

¹⁷³ RWL 1734, NK X: 1.§.

muodosti lesken pääasiallisen taloudellisen turvan miehen kuoleman jälkeen, sillä se nousi etuosaa ja huomenlahjaa huomattavasti suuremmaksi määrältään. Vaimon avio-oikeus oli kolmasosa pariskunnan omaisuudesta, miehen kaksi kolmatta osaa.¹⁷⁴

Siitä, miten hyvin nämä omaisuuden jakoa koskevat säädökset toteutuivat käytännössä, ei ole systemaattista tietoa saatavilla, ja kuva vaihtelee ajallisesti ja paikallisesti. Jämsässä tutkimusaikana laillisia määräyksiä noudatettiin varsin tarkasti, silloin kun omaisuus ylipäätään jaettiin, eikä perhe jatkanut elämää jakamattomassa pesässä.¹⁷⁵ Perunkirjoitukset tehtiin huolellisesti, mutta ei kaikista kuolinpesistä, vaikka laki sitä vaatikin. Oikeusistuin vaati perintökiistoissa aina perunkirjoitusasiakirjoja tai niiden laatimista, mikäli niitä ei ollut tehty. On kuitenkin mahdotonta tietää, jaettiinko omaisuus käytännössä aina virallisesti laaditun perunkirjoitusasiakirjan mukaisesti.¹⁷⁶ Siihen, että niin ei aina tehty, viittaa sellaisten käräjillä käsiteltyjen perintöriitojen runsas määrä, joissa joku tai jotkut osapuolista vetosivat aiemmin tehtyyn perunkirjoitukseen.

Avio-oikeuden nojalla naiselle tuleva osa yhteisestä omaisuudesta oli merkittävin ja nousi useimmiten selvästi suurimmaksi lesken saamaksi omaisuuseräksi. Avio-oikeus ei kuitenkaan koskenut kaikkea pariskunnan käytössä tai omistuksessa ollutta omaisuutta. Lain mukaan se koski kaikkea irtainta omaisuutta, mutta kiinteästä omaisuudesta vain sitä osaa, joka oli hankittu avioliiton aikana.¹⁷⁷ Lesken asemaan vaikutti toisin sanoen avio-oikeuden lisäksi se, että omistettuakin maata oli kahdenlaista, perintömaata ja ostomaata. Jo nimet kertovat paljon: perintömaata oli maa, johon oli olemassa sukuoikeus (*bördsrätt*), ja joka oli saatu suvun perintönä, melkein aina vanhemmilta, ja useimmiten nimenomaan isältä. Hankittu maa (*aflinge jord*) puolestaan oli muulla tavoin

---

¹⁷⁴ RWL 1734, NK 10: 2.§.

¹⁷⁵ Edellisen vuosisadan lopulla tilanne oli sikäli erilainen, että lesken oikeus saada omaisuutta pesästä tunnustettiin, mutta omaisuus koostui tavallisesti vain yhdestä erästä, jonka peruste vaihteli. Leski ei siis saanut yhtä aikaa myötäjäisiä, huomenlahjaa ja naimaosaa. Pylkkänen 1990, 329-330.

¹⁷⁶ Ågren 2004, 48-49; Sjöberg 2001; Fiebranz 2002.

¹⁷⁷ RWL 1734, NK X: §2. Avio-oikeus vaihteli säädyyttään sekä määrältään, että sen mukaan, mitä omaisuutta sen piiriin kuului. Tässä tarkoitetaan talonpoikia ja aatelialueita koskevaa avio-oikeutta. Naimakaaren X luvun 3.§. - 6.§. säätelivät papiston ja porvaristoon kuuluneiden avio-oikeutta.

kuin perinnöksi saatua, ostamalla hankittua.

Kaavio 3. Naislesken avio-oikeus maaseudulla.

	Irtain omaisuus	Hankittu maa	Perintömaa
Säännös 1734 Laissa	1/3 irtaimesta	1/3 avioliiton aikana hankitusta kiinteästä. Ennen avioliittoa hankittu kiinteä ei avio-oikeuden piirissä.	Ei avio-oikeuden piirissä.
Sovellus kihlakunnan-oikeudessa	Leskelle lankesi 1/3 irtaimesta.	Avioliiton aikana verolle ostettu tai muulla tavoin hankittu maa; leskelle lankesi 1/3 hankitusta maasta.	Leskelle ei avio-oikeuden kautta osuutta aviopuolison perintömaasta.

Näistä perintömaan siirtämistä seuraavalle sukupolvelle hallitsivat tiukat säädökset, jotka suojasivat lasten ja viime kädessä suvun oikeuksia. Sen sijaan ostomaasta omistaja sai määrätä elinaikanaan ja myös kuolemansa jälkeen niin kuin halusi, myös testamentata sen kenelle halusi.¹⁷⁸ Lapsilla tai sukulaisilla ei ollut erityisasemaa ostamalla hankitun maan perimyksessä. Siksi eräs olennaisesti naisen asemaan vaikuttanut tekijä oli tilojen perinnöksi ostaminen. Koska aviopuolisoilla oli naimaoikeus avioliiton aikana ostettuun kiinteään omaisuuteen, tilan kruunulta perinnöksi ostaneen isännän puolisollla oli tilaan avio-oikeus. Esimerkiksi kun Isännäisen talossa tehtiin perunkirjoitusta talonpojan vaimon Marja Eliaksentyttären kuoltua, kirjattiin omaisuutta arvioitaessa ylös seuraavaa:

*Maa eli tämä puolikas Isännäisen talo on kyllä perintömaata, mutta kun sama talo ei ole vielä tullut jaetuksi Leskimies Matti Mikonpojan kanssa perillisten kesken, ja heidän äitinsä Sofia Tuomaantytär edesmenneen miehensä Mikko Tuomaanpojan kanssa on ostanut sen perinnöksi, ja hänellä [Sofialla] on edelleen hallinta sen yli, sitä ei näin ollen nyt voida arvioida.*¹⁷⁹

¹⁷⁸ RWL 1734 MK II-VI, VIII-IX. Ågren 2004, 46-47, 53.

¹⁷⁹ ”Jorden eller detta Isännäin halfwa Hemman är wäl skatte, men som samme hemman än icke blifwit skifdat, Enklingen Mats Michessons medarfvingar emellan, och theras moder Sophia Thomasdotter, med sin afledne man Michel Thomasson det til skatte kiöpt, och hwaröfwer hon ännu styrelsen hafwer, som

Avioliiton aikana perinnöksi ostetulla entisellä kruununtilalla kolmasosa tilasta oli naisen ostomaata avio-oikeuden mukaisesti, ja kuten Sofia Tuomaantyttären tapauksessa, omistusoikeus vaikkapa vain osaankin tilasta antoi naiselle mahdollisuuksia tehdä mielensä mukaisia ratkaisuja sen hallintaa koskevissa asioissa. Maan hallussapitoon ja sitä kautta naisten yhteiskunnalliseen asemaan talojen verolle ostamisella oli siten merkittävä vaikutus. Hopsun tilan emännän Kaisa Matintyttären mahdollisuus järjestää leskeksi jäätyään tilan perimys sopivaksi katsomallaan tavalla, pohjautui nimenomaan siihen, että hänen miehensä oli ennen kuolemaansa ostanut Hopsun talon verolle, ja Kaisa Matintyttäreellä oli näin ollen omistusoikeus osaan talosta.¹⁸⁰

Kun kruununtiloja ostettiin Jämsässä perintötiloiksi 1700-luvun puolivälistä alkaen, ja erityisesti 1760-luvulla¹⁸¹, vaikutti se yhden sukupolven ajan naisten asemaan merkittäväällä tavalla. Sen sukupolven naiset, joiden aikuisiässä maata siirtyi kruunulta talollisten omistukseen, olivat erityisessä asemassa maan hallinnan suhteen, koska heidän kuolemaansa saakka kyseinen maa oli hankittua maata (*aflinge jord*), jonka suhteen omistajan oikeudet olivat varsin laajat. Nämä naiset saivat paitsi – jos halusivat – hallita tätä hallussaan ollutta ostettua maata useimmiten niin pitkään kuin halusivat, myös vapaasti määrätä sen siirtymisestä seuraavalle sukupolvelle. Seuraavalle sukupolvelle maa oli perintömaata, joten heidän oikeutensa määrätä siitä oli tiukkojen perintömaata koskevien säädösten rajoittama. Sen sukupolven aikana, jonka viljellessä tilaa maa hankittiin perintömaaksi, vaimon asema suhteessa maahan oli ratkaisevasti erilainen kuin sellaisen vaimon, jonka aviomies oli saanut tilan perintömaana vanhemmiltaan. Toisaalta myös poikkeuksellisesti maata perineisiin ja siis omien vanhempiensa perintömaalla asuneisiin naisiin verrattuna avioliiton aikana perinnöksi ostettuna *hankittuna maana (aflinge jord)* talostaan avio-oikeuden määrittämän osan

---

således nu icke kunde värderas.” JyMA, JKA, Perunkirjoitukset 1737-1826, Marja Eliasdotterin perunkirjoitus 8.10.1788.

¹⁸⁰ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 5.10.1765, §8; 15.10.1766, §82.

¹⁸¹ Koskimies 1962, 87-92.

omistaneet naiset saattoivat käyttää maan hallinnan ja perinnöstä määräämisen kautta valtaa suhteessa lapsiin aivan eri mittakaavassa. Heillä oli toisin sanoen hallussaan valtaa tuottavia resursseja aivan eri tavoin kuin muilla leskillä, edes niillä, jotka myös hallitsivat asumaansa taloa.

Kruununtiloilla naisilla oli usein enemmän vaikutusvaltaa tilan siirtymisestä päätettäessä kuin tiukasti perintölainsäädännön sitomilla perintötiloilla. Kruunun intressit poikkesivat sukulaisten intresseistä, sillä kruunun näkökulmasta olennaisinta oli saada tilalle veronmaksukykyinen haltija. Siksi naisilla oli kruununtiloilla suurempi mahdollisuus saavuttaa asema tilan johdossa. Esimerkiksi Juho Yrjönpoika kertoi syksyllä 1770 käräjillä, että hänen äitinsä leski Helena Jaakontytär Olkkolasta oli 3. päivä maaliskuuta pidetyssä perinnönjaossa luovuttanut hänelle asumisoikeuden puoleen Olkkolan kruununtilasta.¹⁸² Äidillä ei tietenkään ollut minkäänlaista laillisesti pätevää mahdollisuutta päättää tilan kohtalosta, mutta hänen tahtonsa asiassa toteutui joka tapauksessa. Oma vaikutuksensa oli varmasti sillä, että vanhempien kunnioittamisen patriarkaalinen ideologia tuki sukupolvien välisissä suhteissa vanhemman sukupolven auktoriteettia ja valta-asemaa.

Perintötiloilla naisten mahdollisuudet saada tila johtoonsa olivat huomattavasti heikkommat, sillä suvun miehillä jos kellä oli syytä kyseenalaistaa naisen tilanhallinta ja -omistus. Kyse oli kilpailutilanteesta, kamppailusta, joka kohdistui tilan kautta sosiaaliseen ja taloudelliseen asemaan talollisena, isäntänä. Joskus kilpailussa saatettiin turvautua muihinkin kuin laillisiin keinoihin, kuten teki leski Maria Hemmingintyttären nuorin lanko, Juho, joka tunkeutui väkisin Marian miehensä jälkeen emännöimään Simolaan, ryhtyi pitämään isännyyttä ja omi sekä symbolisesti että tietysti myös käytännössä tärkeät tilan avaimet.¹⁸³ Isännän roolissa toimineena leskiemäntänä Marialla oli kuitenkin tavallisesti isännälle kuulunut valta määrätä talouden rajoista: siitä, kuka tilalla sai asua ja oleskella. Siksi oikeus määräsi Juhon lähtemään heti tilalta

---

¹⁸² KA, KKO, Sm 124, Jämsän kk, 15.10.1770, §77.

¹⁸³ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 8.10.1765, §51.

ja jättämään Simolan Marian emännöitäväksi mielensä mukaan.¹⁸⁴ Talouden johtajana leskiemäntä määräsi myös tilan arjesta ja työnteosta.

Lesken suhde maahan ja sitä kautta hänen asemansa määrittyi monen asian summana. Merkityksensä oli monella yhteiskunnallisella tekijällä, niin iällä, sosiaalisella kerroksella kuin omistusta määrittävillä oikeudellisilla säännöillä. Silti olisi vaikea välttyä havainnolta, että avioliitto ja siihen kietoutunut kotitalousinstituutio oli merkittävin naisen elämää sekä leskenä että ennen leskeyttä määrittänyt tekijä.

---

¹⁸⁴ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 8.10.1765, §51.

3 PATRIARKAALINEN KOTITALOUS JA AVIOLIITTO NAISEN ELÄMÄNKULUN KONTEKSTINA

Naiseus ja sukupuolittuneesti rakentunut naisen elämäntilanne aktualisoituivat yksilöiden kohdalla aina konkreettisesti sosiaalisessa kontekstissa. Keskeinen sukupuoli koko esiteollisena aikana, ja siten myös 1700-luvun loppupuolen agraariyhteisössä, määrittänyt konteksti oli patriarkaalisesti rakentunut avioliitto ja sen perustalla levännyt kotitalous, jotka omilla rakenteillaan ja rajoillaan muokkasivat yhtä lailla naiseuden ja mieheyden kulttuurisia käsikirjoituksia.¹⁸⁵ Niinpä mieheys ja naiseus hahmottuivat aviollisen suhteen muodostamassa kontekstissa myös silloin, kun puheen aiheena ei varsinaisesti ollut avioliitto.¹⁸⁶ Toisin sanoen sukupuoliroolit rakentuivat keskeisesti avioliiton ja kotitalouden määrittämien roolien kautta ja avulla.¹⁸⁷ Nämä sukupuolitettut roolit vaihtelivat naisen elämäntilanteen eri vaiheissa siten, että naisen leskeysajan rooleihin vaikutti ratkaisevalla tavalla se, miten hänen elämäntilanteensa oli siihen saakka rakentunut.

AVIOLIITON SOLMIMINEN

Naisen elämäntilanteen ensimmäinen vaihe lapsuuden jälkeen oli naimattoman naisen eli piian elämäntilanteen vaihe. Sanalla piika oli kaksi merkitystä, jotka yhteisön todellisuudessa olivat useimmiten päällekkäisiä. Niinpä Christfrid Gananderin sanakirja antaa sanalle piika seuraavat merkitykset: *pijga, flicka, ancilla, puella (liten pijga, jungfru)*¹⁸⁸. Nimitystä piika käytettiin 1700-luvun lopulla, kuten myöhemminkin, palkkapiiasta, sillä sana *ancilla* on latinaa ja merkitsee naispuolista palvelijaa. Sanan perimmäinen merkitys ei kuitenkaan viitannut palkollisuuteen, sillä merkitys ´tyttö´ oli vahvempi, ja

---

¹⁸⁵ Lövkrona 1999, 19-20; Fiebranz 2002, 39.

¹⁸⁶ Helmius 1999, 136. Helmiuksen havainto pohjaa 1700-luvun lopulla yleistyneisiin populaareihin painotuotteisiin, kuten arkkiveisuihin, pienpainatteisiin ja pamfletteihin.

¹⁸⁷ Shoemaker 1998, 88.

¹⁸⁸ Ganander 1787, hakusana piika (18536).

Gananderin antamat käännökset *flicka* ja *puella* (lat.) viittaavat tähän. Piioiksi ei kuitenkaan useimmiten kutsuttu aivan nuoria tyttöjä, jotka olivat joko yksinkertaisesti tyttöjä (*flicka*) tai pikkupiikoja.¹⁸⁹ Piika sen sijaan oli nuori nainen, joka oli jo saavuttanut naimaiän. Merkitys käy selväksi esimerkiksi sanonnassa *naituna parahat piiat, etittynä ehkeimmät*. Piika rinnastettiin morsiameen myös sanoessa: *Sillä piialla, morsiamella on kamsua (kalua)*¹⁹⁰, tavaraa.

Sanan piika toinen merkitys – palkollinen – viittaa naimaikäisten tyttöjen sosiaaliseen asemaan esiteollisen ajan agraarissa yhteisössä. Piikojen nimittäin oletettiin toimivan palvelusväkenä toisissa taloissa, harjoittelemassa itsenäistä elämää ja hankkimassa omaa toimeentuloaan. Palkollisuusaika, naisten kohdalla piikominen, oli normatiivisesti elämäntulkun kuuluva vaihe, joka koski suurinta osaa väestöstä. Nuoruuteen kuuluva palkollisuusvaihe oli Ruotsin valtakunnassa säädetty suorastaan lailla, ja palveluspakko koski sekä miehiä, että naisia. Naiset välttyivät pestautumispakolta ainoastaan, mikäli heillä oli pieniä lapsia tai vanhat, huolenpitoa tarvitsevat vanhemmat. Tilallisten lasten kohdalla palveluspakko tosin kumottiin vuonna 1747.¹⁹¹

Patriarkaalisen ajattelutavan mukaan palkollisena ollessaan nainen oli suhteessa isäntäväkeensä samalla tavalla riippuvaisessa ja alisteisessa suhteessa kuin vanhempinsa. Tuomiokirjoissa naimattomien naisten palkollisuus tulee silloin tällöin esille, sillä heillä on satunnaisesti erilaisia palkan maksua koskevia kiistoja. Usein samoissa tapauksissa on näkyvillä kuitenkin myös muunlaisia sosiaalisia suhteita, sillä piioilla oli usein isä, äiti tai holhooja joko oikeudessa mukanaan tai edustamassa tytärtään tai holhokkia. Lain mukaan juuri näin tuli ollakin, sillä naimaton nainen oli holhouksen alainen. Ennen 1700-lukua lakia ei kuitenkaan oikeuskäytännössä tulkittu tällä tavoin, vaan naimattomat naiset esiintyivät vapaasti oikeudessa.¹⁹²

---

¹⁸⁹ Tuomiokirjoissa heitä sanottiin tytöiksi, Gananderilla puolestaan on esimerkiksi ilmaus *pijkat pjenet pikkaraiset, små nätta flickor*. Ganander 1787, hakusana pikkaraainen (18643).

¹⁹⁰ Ganander 1787, hakusanat ehiä l. ehkiä (1272), kamsu (7005).

¹⁹¹ Harnesk 1990, 17-35; Aaltonen 1963, 19.

¹⁹² Pylkkänen 1990, 150-152.

Yhtä paljon kuin yhteisön sosiaalisesta järjestyksestä sanan piika kahden merkityksen päällekkäisyys paljastaa naisen elämänkulkua koskevista odotuksista: nuoren naimattoman naisen, piian, oletettiin elävän vaihe, jonka aikana hän eli muissa kuin kotitalossaan palkollisena, piikana. Tämän elämänvaiheen aikana hänen odotettiin pysyttelevän piikana, siis neitsyenä, ja aloittavan seksuaalisen aktiivisuuden vasta avioliiton tai kihlauksen jälkeen.

Esimodernin ajan avioliittoa on useimmiten tutkimuksessa pidetty puhtaasti taloudellisena tai sukujen välisten verkostojen luomiseen tähtäävänä sopimuksena. Näin on ajateltu olleen etenkin keskiaikaisten avioliittojen kohdalla, mutta myös uuden ajan alussa ja aina 1800-luvulle saakka.¹⁹³ Tätä tulkintaa ovat osaltaan vahvistaneet pappien ja muiden säätyläisten aikalaiskuvaukset siitä, mitä talonpoikainen väki piti olennaisina asioina aviokumppania valitessaan. Uusimaalainen kirkonmies Eerik Lencvist kirjoitti 1778, että avioliittoa hankkiva etsi rikasta ja vertaistaan; harvoin naitiin itseä huonommista oloista lähteneitä. Lääninrovasti C. J. Melartopaeuksen vuonna 1787 esittämän kuuluisan arvion mukaan suomalaiselle rahvaalle ”siinä on kyllä, että he saavat jongun ihmisen muotoisen luondokappalen, kellä olis lehmä ja lammas, leviä selkä, tukevat hartiat ja vahvat käsivarret;...”¹⁹⁴ Kyseessä on kuitenkin ylemmän, erilaiseen kulttuuripiiriin kuuluvan säätyläisen arvio. Siksi onkin lähdekriittisesti vähintään kyseenalaista nähdä edellisen kaltaiset lausunnot pitävinä todisteina kansan talonpoikaisen rationaliteetin sävyttämästä mentaliteetista, joka olisi katsonut ainoastaan puolisoehdokkaan maallista hyvää.

Vaikka on ilmeistä, että taloudellisilla seikoilla oli osuutensa kansanomaisessa avioliittoinstituutiossa, tulkinta vaikuttaa monessa kohtaa varsin yksipuoliselta. Vaikka

---

¹⁹³ Ylikangas 1968; Heikinmäki 1980, 34-38; Aalto 1996, 30-37, erityisesti 31; Löfgren 1979, 76-87; Räisänen 1995, 35-36; Anderson 1980, 49-53. Erityisesti maanviljelykselle perustuvissa yhteisöissä avioliiton on tulkittu olleen perheen tai sukuryhmän intressien ohjaama instituutio, jossa avioituvien omat toiveet olisivat olleet vain vähäisessä roolissa. Kts. esim. MacFarlane 1986, 119-120.

¹⁹⁴ Heikinmäki 1980, 34-35.

avioliittojen solmimiseen liittyi taloudellisia näkökohtia, usein niihin liittyi myös varsin suuria tunteita.¹⁹⁵ Tapauksista, joissa tunteet saivat rauhassa ohjata toimintaa ja avioliitot solmittiin kaikkien asianosaisten tyytyväisyydeksi, ei lähteisiin ole välttämättä jäänyt erityisiä jälkiä. Sen sijaan ristiriitaiset tilanteet ovat silloin tällöin jättäneet merkkejä avioliiton solmimiseen liittyneistä tunteista tuomiokirjoihin.¹⁹⁶ Erimielisyyttä avioliitoista syntyi silloin tällöin. Esimerkiksi talontytär Anna Tapanintytär karkasi kotoaan päästäkseen naimisiin talon rengin kanssa, jota Annan isä ei halunnut hyväksyä vävykseen.¹⁹⁷ Nimismiehen tytär Margareta Palander puolestaan karkasi samassa tilanteessa rakastettunsa kanssa Turkuun saakka, kun hänen leskiäitinsä ei hyväksynyt avioliittoa.¹⁹⁸

Yhden perustavan selityksen etsiminen kaikkien avioliittojen solmimismotiiveille näyttää ylipäätään melko järjettömältä. Avioliittoihin voi soveltaa samaa tulkintaa, joka Elizabeth Foyster on tehnyt naimisissa olevien lasten ja heidän vanhempiansa välisistä suhteista uuden ajan alun Englannissa: suhteet saattoivat hänen mukaansa olla yhtä aikaa sekä laskelmoituja että kiintymyksen perustuvia suhteita.¹⁹⁹ Taloutta hyvänä avioitumisperusteena korostavat sananlaskut voi nähdä myös suostuttelevana puheena²⁰⁰, jonka avulla yhteisön naimaikäisiä pyrittiin neuvomaan ja ohjaamaan järkevään käyttäytymiseen. Vanhempien huolena kun hyvinkin saattoi olla, että nuoret eivät solmisi järkevää avioliittoa, vaan antaisivat tunteidensa ohjata käytöstään liikaa. Etenkin silloin, kun talonpoikaispari luovutti tilansa elantoa vastaan yhdelle lapselle, tai

---

¹⁹⁵ Malin Lennartsson, joka on tutkinut naisten ja miesten välisiä suhteita 1600-luvun Smälannissa, on katsonut, että rakkautta, vieläpä romanttista rakkautta, on löydettävissä tuon ajan rahvaan parista, ja että rakkaus tai sen puuttuminen olivat tärkeitä näkökohtia, kun tavalliset ihmiset solmivat avioliittoja keskenään. Lennartsson 1999, 166-186. Toisaalta romanttista rakkautta on pidetty porvarillisen kulttuurin myötä syntyneenä kulttuurisena konstruktiona. Löfgren 1979. Näkökulmien eroavaisuudessa lienee kyse ennen muuta käsitteiden epätäsmällisyydestä.

¹⁹⁶ Erityisen suurella tiheydellä tunteisiin liittyneitä tapauksia löytyy tuomiokapitulin arkistoista, katso Jarrick 1997.

¹⁹⁷ KA, KKO, Sm 125, Jämsän kk, 1.3.1771, §89.

¹⁹⁸ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 25.10.1765, §6; Turun suomalaisen seurakunnan vihittyjen luettelo, 6.7.1762 (HisKi-tietokanta).

¹⁹⁹ Foyster 2001, 327. Historian tutkijalle sovelias olisi kysymys siitä, milloin ja miksi taloudellisten syiden ja tunteiden vastakkaisuus avioliittomotiiveina rakentui.

²⁰⁰ Erilaisista sananlaskujen käyttötavoista sosiaalisen vuorovaikutuksen välineinä kts. Lauhakangas 2004.

oli aikeissa näin tehdä, vanhalla polvella oli myös omakohtaisia intressejä lapsen avioliiton suhteen. Heille olennaista oli vanhuuden elannon varmistuminen, ja taloudelliset näkökohdat siksi tärkeitä.²⁰¹

Avioliitto nähtiin agraarisessa yhteiskunnassa ihmisen luonnollisena osana. Sananlaskut viittaavat tähän suuntaan, sillä sanottiin: *Miehet vaimoihin vanuvat, aina paatuvat pariiksi*²⁰² sekä *parin linnutkin pesivät*.²⁰³ Avioliittoa pidettiin hyvänä osana ihmiselle, sekä miehelle että naiselle. Oltiin sitä mieltä, että *outo on yöllä yksin olla, valju vaimotta elellä, pükaisetta piskutella*.²⁰⁴ Silti avioliiton toivottavuutta pohdittiin sananlaskuissa, ja siinä nähtiin myös negatiivisia puolia. Vaikka melkoinen osa sanontatavoista oli miesnäkökulmaisia, myös naisen perspektiivi oli joskus esillä, ja avioliitto saattoi näyttäytyä myös hankaluuksien tyysijana: *Suru sillä, jolla sulho, vaiva sillä, jolla vaimo, sillä kaksi, jolla lapsi*.²⁰⁵ Kokonaiskuvaksi jää silti se, että avioliittoa pidettiin tavoiteltavimpana ja toivotuimpana tapana elää.²⁰⁶

Kuka tahansa ei kuitenkaan voinut solmia avioliittoa, sillä ennen sitä sekä naisen että miehen tuli kuitenkin saavuttaa naimakelpoisuus. Se merkitsi sitä, että ikää piti olla riittävästi ja rippikoulu käytyinä. Naisen kohdalla vuoden 1734 laissa säädetty avioliittokelpoisuuden raja, 15 ikävuotta,²⁰⁷ oli voimassa aina vuoteen 1911. Kansanperinteen mukaan naisen piti lisäksi osata tiettyjä, oman sukupuolen työnsä liittyviä tehtäviä ennen avioliittoon astumista, esimerkiksi tehdä tiettyjä käsitöitä, leipoa ja lypsää.²⁰⁸

---

²⁰¹ Perintöön liittyvien rakenteiden ja vanhempien merkitystä myös asenteille on korostanut Michael Anderson. Hän myös erottaa asianosaisten omat intressit ja ulkopuolisten, kuten vanhempien, suvun ja yhteisön intressit toisistaan. Anderson 1980, 52-53.

²⁰² Ganander 1787, hakusana paadutan (17246), para sig, ägta, hakusana wanun (28528).

²⁰³ Florinus 1987 (1702).

²⁰⁴ Ganander 1787, hakusana pijskuttelen (18620). Sananlasku on miehen näkökulmasta, joka korostuu selvästi muutenkin.

²⁰⁵ Florinus 1987 (1702).

²⁰⁶ Apo 1995, 20; Stark-Arola 1998. Sama kuva välittyy ruotsalaisista 1700-luvun puolenvälin häävärssyistä (*bröllopsverser*). Helmius 1999, 140.

²⁰⁷ RWL 1734, NK I: 6. §.

²⁰⁸ Heikinmäki 1980, 29-31.

Avioliiton solmiminen oli olennainen kulminaatiopiste naisen elämässä, ja merkitsi suurta muutosta. Vaimona oleminen oli erityisasemassa naisen elämässä. Se oli vaihe, jota odotettiin, ja johon valmistauduttiin, kuten käy hyvin ilmi esimerkiksi Laura Stark-Arolan tutkimasta kansanrunousaineistosta. Niistä paljastuvan kulttuurisen mallin mukaan talonpoikaistilan muodostaman yhteisön perusyksikön ytimessä oli aviopari, avioliiton sitein toisiinsa yhdistetyt mies ja nainen. Avioliiton pohjana oli kansanomaisen ajattelun mukaan nimenomaisesti seksuaalinen side. Seksuaalisen siteen kulttuurinen merkitys oli niin suuri, että seksuaaliset siteet näyttäytyvät suorastaan sosiaalisten siteiden metaforina itäsuomalaisessa Stark-Arolan tarkastelemassa itäsuomalaisessa kulttuurisessa kontekstissa.²⁰⁹ Parisuhde oli sekä kulttuurisesti merkityksellinen side että monien naisten elämässä selvästi eksplikoitu päämäärä²¹⁰, siksi myös parisuhteen rakentumistapa on tärkeä tarkasteltaessa ihmisten sosiaalisen ympäristön rakenteita.

Avioliiton solmimisen keskeinen merkitys näkyy selvästi, kun tarkastellaan miten monenlaiset muutokset osuvat juuri tähän kohtaan naisen elämässä. Häät olivat rituaali, siirtymäriitti, jonka aikana ihminen siirtyi yhteisön ryhmästä toiseen, naimattomien joukosta naineisiin. Erilaiset häihin liittyneet rituaaliset tavat kuvasivat naisen statuksen muutosta: konkreettisimmillaan se näkyy kenties *Morsiantanssissa*, jonka kuluessa morsian siirtyi *piika parwen* pyöryksestä *akkojen* tanssittavaksi.²¹¹ Myös vaatetuksen muutoksen olivat ulkoinen merkki siviilisäädyn muutoksesta: piika puettiin ensin morsiameksi, sitten vaimoksi. Merkki naisen statuksen muutoksesta oli pään peittäminen päähineellä, sillä vaimon ei enää sopinut kulkea tyttöjen tapaan paljain päin ja hiukset näkyvillä.²¹² Jämsän seudulla oli kuitenkin salavuoteusjutussa todistajana

---

²⁰⁹ Stark-Arola 1998, 32-33. Vastaavanlainen vaimouden ja sen myötä avioliiton korostaminen äitiyden sijasta oli tyypillistä reformaation ajan Augsburgille, jossa naiseen viitattiin vaimoina, ei äiteinä. Roper 1991 (1989), 42.

²¹⁰ Kuusi 1994, 156; Stark-Arola 1998, erityisesti 131-202; Östman 2000, 164-168.

²¹¹ Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771-1890: Turun Wiikko-Sanommat no 41, 12.10. 1822, 162-164. Achrenius: Morsian-tansi.

²¹² Sihvo 1984, 80; Kaukonen 1985, 57-60. Naiseen naisen statukseen kuulunut päähineen käyttäminen korostuu erityisesti siinä, että häyön jälkeisenä päivänä vietettiin yleisesti ns. päänpeittäjäisiä. Muita selvästi ryhmästä toiseen siirtymistä osoittavia tapoja olivat esimerkiksi häiden loppupuolella tapahtuneet

toimineen Kirsti Ristontyttären mukaan tavallista *pukeutua myssyyn, kun piikat olivat joko menneet naimisiin tai antaneet maata itsensä*. Niinpä Kirsti piti myssyn käyttöä varmana merkinä syytetyn Maria Mikontyttären syyllisyydestä.²¹³

Päähineen käyttö on yleensä tutkimuksessa yhdistetty nimenomaan avioitumiseen ja vaimosäädyn arvokkaaseen statukseen. Kirsti Ristontyttären lausuma asettaa kuitenkin päähineen käytön erilaiseen valoon, sillä se rinnastaa naisen statusta kohottaneen naimisiin menon ja neitsyyden menettämisen salavuoteuden seurauksena, jonka on katsottu olleen paheksuttua. Vaatetuksen muutos liittyikin ilmeisesti ensisijaisesti aikuisen naisen statuksen saavuttamiseen. Useimmiten se liittyi avioliiton solmimiseen, koska naimisiin meno oli naiselle yhteiskunnan normien mukainen tapa aikuistua. Konkreettisin osoitus tästä lienee se, että avioituessaan naisesta tuli täysivaltainen lain edessä. Tämä täysivaltaisuus ilmenee käytännössä ehkä selvimmin perunkirjoituksia tehtäessä, jolloin myös perillisten täysi- ja vajaavaltaisuus kirjattiin ylös. Avioliiton solmineet tyttäret rinnastettiin tällöin täysi-ikäisiin poikiin ja naimattomat tyttäret alaikäisiin poikiin.²¹⁴ Avioon menneelle naisellekin merkittävä aikuistumiseen liittyvä rajapyykki oli kuitenkin vielä lapsen synnyttäminen, ja nuorikot rinnastettiin usein vielä piikoihin, kuten ilmauksessa *päästä piika pintehistä, vaimo vahtan väännteistä*²¹⁵. Aikuiseksi naimisissa olevakin nainen katsottiin lopullisesti vasta siinä vaiheessa, kun hän oli synnyttänyt ensimmäisen lapsensa.²¹⁶ Aikuinen nainen oli siis sekä vaimo että äiti.

Ihanteen ja lain normien mukaan sukupuolielämän aloittaminen sattui samaan aikaan

---

hääparin tanssittaminen naimattomista naineisiin, naineiden ja naimattomien käymä kiista hääparista sekä morsiamen ja sulhasen nostaminen uuteen säätyyn. Heikinmäki 1980, 421-425, 524-539, 612-617; Talve 1990 (1979), 225-227.

²¹³ KA, KKO, Sm 126, Jämsän kk, 7.3.1774, §9. Setälän mukaan hiusten hajallaan pitäminen oli merkki naimattomuudesta tai neitsyydestä, mutta myös prostituutiosta. Setälä 2002, 91.

²¹⁴ Toivanen 1999, 21. Sama asia on epäsuorasti pääteltävissä myös naimattomien ja avioliiton solmineiden erilaisista toimintatavoista oikeudessa. Andersson 1998, 90-94.

²¹⁵ Ganander 1787, hakusana pinnet (18753), ilmaus viittaa avustamiseen synnytyksessä.

²¹⁶ Naista nimitettiin ennen ensimmäisen lapsen syntymää morsiameksi (Karjalassa antilaaksi) ja vasra sen jälkeen vaimoksi. Talve 1979, 180; Savolainen 1988, 60-61.

avioliiton solmimisen kanssa, ja hääriiteissä saattoi olla tähän liittyviä osia.²¹⁷ Todellisuudessa sukupuolielämä ei aina alkanut häistä, vaan osa pareista oli jo aiemmin tutustunut sukupuolisuuden saloihin, joko keskenään²¹⁸ tai sitten kumpikin omalla tahollaan. Aikuisuuteen liittyvät elämänmuutokset, jotka on yhdistetty häihin tapahtumana ja siirtymäriittinä saattoivat tapahtua myös vaiheittain, ja tapahtuivatkin usein. Häät eivät siksi todellisuudessa olleet sellainen kertakaikkinen siirtymäriitti, jollaiseksi ne on etenkin kansatieteellisessä tutkimuksessa usein esitetty.²¹⁹ Sen vuoksi onkin luontevampaa ajatella avioitumisen muodostavan erään tärkeän kohdan huomattavasti monimutkaisemmassa elämänkaaren vaiheesta toiseen siirtymisen prosessissa. Vaikka naimisiin meno oli keskeisessä roolissa naisen aikuistumisessa, olisi yksinkertaistus katsoa aikuistumisen sijoittuvan yksiselitteisesti avioliiton solmimisen yhteyteen. Pikemmin kuin osoittaa yksi selvä aikuistumisen kohta naisen elämänkulussa, voidaan havaita monia kohtia, jotka ovat tärkeitä tytön matkalla kohti aikuisuutta.²²⁰ Aikuistuminen onkin luontevimmin nähtävissä vähitellen monien siirtymien yhteistuloksena täydellistyvänä prosessina, ei yksittäiseen elämäntapahtumaan liittyvänä muutoksena.

Avioliitto, vaimona elämisen aika, oli se vaihe naisen elämässä, jolloin tämä oli kaikkein arvostetuin. Naimattomia naisia, mutta myös leskiä, epäiltiin esimerkiksi joutilaisuudesta ja juoruilusta helpommin kuin vaimoja.²²¹ Monille naisille avioliitto oli

---

²¹⁷ Esimerkiksi Achreniuksen *Morsiantanssissa* viitataan tähän, vaikka varsin siveään sävyyn: "Nyt se tansi loppu/ mutta toinen hoppu/ Morsianta vielä noudattaa;/ Wuoden päästä eri/ Awaupi meri,/ Joka häntä kyllä soudattaa/.../Silloin tussa-lulla/ Kyllä saadaan kuulla". Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771-1890: Turun Wiikko-Sanommat no 41, 12.10. 1822, 162-164. Achrenius: Morsian-tansi.

²¹⁸ Tällöin oli kyse ennenaikaisesta makaamisesta (otidig sängelag), joka oli rikoksena salavuoteutta lievempi. RWL 1734, Pahategon Caari LIII: §5.

²¹⁹ Siirtymäriittiteorian sopivuutta sellaisenaan kuvaamaan eurooppalaisen uuden ajan alun ihmisen elämänkaaren murroskohtia (täsmällisemmin juuri avioliiton solmimista) on kritisoinut myös Christine Peters, joka on huomauttanut, että koska siirtymäriittiin ei sisältynyt eroa yhteiskunnasta, riitin läpikäyjät (liminaalitulossa olijat) eivät olleet "tyhjiä" sosiaalisesta statuksesta, esimerkiksi asemasta yhteiskunnallisessa hierarkiassa tai sukupuolesta. Peters 2000, 86.

²²⁰ Christine Peters on korostanut, että myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun Englannissa naisen aikuistumisen määritelmä ei ollut vakiintunut, vaan liittyi toisinaan ikään, toisinaan avioliittoon, toisinaan molempiin. Peters 1997, 333-335. Ajan myötä kuitenkin iän merkitys aikuisuuden määrittelyssä kasvoi ja avioliiton merkitys väheni. Peters 2000, 91.

²²¹ Schein 1994, 148.

tärkeä tavoite elämässä. Vaikka se ei taloudellisesti välttämättä ollut naiselle ainoa vaihtoehto, se tarjosi sosiaalisesti arvostetun aseman, jota nainen ei muulla tavoin voinut saavuttaa.²²² Vaikka osa naisista ei koskaan solminut avioliittoa, vaan jäi vanhaksi piiaksi, 1700-luvulla naimattomiksi kokonaan jääneitä naisia oli kuitenkin vielä hyvin vähän.²²³ Heidän lukumääränsä kasvoi vasta seuraavalla vuosisadalla, eikä heistä esimerkiksi 1700-luvulla kerätyssä kansanperinteessä juuri puhuta.

Leskinaisten elämäntilanteita tarkasteltaessa avioliittoon törmätään kahdessa kohtaa, ja ensimmäinen avioliitto on merkitykseltään ja luonteeltaan myöhemmin solmituista poikkeava. Ne vaativat erilaisia selityksiä, sillä erilainen asema elämäntilanteissa merkitsi sitä, että niiden sosiaalinen, taloudellinen ja emotionaalinenkin merkitys oli erilainen. Silti avioliitoissa oli myös paljon samaa riippumatta siitä, missä vaiheessa elämäntilanteita ne solmittiin. Molemmat elementit, sekä tunteet että talous olivat läsnä leskinaisten solmimissa avioliitoissa. Tunteista on vain vaikeampi saada empiirisiä todisteita leskien avioliittojen kohdalla: tutkijalle asioita näkyviksi tekevät ristiriitatilanteet ovat harvinaisia, koska muualla kuin vanhempiensa taloudessa asuvat leskinaiset eivät olleet naittajan vallan alaisia, vaan saattoivat päättää avioliitostaan itsenäisesti.²²⁴ Leskien solmimia avioliittoja käsittelevän luvun *Leskeys siirtymävaiheena: uusi avioliitto*.

AIKUISEN NAISEN ROOLIT KOTITALOUDESSA

Kotitalous oli sukupuolitettu yksikkö, joka oli organisoitunut sukupuolittuneen työn ympärille. Kotitalous kuvattiin selkeästi miesten ja naisten alueisiin jakautuneena

---

²²² Stark Arola 1998, 32-33, kts. myös alaviite 4.

²²³ Vielä 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa vain harvat eivät menneet lainkaan naimisiin ja todennäköisin naimattomaksi jäämisen syy oli fyysinen tai psyykinen vamma tai heikkous. Losman 1987, 69, 77. Sen sijaan esimerkiksi Englannissa kaikki naiset eivät käytännössä menneet naimisiin, vaikka ajan preskriptiivinen kirjallisuus antoi kuvan, jonka mukaan kaikkien naisten oletettiin avioituvan. Peters 1997, 325. Myös Galiciassa osa naisista jäi naimattomaksi, ja vanhemmat saattoivat odottaa tai jopa vaatia, että jonkun tyttäristä oli jäätävä naimattomaksi, huolehtimaan vanhemmistaan näiden vanhuusvuosina. Poska 2000.

²²⁴ RWL, NK 6:2.§.

yksikkönä.²²⁵ Kyseessä oli miehen ja vaimon yhteisellä vastuulla oleva kokonaisuus, jossa molemmilla oli omat, toisiaan täydentävät, ja hierarkkiseen suhteeseen asettuvat roolinsa.²²⁶ Välittömän elinympäristönkin jakautuminen sukupuolittuneeksi tilaksi vaikutti luonnollisesti naisten asemaan ja olosuhteisiin kotitaloudessa.

Merkittävin naisen aikuisuuteen liittyneistä kotitalouden rooleista oli vaimon rooli, sillä avioliitto oli kotitalouden perustava instituutio. Reformaatioajan Augsburgia tutkinut Lyndal Roper on esittänyt tulkinnan, jonka mukaan uskonpuhdistus merkitsi pohjimmiltaan sukupuolten suhteiden uudelleen muotoilua. miehelle ja naiselle osoitetut roolit avioliitossa eivät olleet luterilaisen ajattelun sivutuote, vaan ne kuuluivat uskonpuhdistuksen ytimeen, jossa oli nimenomaan kysymys miehistä, naisista ja avioliitosta.²²⁷ Roperin ajatuksen on katsottu sopivan hyvin kuvaamaan myös Pohjoismaiden kehitystä uuden ajan alussa, jolloin avioliitolle perustuva ”ydinperhe” korvasi yhteiskunnan perustavana rakenteena laajemman perheen ja suvun. Samalla naisen prestiisi ja arvonanto kotitalouden sisällä kasvoivat.²²⁸

Kolmisäätyopin artikuloiva huoneentaulu antoikin naiselle sekä äitinä että emäntänä suuremman painoarvon kuin se raamatullinen ja aristotelinen traditio, johon huoneentaulun yhteiskunnallinen näkemys pohjautui.²²⁹ Kolmisäätyopin mukaan avioliitossa oli kyse hierarkkisesta suhteesta, jonka tuli kuitenkin perustua rakkaudelle ja molemminpuoliselle kunnioitukselle. Ihanteiden mukaan aviopuolisoiden tuli elää sovussa ja ystävyydessä.²³⁰ Olennaisiksi suhteessa nähtiin kummankin osapuolen velvollisuudet toista kohtaan. Miehen tuli rakastaa, kunnioittaa ja huolehtia

---

²²⁵ Tämä pitää paikkansa esimerkiksi ns. *Hausvater*-kirjallisuuden suhteen. Inhetveen & Blasche 1987 (1991), 28.

²²⁶ Fiebranz 2002, 32, 40-41; Peters 1997, 332.

²²⁷ Roper 1991 (1989), 1-7.

²²⁸ Sogner & Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, 182-183.

²²⁹ Aristoteles erotti kotitalouden sisällä suhteet miehen ja vaimon, isän ja lasten sekä isännän ja orjien välillä, eikä naiselle näin langennut minkäänlaista valta-asemaa kotitalouden sisällä. Raamatullinen etiikka antaa neljännessä käskyssä naiselle äitinä vallan lasten ylitse, mutta emännän asema ei nouse esille. Huoneentaulussa sen sijaan korostetusti emäntä rinnastuu isäntään. Kotitaloutta koskevan ajattelun suhteesta aristoteliseen ja raamatulliseen (vanhatestamentilliseen) traditioon, Runefelt 2001, 93-118.

²³⁰ Pleijel 1970, 70; Marklund 2000, 187; Korhonen 2000, 26; Runefelt 2001, 107.

vaimostaan, vaimon tuli totella miestäns.²³¹ Tällä tavoin valta ja rakkaus kietoutuivat yhteen patriarkaalisesta maailman avioliitossa.²³² Aviopuolisoiden välien ja valtasuhteiden arkinen todellisuus on sen sijaan vielä melko tuntematonta, sillä juuri naimisissa olevien naisten arki jää pitkälti näkymättömäksi lähteissä, esimerkiksi tuomiokirjoissa.²³³

Siinä missä piiaista puhuttaessa kansan puheenparsissa näyttivät korostuvan sukupuoliseen käyttäytymiseen liittyneet merkitykset, vaimon kohdalla nousivat usein esille miehen ja vaimon keskinäiset välit. *Pidän vaimoani kuin kämmenellä*, saattoi kenties kuulla mihien kehuvaan itseään, kun taas joku toinen *herjaavi vaimoaa*. Arveltiin myös, että *jok´ on julma juhhdallensa, se on valju vaimollensa*²³⁴. Aviopuolisoiden hyvät välit kuuluivat avioliitossa toivottaviin asioihin. *Valju* eli kylmäkiskoinen *vaimo*²³⁵ ei ollut toivottava kohtalo - jos kohta ei mieskään. Vaimoa nimitettiin kumppaniksi muutamissa sanontatavoissa: *kylmä kulta kumppaniksi, valju vaimoksi hopea* ja *vaivaiselle senlainen vaimoks, kumppaliksi kymmeltynee*.²³⁶ Aviopuolisoiden välien piti ihanteellisessa tapauksessa olla lämpimät, eikä mies saanut kohdella vaimoaa huonosti. Huoneentaulu kehotti aviomiehiä: *Miehet rakastakaat teidän vaimojanne, ja älkää olko tuimat heitä vastaan*.²³⁷

Silti oli selvää, kummalla aviopuolisista piti päällimmäisen määräysvallan olla. Avioliitossa toteutui kolmisäätyopin mukaisesti miehen ja vaimon välillä samankaltainen suhde kuin vallitsi Jumalan ja seurakunnan välillä. Huoneentaulu kehotti: *Vaimot olkaa miehillens alamaiset/ niinkuin Herralle: sillä mies on vaimon pää*,

---

²³¹ Gezelius 1666, Huoneentaulu, Aviomiehille ja Aviovaimoille; Svebilus 1893. Sama näkemys aviopuolisoiden suhteesta välittyy vuoden 1701 virsikirjan avioliittovirsistä. Löfström 2000, 265-266.

²³² Aalto 1991, 139-140; Marklund 2000, 185.

²³³ Heitä enemmän ovat näkyvillä sekä naimattomat naiset että varsinkin lesket.

²³⁴ Ganander 1787, hakusana kämmen (7839), hakusana herjaan (3521), waljo, walju (28371), prov. hård, kallsinnig mot sin hustru.

²³⁵ Ganander 1787, hakusana waljo, walju (28371).

²³⁶ Ganander 1787, hakusana waljo, walju (28371), hakusana kymmeldyy (11283).

²³⁷ Gezelius 1666, Huoneentaulu, Aviomiehille; Svebilus 1893. Liliequist 2002.

niinkuin Kristus on seurakunnan pää/ ja hän on hänen ruumiinsa holhooja²³⁸. Termi holhooja viittaa huolenpitoon²³⁹, samalla tavoin kuin Jumala piti huolta seurakunnastaan, oli myös miehen velvollisuus pitää huolta vaimostaan, *heikommasta astiasta*²⁴⁰. Yleisesti siis katsottiin, että *mies on pantu vaimon esimieheksi*²⁴¹ ja ihanteellisena pidetyssä avioliitossa asiat myös olivat tällä tolalla. Tutkimuksessa on esitetty kahdensuuntaisia näkemyksiä vaimon asemasta avioliitossa ja kotitaloudessa. Toisaalta on korostettu aviopuolisoiden kumppanuutta, toisaalta naisen alisteista asemaa avioliitossa.²⁴² Ristiriitaisia kantoja välittävä, ja hyvin tilannetta jäsentävä on käsite ”ordered equality”. Käsite tuo ilmi sen jännitteisen suhteen kumppanuuden ja patriarkaalisuuden ihanteiden välillä, joka oli Ulinka Rublackin mukaan esiteollisen ajan avioliittokäsityksen ytimessä.²⁴³

Kolmisäätyopin mukainen patriarkaalisen yhteiskunnan ihanne ei aina toteutunut, sillä aviopuolisoiden ja sukupuolten väliset valtasuhteet olivat esiteollisessa yhteiskunnassa keskustelun kohteena. Keskustelun aiheena ne olivat esimerkiksi Christfrid Gananderin 1700-luvun lopulla kirjaamissa puheissa. Saatettiin kysyä, *miksi vaimon vartehen elelit eli miksi elit vaimosi tahdon mukaan*. Housut olivat miehisyuden merkki, ja ottamalla housut nainen ryösti sen mukana myös vallan itselleen: *kenellä eli kummalla housut ovat? se on kuka vallan pitää huoneessa, mies eli vaimo*. Myös sanonnasta *vasta vaimot vallinnoopi* (tästedes naiset hallitsevat) Ganander on kirjannut ylös useita eri variaatioita.²⁴⁴ Myös monien myöhemmille vuosikatoille ajoittuvien perinnekeräysten tulokset kertovat miehen ja naisen välisestä vallasta käydystä kilpailusta. Esimerkiksi monet häihin liitetyt uskomukset tähtäsivät sen määrittelyyn, kummalla osapuolella liitossa olisi valta. Morsian saattoi esimerkiksi parannella asemiaan liitossa astumalla vihittäessä sulhasen

---

²³⁸ Gezelius 1666, Aviovaimoille; Svebilus 1893.

²³⁹ Ganander 1787, hakusana holohoja (4125): förmyndare, den som sköter, försvarar... minun holhoojani, min sytningsman, hjälpare, gynnare.

²⁴⁰ Gezelius 1666, Huoneentaulu, Aviomiehille; Svebilus 1893.

²⁴¹ Ganander 1787, hakusana esi-mjes (1682): mannen är satt til hustrunes förman.

²⁴² Kumppanuudesta lähtevää (lähes) tasavertaista asemaa korostavat esim. Sogner & Lindstedt & Cronberg & Sandvik 2000, 169, vaimon aseman alisteisuutta puolestaan esim. Sjöberg 1996; Sjöberg 1997a; Sjöberg 1997b; Sjöberg 1998; Sjöberg 2001, 78-82.

²⁴³ Rublack 2001 (1999), 197-198.

²⁴⁴ Ganander 1787, hakusana warsi (28713), hakusana housu (4322), wallitzen (28335).

jalalle tai polvistumalla tämän takin liepeelle. Vallan anastukseen kohdistuvia uskomuksia liittyi myös hääateriaan ja vihkisänkyyn.²⁴⁵ Miehen ja naisen ja samalla sukupuolten välinen valtasuhde oli jatkuvan keskustelun kohteena esiteollisen, agraarisen yhteiskunnan paikallistasolla.

Yhteiskunnallisen ihanteen mukainen miehen ja vaimon hierarkia oli yksiselitteinen, mutta avioliitto oli silti instituutio, joka antoi myös naiselle kiistattomasti valtaa suhteessa liiton ympärille järjestyneeseen sosiaaliseen kokonaisuuteen, perhekuntaan. Vaimo saattoi esimerkiksi hoitaa koko taloutta koskevia oikeudellisia asioita, solmia sitovia sopimuksia miehensä puolesta sekä käyttää valtaa palvelusväkeen nähden.²⁴⁶ Vaimolle avioliitossa kuuluneet toimintamahdollisuudet on kuitenkin usein selitetty esimerkiksi pitkistä sotakausista ja miesten poissa olosta johtuneeksi käytännön järjestelyksi.²⁴⁷ Myös monet ilmiöiden kulttuurisia merkityksiä ja sosiaalisten käytäntöjen kulttuurista määräytyneisyyttä korostavat tutkijat ovat hyväksyneet selitykseksi kätevyuden, vaikka luontevampaa olisi kysyä niitä kulttuurisia ajattelun malleja, jotka tekevät käytännön käteväksi.

Vaimon roolin lisäksi merkittävä naisen rooli kotitaloudessa oli emännän rooli. Emännäisyys oli tärkeä kulttuurinen konstruktio esiteollisella ajalla. Sen vuoksi myös sitä kuvaavia erilaisia suullisia ilmauksia ja sananlaskuja oli runsaasti: hakusanalla emäntä eri taivutusmuodoissaan ja johdannaisineen löytyy Christfrid Gananderin *Nytt Finskt Lexicon*´ista runsaasti materiaalia.²⁴⁸ Emännän ja isännän kulttuurisiin jäsenyyksiin liittyneet merkitykset voidaan nähdä kulttuurisina resursseina, joita *yksilöt* saattoivat käyttää hyväkseen toimiessaan yhteisössään ja arjessaan. Toisin sanoen käsitys siitä, mitä

---

²⁴⁵ Heikinmäki 1980, 366-368, 531-532. Avioliiton valtasuhteiden määrittelyyn liittyviä uskomuksia on esiintynyt myös muualla Pohjoismaissa sekä ainakin Virossa, Latviassa, Liettuassa, Saksassa, Venäjällä ja Bulgarian turkkilaisten parissa. Heikinmäki 1980, 369-370.

²⁴⁶ Pylkkänen 1990, 276-278.

²⁴⁷ Katso esimerkiksi Pylkkänen 1990, 276-277; Apo 1995, 215; Lövkrona 1999, 23.

²⁴⁸ Kaikkiaan 62 mainintaa. Ganander 1997 (1787). Myös Rosemarie Fiebranz on äskettäin väitöskirjassaan korostanut sitä, että talonpoika/isäntä (bonden, husbonden) ja emäntä (matmodern) olivat keskeisiä merkitystä luovia symboleita vanhassa maatalouteen perustuvassa yhteiskunnassa. Katso Fiebranz 2002, 32-33, 37-38.

emännys merkitsi ja millainen oli emännän asema, toi muassaan auktoriteettia, johon naiset emäntinä saattoivat nojata ja vedota.

Terminä ´emäntä´ oli toisaalta merkitykseltään synonyyminen sanan ´vaimo´ kanssa, mikä on osoitus emännyyden keskeisyydestä naisten elämänodotuksissa. Toisaalta termeihin ´emäntä´ ja ´emännys´ liittyi käyttöyhteyksissään sananlaskuissa ja erilaisissa sanallisissa ilmaisuissa hyvin vahvasti ajatus vallasta ja voimasta. Isännän lisäksi myös emännällä oli talossa valtaa. *Emännys* merkitsikin Gananderin suomen kielen sanakirjan mukaan samaa kuin ´matmors wälde´ (ruots.), ´herae potestas´ (lat.) ja ´gynocratia´ (kreikk.), valtaan viittaavia käännöksiä kaikki.²⁴⁹ Erityisen selvästi sanaan liittynyt vallan sivumerkitys näkyy kuitenkin siinä, että emäntä merkitsi myös suomalaisten vanhaan kansanuskoon viitaten naispuolista vallan haltijaa, jumalatarta. Tällaisia mahtavia emäntiä oli monia, kuten *metsän emäntä*, *meren emäntä*, Kalevalasta tuttu *Pohjolan emäntä*, *Hongatar* tai vaikkapa *Kiwutar*.²⁵⁰ Emäntä saattoikin siis olla varsinainen *mahtiakka* eli *storrådig qwinna*.²⁵¹ Etnologi Sinikka Vakimo on korostanut, kuinka vielä nykyäänkin emännys kantaa samoja sävyjä: ”kulttuurisissa mielikuvissamme elävät käsitykset vahvasta suvun matriarkasta; emännästä, joka sääteli ja kontrolloi kaikkien lähellä elävien elämää.” Myös muisteluaineistossa tulee esille näitä vahvan vanhan naisen kuvia.²⁵² Naimisissa olevan naisen aseman onkin sanottu pitkälti perustuneen hänen asemaansa emäntänä.²⁵³

Samalla tavoin kuin vaimous toi äidin roolin myötä naiselle valtaa, toi se valtaa vielä suuremmassa määrin emännän roolin myötä. Emäntänä nainen asettui isännän rinnalle ja samalla alapuolelle huoneenhallituksen osana. Naisen valta-asema emäntänä rinnastui isännyyteen esimerkiksi yhteiskunnallista ihannetta kuvastavissa

---

²⁴⁹ Ganander 1997 (1787), hakusana ”emännys” (1419).

²⁵⁰ Ganander 1997 (1787), hakusanat ”liete” (12820), ”Hongas” (4202), ”Louhi” (13455), ”Hongatar” (4203), ”Kiwutar” (8980).

²⁵¹ Ganander 1997 (1787), hakusana ”mahtiakka” (14204).

²⁵² Vakimo 2001, 92.

²⁵³ Sogner & Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, 169-170; Lövkrona 1999, 34.

uskonnollisissa teksteissä.²⁵⁴ Emännän asema oli naiselle yleensä korkein saavutettavissa oleva asema yhteisön piirissä, ja on katsottu, että naiset pyrkivät ja tähtäsivät emännäksi.²⁵⁵ Emännuus antoi naiselle käskyvaltaa kaikkiin alapuolella oleviin kotitalouden jäseniin, ennen muuta talon muihin naisiin, tyttäriin, miniöihin ja piikoihin nähden. Naisella oli emäntänä siinä missä isännälläkin esimerkiksi oikeus harjoittaa kotikuria niitä talouden jäseniä kohtaan, jotka olivat hänen valtansa alla. Emännän valta koski yhtä lailla palvelijoita kuin lapsiakin.²⁵⁶

Kaikista naisista ei koskaan tullut emäntiä. Emännuus oli rooli, joka oli sidoksissa sekä avioliittoon että talonpoikaistilan hallintaan. Sen vuoksi yhtä vähän naimattomaksi jääneet kuin naimisissa olevat, mutta maattomat naiset saattoivat olla emäntiä. Naimattomiksi jääneiden naisten määrä lisääntyi selvästi 1700-luvun loppupuolella ja vielä monilukuisempia he olivat 1800-luvulla. Myös niiden naisten määrä lisääntyi, joista ei avioliitossakaan tullut emäntiä, mikä heijastaa maattoman väestön lisääntymistä ja sen seurauksena 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla jyrkentyntä talonpoikais- ja paikallisyhteisön hierarkiaa; varsinaiset talonpojat alkoivat erottautua ja maattomista syntyi uusia, myös sosiaalisesti alempiarvoisia ihmisluokkia.

Naisille kuului talon pidossa selvästi rajattu vastuualue.²⁵⁷ Emännän vallan konkreettiset ilmenemismuodot liittyivätkin niihin tehtäviin, jotka olivat talossa naisten tehtäväkenttää ja näin ollen emännän vastuulla. Yleistäen voi sanoa, että nämä *emännälliset virat*²⁵⁸ eli emännän velvollisuudet talossa koskivat ruokataloutta ja talonväen vaatetusta, eläinten hoitoa sekä vieraiden vastaanottoa ja huolenpitoa heistä.²⁵⁹ Emäntä oli se henkilö, joka tällä naisten vastuualueella sekä piti valtaa, että oli viime kädessä vastuullinen asioiden sujumisesta. Eräs merkityksellisimmistä emännän vallan muodoista oli määräysvalta ruokataloudesta: emäntä oli lukkojen ja avainten

---

²⁵⁴ Gezelius 1666, Isännil ja emännil; Svebilus 1893; Yxi vähä rukous-kirja 1794, Isännille ja emännille.

²⁵⁵ Heikinmäki 1980, 35; Stark-Arola 1998, 131-202.

²⁵⁶ Katso esim. Karlsson Sjögren 1998, 157.

²⁵⁷ Löfgren 1979, 74.

²⁵⁸ Ganander 1787, hakusana "emän[d]tä" (1414).

²⁵⁹ Mennander 1998 (1699); Österberg 1980, 293-294.

vartija, mikä tarkoitti myös ruoka-aitan avaimia. Niinpä voitiin sanoa: *ei saa visulta emännältä, ja tiiviltä emännältä saa aivan vähän*²⁶⁰. Myös fyysinen tila oli jakautunut miesten ja naisten tiloihin pitkälti työnjaon mukaan. Selvimmän esimerkin sukupuolittuneista sfääreistä tarjoavat talli miesten tilana ja navetta naisten tilana. Tilan sukupuolittuneessa topografiassa ”naistila” sijaitsi pääosin talon läheisyydessä, kun taas miesten työ vei heitä kauemmas pihapiiristä ja ”miestila” oli vastaavasti laajempi.²⁶¹

Emännän valta naisten alueilla oli kuitenkin alisteista isännän vallalle. Emännän vastuualueeseen kuuluvissa asioissakin isäntä oli pohjimmiltaan se henkilö, joka valtaa piti käsissään. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että vaikka emäntä piti vieraista huolen, oli isännän valtaa hallussaan pitävä se, jonka oikeuksiin kuului esimerkiksi määrittellä kuka sai talossa olla ja asustaa. Tämä valta saattoi kuulua myös naiselle, sikäli kuin hänellä oli isäntävalta talossa. Simolan taloa hallinnut Maria Hemmingintytär sai oikeuden päätöksen nojalla ajaa talosta lankonsa, joka oli omavaltaisesti tunkeutunut asumaan Simolaan.²⁶² Isännän viimekätistä valtaa ensisijaisesti emännälle kuuluvissakin asioissa kuvastavat myös ne sanonnat, jotka tähdentävät isännän sukulaisten hyvää asemaa vieraana emännän sukulaisiin verrattuna: *autuas emännän lanko, pöydän päähän pöykähtääpi; vaivainen isännän lanko, oven suuhun seisahtuu*²⁶³ ja *kotona lapsi enoilasa, tättiläsä wjeras lapsi*²⁶⁴. Vaikka sekä ruokahuolto, että vieraiden hyvinvointi olivat emännän vastuualuetta, isäntä oli lopulta se, joka määritteli, kuinka vieraita kohdeltiin. Sukupuolten patriarkaalinen, yhtä aikaa rinnakkainen ja hierarkkinen suhde toistui näin ollen myös isännän ja emännän suhteessa, jossa emäntä piti valtaa isännän rinnalla, mutta isännän valta oli myös emännän hallitsemilla kotitalouden alueilla voimassa ja viime kädessä aina emännän vallan yläpuolella.

---

²⁶⁰ Ganander 787, hakusana wisu (30157), hakusana tiwiä (26208).

²⁶¹ Östman 2000, liikkuvuudesta erityisesti 95-97; Fiebranz 2002, 152; Löfström 1999, 255. Marjo Kaartinen on katsonut, että tilan käyttö ei olisi ollut juurikaan sukupuolittunutta rahvaan keskuudessa. Kts. Kaartinen 2002, 416-417. Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Käsitteistä katso Thurén & Sundman 1997, 28-32.

²⁶² KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 8.10.1765, §51.

²⁶³ Florinus 1702; sananlaskun alkuosa myös Ganander 1787, hakusana pöykähdän (19325): sättes, föres at sitta i bords ändan.

²⁶⁴ Ganander, hakusana enoila (1492).

Isännöisyys ja emännöisyys olivat molemmat niin vahvasti sukupuolisidonnaisia rooleja, että jo sanojen etymologia heijastaa tätä sukupuolenmukaisuutta: isäntä on sanan isä johdannainen ja vastaavasti emännän kantasana on emä.²⁶⁵ Taloutta johtanut nainen ei välttämättä ollutkaan isäntä. Lyndal Roper on todennut, että uskonpuhdistuksen ajan Augsburgissa edes ne lesket, jotka jatkoivat miehensä jälkeen porvareina, eivät olleet mestareita sanan varsinaisessa merkityksessä. Vaikka he saattoivat periä miehensä aseman myös kaupungin hallinnossa, mestarin sukupuolittunut rooli oli varattu miehelle.²⁶⁶ Vastaavasti kotitalouden johtaminen aviomiehen jälkeen ei väistämättä tehnyt naisesta tilan isäntää. Huolimatta roolien sukupuolenmukaisuudesta isännöisyys ja isännän rooli ei kuitenkaan ollut suljettu naisilta. Rooleihin liittyneiden konkreettisten tehtäväkenttien ja vastuualueiden erilaisuuden vuoksi oli mahdollista, että nainen asettui nimenomaan isännäksi taloon. Tällöin hän sukupuolestaan huolimatta piti isännälle kuulunutta päätös- ja hallintavaltaa talossa. Esimerkiksi leskiemäntä Kaisa Matintytär sopi säilyttävänsä isännöyden Hopsun niin kauan kuin voisi elää sovussa vävyensä kanssa.²⁶⁷ Anna Markuntytär sai pitää isännöyden poikansa Riston saamassa Harduksen kruununtilan puolikkaassa.²⁶⁸ Korpilahtelaisen Kreivilän talon isännän Erkki Matinpojan leski Valpuri Heikintytär oli miehensä kuoleman jälkeen tehnyt syytinkisopimuksen talon perineen poikansa kanssa. Vuotta myöhemmin hän kuitenkin halusi tyttärensä ja tämän vävyn saavan puolet talosta, ja halusi siirtyä näiden luokse asumaan, sillä hänen nähdäkseen poika *Matti Erkinpoika sittemmin oli halunnut rajoittaa sitä isäntävaltaa (husbondewälde), jonka Valpuri Heikintytär oli pidättänyt itsellään*. Matti puolestaan väitti täyttäneensä sen mihin oli sitoutunut *vähimmälläkään tavalla rajoittamatta hänen isäntävaltaansa talossa*.²⁶⁹ Naiset saattoivat siten myös toimia isäntinä, vaikka kyseessä oli sukupuolenmukainen rooli. Isännöydessä oli kysymys paitsi

---

²⁶⁵ Toivonen 1955.

²⁶⁶ Esimerkiksi kultaseppinä lesket eivät voineet toimia. Roper 1991 (1989), 40, 49-52.

²⁶⁷ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 15.10.1766, §82.

²⁶⁸ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 10.10.1765, §100

²⁶⁹ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 24.2.1766, §38. Matti Erkinpoika käytti ilmausta *innom hus*, mikä saattaa mahdollisesti viitata siihen, että talon isännöyteen liittyvät tehtävät ja valta olisivat olleet jaettuina talon sisäisiin ja talon asioita ulospäin koskeviin, ja Valpuri Heikintytär olisi pitänyt isännöyttä talon sisällä, muttei välttämättä ulospäin.

sukupuolittuneista yhteiskunnallisista rooleista, myös agraarista pohjoismaisesta kulttuurista, joka oli sitoutunut lakiin ja käytännöistä, jotka olivat sopimusteitse muokattavissa kussakin yksityistapauksessa.

Saattaa olla, että isäntänä toimineet naiset myös tekivät isännän tehtäviä talossa. Sitä on kuitenkin vaikeata tietää, sillä lähteet kertovat talon konkreettisesta elämänmenosta vain harvoin ja vähän. Todennäköisesti naisen isännöisyys kuitenkin piti sisällään miesten työnjohdon. Nimenomaan naiseudelle ominaisena piirteenä on nähty sukupuolen ”joustaminen”, mikä merkitsi sitä, että naisille oli mahdollista siirtyä naisten töistä ja toimintaympäristöstä miessukupuolen työtehtävien ja elinpiiriin pariin. Sama joustavuus toteutui myös talon hallinnan ja isännöyden kohdalla.²⁷⁰ Naiset eivät naimisissa ollessaan kokeneet esteenä sitä, että eivät voineet toimia talouden ylimmäisenä johtajana, isäntänä. Sen sijaan jos heitä syystä tai toisesta estettiin käyttämästä heille kuulunutta emännän valtaa, se synnytti turhautumista ja yrityksiä palauttaa nimenomaan emännän auktoriteetti ja toimintamahdollisuudet.²⁷¹ Toisin sanoen naiset suhteuttivat itsensä ja oman tilanteensa kulttuurisen koodiston heille tarjoamaan aseman. He halusivat säilyttää nimenomaan naiselle kulttuurisesti kuuluneen valta- ja auktoriteettiaseman, eivät niinkään asettua miehelle kulttuurisesti kuuluneeseen valta- asemaan.

LESKEYS, AVIOLIITTO JA HUONEENHALLITUS

Leskeyteen on usein suhtauduttu ikään kuin poikkeuksena ihmisen elämänsä aikana.²⁷² Sitä se ei kuitenkaan ollut, vaan melko todennäköisesti naisen elämään kuulunut

---

²⁷⁰ Tätä naisten sukupuolen joustavuutta on tulkittu eri tavoin. keskustelua herättänyt, mutta jossakin määrin kiistanalainen, on Maria Sjöbergin näkemys yhden sukupuolen yhteiskunnasta. Kts. esim. Sjöberg 2001.

²⁷¹ Eilola 2002, 111-113; Fiebranz 2002, 304-307, 375.

²⁷² Tämä tulee esimerkiksi naishistoriallisessa tutkimuksessa näkyviin siinä, miten leskiin suhtaudutaan poikkeuksellisenä naisryhmänä, ts. naisina, jotka muodostavat erikoisia verraten sukupuoleensa, esimerkiksi asemansa suhteen. Luontevampaa olisi rakentaa sellainen kuva naiseudesta, joka voi sisältää myös leskeyden marginalisoimatta sitä poikkeukselliseksi leimaamalla.

pidempi tai lyhyempi jakso. Leskeksi jääminen oli ikääntyvien naisten elämässä odotusten mukainen tilanne. Vaikka vanhemmat lesket sopeutuvat leskeyteen liittyviin muutoksiin ja ongelmiin nuoria helpommin, leskeksi jäämisen ennakoitavuus ei vähennä sen merkitystä, ja se on kokemuksena yhtä merkitsevä iästä riippumatta.²⁷³ Aviopuolison kuolema on jälkeen jäävälle vanhanakin kriisitilanne. Leskeksi jäämistä on pidetty aviosuhteen laadusta riippumatta jopa eräänä elämän traumaattisimmista kokemuksista. Leskeksi jääminen on usein kriisi kaikilla elämänalueilla, sillä aviopuolison kuolema aiheuttaa rasitteita jälkeensä jääneen fyysiselle ja psyykkiselle terveydelle.²⁷⁴

Lesken taloudelliset olosuhteet voivat huonontua huomattavastikin, ja vaativat usein ainakin jonkinlaisia järjestelyjä. Samoin leskeksi jääneen sosiaaliset kuviot muuttuvat. Leskeytyminen on voinut merkitä naiselle sosiaalisen aseman tai arvostuksen laskua.²⁷⁵ Leskeksi jääminen on tilanne, jossa muuttuvat suhteet ja olosuhteet pakottavat naisen rakentamaan identiteettinsä uudelleen. Nainen joutuu luopumaan vaimon identiteetistään, sillä sosiaaliset resurssit eivät enää pidä sitä yllä.²⁷⁶ Leskeksi jääminen onkin monitasoinen kokemus, johon vaikuttavat paitsi yksilölliset olosuhteet, myös kulttuuriset odotukset siitä, mitä merkitsee jäädä leskeksi, kuinka kokemukseen tulee reagoida ja sopeutua.²⁷⁷

Millainen oli lesken suhde vastikään kuolleeseen aviomieheen? Surivatko lesket miehiään?²⁷⁸ Tuomiokirjoista on vaikea saada käsitystä asiasta, sillä lähteenä ne sopivat melko huonosti tunteiden selvittelyyn. Päiväkirjoja, kirjeitä tai muuta subjektiivisia

---

²⁷³ Atchley 2000, 323; Laurila & Vilkkö 2001, 3; Hoonard 1997, 535.

²⁷⁴ Davidson 2001, 297; Laurila & Vilkkö 2001, 1.

²⁷⁵ Atchley 2000, 319-323.

²⁷⁶ Hoonard 1997. Robert C. Atchley tosin katsoo, että yllättävän monet naiset kykenevät pitämään yllä vaimon identiteettiä leskenäkin. Kyse on kuitenkin pääasiassa niistä naisista, joiden identiteetti ei ole aikaisemminkaan vahvasti rakentunut vaimouden pohjalle. Atchley 2000, 320-321, 325. Koska naisen elämänsä esiteollisena aikana oli rakentunut niin vahvasti siviilisäädyn mukaan, vaimous ja leskeys olivat varmasti useimmille naisille identiteetin kannalta merkityksellisiä.

²⁷⁷ Laurila & Vilkkö 2001, 11, 13-14, 18.

²⁷⁸ Menneisyyden ihmisen tunteista on käyty historiantutkimuksen piirissä debattia erityisesti 1970-1990-luvuilla, mutta vallitseva kanta on nykyään se, että menneisyyden ihmisellä oli tunteita siinä missä nykyihmiselläkin. Sen sijaan tunteiden kulttuuriset ilmenemismuodot voivat poiketa eri kulttuureissa.

kokemuksia sisältävää materiaalia puolestaan on olemassa vain ylempiä sosiaaliluokkia edustavien naisten kohdalla. Aviopuolison kuolemaa joka tapauksessa *piti surra*, kyseessä oli normatiivinen vaatimus.²⁷⁹ Sananlasku sanoi: *Suuni itki, sydämeni nauroi, koska kuoli kumppanini/waipui waippani alainen. Sanoi paha vaimo.*²⁸⁰ Vaimon pahuus ja se, ettei hän surrut miestänsä ovat säkeessä selvästi kytköksissä toisiinsa, ja kääntäen, hyvän vaimon kuului surra miestänsä. Suru oli jopa esitetty normatiivisena vaatimuksena lainsäädännön tasolla. *Ei mahda leskimies, eli leskiwaimo toiseen naimiseen mennä, ennen kuin mies puolen vuotta, ja waimo vuoden, leskenä ollut on.* Kihlautuneilta oli vielä erikseen kielletty yhdessä asuminen ennen vihkimistä, eli suruajan umpeutumista.²⁸¹ Vaikka sureminen oli normatiivinen vaatimus, kaikille leskeksi jääneille puolison kuolema ei todellisuudessa ollut suuren surun paikka. Eräs uuden ajan alun eurooppalaisten kynäkäyttäjien paheksunnan kohteista oli se, etteivät lesket pitäneet säädyllistä suruaikaa, vaan pyrkivät nopeasti uusiin naimisiin, ”vilkuilivat miehiä suruharson alta”.²⁸² Joskus leskeksi jääminen saattoi olla myös helpotus, esimerkiksi olosuhteiden ollessa avioliitossa hyvin vaikeat.

Henkilökohtaiset odotukset vaikuttivat suhtautumiseen leskeksi jäämiseen. Odotukset olivat kuitenkin siinä mielessä kollektiivisia, että ne pohjautuivat vahvasti demografisiin rakenteisiin. Henkilökohtaisiin odotuksiin elämäkulusta vaikuttivat vahvasti ympäristössä nähdyt esimerkit toisten elämäkulusta ja sitä muovanneista tapahtumista: avioliitosta, lasten syntymistä ja leskeksi jäämisestä. Siksi eri iässä leskeksi jääneille naisille kyse oli varsin erilaisesta kokemuksesta. Nuoremmillekaan naisille puolison kuolema tuskin oli samanlainen järkytys kuin nykyään, sillä nuoren aikuisen kuolema ei ollut niin tavatonta kuin se nykyisin on. Kun ihmiset kuolivat monen ikäisinä, kuolema ei liittynyt yhtä itsestään selvästi vanhuuteen kuin se meidän kulttuurisessa mielikuvituksessamme liittyy. Lisäksi ihmiset kuolivat kotonaan. Kuolema oli siksi

---

²⁷⁹ Toisaalta suremisen vaatimus oli esimodernina aikakautena vielä normatiivisempi, sillä se oli suruajan muodossa suorastaan kirjattu lain normeihin.

²⁸⁰ Florinus 1987 (1702).

²⁸¹ RWL 1734, NK XII: 3. §.

²⁸² Foyster 1999, 111

´arkipäiväinen´ asia, jonka läsnäolo, mahdollisuus, vaikutti ihmisten käsitykseen kuolemasta. Kuolema ei ollut sidottu ihmisten mielessä vanhuuteen, vaan käsitys, että kuolema on koko ajan mahdollinen, oli väistämätön.²⁸³

Jotkin sananlaskut saattavat antaa valaistusta siihen, mitä kuolleista ylipäätään ajateltiin, ja miten heihin suhtauduttiin. *Kyllä kuollu kuultelee, mitä jääny huutelee*²⁸⁴, sanottiin. Sananlaskun sävy on varoittava, sillä kuolleista ei sopinut puhua mitä tahansa, ei varsinkaan pahaa: nämä kun saattoivat kuunnella, mitä sanottiin.²⁸⁵ Kuolleiden uskottiin liikkuvan elävien keskuudessa, sillä sanottiin myös: *Kyllä kuollu paikkansa pitää*.²⁸⁶ Sanonta viittaa vainajiin liittyneisiin maagisiin uskomuksiin, mutta samanaikaisesti sen voi toisella tasolla ajatella kuvastavan sosiaalista todellisuutta hyvinkin realistisesti. Puolison kuolema ei nimittäin merkinnyt aviopuolisoiden välisen siteen katkeamista. Aviopuolison kuollessa miehen ja vaimon välinen suhde ei katkea sosiaalisessa sen paremmin kuin emotionaalisessakaan mielessä, vaan ainoastaan muuttuu ja jatkaa olemassa oloaan uudella tavalla.²⁸⁷ Avioliiton solmimisen kautta syntynyt erityinen sosiaalinen side ei katkennut, vaan ainoastaan muutti muotoaan: ”sen ja sen vaimosta” tuli ”sen ja sen leski”.²⁸⁸ Merkittävää naiselle leskeksi jäädessä oli se, liittyikö yhteiskunnan perherakenteessa vaimo avioliiton kautta aviomiehensä sukuun, vai pysyikö hän tiukasti oman sukunsa jäsenenä. Avioliiton solmimisen seurauksena syntynyt sosiaalisten olosuhteiden ja siteiden verkosto säilyi, vaikka saattoikin muuttaa

---

²⁸³ Atchley 2000, 309-310.

²⁸⁴ Florinus 1987 (1702).

²⁸⁵ Vuorela 1975, 622.

²⁸⁶ Florinus 1987 (1702). ´Kotonakulkijat´, kuoleman jälkeen palaavat kuolleet, voi jakaa kahteen ryhmään. Toiseen kuuluivat kaikenlaiset pahantekijät, esimerkiksi lapsenmurhaajat, noidat ja juomarit, toiseen syyttömät vainajat. He saattoivat olla joko kostajia (esim. huonosti kohdellut, murhatut, lähdetetyt sikiöt), tyytymättömiä (vaikkapa hautautapaan tai omaisten suremattomuuteen) tai omaisistaan, lapsistaan tai omaisuudestaan huolehtivia vainajia. Pentikäinen 1990, 128-129. Kuollut aviopuoliso saattoi toimia kummalla tahansa kahdesta jälkimmäisestä tavasta, riippuen siitä, miten jälkeen jäänyt leski käyttäytyi.

²⁸⁷ Gennep 1960 (1908), 144-145; Laurila & Vilkkonen 2001, 6-7, 16-18. Sama pätee myös koko yhteisön tasolla. Kuollut ei vain lopeta olemassaoloaan suhteessa yhteisöönsä, vaan siirtyy uudelleen asemaan ja rooliin sosiaalisessa järjestyksessä. Beaver 1992, 393.

²⁸⁸ Vaimouden jatkumiseen viittaa myös Barbara J. Todd, ja tarkoittaa ennen kaikkea niitä velvoitteita, joita leskeksi jääneellä naisella katsottiin edelleen olevan aviomiestään kohtaan. ”...a widow was merely perpetual wife.” Todd 1999, 67.

muotoaan.²⁸⁹

Pohtimisen arvoinen kysymys on se, kuuluiko leskeys yksittäisten naisten elämänodotuksiin. Kulttuurisesti leskeys joka tapauksessa kuului naisten elämäntapaan, sillä erilaisissa diskursseissa kuvattuna naisen elämäntapa koostui kolmesta vaiheesta, piikuudesta, vaimona olemisesta ja leskeydestä. Esimerkiksi Erik Sorolainen kirjoitti Postillassaan siitä, kuinka ”*waimot pitä heitäns käyttämän sekä pijcan ollesans/ sekä sijttä cosca he tulewat awioskäskyn/ ja wijmwin cosca he leskexi tulewat*”²⁹⁰ Ihanteellisena pidettyyn elämäntapaan se leskeys ei kuitenkaan kuulunut, sillä sitä ei pidetty toivottavana elämäntapana. Ihanne saattoi näyttäytyä konkreettisenä pikemminkin sinä helluntain tienoona vuonna 1759, kun perä perää kuolivat ensin Luomin talon emäntä Maria Yrjöntyttä ja sitten hänen miehensä, isäntä Matti Yrjönpöytä. Pappi teki haudattujen luetteloon ylimääräisen merkinnän, mikä ei ollut tavallista; sen mukaan Maria ja Matti olivat eläneet avioliitossa 53 vuotta.²⁹¹ Avioliiton pituus oli erittäin poikkeuksellinen, sillä eurooppalaisen avioliiton kesto esiteollisena aikana oli keskimäärin parikymmentä vuotta, vaikka paikalliset variaatiot olivat suuria.²⁹²

Tutkimuksessa on viitattu myös ns. ”elävien leskiin”. Kysymyksessä olivat sellaiset naiset, joiden miehet olivat syystä tai toisesta poissa, esimerkiksi sodassa taistelemassa tai kadonneita, sodassa tai muuten vain. Jälkimmäisestä kuuluisin esimerkki on varmasti Natalie Zemon Davisin kuvailema Martin Guerre, joka jätti vaimonsa Bertrande de Rolsin pieneen Pyreneiden kylään lähteäkseen sotaan ja jäi sille tielleen.²⁹³ ”Elävien

---

²⁸⁹ Näin ei välttämättä olisi tarvinnut olla, sillä naisen olisi saatettu nähdä pysyvän oman sukunsa jäsenenä avioliitosta huolimatta. Esimerkiksi Venetsian ylhäisön piirissä näin oli 1400-luvulla, ja silloin naisen piti leskeksi jäätyään muuttaa takaisin oman sukunsa luo. Käytössä oli myös erityinen siirtymäriitti, joka purki avioliiton siteet, kun nainen oli jäänyt leskeksi. Collange 1999, 34-36.

²⁹⁰ Sorolainen 1998 (1621), 193 [225].

²⁹¹ Jämsän seurakunnan haudattujen luettelo 29.5.1759 ja 6.6.1759.

²⁹² Anderson 1980, 20. Tilanteen poikkeuksellisuuden havainnollistamiseksi mainittakoon, että Lontoossa puolet avioliitoista kesti alle kymmenen vuotta ja vajaa 10 % yli 30 vuotta. Brodsky 1986, 136. Kysymyksessä on kuitenkin kaupunki, jossa kuolleisuus oli maaseutua korkeammalla tasolla ja vertailuun on syytä suhtautua varovaisesti myös lähdeaineistojen luonteen vuoksi.

²⁹³ Davis 2001.

leskiä´ monella tapaa muistuttava ryhmä olivat ne naiset, joiden miehet olivat joko fyysisesti sairaita tai mielisairaita, niin että he käytännössä olivat vastuussa itsensä, miehensä ja lastensa elatuksesta sekä mahdollisesti viljelemänsä tilan hoidosta. Korpilahtelaisen Painajan kruununtalon emäntä Maria Juhontytär oli vanhimman poikansa Mikon kanssa jo kahdenkymmenen vuoden ajan hoitanut talon ja miehensä. Mikko Matinpöika oli koko tämän ajan kärsinyt pään heikkoudesta ja raivokkuudesta (*raseri*), niin että Maria ja Mikko-poika olivat usein joutuneet hoitamaan häntä henkensäkin uhalla. Karanneiden tai sairaiden miesten vaimojen asema poikkesi leskistä, mutta myös yhteisiä piirteitä oli. Keskeisin yhdistävä piirre oli tietenkin se, että kaikissa tapauksissa naiselle lankesi vastuuta kaksin verroin, mutta samalla, olosuhteista riippuen, usein myös mahdollisuus käyttää valtaa asioissa, jotka olisivat muuten olleet miehen päätösvallassa. Esimerkiksi Painajan talon siirto seuraavalle sukupolvelle tapahtui Maria Juhontyttären tahdon mukaisesti.²⁹⁴ Suurin ero oli siinä, että nämä ´elävien lesket´ eivät voineet avioitua halutessaan uudelleen, vaan olivat leskeä sidotumpia elämäntilanteeseensa.

Vaikka lesken lainmukainen asema ei poikennut vaimon vastaavasta niin paljon kuin on usein oletettu, erityisenä piirteenä leskien yhteiskunnallisessa asemassa voidaan joka tapauksessa pitää sitä, että uuden ajan alun yhteiskunnassa leski saattoi toimia miehensä ”korvaajana” monissa paikoin. Tätä tapahtui paitsi maaseudun tiloilla ja kaupunkien porvaristalouksissa, vielä 1600-luvulla myös erinäisissä virkatehtävissä, kuten postimestareina, nimismiehinä tai jopa tuomareina.²⁹⁵ Lesken kautta asema saattoi siirtyä myös tämän uudelle aviomiehelle, eli alkuperäisen sukulinjan ulkopuolelle. Näin ollen lesket, samoin kuin tyttäret, toimivat välittävinä linkkeinä, kun omaisuus ja/tai

---

²⁹⁴ KA, KKO, Sm 19, Jämsän kk, 6.11.1758, 939v-942; 942-945.

²⁹⁵ Mäkelä 1989, 73-80, 104-107; Pylkkänen 1990, 314, 332-333, 338; Räisänen 1997; Österberg 1980, 290; Sogner & Sandvik 1989, 445; Bull 2004; Vainio-Korhonen 1998; Sogner & Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000, 172; Jutikkala 1938, 98-100; Suomen kansallisbiografia, Anna Danielintytär; Beata Jönsintytär, Catharina Bengtintytär, Margareta Florina, Margareta Thomasintytär Florina.

asema siirtyivät mieheltä toiselle.²⁹⁶ Lesken asema, vaikka se tulkittaisiin ensisijassa omaisuutta ja asemaa välittävän roolin hallussapitäjänä, poikkesi kuitenkin sikäli tyttären asemasta, että pääsääntöisesti tytär ei voinut itsenäisesti pitää omaisuutta/asemaa hallussaan, vaan hänen kauttaan siirtyvä omaisuus/asema ei ollut hänen käsissään prosessin kuluessa. Esimerkiksi perintönä saatu kiinteä omaisuus ei siirtynyt tyttärelle lainkaan, ellei hän ollut naimisissa, sillä naimattomana hänet tulkittiin holhouksen alaiseksi. Leski sen sijaan piti yleensä omaisuutta hallussaan väliaikaisesti ennen sen siirtymistä uuden aviomiehen hallintaan, ja pidempäänkin, mikäli ei avioitunut uudelleen.

Leskien erityiselle yhteiskunnalliselle asemalle on vain harvoin yritetty etsiä sukupuoleen ja sukupuolten valtasuhteisiin kytköksissä olevaa selitysmallia. Eräs harvoista sukupuoliteoreettisista malleista on Maria Sjöbergin näkemys yhden sukupuolen yhteiskunnasta. Hän selittää lesken asemaa yhden sukupuolen yhteiskunnan muodostaman ajatusmallin kontekstissa. Yhden sukupuolen yhteiskunnassa sukupuolen rakentuminen ymmärrettiin pikemminkin jatkumoksi kuin polarisaation kautta. Tämä gendermalli johti Sjöbergin mukaan siihen, että nainen ikään kuin automaattisesti jäädessään leskeksi kävi läpi sosiaalisen sukupuolen vaihdoksen (*genusbyte*).²⁹⁷ Leskistä puhuttaessa saatettiin viitata siihen, että nainen juuri leskenä oli eniten miehen asemassa nauttiessaan samoista vapauksista ja etuoikeuksista.²⁹⁸ Tällaisen ajattelutavan olemassaolo tukee Sjöbergin ajatusta sosiaalisessa sukupuoleessa tapahtuneesta siirtymästä.

Sjöbergin näkemys on nimenomaan sukupuoliteoreettinen ja hyödyntää genderin käsitettä. Hän kritisoi esiteollisen ajan historiantutkimusta valtasuhteiden unohtamisesta, ja avaa samassa yhteydessä sitä, mitä hän itse ymmärtää käsitteellä

---

²⁹⁶ Bull 2004. Tätä naisten välittävää roolia on tulkittu merkittävänä etenkin vahvan sukuyhteiskunnan kannalta, sillä naisten kautta paitsi välittyi omaisuutta silloin kun sitä piti siirtää suvulta toiselle, naiset toimivat sukujen liittoutumisen välikappaleina. Lahtinen 2001.

²⁹⁷ Sjöberg 1996.

²⁹⁸ Todd 1999, 74.

gender: ”On ilmeistä, että esimodernin ajan tutkimus, [...] on ollut vähemmän keskittynyt *valtasuhteeseen sukupuolten välillä – gender-suhteeseen* – kuin modernin ajan tutkimus.”²⁹⁹ Sjöberg perustaakin analyysinsä valtasuhteiden tutkimiselle, ja samaistaa valtasuhteet ja genderin toisiinsa.³⁰⁰ Yhteiskunnallisista valtasuhteista kirjoittaessa Sjöberg on varsin oikeassa. Gender on sosiaalisena sukupuolena kuitenkin pelkkiä valtasuhteita laajempi käsite, vaikka sisältääkin yhtenä ulottuvuutenaan myös vallan. Yleensä sitä on käytetty pikemminkin kuvastamaan sukupuoliin liittyviä kulttuurisia käsityksiä. Gender sosiaalisena sukupuolena on jo määritelmän mukaan sidoksissa sosiaaliseen todellisuuteen, joka rakentuu merkittävältä osalta erilaisista sosiaalisista instituutioista ja kulttuurisista käsityksistä (miehisuus ja naisellisuus).³⁰¹ Näin ollen se on taloudelliseen ja institutionaaliseen valtaan liittyvä, mutta niihin nähden itsenäinen käsite, ja ajatus leskien sosiaalisen sukupuolen vaihtumisesta vaatii perusteekseen muunlaisia todisteita kuin leskien oikeudellisen erityisaseman, mahdollisuuden hallita kiinteää omaisuutta tai korvata miehensä tämä yhteiskunnallisissa ja taloudellisissa rooleissa. Esimerkiksi Kirsten E. Wood on esittänyt, että naisten ei tarvinnut leskinäkään omaksua maskuliinista roolia, vaan he saattoivat asemastaan huolimatta säilyttää feminiinisen identiteetin ja feminiiniset roolinsa.³⁰²

Tutkijoiden yksimielisesti merkille panemaa ilmiötä, leskinaisten poikkeuksellista asemaa, voi kuvata täsmällisemmin muulla tavoin kuin viittaamalla sosiaalisessa

---

²⁹⁹ Det framgår nu att den tidigmoderna forskning, som här behandlats, varit mindre inriktad på *maktrelationen mellan könen – genusrelationen – än den modernhistoriska*”. Sjöberg 1996, 369. Kursivointi minun.

³⁰⁰ Fiebranz 2002, 36.

³⁰¹ Joan W. Scott käsittää genderin yhtä aikaa sosiaalisia suhteita konstruoivaksi elementiksi ja ensisijaiseksi tavaksi ilmaista valtasuhteita. Nämä käsittävät neljä elementtiä: kulttuurisesti saatavilla olevat symbolit, symbolien normatiiviset tulkintamallit, politiikan ja sosiaaliset instituutiot ja organisaatiot sekä subjektiivisen identiteetin. Scott 1986, 1067-1068. Sjöberg seuraa Scottin määritelmää, mutta korostaa mielestäni sen valtasuhde-ulottuvuutta niin vahvasti, että käsitteen muut ulottuvuudet jäävät taka-alalle. Tutkimuksessa on viitattu yhteyksiin genderin käsitteen ja postmodernin feminismin välillä. Markkola 1997, 158, 160. Näkisin yhteyden syntyvän nimenomaan postmodernin feminismin valtakäsityksen välityksellä. Genderin käsitteen ongelmaksi on alkanut muodostua se, että on monikäyttöisyydessään alkanut osin ”hajota” merkityssisällöltään. Käsitettä käytetään nykyään niin monilla tavoilla, että voi kysyä, eroaako se enää sukupuolen (sex) käsitteestä juuri millään tavoin. Kts. Crawford 1995.

³⁰² Wood 2001, 48-50.

sukupuolella tapahtuvaan siirtymään. Ehdotan sille konkreettisesti yhteiskunnan patriarkaaliseen järjestykseen kytkeytyvää tulkintaa. Yhteiskunnallista ajattelua hallinneeseen kolmisäätyoppiin kuului ajatus kolmesta hallituksesta. Avioliiton myötä naiselle langennut yhteiskunnallisten ihanteiden mukainen valta oli sidoksissa käsitykseen *huoneen-hallituksesta*³⁰³. Ajatus huoneenhallituksesta liittyi kiinteästi kolmisäätyoppiin, jonka mukaan mies ja vaimo muodostivat yhdessä huoneenhallituksen. Huoneenhallituksella oli valta muiden kotitaloudessa asuvien ylitse, ja samalla vastuu heistä. Mies oli aviosuhteen valtaapitävä osapuoli, mutta siitä huolimatta mies ja vaimo kulkivat – virren sanojen mukaisesti – *elämäntaivaltaan yhtä ijest’ kantain*.³⁰⁴ Vaikka isänvalta oli kotitaloudessa ensisijainen, se ulottui monessa tilanteessa vaimolle saakka, niin että myös vaimo oli legitiimi isäntävallan sijaiskäyttäjä kotitalouden sisällä.³⁰⁵ Kirjallisuudessa onkin sen vuoksi usein puhuttu vaimon kaksoisroolista: hän oli yhtä aikaa alisteisessa asemassa suhteessa mieheensä ja auktoriteettihahmo suhteessa häntä alempiarvoisiin kotitalouden jäseniin.

Leskinaisten aktiivinen yhteiskunnallinen toiminta ja naiselle poikkeuksellinen asema voidaan nähdä huoneenhallituksen jatkeena. Lesken mahdollisuus pitää miehensä kuoleman jälkeen tämän jättämä asema merkitsi itse asiassa sitä, että nainen jatkoi yksin sen tehtävän hoitamista, josta *vastuu oli aiemmin kuulunut avioparin muodostamalle huoneenhallitukselle*. Leskinainen oli ollut osa huoneenhallitusta jo miehensä eläessä, ja sen osana hän pysyi myös miehensä kuoltua. Vastaavasti kuitenkin on tulkittava, että koska vaimo oli miehensä vallan toissijainen käyttelijä kotitalouden sisällä, myös leskenä nainen oli miehen ”sijainen” tämän kuoleman jälkeen. Tulkinta on sukupuoliteoreettinen, ja yhteydessä sosiaalisen sukupuolen käsitteeseen: kyse on naiseuden tulkinnasta kotitalousinstituution sosiaalisten roolien ja positioiden kontekstissa.

---

³⁰³ Ganander 1997 (1797), hakusana huoneen-hallitus (4764).

³⁰⁴ Vuoden 1701 virsikirja, virsi 326, säkeistö 3. Vuoden 1701 Vanhan virsikirjan avioliittovirsissä miehen ja vaimon yhteisiä velvoitteita korostettiin voimakkaasti. Löfström 2000, 264-265.

³⁰⁵ Eilola 2002, 125; Karonen 2002, 15-16. Osa kotitalouden sisäisestä vallasta kuului vaimolle, ja aviomiehiä neuvottiin jättämään vaimolleen valtaa ja vastuuta kotitalouden sisäisissä asioissa: vaimo ilman vastuuta ei ollut hyvä vaimo. Vaimon valta oli kuitenkin ehdollista ja rajallista. Liliequist 2002, 89.

Muutos naisen asemassa hänen siirtyessään vaimosta leskeksi oli itse asiassa joissakin suhteissa yllättävän pieni. Kyseessä ei nimittäin ollut laadullinen muutos naisen rooleissa ja suhteissa muihin ihmisiin. Entistä määräävämpään ja keskeisempään rooliin nainen päätyi siksi, että hän oli miehensä kuoltua huoneenhallituksen ainoa jäljellä oleva jäsen, eikä enää alisteinen huoneenhallituksessa aviomiehelleen. Sen vuoksi leskeys lisäsi naisen toimintamahdollisuuksia ja antoi hänelle uudenlaisen auktoriteettiaseman.

4 LESKET KULTTUURISESSA KUVASTOSSA JA ARJESSA

LESKEYTEEN LIITETYT KULTTUURISET STEREOTYPIAT: LESKEN MUOTOKUVAT

Juutalaiskristillisessä perinteessä leskeys on varsin keskeinen kulttuurinen kategoria.³⁰⁶ Gananderin sanakirjan esittämä leskeyden kulttuurinen konstruktio poikkeaa piikuudesta ja vaimoudesta mielenkiintoisella tavalla. Vaikka leskeysaika oli yksilön elämänvaiheena yleinen, eivät lesket, leskenä oleminen tai leskeys näytä kirvoittaneen kansan kieliä läheskään samalla tavoin kuin piikuus ja vaimona olo.³⁰⁷ Vaikeneminen ja hiljaisuus kertovat joskus kuitenkin yhtä paljon kuin sanat tai kulttuurinen puhe. Myös leskeydestä vaikeneminen on sinänsä paljastavaa, sillä se kertoo kenties siitä, että lesket olivat jollakin tavoin sivummassa kulttuurin keskiöstä: leskeys ei ollut ehkä kulttuurisesti yhtä merkittävä kategoria kuin naisen aiemmat elämänvaiheet olivat.³⁰⁸ Selvää on joka tapauksessa se, että leskeys ja vanhuus yhdistettiin toisiinsa.³⁰⁹ Leskeyden näkymättömyys onkin sitä yllättävämpää, sillä Sinikka Vakimo toteaa, että perinneaineistoissa vanhat naiset ovat näkyvinä hahmoina.³¹⁰

Naisen asema perheessä vahvistui ikääntymisen myötä, ja vanhan naisen, äidin tai anopin, valta nuorempiin naisiin, tyttäriin ja varsinkin miniöihin on tavanomaisimpia vanhan naisen representaatioita perinteessä.³¹¹ Tällainen kuvaustapa voi sopia ennen muuta niihin todellisiin naisiin, joilla oli valtaa emännän aseman, ja unohtaa samalla ne naiset, jotka eivät olleet emäntiä, ja joille vanhuus ei ainakaan sitä kautta merkinnyt lisääntyntä valtaa. Voi kysyä, heijastaako leskien näkymättömyys sananlaskujen

---

³⁰⁶ Pamela Sharpe on esittänyt, että muissa kuin juutalaiskristilliseen perinteeseen kuuluvissa kulttuureissa leskeys ei kenties ole yhtä ilmeinen kulttuurinen kategoria. Sharpe 1999, 227.

³⁰⁷ Sanalla leski johdannaisineen löytyy 37 mainintaa, mutta siinä, toisin kuin piian, vaimon ja emännän kohdalla, on tietysti myös leskimiehiä koskevia sanoja ja ilmauksia. Lesken kohdalla tuntuvat myös toistuvan samat sanonnat enemmän kuin vaimon tai etenkin piian ja emännän kohdalla. Ganander 1997.

³⁰⁸ Ainakin keskiaikaisessa ajattelussa (hurskas) leskeys jäi toissijaiseksi neitsyyteen verrattuna, vaikka molemmilla oli teologista ja kulttuurista merkitystä. Craig 2001, 206.

³⁰⁹ Esimerkiksi nuoren naislesken kohdalla kirjuriin käsi saattoi tehdä virheen, ja nimetä tämän piiksi.

³¹⁰ Vakimo 2001, 34, 299.

³¹¹ Vakimo 2001, 34, 299.

muodostamassa diskurssissa jotakin leskinaisten elämänpiiristä. On mahdollista, että etenkin ne lesket, joilla ei ollut maaomaisuutta hallussaan saattoivat olla hiukan syrjässä yhteisön sosiaalisessa todellisuudessa. Ainakaan käräjillä he eivät kovin ahkerasti esiintyneet, ja erityisesti jonkinlaiseen marginaalisuuteen voisi viitata leskien harva esiintyminen todistajina.³¹²

Lesken representaatiot poikkesivat selvästi niistä vanhan naisen kulttuurisista esityksistä, joiden määräävä piirre ei ollut leskeys. Eurooppalaisessa kontekstissa leskeyteen yhdistyi tyypillisesti kolme stereotypiaa, jotka olivat iloisen lesken, ”oikean” lesken ja köyhän lesken kuva.³¹³ Lesken kuvat – köyhä leski, hurskas sureva leski että yhteisön seksuaalista järjestystä uhkaava iloinen nuori leski – pohjautuivat Raamatussa esiintyviin kirjoituksiin leskeydestä, ja vaikuttivat niin kirkolliseen ja maalliseen lainsäädäntöön kuin kirjallisuuteen ja tapoihin.³¹⁴ Iloisen lesken kuvaan liittyi erityisen kiinteästi uudelleen naimisiin menon tematiikka, ja uusi avioliitto oli erilaisissa kirjallisissa ja suullisissa diskursseissa yleinen leskeyteen liittynyt teema.³¹⁵ Iloisen lesken esityksissä kyseessä saattoi olla joko epäily, että naiset halusivat naimisiin ainoastaan saavuttaakseen mukavan lesken säädyn, tai sitten uudelleen naimisiin haluavan lesken hahmo esitettiin koomisessa valossa, kuten esimerkiksi näytelmissä usein tehtiin.³¹⁶ Hyvän lesken kuva oli Lyndal Roperin mukaan sekä ”oikean, ansaisevan köyhän” että kypsän, seksuaalisuuden ja äitiyden jo taakseen jättäneen naisen kuva.³¹⁷ Oikea leski esitettiin hurskaana hahmona, kristillisten ja kotiin liittyvien hyveiden työssijana. Jonkinlainen kiteytymä oikeasta leskestä oli hollantilaisessa kuvataiteessa yleinen kuva

---

³¹² Katso myös Andersson 1998, 91-92.

³¹³ Cavallo & Warner 1999, 6-9; Warner 1999, 89; Leyser 1995, 168.

³¹⁴ Freist 1999, 165.

³¹⁵ Esimerkiksi englantilaisessa 1500- ja 1600-lukujen näytelmäkirjallisuudessa yleinen teema oli ”lesken metsästys” (widow hunt); näytelmät esittivät kavaljeeria etsimässä onneaan avioliitosta rikkaan, vanhan lesken kanssa. Kavaljeeri oli varsin todennäköisesti maalaisaateliin tai yläluokkaan kuuluvan perheen nuorempi poika, ja kosiskelu muodosti näytelmän keskeisen teeman. Clark 2001.

³¹⁶ MacFarlane 1986, 149; Liliequist 2002, 83. Erityisesti restauraation ajan teatteria on tarkastellut Boulton 1990, 323.

³¹⁷ Roperin tutkimus koskee reformaation ajan Augsburgia. Roper 1991 (1989), 249.

leskestä: vanha nainen lausumassa siunausta ennen niukkaa ateriaansa.³¹⁸ Ulkoinen olemus heijasti oikean lesken sisäistä olemusta, siten että esimerkiksi lesken puku oli musta. Kokkolan seudulla naisten jäämistöön kuuluvissa vaatteissa lesket muodostivatkin selvästi oman ryhmänsä, sillä heidän omistamansa vaatteet olivat pääasiassa mustia, joskus tosin myös sinisiä ja vihreitä.³¹⁹

Kulttuuriset kuvat ovat stereotyppejä, eivätkä kuvaa ´todellisuutta´, sillä stereotypista kuvaa kaikkein lähimminkään muistuttava ihminen ei samaistu siihen, vaan hän on aina myös jotakin muuta. Stereotyyppiä voidaankin hedelmällisimmin ymmärtää tapoina jäsentää todellisuutta. Interpersoonallisen, jaetun luonteensa vuoksi niitä on kuitenkin mahdollista käyttää kommunikaatiossa ja niiden avulla on mahdollista tehdä ´arjen politiikkaa´. Toisin sanoen kyse on kulttuurisista resursseista, joita sekä lesket että muut ihmiset saattoivat käyttää erilaisissa tilanteissa, pyrkiessään saavuttamaan omia päämääriään ja puhumaan ympäröiviä, merkittäviä tahoja puolelleen – esimerkiksi oikeuden tuomaria ja lautakuntaa.³²⁰ Siksi, vaikka kyse olikin pitkälti kirjallisissa diskursseissa, esimerkiksi näytelmissä, esiintyvistä stereotyppeistä kuvista, olivat samat kuvat käytössä myös muissa, todellista elämää lähellä olevissa, konteksteissa. Lyndan Warner onkin varsin havainnollisesti esittänyt, miten oikeussalissa kirjoitetuissa pöytäkirjoissa nousivat esiin aivan samat mielikuvat ja käsitykset leskeydestä.³²¹

Leskeyteen liittyvät kirjallisen kentän stereotyyppiä ovat tietenkin kulttuurisidonnaisia.

---

³¹⁸ Hollannissa yleisin kuva leskestä oli juuri hurskaan lesken kuva, vaikka myös kevytkenkäisen lesken stereotypia oli olemassa ja käytössä. McCants 1999.

³¹⁹ Johnson 2000, 86.

³²⁰ Katso stereotypioista kulttuurisina resursseina myös koulukulttuuria tutkinut Tarja Tolonen: “[...] kuvat ovat leikittelyä stereotyppeillä, sillä hiljaista/puheliasta poikaa/tyttöä ole sellaisenaan olemassa. Kyse on kulttuurisista resursseista, joiden avulla oppilaat positioivat ja heitä positioidaan kouluyhteisössä. Näiden kuvien heijastamisen kautta osoitan, kuinka sijoitamme tyttöjä ja poikia kulttuurisille jatkumoille stereotyppien avulla.” Tolonen 1999, 152.

³²¹ Warner 1999, 95-107, erityisesti 97. Tim Stretton on kiinnittänyt huomionsa siihen, kuinka leskillä oli oikeudessa tietoisena strategiana esiintyä köyhänä leskenä, riippumatta todellisesta varallisuudesta. Stretton 1999, 205-208. Strategian voi tulkita olevan köyhän lesken stereotyppiin kuvaan nojaamista, vaikka stereotypian valinnalla oli tietysti täysin käytännölliset syyt. Kyseessä oli kulttuuristen resurssien hyväksikäyttö omassa elämässä tärkeiden asioiden ajamiseen.

Myöhemmän empiirisen tutkimuksen tehtäväksi jää selvittää sitä, oliko leskeyden stereotyyppisissä esityksissä eurooppalaisen kulttuurin sisäistä varianssia, ja poikkesivatko suomalaiset leskeyden esitykset kokonaisuutena tai nyansseiltaan yleiseurooppalaisesta kuvasta. Kiinnostava, ja tässä koskettelematta jäävä kysymys on myös se, miten eri diskurssien leskeyden esitykset poikkesivat toisistaan. Onko sananlaskujen kuva leskistä erilainen kuin esimerkiksi ohjekirjallisuuden tai näytelmien? Sen verran voidaan joka tapauksessa todeta, että tekstit levisivät ympäri Eurooppaa käännöksinä, ja yhteinen juutalaiskristillinen perinne vaikutti ilman muuta, erityisesti uskonnollisissa yhteyksissä. Myös suomalainen kansankulttuuri oli sidoksissa yleiseurooppalaiseen, sillä suuri osa esimerkiksi sananlaskuista ja kansansaduista on jaettua kulttuurista ainesta.³²²

Kulttuuriset esitykset ja stereotyyppit vaikuttivat myös normatiivisesti leskiin. Ne määrittivät sitä, millä tavoin hyvän lesken tuli elää, ja niiden kautta kulttuuriset ja yhteisölliset normit muokkasivat myös yksittäisten leskien elämää. Vanhoista postilloista eli saarnakirjoista kuuluisimman ja pitkään runsaassa käytössä olleen Ericus Eri Sorolaisen *Postillan* ohjeet leskeksi jäävälle naiselle olivat seuraavanlaisia:

"Ja ios Jumala otta häneldä pois miehen / ia hän tule leskexi / nijñ pitä hänen sijñäkin seuraman Hannan esimerckiiä / elämän Jumalan pelgosa / raitiudesä ia rucouxisa / käymän aina kircos cuuleman Jumalan sana. Sillä se on oikia leski / ninquin P. Pawali sano / ioca hänen toiwons pane Jumalan tygö / ia pysy aina rucouxisa yöt ia päiwät. Ja oleman puhtaudesä ia pyhydesä ninquin cunnialisten leskein tule. Eij pidä heidän andaman itzens haureuteen / ninquin monicahdat tekewät/ iotca cuucauden / cahden eli colmen perästä ottawat toisen miehen / macawat nijnen cansa. Ne iotca nijñ tekewät / ne owat eläwänä cuollet. Sentähden P. Pawali mana caickia leskeiä / että he ovat nuhtettomat."³²³

Sorolaisen hurskaassa Paavali-viittauksessa on kyse samasta Raamatun kohdasta, josta

---

³²² Kuusi & Lauhakangas 1993.

³²³ Sorolainen 1998 (1621), 195 [227].

myös Huoneentaulun ohjeet leskille olivat peräisin.³²⁴ Sen mukaan oikean lesken tuli olla iäkäs, yli 60-vuotias. Kiinnostavaa on se, että sen enemmän Sorolainen postillassaan, kuin Huoneentaulu ohjeissaan ei mainitse ikää, joka jää siten kokonaan sivurooliin. On kenties aiheellista kysyä, tiesivätkö kuulijat, että lesken käytökselle normatiivisia vaatimuksia asettanut uskonnollinen auktoriteetti piti ikää ratkaiseva tekijänä, vai laajenivatko oikean lesken vaatimukset koskemaan kaikkia leskeksi jääneitä? Oikea leski kuvattiin joka tapauksessa sellaisena leskenä, joka käyttäytyi oikein, pani toivonsa Jumalaan ja pysytteli rukouksissa yöt päivät. Oikea leski ei myöskään ottanut uutta miestä, ei ainakaan liian nopeasti.³²⁵

LESKEYDEN MONINAISUUS

Käytännössä leskeksi jääminen merkitsi hyvin erilaisia asioita yhteiskunnan eri ryhmiin kuuluville naisille.³²⁶ Taloudellisen aseman merkitys sille, millaiseksi naisen asema leskenä muodostui, onkin eräs tavallisimmin aiemmassa tutkimuksessa esille nousseita seikkoja.³²⁷ Ennestään vauraille ja yhteiskunnan eliittiin kuuluneille naisille leskeys saattoi merkitä elämänkaarissa uudenlaista vaihetta, johon liittyi itsenäinen ja vaikutusvaltainen asema yhteisön merkittävänä jäsenenä. Toisaalta keskeinen leskeyteen liittynyt teema oli sen turvattomuus, köyhyys ja toimeentulon vaikeudet, ja monille todellisuutta oli pikemminkin elannon hankkiminen, kuin uuden itsenäisen vaurauden käyttely. Miehistä apua kertoivat tarvitsevansa usein ne lesket, joille jäi miehen kuoleman jälkeen sekä tilan tai torpan hoito että pienten lasten elättäminen. Pellonpään torpassa leski Liisa Simontytär kertoi, että ilman renki Joonas Yrjönpoikaa hän ei olisi saanut pidettyä torppaa ja elätettyä pieniä lapsiaan. Joonas oli naimisissa

---

³²⁴ 1 Tim. 5.

³²⁵ Barbara J. Todd on tulkinnut, että kaikkien uuden ajan alun (yläluokkaisten) englantilaisleskien kääntyminen surussaan uskonnon puoleen ei ollut välttämättä kovin aitoa uskonnollisuutta. Se saattoi hänen mukaansa heijastaa myös sitä, että koska lesken oli sopivaa olla hurskas, hänelle oli siitä myös hyötyä. Hurskaus saattoi siten olla myös naisen valitsema tietoinen käyttökoodisto tai jopa strategia. Todd 1999, 75-80.

³²⁶ Kts. myös Räisänen 2000, 145-146.

³²⁷ Esim. Hardwick 1992, 133.

Liisan tyttären kanssa, ja Liisa oli luvannut hänelle pojan perintöosan torpasta.³²⁸ Lasten elatus olikin yksi keskeisiä ennen vanhuutta leskeksi jääneen naisen elämää muokanneita seikkoja,³²⁹ jota järjesteltiin myös kirjallisin sopimuksin. Esimerkiksi talonpoikainen leski Maria Yrjöntyttöjärjesti pienten lastensa elatuksen tehdessään testamenttiaan.³³⁰ Kaikkein huonoimmassa asemassa olivat ne lesket, jotka eivät tulleet toimeen omin ja sukulaisten avuin, vaan joutuivat turvautumaan seurakunnan köyhäinhoitoon.

Tässä luvussa kirjoitan näkyviin kolme varsin erilaista lesken elämäntarinaa. Olen valinnut kolme eri sosiaaliryhmään kuuluvaa naista, joista kaikista on säilynyt epätavallisen paljon mainintoja lähteissä. Tämä tekee naiset tavallaan poikkeuksellisiksi, mutta on samalla edellytys sille, että heidän elämäntarinansa ylipäänsä voidaan konstruoida suhteellisen täydellisinä. Naisten elämäntarinat eivät kuitenkaan ole erityisen epätavallisia, vaan pikemminkin monessa suhteessa varsin tavallisia. Toisaalta kysymys tyyppillisyydestä tai epätyypillisyydestä ei sinänsä ole yhtä merkittävä kuin se, mitä heidän elämäntarinansa voivat kertoa meille. Jokainen elämä, Eva Margareta Kihlin, Kaisa Matintyttären ja Valpuri Markuntyttären, paljastaa tarkastelijalle enemmän kuin itsensä. Kukin niistä avaa yhden ikkunan siihen aikaan, yhteisöön, kulttuuriin ja yhteiskuntaan, jonka keskellä elämäntarinan päähenkilö elämänsä eli.³³¹

SÄÄTYLÄISNAINEN

Eva Margareta Kihl syntyi 9.8.1698 Helsingissä Jämsän tulevan kirkkoherran Georg Kijhlin³³² ja helsinkiläisen kauppiaan tyttären Elsa Steenin perheeseen. Hän oli

---

³²⁸ KA, KKO, Sm 124, Jämsän kk, 15.10.1770, §72.

³²⁹ Huoli lapsista oli keskeisesti esillä myös ranskalaisten virkamiesten leskien eläkeanomuksissa, joissa he kuvailivat huoltaan lastensa kasvatuksesta ja koulutuksesta. Troyansky 2000, 2, 3, 5-6.

³³⁰ KA, KKO, Jämsän kk, Sm 14, 27.3.1754, 267v-268v.

³³¹ Mikrohistoriallinen tutkimus on tuonut historian ”pienet kertomukset” esille, suurten rinnalle ja korostanut niiden merkitystä paitsi tavallisten ihmisten nostamisessa historian subjekteiksi, myös koko yhteiskunnan toiminnan entistä monivaihteisemmassa ja realistisemmässä ymmärtämisessä. Voimme siis ymmärtää myös ”suuria kertomuksia” paremmin pienten kertomusten avulla.

³³² Nimen kirjoitusasu vaihtelee, kuten usein oli tavallista.

pariskunnan neljäs lapsi ja samalla lapsista ainoa, joka jäi eloon. Hänen vanhemmat sisaruksensa kuolivat vuosina 1694-1695, jo ennen Eva Margaretan syntymää. Georg Kijhlillä oli siteitä Jämsään, sillä suku oli vaikuttanut Jämsässä jo Eva Margaretan isoisän rälssivouti Gabriel Kijhlin aikana. Tämä omisti Kaipolan tilan vuodesta 1675 lähtien, ja hän oli saanut sen haltuunsa vaimonsa Anna Svanstrupen perintönä. Reduktion jälkeen Gabriel Kijhl vuokrasi kruunulta myös Vitikkalan säterirusthollin, jonka omistaja oli vuodesta 1691 eteenpäin Eva Margaretan isä Georgius Kijhl. Perhe muuttikin Jämsään, mutta vasta vuosikymmenen loppupuolella, lasten syntymän jälkeen.³³³

Eva Margaretan isä Georgius Kijhl oli sivistynyt mies. Hänellä oli kirjallisia harrastuksia ja ennen Jämsän kirkkoherraksi tuloaan, vuosina 1688-1697 hän toimi Helsingin triviaalikoulun rehtorina. Isällä ei kuitenkaan ehtinyt olla suurta vaikutusta tyttärensä, sillä hän kuoli jo noin 35-vuotiaana, syksyllä 1701, jolloin Eva Margareta oli ainoastaan kolmivuotias. Georgiuksella ja Elsa Steenillä oli suuri ikäero, sillä jälkimmäinen oli lähes parikymmentä vuotta miestänsä vanhempi. Silti hän ehti olla miehensä kuoleman jälkeen lähes 25 vuotta leskenä ja nuoren Eva Margaretan kasvuvuosina Vitikkalan tilaa hallitsikin hänen äitinsä, Elsa Steen.³³⁴

Vuoden 1717 lokakuussa tuolloin 19-vuotias Eva Margareta Kihl vihittiin avioliittoon Kuoreveden kappalaisen pojan, Axel Palanderin kanssa. Sulhanen oli vajaan kymmenen vuotta morsiantaan vanhempi, 27-vuotias. Ajan tavan mukaan morsian säilytti oman sukunimensä avioliitossakin. Nuoripari asettui asumaan Jämsän Vitikkalaan, Eva Margaretan kotitalalle. Avioparin esikoinen, Maria, syntyi puolentoista vuoden avioliiton jälkeen ja vanhin poika Johan kaksi vuotta myöhemmin 1721. Lasten tulo jatkui, ja aikuiseksi saakka eläneitä lapsia Axel ja Eva saivat viisi: pojat olivat nimeltään

---

³³³ Blomstedt 1963, 195; Kuusanmäki 1962, 251. Georg Kijhlin ja Elsa Steenin kaikki lapset on merkitty syntyneiksi ja kolme vanhinta myös kuolleiksi Helsingissä. Blomstedt 1963, 195.

³³⁴ Kuusanmäki 1962, 251. Elsa Steen-paralla oli huono onni aviomiesten suhteen, sillä kun Georg Kihl kuoli, hän jäi jo kolmatta kertaa leskeksi. Ensimmäisen kerran hän avioitui vuonna 1679, 33-vuotiaana, henkikirjuri Lorentz Crantzin kanssa, joka kuoli 1860-luvun alkupuolella. Toisen avioliiton hän solmi vuonna 1685 kauppia Petter Holtgreven kanssa. Se kesti vain kaksi vuotta, sillä mies kuoli jo 1687. Georg Kihlin kanssa Elsa Steen meni naimisiin vuonna 1690. Blomstedt 1963, 195; Poppius 1954, 524.

Johan, Gabriel ja Georg, tyttäret Maria ja Margareta. Pariskunnan elämä meni muutenkin eteenpäin: vuonna 1721 Axel Palanderista tuli Jämsän nimismies, ilmeisesti vaimonsa suvun ansiosta. Vitikkalan isännöyden Axel sai seuraavana vuonna anopiltaan, joka eli vielä muutaman vuoden, vuoteen 1725. Kartano oli tosin huonossa kunnossa, sillä se oli hävitetty ison vihan aikana, mutta Axel Palander tarttui toimeen kunnostaakseen Vitikkalan. Axel Palander kuoli kuitenkin parinkymmenen avioliittovuoden jälkeen, kesäkuun 24. päivänä vuonna 1739, ollessaan 49 vuoden ikäinen.³³⁵

Eva Margaretasta tuli näin neljissäkymmenissä leski ja samalla Vitikkalan säterirusthollin haltija miehensä kuoleman jälkeen. Isän kuollessa pariskunnan vanhin poika Johan oli 18-vuotias. Vaikutusvaltaa pitäjässä Vitikkalan emännällä oli runsaasti, sekä sukuyhteyksiensä kautta, että Jämsän vauraimman tilan päänä. Vuoden 1800 omaisuusveroluettelon mukaan Vitikkalan säteritilan arvo oli 2500 riksiä, kun pitäjän seuraavaksi arvokkain tila oli pappila, jonka arvo oli noin 1670 riksiä. Palvelusväkeä talossa oli kohtuullisen runsaasti, esimerkiksi vuonna 1771 kaksi renkiä ja kaksi piikaa. Myös torppia talon mailla oli samana vuonna peräti 11. Tilan sijainti pitäjässä oli hyvin keskeinen, Jämsänjokilaaksossa, lähellä kirkkoa ja Hämeentietä. Kuuluminen pitäjän maallisessa hallinnossa keskeiseen sukuun oli omiaan lisäämään Madame Kihlin huomattavuutta ja vaikutusvaltaa paikallisyhteisössä. Eva Margareta Kihl hallitsi Vitikkalaa varmin ottein kuolemaansa saakka, tammikuun lopulle 1767. Hänen kuolinsyykseen merkittiin polttotauti, joka riehui seudulla. Kuollessaan hän oli 68-vuotias.³³⁶

Eva Margareta Kihl kuului Jämsän eliittiin. Pitäjässä oli muutamia aatelisia, ja siten häntä arvokkaampia ihmisiä, mutta toimintansa perusteella hän oli selvästi yhteisössä erittäin vaikutusvaltainen hahmo. Hän kuului nimenomaan niihin naisiin, joihin

---

³³⁵ JyMA, JKA, Vihittyjen luettelo 10.10.1717; Kastettujen luettelo 23.6.1719, 26.12.1721, 17.10.1732, 2.6.1735; Haudattujen luettelo 24.10.1732; KA, KKO, Sm 146, 19.10.1767, 658-671; Koskimies 1962, 51; Blomstedt 1963, 195.

³³⁶ Luukko 1954, 464-466; Jutikkala 1932, 240-241; JyMA, JKA, Haudattujen luettelo 25.1.1767.

viitataan silloin, kun puhutaan naisen hyvästä asemasta leskenä. Pitkä leskeysaika ja merkittävä omaisuus tekivät hänestä aktiivisen toimijan, joka hoiteli monenlaisia asioita paikkakunnan käräjillä, yleensä itse, osin valtuutettujen välityksellä. Siihen kysymykseen, oliko Eva Margareta tyytyväinen asemaansa ja rooliinsa, emme tiedä vastausta, sillä subjektiivisten kokemusten tavoittaminen on 1700-luvulla eläneitä tavallisia ihmisiä, rahvasta, tutkivalle ylellisyys ja harvinaisuus.

TALONPOIKAISVAIMO

Kaisa (Kaarina) Matintytär syntyi Valkealuoman kylässä, talollinen Matti Yrjönpojan ja tyttärenä vuonna 1728. Hän meni naimisiin Kiukkoilan kylän Hopsun talon isännän pojan Mikko Laurinpojan kanssa toukokuun lopulla vuonna 1751. Sulhanen oli tällöin 25 ja morsian 23 vuoden ikäinen. Pariskunnalle alkoi tulla lapsia säännöllisin väliajoin. Esikoistytär Eeva syntyi vuonna 1753, sitten kahden vuoden välein Maria ja Marketta, sekä vuosikymmenen vaihteessa ensimmäinen poika Antti, 1761 Iisakki, parin vuoden päästä Kalle ja vihdoin 1765 kuopus Erkki. Lapsia olisi varmaankin tullut enemmänkin, mutta muutamaa kuukautta Erkin syntymän jälkeen, kesäkuussa 1765, Mikko Laurinpoika sairastui polttotautiin ja kuoli. Avioparin lapsista jo pieninä menehtyivät Maria ja vanhin poika Antti. Kaisan mies Mikko oli 39-vuotias kuollessaan ja Kaisa Matintytär leskeksi jäädessään vain 37 vuotta.³³⁷

Hopsu oli 1/3 manttaalinen talo, jonka toinen puolisko oli ollut Mikolla ja Kaisalla ja toinen puoli oli Mikon veljen, Antti Laurinpojan, hallinnassa. Leskellä ei ollut miehensä kuoleman jälkeen varaa palkata renkiä työvoimaksi taloon. Elettävä kuitenkin oli, joten hän otti rengin taloon kotivävyksi ja käytti näin ollen hyväkseen sitä mahdollisuutta, jonka laki hänelle naittajan vallan muodossa antoi.³³⁸ Kaisa Matintytär sopi, että hänen 12-vuotias tyttärensä Eeva menisi aikanaan naimisiin taloon rengiksi otetun nuoren

---

³³⁷ JyMA, JKA, Vihittyjen luettelo 20.5.1751; Kastettujen luettelo 1755-1765, Haudattujen luettelo 6.6.1765; KA, KKO, Sm 149, 18.10.1771, 166-171.

³³⁸ RWL 1734, NK 1:§2.

miehen kanssa.³³⁹ Ensimmäinen sopimus Jaakko Juhonpojan kanssa purkautui, ja vuotta myöhemmin Kaisa Matintytär solmi vastaavansältöisen sopimuksen Matti Samulinpojan kanssa. Eeva ja Matti vihittiin tapaninpäivänä vuonna 1769 Eevan ollessa vain kuudentoista ikäinen. Kaisa Matintytär oli kuitenkin itse virallisesti tilanhaltija vuoteen 1771 saakka, ja toimi myös tilan tosiasiallisena emäntänä. Samana vuonna lokakuussa pidettiin kuusi vuotta aiemmin kuolleen Mikko Laurinpojan perunkirjoitus sekä tehtiin perinnönjako. Sen yhteydessä Hopsun puolikkaan verotalon isännäksi vaihtui Matti Samulinpoika, Eevasta tuli talon emäntä ja Kaisa Matintytär jäi syytinkiläiseksi. Tämän jälkeen hän eli leskenä vielä neljätoista vuotta. Vanhaemäntä Kaisa Matintytär kuoli keuhkotautiin 57 vuoden ikäisenä, joulukuun 7. päivänä vuonna 1785.³⁴⁰

Kaisa Matintyttären elämäntarina on monella tapaa tavallinen talollisen lesken elämä, vaikka siinä on tietysti myös harvinaisia ja ainutlaatuisiakin piirteitä. Miehen talossa tekemän työn merkitys tulee Kaisan toimissa esille: yksin taloa tai mökkiä hoitamaan jääneen naisen työtaakan raskauteen on tutkimuksessa viitattu.³⁴¹ Talollisuus merkitsi sitä, että perintö ja syytinki olivat Kaisan leskenelämässä keskeisiä teemoja. Samalla ne molemmat kietoutuivat talollisten leskille hyvin tyypilliseen tapaan sukupolvien välisiin suhteisiin ja niiden säätelyyn ja määrittelyyn. Sukupolvien välisissä suhteissa oli heidän kohdallaan merkittävää se, millä tavoin ne kietoutuivat kotitalouteen ja talouteen. Harvinaisempaa talollisen leskellekin oli se, että hän toimi myös käytännössä talonsa aktiivisena hallitsijana. Ainutlaatuista talonpoikaisleskelle Jämsän 1700-luvun kontekstissa oli puolestaan se, miten aktiivisesti Kaisa toimi päivänpolttavien talon hallinnointiin ja asumiseen liittyvien kysymysten parissa käräjillä. Kaisa Matintyttären

---

³³⁹ Avioliittosopimusten tekeminen suhteellisen nuorten, jopa alle 10-vuotiaiden, lasten puolesta ei ollut mitenkään tavatonta. Helminen-Nordberg 1963, 149-150; Jutikkala 1958, 322. Harvinaisen nuorina solmitut naisten avioliitot liittyivät usein tällaisiin erikoistilanteisiin. Losman 1987, 68.

³⁴⁰ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 5.10.1765, §8; 14.10.1766, §53; 15.10.1766, §82; KA, KKO, Sm 149, 18.10.1771, 166-171; JyMA, JKA, Vihittyjen luettelo 26.12.1769; Haudattujen luettelo 7.12.1785. Nuorten lasten puolesta solmittiin avioliittosopimuksia silloin tällöin. Kts. Helminen-Nordberg 1963, 149-150; Jutikkala 1958, 322. Erityisen nuorina solmitut naisten avioliitot liittyivät kuitenkin usein erityistilanteisiin. Losman 1987, 68.

³⁴¹ Apo 1995, 117-118; Losman 1987, 59.

elämän esiin nostamista teemoista sukupolvien välistä suhdetta käsittelen luvussa 5 *Leskinainen ja sukupolvien väliset suhteet*. Talonpoikaisemännän taloudellinen asema erityisesti suhteessa maahan ja sen hallintaan leskenä on ollut esillä luvuissa *Maan siirtomekanismit lesken aseman määrittäjinä ja Leskeys, avioliitto ja huoneenhallitus*.

RUOTUVAIVAINEN

Vuonna 1729 syntyi tyttölapsi, joka sai kasteessa nimekseen Valpuri. Valpurin elämää ei ole helppo seurata, sillä jo kastemerkinnän puuttuminen³⁴² enteilee hänen myöhempääkin esiintymistään lähteissä: Valpuri näyttäytyy välillä vain kadotakseen jälleen nopeasti. Vilaus siellä, toinen täällä lähteissä riittää kuitenkin siihen, että hänen elämäänsä ja sen keskeisiä tapahtumia on mahdollista seurata, ainakin pääpiirteittäin. Jo syntymä on kuitenkin hämärän verhoama, sillä Valpurin vanhemmista ja taustasta tiedetään ainoastaan patronyymin perusteella hänen isänsä nimi Markku.

Ollessaan kaksissa kymmenissä, vuonna 1750, Valpuri synnytti lapsen, pojan, joka ristittiin isänsä mukaan Pietariksi, mutta kuoli jo aivan pienenä. Pojan isä, Petteri Matinpoika ei halunnut naida Valpuria, vaan meni kaksi vuotta myöhemmin naimisiin ensimmäisen vaimonsa, Maria Matintyttären, kanssa.³⁴³ Petteri oli talonpojan poika Paavolan talosta, ja hänestä tuli joitakin vuosia myöhemmin Paavolan isäntä. Valpurin elämänpolku vei toiseen suuntaan. Hänen osanaan oli ensin aviottoman lapsen synnyttämisen mukanaan tuoma sosiaalisen statuksen aleneminen.³⁴⁴ Aviottoman lapsen synnyttäminen ei kuitenkaan merkinnyt lopun ikää kestävää leimaantumista, eikä estänyt myöhempää naimisiin menoa, vaikka saattoikin vaikuttaa tulevan aviokumppanin valintaan.

---

³⁴² Syntymävuosi on päätelty haudattujen luettelon tietojen perusteella, ja voi niin ollen poiketa todellisesta jonkin verran. JyMA, JKA, Haudattujen luettelo 29.9.1807. HisKi.

³⁴³ Petteri Matinpojalla oli kaikkiaan neljä vaimoa. JyMA, JKA, Vihittyjen luettelo 27.12.1752; 27.12.1754; 27.12.1761; 1.11.1769.

³⁴⁴ JyMA, JKA, Kastettujen luettelo 1750; Haudattujen luettelo 1750. Valpuri ei luonnollisesti ollut enää statukseltaan piika, vaan nainen, joten hänestä käytettiin nimitystä ´qvinnan´.

Valpuri Markuntytär ja sotilas Antti Stålpe vihittiin Jämsän kirkossa 27.12.1751. Valpurin sulhanen Antti Martinpoika Stålpe oli huomattavasti, noin 30 vuotta morsiantaan vanhempi, vihittäessä jo 51-vuotias.³⁴⁵ Avioliitto ei ollut hänen ensimmäisensä, ja hänellä oli edellisestä avioliitostaan ainakin yksi tytär ja yksi poika.³⁴⁶ Ruotusotilaiden palkkauksen keskeinen osa oli oikeus asuttaa ja viljellä sotilastorppaa³⁴⁷ ja sellaisessa Antti ja Valpuri Kauhkialan Nikkilässä asuivat. Lapsia avioparille alkoi tulla heti, sillä jo vuonna 1753 syntyi Antti, seuraavat lapset Anna ja Tapani tavalliseen tahtiin noin kahden vuoden välein.³⁴⁸

Antti Stålpe kuoli kuitenkin jo seitsemän avioliittovuoden jälkeen 58-vuotiaana.³⁴⁹ Leskeksi jääneen Valpurin piti luultavasti lähteä jonkin ajan kuluttua sotilastorppasta, kuten sotilaan leskien yleensä. Tällöin hänellä oli huolehdittavanaan kaksi pientä lasta, kolmi- ja yksivuotiaat – lapsia oli vain kaksi, sillä Antti-poika oli kuollut alle kahden kuukauden ikäisenä.³⁵⁰ Kuinka Valpuri tuli toimeen, ruokki ja vaatetti lapsensa ja itsensä, sitä emme tiedä. Hän oli kuitenkin vasta kolmissa kymmenissä, ja kykeni siksi kenties työllään elättämään perheen. Molemmat lapset joka tapauksessa elivät aikuisikään saakka. Aivan puille paljaille Valpuri lapsineen ei jäänyt, sillä seitsemän vuotta myöhemmin, syksyllä 1765 Antti Stälpen Eeva-tytär hänen aiemmasta avioliitostaan vaati käräjillä äitipuoleltaan vanhempiansa perintöä. Tuomiokirjasta ei kuitenkaan käy ilmi, mitä perintö piti sisällään. Suuri sen ei välttämättä tarvinnut olla kiistan kohteeksi joutuakseen.³⁵¹

Tämän jälkeen Valpuri Matintytär katosi lähteiden tavoittamattomiin yli kymmenen vuoden ajaksi ja ilmestyi näkyviin vasta 1778, tällä kertaa köyhäintileissä. Valpurin olosuhteissa ei välttämättä tässä vaiheessa tapahtunut muutosta, vaan hän ilmestyi

---

³⁴⁵ JyMA, JKA, Vihittyjen luettelo 27.12.1751; Haudattujen luettelo 6.2.1758..

³⁴⁶ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 8.10.1765, §56.

³⁴⁷ Niemelä 1995, 219.

³⁴⁸ JyMA, JKA, Kastettujen luettelo 1750-1757.

³⁴⁹ JyMA, JKA, Haudattujen luettelo 6.2.1758.

³⁵⁰ JyMA, JKA, Kastettujen luettelo 9.2.1753; Haudattujen luettelo 21.3.1753.

³⁵¹ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 8.10.1765, §56.

hallinnollisen muutoksen vuoksi, joka alkoi tuottaa lähteitä pitäjän köyhäinhoidosta. Jämsän köyhäinhoito järjestettiin kyseisenä vuonna ruotupohjalle, ja vasta tällöin alettiin pitää tilejä seurakunnan köyhille jakamista avustuksista.³⁵² Valpuri oli silloin 49-vuotias. Pari ensimmäistä uudistuksen jälkeistä vuotta hän sai köyhäinapua ruotujärjestelmän ulkopuolella, mutta 1780 hänestä tuli ruotuköyhä, ja sellaisena hän pysyi kuolemaansa saakka. Vuonna 1791 hänen kerrottiin olevan sokea ja hänen liikkumisensa olevan huonoa. Kuollessaan vanhuuteen tyttärensä Annan hoivissa syyskuun lopulla vuonna 1807 hän oli 78-vuotias.³⁵³

Valpuri Markuntytär oli yksi jämsäläisistä köyhäinavun varassa eläneistä leskinaisista. Lähes kahdeksasta vuosikymmenestä hän oli köyhäintileihin merkittynä viimeisen kolmanneksen, mutta kirkonapua hän on voinut saada pidempäänkin. Leskeksi jääminen merkitsi hyvin todellista köyhyyden vaaraa varsin monille naisille.³⁵⁴ Tämä on ymmärrettävä siinä kontekstissa, että esiteollisen köyhyyden keskeisiä riskitekijöitä olivat naiseus ja yksin asuminen.³⁵⁵

Vaikka rajat maalaisväestön eri ihmisryhmien kesken eivät olleet vielä 1700-luvun lopulla millään tavoin ylittämättömiä, ne vaikuttivat ihmisten elämään monella tavoin. Elämisen reunaehdot olivat erilaiset. Myös köyhyyden riski oli maalaisväestön eri ryhmissä selvästi erilainen. Kiinteä sidos maahan vähensi köyhyyden vaaraa, kun taas alttiimpia sille olivat ryhmät, joilla oikeutta maahan ei ollut lainkaan. Entiset sotilaat ja itselliset sekä heidän perheensä muodostivat maalaisyhteisöissä melko yhtenäisen ryhmän, joka eli tehden erilaisia maatalouden tilapäistöitä palkkaa vastaan³⁵⁶. Heidän ja heidän leskiensä toimeentulo oli kaikkein haavoittuvaisin, sillä se oli kiinni ainoastaan omasta ja perheenjäsenten työkyvystä. Vanhuus, sairaudet, työkyvyttömyys ja yksin

---

³⁵² Kuusanmäki 1962, 545, 547. 1700-luku oli seurakunnallisen köyhäinhoidon tehostumisen ja yhdenmukaistumisen aikaa ja käytännössä kirkko alkoi yhä suuremmassa määrin organisoida paikallisista köyhistä huolehtimisen. Pulma 1994, 45-48.

³⁵³ JyMA, JKA, Vaivauskassan tilit 1778-1809; Haudattujen luettelo 29.9.1807.

³⁵⁴ Ilmiö on laaja sekä kestoltaan että maantieteellisesti. Kts. McCants 1999.

³⁵⁵ Oden 1987, 103; McCants 1999; Pulma 1985, 56-57; Räisänen 1997, 7-11; Sandvik 1991, 283-284; Sogner & Sandvik 1989, 459-460; Vilkuna 1996, 73-77; Vilkuna 1999, 51.

³⁵⁶ Pulma 1983, 394-400; Pulma 1985, 46.

jääminen saattoivat siksi usein merkitä heille köyhäinavun varaan joutumista. Kyseessä olivat maattomaan väestönosaan kuuluvat vanhukset³⁵⁷, jotka myöhemmällä iällä eivät jaksaneet enää elättää itseään työllään.

Köyhäinavun varaan joutuneita naisia on vaikeata tutkia, sillä muutenkin niukat lähteet paljastavat juuri heistä hyvin vähän. Millainen tarkkaan ottaen oli heidän toimeentulonsa, mistä he kokosivat jokapäiväisen leipänsä? Mikä oli heidän statuksensa yhteisössä? Miten heihin suhtauduttiin? Millaiset olivat heidän aiemmat elämänvaiheensa? Koska he eivät olleet talollisten tapaan sidoksissa tiettyyn paikkaan, heidän identifioimisensa on hankalaa, ja onnistuu usein vain haudattujen luettelosta, jos edes sieltä. He ovatkin maalaisväestön vaikein ryhmä tutkia suhteellisen liikkuvan lois- ja itsellisväestön ohella.

Köyhät jaettiin usein kahteen luokkaan, oikeisiin köyhiin ja niihin, joita pidettiin vain laiskoina. Vain oikeita köyhiä tuli auttaa, ja oikea köyhä oli ihminen, joka ei kyennyt hankkimaan työllään toimeentuloaan.³⁵⁸ Siksi köyhäintilit, se kenelle köyhäinapua annettiin, ei välttämättä yksi yhteen kerro siitä, ketkä todella olivat köyhiä, vaan kuvastavat ainakin yhtä lailla sitä, ketä ja millaisia ihmisiä maalaisyhteisössä pidettiin oikeutettuina olemaan avuttomia.³⁵⁹ Köyhäintileissä oli mukana sekä naisia, miehiä, että lapsia. Iäkkäät yksinäiset naiset olivat kuitenkin selvästi suurin ryhmä köyhäinavun saajista. Jämsässä, kuten muuallakin, leskinaiset olivat suurin avustuksia saanut ryhmä³⁶⁰ – tosin naimattomia avustusten saajia on ilmeisen paljon verrattuna siihen, kuinka harva 1700-luvulla jäi naimattomaksi.

---

³⁵⁷ Gottlieb 1993, 20.

³⁵⁸ Pulma 1985, 39; Kulmala 1968, 365 ja paikoin; Blom 1997, 225-226. Käsitys köyhyydestä oli vanhaa perua, ja esimerkiksi Kustaa Vaasan kirjeistä ja asetuksista on luettavissa sama näkemys: köyhyys merkitsi sairauden, vamman tai vanhuuden aiheuttamaa kyvyttömyyttä ansaita elantonsa. Lamberg 1999, 80-85. Vähitellen 1700-luvulla alkanut nopea väestönkasvu johti työkykyisen väestön ylijäämään ja vuoden 1817 *Keisarillisessa julistuksessa kerjuun ehkäisemiseksi* mainittiin ensimmäisen kerran työkykyiset köyhät mahdollisina avustusten saajina. Kauranen 1999, 26-27.

³⁵⁹ Pitäjänkokous oli se taho, joka päätti ketä ruotuihin otettiin. Kuusanmäki 1962, 544.

³⁶⁰ JyMA, JKA, Vaivauskassan tilit 1778-1809; Haudattujen luettelo 1778-1825; Räisänen 1997, 7-11; Sandvik 1991, 283-284; Sogner & Sandvik 1989, 459-460; Vilkuna 1996, 73-77; Vilkuna 1999, 51.

Taulukko 1. Köyhäinapua Jämsässä saaneiden leskien ja naisten määrä ja suhteellinen osuus 1780-1800³⁶¹.

	<i>leskiä</i>	<i>% leskistä</i>	<i>naisia</i>	<i>% aikuisista naisista</i>
1780	6	5,0 %	18	1,7 %
1785	9	6,9 %	20	1,8 %
1795	7	5,1 %	19	1,4 %
1800	9	8,2 %	16	1,1 %

Väestökäpyrät.xls

Myös pitäjän leskien määrään suhteutettuna köyhäinapua heistä sai varsin suuri osa, viidestä kahdeksaan prosenttia, kun pitäjän naispuolisesta aikuisväestöstä köyhäinapua sai 1-2 prosenttia. Kysymys kuuluukin, mitkä tekijät erityisesti leskenä edesauttoivat köyhäinavun saamista. Vain harvojen kohdalla syitä on eritelty millään tavoin. Vuoden 1818 köyhäintilejä³⁶² laatiessaan kirkkoherra oli tavallista monisanaisempi. Leskiä oli tuona vuonna pitäjän köyhien joukossa kymmenen, ja kuuden kohdalle oli merkitty syy hänen saamaansa avustukseen. Heistä neljä kärsi jostakin ruumiillisesta vaivasta. Yhden kädet olivat vialliset, toisen silmät samoin, yksi oli sokea ja yksi halvaantunut. Erään torpparinlesken mainittiin olevan vanha ja toinen sai avustusta, kun hänellä oli neljä lasta.³⁶³

Vanhuuden mukanaan tuomat vaivat tai yleinen heikkous olivat varmasti 1700-luvun puolellakin suurin yksittäinen syy leskinaisten joutumiseen köyhäinavun varaan. Useimmiten avustuksia saaneet lesket olivat melko iäkkäitä, yleensä noin kuusissa tai seitsemässä kymmenessä. Yleensä lesket kykenivät siis hankkimaan elantonsa vanhuuteen saakka tavalla tai toisella itse. Ero naimattomiin naisiin on selvä, sillä he puolestaan saattoivat saada avustusta huomattavankin nuorena. Köyhäintileissä olevista

³⁶¹ JyMA, JKA, Väkilukutaulukot 1749-1801; Vaivaiskassan tilit 1778-1809; Haudattujen luettelo. Vuoden 1790 väkilukutiedot ovat selvästi virheellisiä, siksi ko. vuosi on jätetty taulukosta pois. Köyhiä saattoi olla leskinaisista hiukan suurempi osuus kuin taulukosta käy ilmi, sillä osa siviilisäädyltään tuntemattomiksi jääneistä oli varmasti leskiä.

³⁶² Jämsässä alettiin vuodesta 1818 eteenpäin ottaa huomioon edellisenä vuonna annettu keisarillinen määräys köyhäinhoidossa, joka kasvatti avustuksiin oikeutettujen määrää, mutta köyhien määrässä se ei vielä näkynyt, ja enimmäkseen köyhäinapua saaneet henkilöt pysyivät samoina kuin ennenkin. Kuusanmäki 1962, 553-554; JyMA, JKA, Köyhäintilit 1809-1867.

³⁶³ JyMA, JKA, Köyhäintilit 1818.

naimattomista ilmeisesti melko suuri osa kantoikin nuoruudestaan saakka jotakin fyysistä tai psyykkistä heikkoutta, joka vähensi heidän mahdollisuuksiaan avioitua, samalla kun vaikeutti elannon hankkimista ja aiheutti avun tarvetta. Vuonna 1818 avustetuista naimattomista naisista neljä olikin mielisairaita, joista yksi lisäksi kaatumatautinen, yksi kuuro ja älytön (*dumme*), sekä kolme sokeita. Heidän vaivansa olivat luonteeltaan selvästi vakavampia kuin leskinaisten, joiden tavallisimmat syyt köyhäinavun saamiseen liittyivät vanhuuden mukanaan tuomiin erilaisiin vaivoihin ja tauteihin, heikkouteen ja raihnaisuuteen.³⁶⁴

Joidenkin leskien kohdalla syy avun tarpeeseen oli lasten elatus, sillä yksin jääneellä leskellä saattoi olla vaikeuksia siinä. Usein köyhäintileihin on kirjattu, mikäli joku sai avustusta lasta varten, mutta ei ilmeisesti kuitenkaan aina. Esimerkiksi kelpaa tileihin vuonna 1781 ilmestynyt Eufrosina Luukkaantytär Hietarannan torpasta. Hän oli 35-vuotias ja hänen aviomiehensä, entinen sotilas Heikki Juhonpoika Forsström, oli kuollut kolme vuotta aikaisemmin. Lapsia Rosinalla oli useita, ja heistä vanhin oli tosin jo viidentoista, mutta nuorin vasta nelivuotias. Kiinnostavaa on, että samoin kuin Valpuri, Rosinakin oli nuorena rikkonut yhteiskunnan seksuaalista normistoa vastaan synnyttämällä kaksi aviotonta lasta. Köyhäinkassasta Eufrosina sai avustuksia viiden vuoden ajan, jona aikana lapsista ei vaivaiskassan tileissä kuitenkaan mainittu mitään. Vuonna 1786 hän oli vielä avustettavien joukossa, mutta ei enää sen jälkeisinä vuosina. Hän eli kuitenkin vielä kaksikymmentä vuotta ja kuoli vasta 60 vuoden iässä vuonna 1806.³⁶⁵ On ilmeistä, että juuri pienten lasten elatus oli se syy, jonka vuoksi Eufrosina Luukkaantytär köyhäinapuun turvautui. Mikäli hän itse olisi ollut sen tarpeessa, hän ei varmasti olisi kyennyt tulemaan toimeen elämänsä kahta viimeistä vuosikymmentä omin voimin.

Kiinnostava on kysymys siitä, miksi köyhäinavun varassa eläneiden sukupuolijakauma oli niin epätasainen. Miksi miehiä oli näistä ”oikeista” köyhistä pienempi osa kuin

---

³⁶⁴ JyMA, JKA, Köyhäintilit 1778-1809; 1818; Haudattujen luettelo.

³⁶⁵ JyMA, JKA, Köyhäintilit 1778-1809; Kastettujen luettelo 1766-1777; Haudattujen luettelo 29.12.1778; 18.3.1806.

naisia? Vanhenemisen fyysiset seuraukset eivät riipu sukupuolesta, vaan miehet ovat vanhuksina yhtä lailla ja usein apua tarvitsevia kuin naisetkin. Kenties vastaus löytyy miesten tiheimmästä sosiaalisesta turvaverkosta, jonka avulla he tulivat toimeen myös vanhoina ja raihnaisina. Mahdollisesti miesleskien myöhäiselläkin iällä solmimat avioliitot vaikuttivat, sillä kenties heidän nuoremmat ja hyvävoimaisemmat vaimonsa kykenivät pitämään heistä huolta. Pois suljettu ei ole sekään vaihtoehto, että naisten oli yksinkertaisesti helpompi saada osakseen sääliä, myötätuntoa ja apua kuin miehen. On mahdollista, että suhtautuminen sukupuoliin oli erilaista ja naista pidettiin helpommin kykenemättömänä hankkimaan elantoaan kuin samassa kunnossa ja tilanteessa olevaa miestä. Etenkin leskenä nainen edusti hyvin juutalaiskristillisen perinteen kuvaa oikeasta köyhästä: juuri lesket, jos ketkään, olivat apua ansaitsevia köyhiä.³⁶⁶

---

³⁶⁶ Roper 1991 (1989), 60-61, 249; Cavallo 1990, 66, 73, 76; Sharpe 1999, 221-229.

5 LESKINAINEN JA SUKUPOLVIEN VÄLISET SUHTEET

ÄIDILLINEN VALTA, LAPSELLE KUULUVA KUULIAISUUS³⁶⁷

Historiantutkijoiden luomaa kuvaa menneisyyden perheestä on hallinnut ajatus isän ja isännän vallasta.³⁶⁸ Esiteollisen ajan yhteiskunnallinen ihanne antoikin itsestään selvästi miehelle valta-aseman perheen sisällä, naiselle ja lapsille kuului toissijainen asema.³⁶⁹ Naisen tuli olla miehelle alamainen, miehen tuli holhota naista. Suvun ja perheen pää oli mies, talouden isäntä oli mies. Lapset puolestaan olivat molempien vanhempiensa vallan alla.³⁷⁰ Olennaista on se, että suhteessa lapsiin sekä isä että äiti olivat yhtä lailla auktoriteettihahmoja.³⁷¹ Huoneentaulussa lapsia kehoitettiin tottelemaan molempia vanhempiaan: *Lapset olkaa kuuliaiset teidän vanhemmillenne Herrassa: sillä se on oikein. Kunnioita isääsi ja äitiäsi.*³⁷² Äidillä, siinä missä isälläkin, oli oikeus harjoittaa kotikuria niitä perheenjäseniä kohtaan, jotka kuuluivat hänen valtansa alle: tämä tarkoitti sekä lapsia että palvelijoita.³⁷³

Kun nainen jäi leskeksi, hän alkoi suhteessa lapsiinsa täyttää monissa suhteissa myös isän roolia. Usein hän korvasi miehensä perheessä myös vallanpitäjänä suhteessa lapsiinsa. Leimallisesti isän rooliin kuuluva piirre oli lasten aikuisen rooliin kasvattamisesta huolehtiminen. Isän velvollisuudet ja samalla niihin liittyvä valta vaikuttaa lasten kohtaloihin, jopa päättää siitä, siirtyivät usein leskelle.³⁷⁴ Äidin asema ei kuitenkaan ollut leskenäkään suhteessa lapsiin yhtä vahva kuin isän, sillä leskeksi

---

³⁶⁷ Olen käsitellyt samaa aihepiiriä aiemmin artikkelissa Toivanen, 2002.

³⁶⁸ Katajala 2001, 111; Pollock 1998.

³⁶⁹ Isännän keskeisyys näkyy esimerkiksi siinä, että kotitaloutta käsittelevä kirjallisuus keskittyi pitkälti isäntään. Aalto 1991, 139. Jo nimi *Hausväterliteratur* heijastelee tätä keskittymistä isäntään. Kts. Eilola 2003, 189.

³⁷⁰ Kts. esimerkiksi Odén 1991, 89-90.

³⁷¹ Kts. esimerkiksi Aalto 1991, 133-138. Vaikka Aalto itse kiinnittää huomiota ainoastaan miehen ja vaimon väliseen suhteeseen, hänen tarkastelemansa auktoriteetit asettavat äidin suhteessa lapsiin säännönmukaisesti samanlaiseen asemaan kuin isän.

³⁷² Gezelius 1666, Lapsillen; Svebilus 1893.

³⁷³ Kts. esim. Karlsson Sjögren 1998, 157.

³⁷⁴ Foyster 2001, 319; Wood 2001, 38.

jäänyt äiti ei voinut yksin toimia lastensa holhoojana, vaan aina miehen sukulaisten tai oikeuden erikseen määräämän holhoojan kanssa. Isä sen sijaan oli myös leskenä lastensa holhooja yksin.³⁷⁵ Holhoojuuden määräytymisen on tulkittu olevan yhteydessä patrilineaarisen suvun etujen valvontaan, ja kysymykseen siitä, siirtyikö nainen avioituessaan miehensä sukuun, vai pysyikö hän oman sukunsa jäsenenä. Tässä viitekehyksessä lasten holhoojuuden menetys naisen avioituessa on tulkittu naisen auktoriteetin rajoitukseksi.³⁷⁶ Näin toki olikin, mutta samalla määräyksen tarkoitus oli varmasti myös estää uuden aviomiehen vallankäyttö suhteessa lapsiin. Nainenhan oli avioitumisensa jälkeen yhteiskunnallisen ideologian mukaan uudelle aviomiehelleen alamainen, ja näin ollen uusi aviomies olisi periaatteessa saanut vallan lapsia koskevissa asioissa. Vähintäänkin nainen olisi joutunut vaikeaan välikäteen erilaisten lojaalisuusvaatimusten puristuksessa: toisaalta hänen olisi tullut olla tottelevainen ja kuuliainen vaimo, toisaalta suojella lastensa etua uuden aviomiehen, ja uudesta avioliitosta mahdollisesti syntyneiden lasten etuja vastaan.

Kaiken ikäisille, myös aikuisille, lapsille asetettu vanhempien kunnioittamisen ja tottelemisen ihanne muovautui käytännössä perheen elämäkulun mukana uusiin muotoihin. Lasten ollessa pieniä äidin valta oli suuri. Silloinkin, kun molemmat vanhemmat olivat elossa, pienet lapset kuuluivat ensimmäiset elinvuotensa äidin vaikutuspiiriin.³⁷⁷ Äidin valta pienokaiseen nähden tulee kärjistyneimmillään esille äidin merkityksessä lapsen elämälle ja kuolemalle: sylilapsi oli riippuvainen äidin tarjoamasta hoidosta, ja hänen mahdollisuutensa jäädä eloon äidin kuollessa olivat pienen pienet, käytännössä olemattomat. Aina poikkeuksellisia, mutta tapahtuessaan äidin vallasta

---

³⁷⁵ Edellisellä vuosisadalla kehittynyt ja 1700-luvulla jo Pohjolassakin vaikuttanut luonnonoikeudellinen ajattelu katsoi miehen oikeuden lapsiinsa olevan vaimon oikeutta suuremman. Helmius 1999, 138-139. Vuoden 1734 laki kuitenkin antoi äidille aiempaa suuremmat oikeudet lapsiinsa nähden, ennen muuta naittajana. Vanhempien lakien mukaan leskinainen ei voinut toimia naittajana. Pylkkänen 1990, 308; Toivanen 1999, 22-24; RWL 1734, PK XX:2. §. Holhouksen suhteen ainakin Ranskassa äidin oikeudet lapsiinsa olivat vahvemmat, koska siellä leskiäiti valittiin useimmiten lastensa holhoojaksi. Joillakin alueilla tapaoikeus esti kuitenkin uudelleen avioitunutta äitiä toimimasta enää lastensa holhoojana. Perrier 1998, 3. Myös Italiassa äiti saattoi olla lastensa holhooja, joko yksin tai yhdessä toisen holhoojan, tavallisesti miehen sukulaisen kanssa, mutta avioituessaan äiti menetti holhoojuuden. Palazzi 1990, 446-447.

³⁷⁶ Kts. esim. Palazzi 1990, 446.

³⁷⁷ Eilola 2001, 228.

traagisella tavalla todistavia tapauksia olivat lapsenmurhat tai pienokaisen heitteille jätöt.³⁷⁸

Kasvaessaan myös patriarkaalisen yhteiskunnan lapset itsenäistyivät vanhemmistaan ja kasvoivat ulos äidin valtapiiristä. Ihanteen mukaan myös aikuisten lasten tuli totella ja kunnioittaa vanhempiaan, mutta ihanne ei toteutunut samanlaisena eikä muitta mutkitta kaikissa perheissä, sillä lasten ja äidin suhteeseen vaikuttivat myös yhteisön ja kotitalouden taloudellisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin lomittuneet yksilölliset ja perhekohtaiset olosuhteet. Mitä suuremmat äidin taloudelliset ja sosiaaliset resurssit olivat, sitä enemmän hänellä oli valtaa myös kasvaviin ja aikuisiin lapsiinsa. Leskiemäntä Valpuri Ristontytär Savon talosta ei halunnut antaa 15-vuotiasta tytärsuoltaan Liisaa torppari Mikko Ristonpoika Hurtigille tienestiin, vaikka tyttö itse halusi mennä palvelukseen. Kun Mikko oli kuitenkin tytön *houkutellut paimeneksi*, Valpuri vaati käräjillä, että torppari määrättäisiin *palauttamaan tytärsuoli*.³⁷⁹ Äidin tahtonsa vaikutus lasten elämään saattoi olla suuri, mutta se edellytti sitä, että naisella oli käytössään resursseja, joiden turvin hän pystyi vaikuttamaan ympäristöönsä ja tehtäviin valintoihin.

Köyhien leskiäitien mahdollisuudet vaikuttaa lapsiinsa olivat monesti pienet, sillä heillä oli käytössään niukasti resursseja, joiden avulla vaikuttaa lasten elämään. He pyrkivät tarjoamaan lapsilleen ruuan ja vaatteet ja lähettivät lapset maailmalle, palvelukseen piioiksi ja rengeiksi, heti kun nämä olivat tarpeeksi vanhoja ansaitsemaan elantonsa itse. Poissa kotoa asuviin lapsiin ei vanhemman valta ulottunut samalla tavoin kuin kotitalouden sisälle, sillä välimatka antoi lapselle liikkumatilaa oman tahdon ja tottelevaisuuden ihanteen välissä.³⁸⁰ Silloin, kun äidin rooliin yhdistyi emännän rooli,

---

³⁷⁸ Tucker 1993. Lasten ja vanhempien välisten tunnesiteiden olemassa oloa on tutkimuksessa epäilty, mutta 1980-luvulta eteenpäin valtaosa tutkijoista on katsonut vanhempien kautta aikojen kohdistaneen lapsiinsa lämpimiä tunteita, rakkautta ja huolenpitoa. Krötzl 1991, 125-129, 132.

³⁷⁹ KA, KKO, Sm 124, Jämsän kk, 28.2.1770, §80. Jämsän seurakunnan kastettujen luettelo, 9.1.1755. Kihlakunnanoikeus määräsi Liisan palautettavaksi Valpurin taloon vedoten palkollissäädöksiin.

³⁸⁰ Tämä piti paikkansa vaikka vanhemmalla olisikin ollut runsaasti valtaresursseja hallussaan. Pollock 1998. Merkittävää saattoi olla myös vapautuminen arjen tottelevaisuuden pienistä, mutta merkittävistä

naisella saattoi olla paljonkin valtaa käytännössä. Jos taloudessa ei ollut isäntää, leskiäidillä oli emäntänä tilan tarjoamien resurssien turvin mahdollisuus, jossa saattoi usein olla enemmän kysymys välttämättömydestä, järjestellä lastensa tulevaisuutta parhaaksi katsomallaan tavalla. Kanssaholhoojan näkemykset lasten parhaasta oli kuitenkin otettava huomioon, sillä ilman holhoojan suostumusta mitään lasten perintöön vaikuttavia koskevia päätöksiä ei voinut tehdä.³⁸¹

Avioliitto oli kotitalouden jatkuvuuden kannalta keskeinen instituutio, ja äidit pyrkivät joskus järjestämään tilan asioita lapsen naimakauppojen kautta, vaikka ketään ei saanutkaan naittaa vastoin tahtoaan.³⁸² Leskeksi vastikään jäänyt talonpoikaisnainen Kaisa Matintytär otti Hopsun taloon rengin kotivävyksi ja sopi, että hänen vanhin tyttärensä Eeva menisi tämän kanssa naimisiin tultuaan riittävän vanhaksi. Renki Matti Samulinpojasta oli määrä tulla aikaan Hopsun talon isäntä. Eeva oli sopimuksen teon aikaan 12-vuotias. Kaisa Matintytär järjesti samalla muidenkin lapsiensa toimeentulon ja tulevaisuuden, sillä yhdelle pojista piti sopimuksen mukaan erottaa tämän kasvettua torppa tilan mailta ja vävyn tuli kantaa huoli Kaisan muiden lasten ruokkimisesta, kasvatuksesta ja vaatetuksesta, kunnes he kykenisivät hankkimaan itse oman elatuksensa. Kaisa teki sopimuksen saadakseen käyttöönsä tilan ylläpitoon tarvittavaa miestyövoimaa.³⁸³ Kyseessä oli vaihtoehto sille, että Kaisa Matintytär olisi avioitunut itse uudelleen, kuten monet pienten lasten kanssa jääneet lesket tekivät, mutta sopimuksen tekemiseen lasten puolesta – toisin kuin oman avioliiton solmimiseen – tarvittiin holhoojan suostumus.³⁸⁴

---

muodoista, vaikka tottelevaisuus vanhempia kohtaan korvautuikin usein tottelevaisuudella isäntäväkeä kohtaan.

³⁸¹ Holhoojan velvollisuuksiin kuului sekä holhottavan perinnöstä huolehtiminen että tämän kasvatuksesta huolehtiminen. RWL 1734, XXII: 1.-2.§. Jos äiti oli elossa, holhoojan rooli oli käytännössä painottunut perinnön säilymisen valvontaan.

³⁸² Esim. KA, KKO, Sm 125, Jämsän kk, 25.10.1771, §110.

³⁸³ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 5.10.1765, §8; 15.10.1766, §82; Jämsän seurakunnan haudattujen luettelo, 6.6.1765.

³⁸⁴ Kaisa Matintytär ja hänen tuleva vävynsä renki Matti Samulinpoika kävivät sopimuksen solmimisen tiimoilta kaksi kertaa oikeudessa. Ensimmäisellä kerralla Kaisan lasten holhooja ei ollut paikalla, mikä saattoi osaltaan olla syynä siihen, että sopimus tehtiin uudelleen. Toisella kertaa sopimus oli myös sisällöltään täsmällisempi. KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 5.10.1765, §8; 15.10.1766, §82.

Säätyläisten kohdalla vanhemman aseman tuoma valta oli erityisen korostunutta, sillä heidän osaltaan kyse ei ollut elantoon liittyvästä välttämättömyydestä tehdä päätöksiä, jotka koskivat lasten tulevaisuutta, vaan he käyttivät todellista valtaa suhteessa lastensa elämänuraan ja tulevaisuuteen. Nimismiehen leski Eva Margareta Kihl, joka omisti Jämsän suurimman rusthollin, päätti poikiensa elämänurasta. Vanhimmat poikansa Johanin ja Gabrielin hän koulutti *suurin kustannuksin* pappisuralle, nuorin poika Georgius puolestaan sai periä maaomaisuutta. Sitä, minkä verran päätöksiä tehtäessä vaikuttivat poikien omat mielipiteet ja taipumukset, on mahdotonta tietää. Joka tapauksessa Madame Kihl puhui päätöksestä myöhemmin, perinnöstä määrätessään, selvästi omanaan. Holhoojaan ei viitattu millään tavoin, eikä valta ei siis aina suinkaan ollut holhoojalla. Oma vaikutuksensa oli tietenkin sillä, että Vitikkalan rustholli, joka oli perinnön keskeinen osa, oli Eva Margareta Kihlin vanhemmiltaan perimää perintömaata, ja näin ollen hänellä oli oikeus määrätä siitä mielensä mukaan. Lasten koulutus oli kuitenkin asia, johon holhoojaa olisi lain mukaan toimittaessa tarvittu.³⁸⁵

Holhoojan valta loppui, kun holhottava saavutti täysi-ikäisyyden, mikä tapahtui pojan täyttäessä 21 vuotta ja tytön mennessä naimisiin. Äidin valta vanhempana oli kestävämpää laatua, sillä se ei loppunut jälkeläisen täysi-ikäistymiseen, vaan lapsen tuli aikuisenakin kunnioittaa ja totella äitiään. Patriarkaalisen ihanteen paino oli niin suuri, että äidin nauttima kunnioitus ja arvovalta tuli ulottaa myös henkilöihin, jotka rinnastettiin häneen: anoppiin, äitipuoleen ja ottoäitiin.³⁸⁶

Kuuliaisuuden ja kunnioituksen ihanteella oli myös todellisuudessa suuri painoarvo. Ihanne sekä artikuloi että loi vaatimuksen käytöksestä, jota lasten odotettiin noudattavan suhteessaan vanhempiinsa. Oikeanlaisen käytöksen vaatimuksen merkityksestä saa käsityksen siitä valtaisasta närkästyksestä, jonka vallassa opiskelija

---

³⁸⁵ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 26.2.1765, §6.

³⁸⁶ Odén 1991, 90-93. Sylvie Perrier on huomauttanut, että demografisten rakenteiden seurauksena monet lapset elivät perheessä, jossa toinen vanhemmista oli isä- tai äitipuoli. Varhaisen uuden ajan Ranskassa 20-33 % solmituista avioliitoista oli ainakin toiselle puolisoista järjestyksessä vähintään toinen avioliitto. Perrier 1998. Vielä 1700-luvulla leskien uudet avioliitot olivat erittäin yleisiä myös Suomessa, samoin kuin Ruotsissa ja Norjassa. Sogner & Sandvik 1989, 459; Toivanen 1999, 96.

Johan Keckonius kirjoitti helmikuussa 1756 kirjeen enolleen, rovasti Thomas Packaleniukselle. Johan oli Madame Eva Kihlin vanhin poika, ja hänen oli määrä antautua pappisuralle. Niinpä hänet oli lähetetty Porvoon gymnaasiin oppia saamaan. Johanin polku opintiellä ei kuitenkaan sujunut ilman mutkia, sillä hänen enonsa, Lohjan seurakunnan kirkkoherra, rovasti Thomas Packalenius oli kertonut hänen kunnianarvoisille opettajilleen Porvoon gymnaasissa, että hän oli ollut *tottelematon ja kunnoton* äitiään kohtaan.

Syytös oli vakava, ja Johan reagoi siihen kiihkeästi. Hänen rovastille vastaukseksi kirjoittamassaan kirjeessä kovat sanat ja pureva iva vuorottelivat keskenään:

*"hän³⁸⁷ [rovasti] on sen [syytöksen] joko sepittänyt kateudesta tai koonnut perättömistä puheista ja antaa minulle tilaisuuden kiittää häntä siitä, että hän sukulaiseni haluaa minulle pahinta ja perikatoa, mutta olen vakuuttunut, että heillä [opettajilla] on suurempi luottamus minuun kuin Korkeasti oppinut Kirkkoherra kuvittelee, vaikka he ovat vieraita, mistä voi tarkkaan havaita teidän vihanne ja kateutenne minua kohtaan, johon en tiedä itsessäni olevan syytä, sillä en ole tehnyt teitä vastaan edes vähäisintä [rikkomusta]."*³⁸⁸

Rovasti oli nuoren Johanin mielestä kuin *pureva käärme ja nielevä lohikäärme*, joka pelkästä kateudesta levitteli tyhjiä puheita ja toivoi vain hänen perikatoaan. Kirje loppui ylpeästi kirkkoherran silmille heitettyyn loukkaukseen: *"Herra Kirkkoherra pitää minua häpeämättömänä nuorukaisena, mutta koska en ole valheen ja juorupuheen rakastaja, en voi myöskään pitää sitä, joka on tähän antautunut minään kunniallisena Miehenä, vaikka hänestä olisi tullut enemmänkin kuin Kirkkoherra."*³⁸⁹

---

³⁸⁷ Kirjeessä käytetään pronomineja hän ja te teitittelymuotoina.

³⁸⁸ "...han den samma anten af afwund updichtadt eller af löst prat sig formerat gier mig tillfälle att tacka honom derföre att han som en slächtinge wille mitt wärsta och undergång men iag är öfwerlygad, at de ändoch hafva bättre förtroende till mig än som Hle Kyrckioherden då inbilla sig, änskiönt de äro främmande, hvaraf man nogsam kan skonja eder haat och afwund emot mig hwartil jag ej wet mig wara orsaken, eftersom jag intet giort eder emot uti det minsta." KA, KKO, Sm 17, Jämsän kk, 22.10.1756, 615-620v.

³⁸⁹ "Herr Kyrckioherden hålla af mig som en ynglinge för skamlöst, men emedan jag är ingen älskare af lögn eller skwaller, altså kan jag ej eller anse honom som dertil är begifven för någon ärlig Karl, änskiönt han wohre för mer än Kyrckioherde förblifwen." KA, KKO, Sm 17, Jämsän kk, 22.10.1756, 615-620v.

Tämä vihastus nousi siitä, että Johania syytettiin tottelemattomuudesta äitiään kohtaan. Oliko syytös perätön vai ei, on tässä yhteydessä sivuseikka, joskaan asianosaisille se ei sitä ollut.³⁹⁰ Olennaista on se, että vaatimus tottelevaisuudesta ja kunnioituksesta vanhempia kohtaan oli kirkolliselle uralle tähtäävälle nuorelle miehelle vakavasti otettava vaatimus; vaatimus, joka tuli täyttää oman maineen ja kunnian nimissä. Oppiuralla opettajien hyvä käsitys oli olennaista menestyksen kannalta, mikä selittänee reaktion rajuutta. Kunnioitus äitiä kohtaan oli lapselta vaadittu ominaisuus, jonka puute katsottiin raskaaksi rikkeeksi yhteisön ja yhteiskunnan sääntöjä vastaan.

Kunnioituksen vaatimus voidaan tulkita vanhempien valtaa varmistavana ja vahvistavana kulttuurisena resurssina, ja osittain äidin vaikutusvalta aikuisiinkin lapsiinsa saattoi perustua ihanteiden ja normien sitovuuteen. Ihmiset eivät kuitenkaan olleet normiston vankeja tai sätkynukkeja. Vaikka normeilla olikin sitovuutta ihmisten mielissä, niiden soveltaminen oli aina tilannekohtaista. Usein ihmiset pyrkivät käyttämään ihanteita päästäkseen haluamaansa lopputulokseen. Tämä on tietenkin selvää äitien ja vanhempien kohdalla, joille normijärjestelmä antoi valtaa, mutta myös lapset, joiden tuli totella, pyrkivät itselleen mieluisiin päämääriin. He saattoivat tavoitella niitä nojaten juuri normeihin ja ihanteisiin, jotka velvoittivat heitä tottelemaan vanhempiaan. Kun renki Antti Petterinpoika halusi purkaa kihlauksensa leski Kaisa Matintyttären kanssa, hän vetosi siihen, että *hänen äitinsä, jonka tietämättä hän oli avioliittosopimuksen tehnyt, oli sitä vastaan*.³⁹¹ Haluun purkaa kihlaus oli toinenkin syy, jonka Antti toi avoimesti esiin: Hopsua emännöinyt Kaisa olikin luvannut tilan isännyyden tyttärensä tulevalle miehelle, ja Antin toiveet Hopsun isännyydestä olivat osoittautumassa turhiksi.³⁹²

---

³⁹⁰ Tuskin se kuitenkaan täysin paikkansapitävä oli, sillä Johan toimi pari vuotta myöhemmin äitinsä edustajana oikeudessa, mikä viittaa siihen, että monia muitakin edustajia käyttänyt Eva Margareta Kihl luotti poikaansa. KA, KKO, Sm 19, Jämsän kk, 9.11.1758, 1012-1014

³⁹¹ ”men anhöll ändoch at undfå skilnad hälst som hans moder, hwilcken owitterligen han ächtenskapet ingat, äfven skall wara deremot. KA, KKO, Sm 123, Jämsän kk, 23.10.1767, §42.

³⁹² ”men som hon sedermera försäkrat sin dotter och hennes ånnade man samme hemmans besitning, och Anders Pärsson i anseende därtill nu mera ocke finner sig therutinna at med Caisa Matsdotter ingå Ächtenskap. KA, KKO, Sm 123, Jämsän kk, 23.10.1767, §42.

Ihanteet harvoin toteutuvat täydellisesti ihmisten elämässä, ja joskus ne rikkoutuvat enemmän, joskus vähemmän. Sama päti myös patriarkaalisen normiston mukaiseen harmonian ihanteeseen, jonka piti toteutua sukupolvien välisissä suhteissa. Jos riidat kärjistyivät todella vakavasti ja lapsi uhkasi yhteiskunnan sukupolvijärjestystä lyömällä tai solvaamalla vanhempiaan, seuraukset olivat vakavat. Patriarkaalisten ihanteiden törkeä rikkominen oli Mooseksen lakia noudattaen kriminalisoitu ja siitä seurasi ankara rangaistus: pahimmassa tapauksessa kuolemantuomio.³⁹³

Tavallisempaa kuitenkin oli, että kotitalouden sisällä oli pitkiäkin aikoja jatkuneita, mutta seurauksiltaan vähemmän dramaattisia jännitteitä. Patriarkaalisen normiston³⁹⁴ mukaiseen perheihanteeseen kuului, että perheenjäsenten tuli elää keskinäisessä yhtenäisyydessä ja rakkaudessa toinen toistaan kohtaan. Silloin, kun ihanteet toteutuivat, aviopuolisot elivät sovussa ja ystävydessä, lapset tottelivat vanhempiaan kiitollisina ja isä ja äiti huolehtivat lapsista ja kasvattivat heidät kuriin ja oikeaan elämään.³⁹⁵ Perhekunnan harmonia ja yksimielisyys pyrittiin varmistamaan sillä, että kotitalouden eri jäsenten suhteet oli määritelty mahdollisimman tarkkaan ja johtajuus oli selvästi osoitettu yhdelle henkilölle, yhden vallalla.³⁹⁶ Ihanteet eivät kuitenkaan aina toteutuneet, ja silloin perhekunnan elämä saattoi olla pikemminkin ainaista torailua kuin harmonista yhteiselämää. Jatkuva riitaisuus ja huonot välit kärjistyivät joskus siihen pisteeseen, että riitapuolten välejä selviteltiin käräjillä suuremmissa ja pienemmissä kiistoissa. Usein erimielisyydet käräjien muodostamassa kontekstissa keskittyivät perinnöstä riitelyyn.

Perintöasioiden käsittely ja myös niistä riitely oli käräjillä yleistä muutenkin, eikä siitä yksinään voi päätellä erityistä riitaisuutta. Vain silloin, jos riidat olivat jatkuvia ja jos

---

³⁹³ Rikoslain ankaroituessa Ruotsin valtakunnassa 1500-1600-luvuilla vanhempien ja heihin rinnastettavissa olleiden appi- ja ottovanhempien sekä isäntäväen lyömisestä tai solvaamisesta alettiin tuomita kuolemantuomio. Jo 1600-luvun lopulla lainsäädäntö alkoi lieventyä ja 1700-luvun lopulla, kun rikoslain soveltaminen lieveni, myös omien, lihallisten vanhempien lyöminen muuttui teoksi, josta saatua kuolemanrangaistusta voitiin lieventää. Odén 1991, 90-95.

³⁹⁴ Pleijel 1951; Pleijel 1970; Kuoppala 1963; Aalto 1991.

³⁹⁵ Pleijel 1970, 70; Pollock 1998; Marklund 2000, 187; Korhonen 2000, 26; Runefelt 2001, 107.

³⁹⁶ Aalto 1991; Stadin 1993, 177-178.

niitä syntyi kotitalouden jäsenten välille vähän väliä milloin mistäkin, osoittavat ne käräjien ja muiden auktoriteettijärjestelmien sovittelun epäonnistumista.³⁹⁷ Jatkuvat riidat leimasivat esimerkiksi Moiskalan kylässä sijainneen Harduksen talon elämää. Riitaa oli niin kruununtilan jaosta nuoren sukupolven kesken kuin vanhan emäntä Anna Markuntytär Harduksen syytingistä ja vanhan isännän, Simo Yrjönpojan jättämän perinnön jaosta sekä Annan kuoltua myös tämä perinnöstä.³⁹⁸ Herjauksestakin esitettiin syytöksiä.³⁹⁹ Riidat kärjistyivät väkivallan tasolle, sillä Heikki Simonpoika syytti veljeään Ristoa siitä, että tämä oli lyönyt Heikin vaimoa ja renkiä, kun nämä olivat olleet riihellä töissä.⁴⁰⁰ Harduksen talossa vaikutti muodostuneen kaksi rintamalinjaa, joiden välillä oli riitaisuutta. Äiti Anna Markuntytär suosi poikaansa Risto Simonpoikaa, ja useimmiten nämä kaksi riitelivät muiden perheen jäsenten kanssa. Ryhmittymät säilyivät samanlaisina lähes riippumatta asiasta. Se, että äidillä oli erityinen suhde yhteen lapsistaan, ei ollut harvinaista.

POJAT JA TYTTÄRET, MINIÄT JA VÄVYT

Vanhempien ja lasten suhteet on usein historiantutkimuksessa nähty yksipuolisesti, ja vain vanhempien on hahmotettu olleen aktiivisia toimijoita suhteessa lapsiinsa. Suhde on hahmotettu joko vanhempien vallan tai vanhempien rakkauden ja huolenpidon sävyttämänä. Samalla on kuitenkin usein jätetty huomiotta se, että sukupolvien välinen suhde kehittyi ajan kuluessa, ja keskitytty tarkastelemaan perhettä ja vanhempien ja lasten suhteita silloin, kun lapset olivat pieniä. Vanhempien ja lasten suhde oli

---

³⁹⁷ Sovittelu oli merkittävää yhteisön sisäisen suhdeverkoston kannalta, ja käräjät olivat sovittelun institutionalisoitu väline. Vaikka oikeusistuimet muuttuivat jo 1500-luvulta alkaen keskushallinnon vallan välineiksi, myös niiden sovittelijan rooli säilyi rinnalla. Karonen 1999a; Letto-Vanamo 1998 (1995), 135-140. Useimmat sovittelua tarkastelleet tutkijat ovat kiinnittäneet huomionsa ennen muuta rikosoikeudelliseen sovitteluun, mutta paikallisyhteisön kannalta yhtä tärkeää oli sovittelu ja sopiminen siviilioikeudellisten, esim. taloudellisten riitojen yhteydessä. Muldrew 1996, 917-921, 941. Sovittelun ja sen epäonnistumisen merkityksestä kärjistyneiden riitojen ja erityisesti noituusjuttujen syntymisessä Eilola 2003, 273-279.

³⁹⁸ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 22.2.1764, §90, 10.10.1765, §100, §101, §104, 26.2.1766, §98, 16.10.1766, §140, Sm 123, Jämsän kk, 26.10.1767, §132, §133, 26.10.1768, §128, Sm 124, Jämsän kk, 2.3.1769, §65, 13.10.1769, §110, 16.10.1770, §110.

³⁹⁹ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 16.10.1766, §139.

⁴⁰⁰ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 26.2.1766, §100.

kuitenkin vastavuoroinen, ja vastavuoroisuus korostui sitä enemmän, mitä vanhemmista lapsista oli kysymys.⁴⁰¹

Äidin suhde nuoremman polven eri edustajiin oli erilainen. Yhteisölliset avioliittoa ja asumista koskevat tavat muokkasivat sukupolvien välistä suhdetta tässäkin mielessä. Lähdeaineistossa parhaiten tulevat esille suhteet poikiin ja miniöihin, eikä se ole sattuma, sillä yhteisön sosiaaliset, taloudelliset ja kulttuuriset rakenteet suosivat virilokaalista avioliittomallia, jossa avioituva pariskunta asettui asumaan miehen lapsuuden perheeseen. Siksi äiti useimmiten leskenäkin asui poikansa ja miniänsä luona. Tyttären ja vävyn luona asuminen oli harvinaisempaa, sillä avioituessaan tyttäret muuttivat useimmiten anoppilaan, muttei mitenkään tavatonta.⁴⁰² Silti myös silloin, kun leskinainen asui tyttärensä ja vävynsä kanssa, lähteissä näkyvä henkilö on useimmiten vävy. Suhde tyttäriin on hankalin tutkia, sillä se peittyi oikeudellisissa lähteissä aviomiehen edusmiehisyyden alle.

Poika oli äidille tärkein seuraavan sukupolven edustajista, ja suhde poikaan vaikutti usein hyvin kiinteältä. Satu Apon mukaan talon ”perivä poika oli äidilleen hänen elämänsä mies, jonka kanssa äiti eli kuolemaansa saakka.”⁴⁰³ Luonnehdinnassa on paljon perää, vaikka se hiukan liioitteleekin pojan merkitystä. Avioliitto vaikutti naisen elämään niin keskeisellä tavalla, ettei pojan tai poikien merkitys kuitenkaan voinut ylittää sitä. Kuitenkin vanhenevalle naiselle suhde omaan poikaan oli keskeisiä elämää määrittäviä suhteita. Vaikka poikia olisikin ollut useita, monesti yksi heistä muodostui tärkeimmäksi henkilöksi äidille. Useimmiten kyse oli todellakin siitä pojasta, joka jäi jatkamaan taloa vanhempiensa jälkeen, ja jolta vanheneva äiti sai syytinkinsä. Äidin ja

---

⁴⁰¹ Ben-Amos 2000, 291.

⁴⁰² Yleiseurooppalaisittain lesket eivät keskiajalla ja uuden ajan alussa tavallisesti asuneet naimisissa olevien lastensa kanssa, vaan muut asumisjärjestelyt olivat yleisempiä. Jos leski asui naimisissa olevan lapsensa kanssa, tämä oli yleensä tytär. Cavallo & Warner 1999, 22; Todd 1999, 66. Kaupungeissa oli maaseutua harvinaisempaa, että vanhat naiset asuivat aikuisten lastensa luona. Yleistä sen sijaan oli se, että useampi vanha nainen asui yhdessä säästääkseen kuluissa. Wijngaarden 1999, 57. Suomessa leskien tilanne oli erilainen, sillä useimmiten asuttiin avioituneen lapsen perheen kanssa, ja useimmiten tuo lapsi oli poika.

⁴⁰³ Apo 1999, 19.

pojan side vaikutti hyvin kiinteältä esimerkiksi Anna Markuntyttären ja hänen poikansa Risto Simonpoika Harduksen kohdalla. Anna asui ensin muutaman vuoden leskenä toisen poikansa Matin luona, jolle Harduksen talo oli siirtynyt isän jälkeen. Anna ja hänen poikansa Risto kuitenkin anoivat kuninkaalliselta käskynhaltijalta kruunun talon jakamista niin, että Risto saisi siitä toisen puolen asuttavakseen ja Anna säilyttäisi siellä isännyyden ja hallinnan elinaikanaan⁴⁰⁴. Riston ja Annan kohdalla pari-asetelmaa korosti se, että he olivat monista riidoista päätellen huonoissa väleissä muiden Annan lasten kanssa. Anna myös lupasi koko perintönsä Ristolle, ja Annan kuoleman jälkeen Risto jatkoi riitelyä sisarustensa kanssa.⁴⁰⁵

Äidin ja pojan suhde oli kuitenkin esiteollisen ajan patriarkaalisessa perhejärjestelmässä paitsi tärkeä myös ristiriitainen ja sen vuoksi jännitteinen. Kolmisäätyopin patriarkaalinen normisto rakensi osittain ristikkäiset hierarkiat toisaalta sukupolvien ja toisaalta sukupuolten välille. Vanhemman sukupolven kunnioittamisen ja tottelemisen vaatimus oli ääneen lausuttu ja yleisesti hyväksytty normi. Vaikka sukupuolten välille ei eksplisiittisesti rakennettu hierarkiaa konkreettisiin rooleihin perustuvassa kolmisäätyopissa, sukupuolihierarkia kuitenkin implisiittisesti sisältyi roolien sukupuolenmukaisuuteen. Miehet laajensivat ainakin joissakin tilanteissa roolien suoman vallan sukupuoleen perustuvaksi vallaksi⁴⁰⁶. Hierarkioiden ristiriitaisuus paikallistui nuorten miesten ja vanhempien naisten välille. Kyseessä oli patriarkaalisen yhteiskunnan valtasuhteiltaan vähiten selvä suhde.

Ristiriita näkyy sanoiksi puettuna erään ruotsalaisen kirkkoherran Uppsalan tuomiokapitulille vuonna 1774 osoittamassa kirjeessä. Yrittäessään estää epäsovivaksi katsomaansa avioliittoa 23-vuotiaan renkipoika Anders Olssonin ja 60-vuotiaan talonpoikaisleski Anna Nilssonin välillä hän kirjoitti: *Voiko Anna, joka voisi olla*

---

⁴⁰⁴ *wärdskapet och styrelse.*

⁴⁰⁵ KA, KKO, Sm 121-124, Jämsän kk, 28.3.1761, §6; 22.10.1761, §73; 22.2.1764, §90; 10.10.1765, §100, §101, §104; 26.2.1766, §98; 15.10.1766, §80; 16.10.1766, §140; 26.10.1767, §132, §133; 26.10.1768, §128, §161; 2.3.1769, §65; 13.10.1769, §110; 16.10.1770, §110.

⁴⁰⁶ Esimerkki tästä, kts. Jansson 2000, 169-170.

*Andersin isoäiti, kunnioittaa, totella, kumartaa häntä miehenään? Voiko hän, poikanen, vaatia kunnioitusta ja tottelevaisuutta Annalta? Eikö hänen pikemminkin pitäisi, iän vuoksi, kunnioittaa Annaa äitinään?*⁴⁰⁷ Vaikka sulhaskandidaatti Anders Olsson oli jo täysi-ikäinen mies, eikä todellisuudessa enää mikään poikanen, aviopuolisoiden ikäero olisi kirkkoherran mukaan johtanut siihen, että Andersin valta-asema pariskunnassa ja perhekunnassa olisi asettunut vakavasti kyseenalaiseksi. Avioliitto oli kuitenkin perhekunnan perustava suhde, jonka valta-asemassa ei saanut olla vähäisintäkään ristiriitaisuutta.⁴⁰⁸

Huoneentaulun maailmassa äidin ja pojan suhde sijaitsi sukupolvi- ja sukupuolihierarkioiden risteämispisteessä, ja asettuu siksi erityisen mielenkiinnon kohteeksi. Vaikka kirkkoherra asettikin iän sukupuolen edelle kirjoittaessaan, kuinka Andersin tuli tulisi kunnioittaa Annaa, vaikuttivat olosuhteet käytännössä aina siihen, millaiseksi äidin ja pojan suhde muodostui. Äidin ja pojan välisen suhteen moniselitteisyys antoi molemmille osapuolille mahdollisuuksia erilaisiin perheen sisäisestä vallasta käytyihin neuvotteluihin ja kamppailuihinkin.⁴⁰⁹ Vaikka pojan tuli olla alamainen ja totella äitiään, kolmisäätyopin ristiriitaisuus antoi pojalle liikkumatilaa ja mahdollisuuksia kyseenalaistaa äitinsä toivomukset, tahto ja auktoriteetti ainakin joissakin tilanteissa. Usein käräjillä esille tulleet tilanteet liittyivät tilan ja maan hallintaan, mikä johtuu varmasti osittain käräjien luonteesta 1700-luvulla, osittain maan keskeisyydestä agraarisen yhteiskunnan taloudellisessa ja sosiaalisessa rakenteessa.

Talonpojan poika Joonas Yrjönpoika tuli syksyllä 1762 käräjille valittamaan jäämistään syrjään perinnönjaossa. Hänen äitinsä, leski Helena Jaakontytär, oli muutamaa vuotta aikaisemmin, miehensä kuoleman jälkeen omaisuutta jaettaessa määrännyt Olkkolan kruununtilan toisen puolikkaan menemään vanhimmalle pojalle, Juholle. Toisen

---

⁴⁰⁷ ”Kan ho, som kan vara hans mormor, hedra, ära, lyda, vörda honom som sin man? Kan han, en gosse, begära vördnad och lydnad av henne? Bör han icke hellre, för ålderns skull, hedra henne såsom en moder?”. Marklund 2000, 177.

⁴⁰⁸ Marklund 2000, 177, 185-187, 193 ja paikoin.

⁴⁰⁹ Kts. esim. Castiglione 2000.

puolikkaan Helena oli toistaiseksi pitänyt itsellään, mutta määrännyt, että myöhemmin hänen vävynsä Tuomas saisi sen. Järjestelyissä kokonaan maata vaille jäänyt Joonas oli tyytymätön, ja katsoi olevansa paremmin oikeutettu saamaan talon kuin vävynsä. Hän haastoi äitinsä käräjille.⁴¹⁰ Kihlakunnanoikeus ei kuitenkaan antanut asiasta mitään ratkaisua, sillä kruununtilan asioissa ratkaisuvalta oli lääninherralla. Vetosipa Joonas myöhemmin maaherraan tai ei, äidin määräykset jäivät voimaan, ja seurakunnan historiakirjoissa Tuomasta nimitettiin edelleen isännäksi, Joonasta talonpojan pojaksi tai vanhaksi pojaksi. Olennaista asian käsittelyssä oli kuitenkin se, että Helenan valtuutettu ja vanhin poika Juho sanoi oikeudessa, *ettei hänen äitinsä halunnut luovuttaa Joonakselle kyseistä talon osaa.*⁴¹¹ Äidin tahtoa pidettiin niin ratkaisevana, että siihen kannatti vedota oikeudessa, vaikkei sillä kruununtilan kohtalosta päätettäessä voinutkaan olla oikeudellisesti sitovaa merkitystä. Joonas puolestaan ei ollut niin sidoksissa kuuliaisuuden ihanteeseen, ettei olisi voinut kyseenalaistaa äitinsä selvästi ja yksiselitteisesti perintöä jaettaessa ilmaisemaa tahtoa.

Etenkin ihanteita tiukemmin noudattaneen säätyläistön keskuudessa saattoi olla, että pojan piti äitinsä tahtoa vastaan noustessaan toimia jollakin tavalla epäsuorasti. Tämän vaikutelman saa esimerkiksi varanotaari Gabriel Kekoniuksen toimista, kun hänen äitinsä Madame Eva Maria Kijhl oli antanut emännöimänsä Ruotsulan ratsutilan muutamille torppareille kaskeamisluvan rusthollin ulkotiluksilla. Varanotaari Kekonius kävi näennäisesti oikeutta äitinsä torppareita vastaan, mutta kanteen kohteena oli itse asiassa epäsuorasti hänen äitinsä, joka luvan antaneena tilan haltijana oli vastuussa laittomasta kaskeamisesta. Gabriel väitti, ettei ollut tiennyt äitinsä antamasta luvasta, sekä *halusi äitinsä osuuden tässä asiassa lapselle kuuluvan velvollisuuden vuoksi sivuuttaa, koska tällainen oli tapahtunut [äidin] tietämättömydestä lain sisällöstä tältä osin.*⁴¹²

---

⁴¹⁰ KA, KKO, Sm 125, Jämsän kk, 28.10.1772, §91.

⁴¹¹ "...sade sig des moder icke vilja afstå till Jonas omrörde hemmans del." KA, KKO, Sm 125, Jämsän kk, 28.10.1772, §91.

⁴¹² "...eftersom sådant skiedt af henne uti okunnighet om lagens innehåld i den delen, så wille herr Vice Notarien hennes förseende derutinnan af barnslig skyldighet förbi gå". KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 9.10.1764, §76.

Vaikka varanotaari vakuutti lapsen kuuliaisuutta äidilleen oikeuden edessä, hänen tietämättömyytensä äidin roolista asiassa ei vakuuta täysin. Kun Eva Maria Kijhl oli valmistautunut vastaamaan asiasta käräjillä, olisi omituista, jos samassa talossa asunut poika ei olisi tiennyt, ketä vastaan haasteen kärki suuntautui. Joka tapauksessa vetoamus päästää äiti rangaistuksesta oli retorinen keino, sillä varanotaari erinomaisesti lain ja oikeudenkäytön tuntevana miehenä⁴¹³ hyvin tiesi, että oikeudellisessa vastuussa laittomasta kaskeamisesta oli luvan antanut tilanhaltija, eivät ”likaisen työn” tehneet torpparit. Gabriel Kekonius halusi siis sanoillaan osoittaa olevansa *kuuliainen, alamainen, nöyrä ja notkia*⁴¹⁴ poika, täyttävänsä neljännen käskyn vaatimukset ja hyvän lapsen mitat. Todellisuudessa ihanne ei kuitenkaan sitonut häntä niin paljon, ettei hän olisi voinut käydä oikeutta äitiään vastaan.

Mikä tahansa kahden sukupolven välisistä suhteista saattoi olla myös vaikea, olihan elämässä joskus aihetta sananlaskuihin, joiden mukaan vanhukselle oli vävystä *vähä* vara, tyttärestä *tyhjä* turva, miniästä *mieli* karvas eikä edes pojasta muuta kuin *iäinen itku*.⁴¹⁵ Sukupolvien välisistä suhteista vaikein oli usein kuitenkin anopin ja miniän keskinäinen suhde, jota on erilaisissa maatalousyhteiskunnan kuvauksissa kuvattu usein kitkaiseksi ja riitaiseksi.⁴¹⁶ Tuomiokirjojen kertoman kahden eri sukupolven naiset kokivat usein suhteessaan olevan ristiriitaa ja kilpailua auktoriteetista ja vallasta. Jos aviomies toi leskeksi jääneen äitinsä asumaan kotiinsa, vaimo saattoi jopa kokea, että mies teki sen tahallaan saattaakseen kyseenalaiseksi vaimon aseman ja statuksen kotitalouden emäntänä.⁴¹⁷ Kysymys siitä, kenelle emännuus oikein kuului silloin, kun talossa oli kaksi sukupolvea naisia, saattoi olla myös todellinen eikä ainoastaan koettu ongelma. Vuonna 1760 Erkki Samulinpoika ja hänen 70-vuotias äitinsä Liisa Samulintytär solmivat sopimuksen, joka koski Simolan talon hallintoa. Sopimuksen mukaan Liisa saisi pitää emännyyden talossa kuolinpäiväänsä saakka ja hänen vanhin

---

⁴¹³ Gabriel Kekonius oli ahkera käräjäoitsija, ja hän myös voitti suurimman osan oikeudenkäynneistään, sillä hän tunsikin lain ja oikeuskäytännön ja osasi vedota oikeuden näkökulmasta ratkaiseviin seikkoihin.

⁴¹⁴ Sorolainen 1621, 289 [321].

⁴¹⁵ Florinus 1987 (1702), Miniästä; Wävystä; Ganander 1997 (1787), hakusana ”wäwy” (29120).

⁴¹⁶ Gottlieb 1993, 19; Stark-Arola 1998, 37-38; Toivanen 1999, 88-90; Eilola 2002, 108-112.

⁴¹⁷ Foyster 2001, 321.

poikansa Erkki toimisi talon isäntänä. Erkki oli jo pitkään ollut naimisissa, ja hänen vaimonsa Maria Hemmingintytär oli ehtinyt synnyttää pariskunnalle kuusi lastakin, eikä siis ollut mikään aivan nuori nainen enää.⁴¹⁸

Erkki kuitenkin kuoli jo neljä vuotta myöhemmin ja tilanne muuttui. Simola oli kruununtila, ja Erkin leski Maria ja veli Mikko Samulinpoika hakivat ja saivat asumisoikeuden kumpikin puolikkaaseen tilasta. Molemmat myös pitivät mieluummin itse vallan talossaan kuin ottivat Liisa Samulintyttären emännöimään. Liisa sai pojaltaan ja miniältään muutaman vuoden kuluttua syytingin, mutta siihen saakka hän asui samassa talossa Marian kanssa kuten ennenkin – vain valtasuhteet olivat kääntyneen pääläelleen, kun miniä oli nyt emäntänä. Marian ratkaisu viittaa siihen, että hän todennäköisesti olisi mielellään toiminut emäntänä talossa jo miehensä eläessä.⁴¹⁹

Liisan ja Marian, anopin ja miniän, vanhemman ja nuoremman sukupolven edustajan, intressit olivat samankaltaiset: molemmat tavoittelivat samaa asemaa ja siihen liittyvää statusta, prestiisiä ja konkreettista valtaa. Marian toiminta oli ristiriidassa patriarkaalisen ihanteen kanssa, sillä anopin syrjäyttäminen ei juuri osoittanut soveliasta kuuliaisuutta. Liisa Samulintytär ja hänen muut lapsensa olivat ilmeisen tyytymättömiä asioiden saamaan käänteeseen, ja yrittivät riitauttaa perinnönjakoa huonoin tuloksin. Ehkä Marian nuorimman langon Juhon reaktio kuvastaa myös muiden asianosaisten tunteita tilanteessa: hän hankki hämäräperäisen disposition Marian tilaan, tunkeutui sen varjolla taloon ja anasti itselleen tilan avaimet ja isäntävallan.⁴²⁰

Myös poika oli kovin hankalassa tilanteessa, jos hänen samassa taloudessa asuva äitinsä ja vaimonsa eivät tulleet toimeen keskenään. Hänellähän oli velvollisuuksia molempiin suuntiin; toisaalta hänen piti osoittaa pojalle sopivaa kuuliaisuutta ja kunnioitusta

---

⁴¹⁸ KA, KKO, Sm 142, 20.3.1760, 373-379v; JyMA, JKA, Kastettujen luettelo, 1755-1800.

⁴¹⁹ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 8.10.1765, §51; 26.2.1766, §87.

⁴²⁰ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 1.3.1765, §57; §67; 8.10.1765, §51; §52.

äidilleen, toisaalta hänellä oli velvoitteita myös vaimoan ja lapsiaan kohtaan.⁴²¹ Omien lastenkaan kanssa välit eivät aina olleet harmoniset eikä elämä helppoa. Useimmiten riitaisen anoppi-miniä-suhteen rinnalla oli myös vähemmän harmoninen äiti-poika-suhde. Välit miniään olivat kuitenkin useimmiten selvästi kireämmät, mitä saattaa tosin osaltaan selittää se, että huonosta äiti-poika suhteesta oli helppoa syyttää ulkopuolista tunkeilijaa, miniää. Esimerkiksi korpilahtelaisen Sipilän talon vanhan emännän Liisa Yrjöntyttären ja hänen poikansa Tuomas Samuelinpojan väleissä oli parantamisen varaa. Liisa asui syytinkiläisleskenä poikansa Tuomaksen talossa. Tuomas, Liisan toinen poika Mikko ja vävy Mikko Mikonpoika maksoivat yhteisesti Liisan elatuksen. Polttopuiden (*ved*) ja lämmön (*värme*) riittävydestä sen sijaan vastasi Tuomas yksin, ja sai vastineeksi käyttää Liisan hevosta. Liisa ei katsonut hyvällä sitä, että Tuomas lähti hänen hevosellaan kiertämään ympäri maata, möi hevosen ja lähti itse Tukholmaan. Liisan mielestä Tuomas oli näin jättänyt täyttämättä syytinkisopimuksensa, ja hän oli jäänyt ilman apua, niin että hänen oli ollut pakko muuttaa asumaan vävynsä taloon. Liisan ja hänen miniänsä välit olivat selvästi huonot, sillä Tuomaan mukaan hänen vaimonsa oli matkan aikana ollut kotona hoitamassa taloa ja syytinkivelvollisuuksia, eikä Liisan siis olisi ollut välttämätöntä muuttaa mihinkään. Käräjillä vyyhteä puitaessa Liisan vävy ja valtuutettu Mikko Mikonpoika kertoi tämän sanoneen, ettei missään tapauksessa voisi sopia poikansa eikä varsinkaan miniänsä kanssa.⁴²²

Kysymykseksi nousee se, mitkä tekijät yhteisön sosiaalisessa ja mentaalisisä rakenteessa olivat sellaisia, että ne tekivät anopin ja miniän suhteesta niin helposti ristiriitaisen ja riitaisen. Selitykseksi sen ajan kulttuuristen mallien mukaan riitti se, että naiset eivät

---

⁴²¹ Esim. Linda Pollock on kirjoittanut tilanteesta, jossa isä kohteli poikansa perhettä huonosti. Pojan piti tasapainotella toimintaansa tilanteesta, jossa hänen piti yhtä aikaa osoittaa sopivaa kuuliaisuutta isäänsä kohtaan ja toisaalta suojella vaimoan ja lapsiaan. Pollock 1998.

⁴²² "...Michel Painaja sade, at thes Moder med sin Son och i synnerhet sonahustru icke kan åsämjas, hvilket han förmente Rätten nogsamt vara bekant igenom de flera rättegångar dem emellan varit". KA, KKO, Sm 126, Jämsän kk, 24.3.1773, §57. Syytingistä ei kiistely ensimmäistä kertaa, vaan se oli ollut säännöllisesti aiempina vuosina Liisan ja Tuomaksen välisen käräjöinnin aiheena. KA, KKO, Sm 125, Jämsän kk, 27.2.1771, §52; 25.10.1771, §98; 4.3.1772, §49; Sm 126, Jämsän kk, 24.3.1773, §55.

tulleet toimeen keskenään.⁴²³ Anopin ja miniän riidoille on etsittävä rakenteellista selitystä. Kestäväksi selitykseksi ei kelpaa aikalaisnäkemys, jonka mukaan anopit ja miniät olisivat olleet muita talouksien jäseniä riitaisampia henkilöitä, vaikka tutkimuskirjallisuuskin on pyrkinyt viittaamaan naisten riitaisaan ´luontoon´.

Selitystä voi lähteä hakemaan patriarkaalisen yhteiskunnan kolmisäätyopista, jonka sinänsä yksiselitteiset hierarkiat olivat todellisuuteen sovitettuina joskus ja joissakin kotitalouden sisäisissä suhteissa keskenään ristiriitaisia. Vanhempaa naista piti kunnioittaa ikänsä takia, mutta toisaalta talon isäntäväki oli talossa hierarkkisesti korkeimmassa asemassa. Vanhaa naista ei ehkä kirvellyt aseman menettäminen pojalle – poika ei ollut alun alkaenkaan niin kiistattomasti äidin alapuolella hierarkiassa kuin tyttäret olivat. Pojan nousu isännän asemaan oli siksi luonnollista ja sukupuolihierarkian mukaan myös oikein. Anopin ja miniän välillä ei ollut tällaista roolien vaihdosta lieventävää hierarkiaristiriitaa olemassa. Toinen osa selitystä voi liittyä konkreettiseen tilaan ja arkeen. Isännällä ja emännällä oli arjen topografiassa omat, sukupuolitetut (valta-)alueensa. Sen vuoksi vanha emäntä, menettäessään asemansa ja valtansa, menetti sen konkreettisesti uudelle emännälle, miniälle, joka jokapäiväisessä arjessa hallitsi ja vallitsi juuri niitä tiloja ja asioita, jotka anoppi oli tottunut näkemään oman valtansa alle kuuluviksi. Esimerkiksi pienet arjen käytänteiden muutokset saattoivat olla vanhalle emännälle katkeruutta aiheuttavia seikkoja.

Erityisessä asemassa leskelle olivat hänen vävynsä, ja useimmiten vieläpä joku erityinen heistä. Tehtäviä ja asioita, jotka naimisissa olevan naisen puolesta hoiti hänen aviomiehensä, hän saattoi halutessaan teettää pojallaan, mutta yhtä hyvin – joko pojan puuttuessa tai muuten halutessaan – myös vävyllään⁴²⁴. Erityisesti kotivävyt olivat leskelle varsin tärkeitä henkilöitä ja erittäin olennaisessa roolissa. Kotivävy-instituutio oli olennainen yhteisön jatkuvuuden kannalta, sillä kotitaloudet, joissa syntyi ainoastaan

---

⁴²³ Kts. myös SAOB, hakusana Makt: ”Två hästar kunna tämias; Men tvenne qvinnors macht i huset sällan sämias.” (1732).

⁴²⁴ Katso esim. Hardwick 1992, 140, joka kirjoittaa, kuinka vävy hoiti erään lesken asioita ”melkein kuin hän olisi mennyt uudelleen naimisiin”.

tyttöä, tai vain tyttäret jäivät eloon, olisivat muuten olleet vaikeuksissa. Ilmiö on yleinen myös kansainvälisesti.⁴²⁵

Nuorten miesten näkökulmasta kotivävy-järjestely sisälsi suuria etuja, sillä se tarjosi mahdollisuuden sosiaaliseen nousuun tai pysymiseen omassa sosiaalisessa luokassa, kuten talollisten nuoremmille pojille, jotka eivät perineet kiinteää omaisuutta vanhemmiltaan.⁴²⁶ Toisaalta kotivävy-instituutio sisälsi nuorille miehille myös haittapuolia: mahdollisuus ristiriitojen syntymiseen oli aina olemassa asuttaessa samassa taloudessa, toisaalta mies ei päässyt mahdollisesti vielä vuosikymmeniin siihen valta- ja auktoriteettiasemaan, joka hänelle kotitaloudessa olisi aviomiehenä ihanteen mukaan kuulunut. Lisäksi oli aina olemassa se riski, että luvattua taloudellista ja sosiaalista palkintoa ei saatukaan aikanaan, tai pahimmassa tapauksessa missään vaiheessa. Näin saattoi tapahtua, jos perinnönjaossa maan saikin haltuunsa joku muu, tai esimerkiksi riitojen seurauksena vaimon äiti tai vanhemmat muuttivat mielensä.

PERINTÖ SUKUPOLVIEN VÄLISEN SUHTEEN MUOVAAJANA

Tilanteessa, jossa perheen pään valta ei todellisuudessa koskaan voinut olla yhtä laajaa ja kyseenalaistamatonta kuin ihanteen mukaan, oli tällä kuitenkin käytettävissään tehokas keino valtansa vahvistamiseen: hän kykeni melko pitkälle kontrolloimaan perheen muiden jäsenten pääsyä käsiksi taloudellisiin resursseihin.⁴²⁷

Vanhemmilla oli kulttuurisen normiston tarjoaman tuen lisäksi käytössään myös muita, konkreettisia resursseja valtansa varmistamiseksi. Perinnöstä määrääminen oli näistä yksi, ja keskeinen. Vanhan sukupolven asema ”portinvartijana” oli merkitsevä, koska perintö oli maatalousyhteiskunnassa tärkein väylä saavuttaa taloudellisia resursseja, ja perinnöstä määrääminen oli näin ollen vanhemmille tehokas keino vaikuttaa lapsiinsa.

---

⁴²⁵ Esimerkiksi Ranskassa järjestelyä kutsuttiin nimellä *mariage à gendre*. Gottlieb 1993, 15.

⁴²⁶ Kts. myös Gottlieb 1993, 15.

⁴²⁷ Esim. Pollock 1998.

Perinnöstä määrääminen antoi mahdollisuuden vetää rajoja, sulkea perillisiä kotitalouden ja suvun sisä- tai ulkopuolelle.⁴²⁸ Lasten jättäminen perinnöttä saattoi toimia esimerkiksi vanhempien äärimmäisenä keinona vaikuttaa lastensa solmimiin avioliittoihin. Renki Antti Matinpojan äiti Maria oli kertoman mukaan sanonut, että *Antin pitäisi ottaa Maria Mikontytär vaimokseen, ja jos Antti ei noudattaisi äitinsä tahtoa tältä osin, tekisi hän tämän perinnöttömäksi.*⁴²⁹

Leskiäideillä oli kuitenkin vain suhteellisen harvoin erityisen suurta valtaa perinnön kautta, sillä oli aina poikkeuksellista, jos naisella oli omistusoikeus kiinteään omaisuuteen, maahan.⁴³⁰ Tiloja hallinneet naiset olivat useimmiten saaneet kiinteää omaisuutta haltuunsa ainoastaan ikään kuin tavanomaisen sukupolvikierron poikkeaman kautta. Jos sukupolvien kierto toimi tavanmukaisesti, ei talouden johtoasema langennut naiselle missään vaiheessa, vaan taloudessa oli koko ajan isäntä, ja tila siirtyi suvun mieslinjaa pitkin. Vaikka naisia oli talouden johtajina jatkuvasti, niin leskenäkin naiselle langennut talon hallinta oli poikkeuksellista ja liittyi aina jollakin tavalla erityisiin olosuhteisiin. Esiteollisen yhteiskunnan oikeudelliset, sosiaaliset ja mentaaliset rakenteet ohjasivat maata ja siihen liittynyttä valtaa miesten haltuun, pois naispuolisten leskien ja perijöiden hallinnasta.⁴³¹ Irtaimella omaisuudella ei ollut samanlaista merkitystä yksilön sosiaaliselle asemalle, joten se ei voinut myöskään toimia samalla tavoin vallankäytön välineenä kuin maa. Perintömaasta määräämistä rajoittivat sukuoikeudet, jotka rajoittivat esimerkiksi oikeutta testamentata maata ja myydä sitä. Jos maa oli avioliiton aikana verolle ostettua, *ansaittua maata*⁴³², nainen *omisti vallan luovuttaa sen pois kenelle tahtoi*, vaikka lapset eli rintaperilliset olisivat vaatineet sitä

---

⁴²⁸ Ågren 2000, 206, 216. Talouden päämiehen oikeudesta määritellä kotitalouden rajat, kts. Jokiaho 2002.

⁴²⁹ KA, KKO, Sm 126, Jämsän kk, 7.3.1774, §9. Kyseessä oli todistajanlausunto jutussa, jota Maria Mikontytär ajoi Antti Matinpoikaa vastaan tarkoituksenaan saada tämä myöntämään avioliittolupaus ja makaaminen, jotka yhdessä olisivat lain mukaan toteuttaneet avioliiton. RWL 1734, NK 3: 10.§. Kts. myös Foyster 2001, 318.

⁴³⁰ Sjöberg, 2001.

⁴³¹ Katso luku ”Maa ja omaisuus”

⁴³² RWL 1734, PK 17:1.§., 17:4.§.

itselleen.⁴³³

Perinnöttömäksi tekemällä vanhemmat saattoivat rankaista lasta, joka ei noudattanut vanhempiensa mieltä tai osoittanut heille sopivaa kunnioitusta. Särkijoen talossa asunut Kirsti Eskontytär tahtoi tyttärensä Eeva Sipintyttären menettävän äidin- ja isänperintönsä, koska hän ei ollut kysynyt äidiltään lupaa avioliittoonsa. Eeva-tyttärellä miehineen ei olisi Kirstin mukaan mitään asiaa asumaan Särkijoen taloon, vaan *Eeva ja hänen miehensä voivat mennä minne mielivät*, hän sanoi oikeudessa.⁴³⁴ Tytär Eeva ei ollut aviohankkeissaan Kirsti Eskontyttären mielestä riittävässä määrin ottanut huomioon äitiään ja hänen mielipidettään, eikä siten ollut käyttäytynyt kuten hyvän ja kuuliaisen lapsen kuului, vaan oli loukannut käytöksellään äitiään ja siten kenties asettanut tämän arvon kyseenalaiseksi. Olihan avioliiton solmiminen kysymys, jossa vanhempien mielipiteen kuului näytellä tärkeää roolia⁴³⁵. Eeva Sipintyttären käytös suututti äitiä, joka odotti patriarkaalisen koodin mukaista kuuliaisuutta tyttäreltään. Äiti kosti hylkäämällä tyttärensä taloudellisesta ja symbolisesti kieltämällä häneltä perinnön ja fyysisesti kieltämällä tyttärtä asumasta kotitalossa.

Perinnön suoma vaikutusmahdollisuus toimi toiseenkin suuntaan, ja oikealla tavalla käyttäytyvä, patriarkaalisia ihanteita suhteessaan vanhempiinsa toteuttava, velvollisuudentuntoinen ja rakastava lapsi voitiin palkita perinnönjaossa.⁴³⁶ Vanha leski Maria Juhontytär kirjoitutti maaliskuussa 1762 *kypsästi harkittuaan* testamenttiasiakirjan, jossa määräsi vanhimman poikansa Mikko Mikonpojan perheineen perimään hänen omaisuutensa, koska Mikko ja hänen vaimonsa Liisa Samulintytär olivat *osoittaneet* Marialle *palvelusta ja kuuliaisuutta*. Ainoastaan kaksi tynnyriä ruista ja Ainikki-lehmä

---

⁴³³ "...är hennes aflinge jord, hwilcken hon enligt Ärfda Balcken XVII Cap. 4.§ ägde macht at bortgifva åt hwilcken hon will,..." KA, KKO, Sm 123, Jämsän kk, 21.10.1767, §12.

⁴³⁴ "...och at hon ei eller tillika med sin man Philip får til deras föräldrars innehafvande hemman i Särkjoki flytta eller therå bo utan kan Eva med sin man Philip fara hwart de wiljat." KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 24.2.1766, §30.

⁴³⁵ Gottlieb 1993, 53-56.

⁴³⁶ Kts. Wood 2001, 42. Maria Ågrenin mukaan harvinaisissa tyttären hyväksi tehdyissä testamenteissa korostettiin usein juuri tyttären vanhempiaan kohtaan osoittamaa huolenpitoa ja heidän hyväkseen tekemäänsä työtä. Ågren 2000, 208.

menivät Marian tyttäreille.⁴³⁷

Tavallisimmin perinnön jakaminen oli kuitenkin pikemminkin sopimuksen kuin rangaistuksen tai palkkion luonteinen tapahtuma. Siinä oli kyse sopimuksesta, jossa toiseen suuntaan, vanhemmalta lapselle, siirtyi omaisuutta ja toiseen suuntaan, lapselta vanhemmalle, vastineeksi huolenpitoa, elatusta ja/tai vakuutus patriarkaalisesta koodin mukaisesta käytöksestä. Esimerkiksi Maria Yrjöntyttö Siniänvirran eli Honkasen talosta testamenttasi kaiken omaisuutensa pojalleen Yrjö Erkinpojalle *sen jälkeen* kun tämä oli *antanut vakuutuksen kohdella äitiään asianmukaisella lapselle kuuluvalla kuuliaisuudella*, antaa tämän pitää emännyyden talossa ja kasvattaa (*uppföstra*) Marian pienet lapset.⁴³⁸

Moniulotteisiin perintökysymyksiin liittyi, samoin kuin sukupolvien välisiin suhteisiin tietysti aina, myös tunteita. Edes kiinteää omaisuutta koskevissa asioissa ei ollut kyse pelkästään taloudellisista kysymyksistä tai vallasta, kuten erääseen pieneen tyttöeseen liittyvä tapaus osoittaa. Nimismiehen leski Eva Margareta Kijhlin nuorin tytär Margareta Palander oli antanut renki Matti Erkinpojan maata itsensä. Kysymys oli kaikesta päätellen säätyrajat ylittävästä rakkaustarinasta, sillä Margareta oli vielä vastoin äitinsä tahtoa karannut Turkuun ja mennyt naimisiin Matin kanssa.⁴³⁹ Äidin mielestä tytär oli *käyttäytynyt huonosti ja säädyttömästi*. Näin ollen ei ollut ihme, että Madame Kijhl oli *tuntenut tyytymättömyyttä tottelemattoman tyttärensä avioliiton vuoksi*⁴⁴⁰ ja tehnyt tämän kokonaan perinnöttömäksi: osattomaksi sekä irtaimesta että kiinteästä omaisuudesta.⁴⁴¹

Margaretalle ja Matille syntyi Turussa tytär nimeltään Maria Elisabetha Matintytär

---

⁴³⁷ ”Sedan jag, i mogit öfvervagande tagit alla deskähl och omständigheter, som till min öfriga skiötsel och sytning kända kan, sp har jag och i anseende til min äldsta Sons Michel Michelssons och des hustrus Lisa Samuelsdotters, mig envista tjenst och lydnad, med mera, härigenom funnit nödigt således förordna, at alla den egendom, som mig efter arfskifts instrumentet af den 7. December 1759, tilfaller, och jag äger derefter Disponera, undantagandes två tunnor Råg och en ko Ainnike til min dotter Maria updragar, tilordnar, och erkänner åfvannämnde min äldsta son Michel och des hustru, samt Barn, til ägo...” KA, KKO, Sm 125, Jämsän kk, 25.10.1771, §95.

⁴³⁸ KA, KKO, Sm 14, Jämsän kk, 27.3.1754, 267-268v.

⁴³⁹ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 25.10.1765, §6; Turun suomalaisen seurakunnan vihittyjen luettelo, 6.7.1762 (HisKi-tietokanta).

⁴⁴⁰ KA, KKO, Sm 123, Jämsän kk, 27.2.1767, §74.

⁴⁴¹ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 26.2.1765, §6.

Löfgren.⁴⁴² Aivan ilmeisesti juuri tämän pikkutytön olemassaolo oli se tekijä, joka sittenkin sai Eva Margareta Kijhlin *äidillisestä myötätunnosta*⁴⁴³ unohtamaan tyytymättömyytensä ja muuttamaan vuotta ennen kuolemaansa testamenttiaan niin, että myös hänen nuorin tyttärensä saisi lain mukaisen osansa äidin perinnöstä. Päätöksen perimmäisistä motiiveista emme voi olla varmoja, saattoihan tietysti olla, että äidin viha oli laantunut jo muutenkin. Omaa kieltään kertoo kuitenkin se, että pieneen, 3-vuotiaaseen Maija Liisaan kiinnitettiin runsaasti huomiota testamentissa. Tyttärentyttäreille määrättiin erikseen, äidin saaman perinnön lisäksi, ylöspidoksi tynnyrinala peltomaata, kaksi lypsylehmää, vasikka, lammas karitsoineen ja orivarsa, jonka isoäiti oli jo aiemmin hänelle antanut. Eva Margaretan perusteluna määräyksilleen oli se, ettei Maija Liisa *näkisi nälkää*.⁴⁴⁴

Olivat sovinnon motiivit sitten mitkä tahansa, äidin vihan lauhtuminen oli nuoren perheen sosiaalisen aseman kannalta ratkaisevan tärkeää. Matias Löfgren⁴⁴⁵, Turussa merimiehenä elantonsa ansainnut mies, kuoli vuosia myöhemmin rusthollarina, Margareta Palander, kerran merimiehen vaimo, rusthollarin leskenä. Maija Liisa avioitui merimiehen tai rengin sijasta aikanaan maaviskaalin kanssa.⁴⁴⁶ Löfgrenin perheen tulevaisuus oli äidin, Madame Eva Kijhlin, tahdosta kiinni, koska tällä vanhemman sukupolven edustajana oli hallussaan sosiaalisesti ja taloudellisesti keskeisiä resursseja, joihin hänellä oli myös tosiasiallinen määräysvalta. Eva Margareta Kijhlin asema oli kuitenkin poikkeuksellisen vahva, eivätkä edes testamentit aina kerro tekijänsä vallasta seuraavaan sukupolveen, vaan useimpien talonpoikaistoonkin kuuluneiden naisten kohdalla kyse oli enemmän välttämättömyydestä järjestää itselleen elanto ja elättäjä

---

⁴⁴² Turun suomalaisen seurakunnan kastettujen luettelo, 5.4.1763 (HisKi-tietokanta).

⁴⁴³ KA, KKO, Sm 123, Jämsän kk, 27.2.1767, §74.

⁴⁴⁴ KA, KKO, Sm 123, Jämsän kk, 27.2.1767, §74.

⁴⁴⁵ Matti Erkinpoika kirjattiin Turussa seurakunnan luetteloihin sukunimellä Löfgren. Käytäntö heijastaa aikakauden nykyisestä poikkeavaa nimikäsitystä, jonka mukaan nimi ei ollut samalla tavoin kiinteä ja koko elämän samana pysynyt kuin nykyisin, vaan ihmisen nimi muuntui käyttöyhteyden, ympäristön ja ihmisen iän ja roolin mukaan uusiin muotoihin.

⁴⁴⁶ JyMA, JKA, Haudattujen luettelo 11.2.1813, 19.5.1814; Vihittyjen luettelo 17.6.1788.

vanhuusvuosien heikkouden ajaksi.⁴⁴⁷

SYYTINKI JA HOIVA

Vaikka se, että leskinainen olisi miehensä kuoleman jälkeen jäänyt hallinnut tilaa, ei ollutkaan tavallista, kaikki naiset eivät kuitenkaan olleet leskeksi jäädessään sellaisessa elämänvaiheessa tai -tilanteessa, että olisivat halunneet tai välttämättä edes voineet siirtyä syytingille ja luopua aktiivisesta roolista elämässä. Läheskään aina ei ole selvää, olisiko naiselle ollut mahdollista halutessaan asettua tilan haltijaksi, ei edes silloin, kun perimystä ja tilan siirtoa koskevat asiakirjat ovat säilyneet. Selvää on kuitenkin se, että toteutuessaan lesken hallinta- ja määräysvalta tilalla vaati aina erityisten olosuhteiden olemassaoloa.⁴⁴⁸ Osa naisista oli melko nuoria jäädessään leskeksi. Esimerkiksi Hopsun talon emäntä Kaisa Matintytär oli miehensä kuollessa vuonna 1765 ainoastaan 37-vuotias. Vanhin hänen lapsistaan, tytär Eeva, oli ainoastaan 12-vuotias, joten Kaisalla ei ollut mahdollisuutta jäädä syytingille, vaikka hän olisi halunnutkin, sillä kukapa häntä olisi elättänyt.⁴⁴⁹ Nuorena leskeksi jääminen ja alaikäiset lapset ovatkin yksi tärkeimmistä selittävästä tekijöistä naisen pitämälle tilan isännyydelle.⁴⁵⁰

Vaikka monet niistä tilanteista, joissa nainen piti valtaa talossa, heijastavat lähinnä välttämättömyyttä selvitä kaikista elämässä eteen tulleista tilanteista, on kolikolla toinenkin puoli: talon isännän ja emännän asema olivat valta-asemia, joista kaikki naiset eivät halunneet luopua. Kaikki naiset eivät vielä iäkkäinäkään kaivanneet syytinkiläispäiviä, vaan säilyttivät mieluummin aktiivisen roolinsa elämässä ja omakätisesti emännöivät taloa. Esimerkiksi leski Esteri Heikintytär Korpilahden Härkölahdelta halusi säilyttää emännyyden (*wärdinneskapet*) talossa niin kauan kuin

---

⁴⁴⁷ Maasta yhteiskunnan keskeisenä valtaa tuottavana resurssina, kts. esim. Sjöberg 1996; Sjöberg 2001. Vanhuuden käsittämisestä, Vilkuna 1999.

⁴⁴⁸ Kts. tarkemmin luvussa ”Maa ja omaisuus”.

⁴⁴⁹ JyMA, JKA, Vihittyjen luettelo 20.5..1751, Kastettujen luettelo, 1755-1765; Haudattujen luettelo 6.6.1765, 7.12.1785.

⁴⁵⁰ Kts. Pylkkänen 1990, 327.

pystyisi, ja siirtyä syytingille vasta ollessaan liian raihmainen emännäksi.⁴⁵¹ Maria Yrjöntyttä asetti testamentin ehdoksi, että saisi pitää emännyyden Siniänvirran eli Honkasen talossa.⁴⁵² Muuramelainen Kirsti Heikintytär sopi asuvansa poikansa Erkki Tuomaanpojan luona ja säilyttävänsä isännyyden (*wärdskapet*) kuolemaansa saakka.⁴⁵³ Emännyyttä ja siihen liittyviä velvollisuuksia saatettiin kenties tulkita monin tavoin, sillä vaikka Maria Matintytär Päiväkunnasta piti itseään jo liian vanhana vastaamaan talosta, hän halusi silti asua poikansa Tuomaksen luona emäntänä yhteisessä taloudessa.⁴⁵⁴

Emännyydestä luopuneiden leskinaisten kohdalla ei aina ollut kyse omaehtoisesta syrjään siirtymisestä, vaan monet naiset olisivat halunneet pitää asemansa. Vaikka ikääntyneet naiset olisivat kyenneet järjestämään asiansa siten, että pystyivät säilyttämään valta-asemansa vanhoinakin, saattoi elämän kulku joskus valuttaa heidän suunnitelmansa hiekkaan, kuten kävi Simolan talon emäntä Liisa Samulintyttäreille. Hän sopi isännyyden ottavan poikansa Erkki Samulinpojan kanssa, että saisi pitää emännyyden kuolemaansa asti. Poika kuoli kuitenkin neljän vuoden kuluttua, ja hänen leskensä Maria Hemmingintytär ja veljensä Mikko Samulinpoika saivat kruununtilan puoliksi haltuunsa. Liisa joutui siirtymään syytingin, ja hänen emännyytensä päivät olivat ohi. Liisa Samulintyttären tyytymättömyys kävi ilmi, kun hän yritti riitauttaa perinnönjakoa tuloksetta.⁴⁵⁵

Useimmat naiset eivät edes leskeksi jäätyään ottaneet valtaa talossa haltuunsa. Usein jää lopultakin arvoitukseksi, millaiset naisen odotukset ja toiveet omasta roolistaan olivat – halusiko leski jäädä taloon emännäksi, ryhtyä isännöimään taloa vai jäädä syytinkiläisen

---

⁴⁵¹ KA, KKO, Sm 148, 18.1.1771, 802v-812.

⁴⁵² KA, KKO, Sm 14, Jämsän kk, 27.3.1754, 267v-268v.

⁴⁵³ KA, KKO, Sm 123, Jämsän kk, 24.10.1768, §62.

⁴⁵⁴ KA, KKO, Sm 142, 28.2.1760, 319-327v. Beatrice Moringin mukaan Houtskärissä oli yleistä se, että jos vanhin poika oli isän kuollessa naimaton, leski toimi emäntänä poikansa rinnalla siihen saakka, kunnes tämä meni naimisiin. Moring 2002, 84. Tilanne, jossa poika ja äiti toimivat isäntänä ja emäntänä ei kuitenkaan aina liittynyt pojan naimattomuuteen, sillä esimerkiksi Simolan talossa Liisa Samulintytär toimi poikansa rinnalla emäntänä, vaikka tämä oli ollut naimisissa jo pitkään. KA, KKO, Sm 142, 20.3.1760, 373-379v; JyMA, JKA Vihittyjen luettelo 8.11.1747; Kastettujen luettelo 1748-1764.

⁴⁵⁵ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 1.3.1765, §57, §67; 8.10.1765, §51, §52; 26.2.1766, §87; Sm 142, 20.3.1760, 373-379v; JyMA, JKA, Vihittyjen luettelo 8.11.1747; Kastettujen luettelo 1748-1764; Haudattujen luettelo 26.5.1764, 23.3.1767.

eläkepäiville. Monet naiset kuitenkin leskeksi jäätyään luopuivat ilmeisen vapaaehtoisesti ja omasta aloitteestaan talon hallinnasta; kaikki naiset eivät siis edes halunneet säilyttää itsellään talouden johtajuutta.⁴⁵⁶ Esimerkiksi Valpuri Antintytär Korpilahden Tissolasta ei miehensä kuoltua halunnut enää hallita omilta vanhemmiltaan perintönä saamaansa tilaa itse, vaan luovutti sen jo eläessään perintönä tyttärilleen Marialle, Leenalle ja Liisalle.⁴⁵⁷ Valpurilla olisi ollut mahdollisuus säilyttää emännöyden niin pitkään kuin halusi, sillä vaikka haltija ei voinutkaan luovuttaa, myydä tai testamentata perintömaata pois, sen omistus- ja hallintaoikeutta ei voinut kyseenalaistaa millään perusteella kuin talon veronmaksukyky säilyi.

Talon hallinnasta luopuminen merkitsi samalla luopumista aktiiviseen työhönsä liittyvistä rooleista, mikä saattoi olla hyvinkin toivottua naisen näkökulmasta. Syytinkiläisvanhuksen päiville siirtyminen merkitsi samalla luopumista myös paljosta raatamisesta ja painavasta vastuusta.⁴⁵⁸ Naiset perustelivatkin usein luopumistaan talon hallinnasta omalla iällään, niin kuin teki juokslahtelaisleski Maria Martintytär, joka sanoi olevansa liian vanha pitämään naimaosaansa hänelle kuulunutta kolmasosaa Koljoson talosta, ja luovutti sen pojilleen Aatamille, Juholle ja Mikolle. He puolestaan lupasivat maksaa äidilleen vuotuisen syytingin.⁴⁵⁹ Myös hänen kaimansa Maria Marintytär vetosi ikäänsä luopuessaan Päiväkunnan talon hallinnasta. Hän sanoi tullessaan niin korkeaan ikään, ettei voinut enää vastata talosta.⁴⁶⁰

Läkäs ja vanheneva ihminen tarvitsi monenlaista huolenpitoa ja hoivaa, sitä enemmän, mitä vähäisempi hänen toimintakykynsä sairauksien tai iän vuoksi oli. Taloudellinen turvallisuus ja konkreettinen hoiva olivat eri asioita, mutta saattoivat molemmat olla tarpeen. Huonokuntoinen vanhus oli elatuksen lisäksi myös konkreettisen hoidon

---

⁴⁵⁶ Myös ranskalaisia notaarien leskiä tutkinut Julie Hardwick on havainnut saman ilmiön: kaikki naiset eivät halunneet täyttää sitä julkista roolia, jonka heidän kotitalouden johtajan asemansa olisi heille mahdollistanut. Hardwick 1992, 139-140.

⁴⁵⁷ KA, KKO, Sm 148, 17.1.1771, 798v-802v.

⁴⁵⁸ Vilkuna 1999.

⁴⁵⁹ KA, KKO, Sm 147, 17.10.1769, 859-872.

⁴⁶⁰ "...til så hög ålder kommen är, att hon icke längre mächtat hemmanet förestå." KA, KKO, Sm 142, 28.2.1760, 319-327v.

tarpeessa, siinä missä terve ja hyvävoimainen selvisikin tavallisesta arjesta omin avuin. Vanhuusajan elatus oli akuutimpi kysymys maattomien kuin talonpoikaisten naisten kohdalla. Lapsilla oli velvollisuus pitää huolta vanhemmistaan näiden ikääntyessä.⁴⁶¹ Yhteiskunnan sukupuolenmukainen järjestys oli näkyvässä myös huolenpidossa vanhuksista. Huoltaminen ja elättäminen oli useimmiten miesten, poikien ja vävyjen vastuulla. Sen sijaan sekä mielen että ruumiin hoitaminen kuului agraarisessa yhteiskunnassa naisten sosiaaliseen rooliin.⁴⁶² Myös vanhempien hoitaminen oli siitä syystä nimenomaan tyttärelle lankeava velvollisuus. Vanha syytingillä oleva leski Kirsti Matintytär Kopisevasta anoi syykäräjillä 1765, että hän saisi pitää luonaan palveluksesta vapaana tyttärensä piika Maria Tuomaantytären. Pyynnön syynä oli se, että Kirsti oli niin sairaalloinen ja kykenemätön, että tarvitsi päivittäistä huolenpitoa ja hoitoa. Oikeus suostui anomukseen, ja Maria sai jäädä hoitamaan äitiään.⁴⁶³ Henkikirjoista vanhuksia ja sairaita hoitaneita naisia löytyy enemmänkin, esimerkiksi Ruotsulassa asui vuonna 1761 itsellinen Eeva, joka hoiti äitiään.⁴⁶⁴ Myös miniät epäilemättä hoitivat miehensä vanhempia vanhuusiässä ja sairaina, sillä muuten vanhukset eivät olisi voineet asua syytingillä poikansa luona.

Agraarissa yhteiskunnassa syytingille siirtyminen oli talonpoikaistaloissa ajankohta, jolloin erilaiset sukupolvenvaihdokseen liittyvät asiat hoidettiin. Silloin määriteltiin kotitalouden taloudelliset ja sosiaaliset suhteet uudelleen, sovittiin vanhempien ja lasten uusista suhteista ja rooleista perhekunnassa sekä tehtiin perimystä ja vanhusten elatusta koskeva sopimus.⁴⁶⁵ Määräykset omaisuuden periytymisestä liittyivät siten saumattomasta vanhuksen viimeisten elinvuosien toimeentulon järjestämiseen. Se, joka

---

⁴⁶¹ Huolenpito ikääntyneistä vanhuksista oli sekä Mooseksen lain että joidenkin vanhojen maakuntalakien mukaan lasten velvollisuus, ja se tuli mukaan valtiolliseen lainsäädäntöön. Blom 2000, 5; Odén 1987, 95; Gaunt 1996, 144-173.

⁴⁶² Sulkunen 1999, 100.

⁴⁶³ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 7.10.1765, §21.

⁴⁶⁴ KA, Uudenmaan ja Hämeenlinnan läänin läänintilit, VA 8334, Jämsän henkikirjat 1761.

⁴⁶⁵ 1700-luvulla nämä sopimukset olivat vielä melko ylimalkaisia. Ajan myötä ne kuitenkin alettiin solmia yhä yksityiskohtaisemmin. Muutos on näkyvässä jo 1700-luvun lopun kuluessa, mutta vielä selvemmin verrattaessa 1800-luvulla solmittuihin syytinkisopimuksiin. Kts. Högnäs 1938.

sai tilan, myös hoiti vanhempansa syytingillä.⁴⁶⁶ Vanhuusajan huolenpidon ja perinnön siirtymisen välillä oli kiinteä ja vuosisatoja sellaisena pysynyt yhteys.⁴⁶⁷

Martti Laurinpojan leski Kirsti Erkintytär selitti haluavansa asua poikansa Laurin kanssa *ja antaa tämän yksin saada hyväkseen hänen osuutensa ylöskirjoitetusta omaisuudesta ilman, että hänen muut lapsensa siitä jotakin hänen kuolemansa jälkeen saisivat; siinä tapauksessa, että tämä pitää kaiken mahdollisen ja tarpeellisen huolen hänen syytingistään ja ylöspidostaan.* Lauri puolestaan *lupautui olemaan kaikilta osin Äidille tyydytykseksi.*⁴⁶⁸ Leski Maria Samulintytär Juokslahdelta testamenttasi samoin kaiken omaisuutensa vanhimmalle pojalleen Matille elatusta vastaan.⁴⁶⁹ Vanhojen miesten tekemät sopimukset olivat samanlaisia. Leskimies Yrjö Yrjönpoika Vihijärven talosta ei tahtonut vaimonsa kuoleman jälkeen perintöosaansa itselleen, vaan halusi sen käytettäväksi *ylläpitoonsa ja muihin tarpeisiinsa.* Jos kaikki ei menisi Yrjön elatukseen, hänen kuolemansa jälkeen loput saisi periä hänen syytingistään huolen pitävä vanhin poika Markus. Markukselle luovutettu isän perintöosa sisälsi mm. hopeisen pikarin ja kuparikattilan sekä runsaasti muuta omaisuutta.⁴⁷⁰

Elättämisen lisäksi hoitaminen mainitaan usein perusteluna perinnön määräämiselle jollekin lapsista. Anna Markuntytär jätti muut lapsensa vaille perintöä ja määräsi testamentissaan kaiken jäämistönsä pojalleen Risto Simonpoika Hardukselle, joka oli *hoitanut häntä uskollisesti vanhuudessa.*⁴⁷¹ Sekä Annalla että Ristolla oli ollut jatkuvaa riitaa muiden perillisten kanssa, mikä varmasti vaikutti Annan perillisen valintaan, mutta testamentti ei maininnut riidoista mitään, vaan Riston suosimisen syynä mainittiin vanhuudessa tarjottu hoito. Hoitamista ja elatusta käytettiin

---

⁴⁶⁶ Gaunt 1996, 144-145; Winberg 1981, 278; Ågren 2000, erityisesti 208; Ågren 2004, 46-47.

⁴⁶⁷ Odén 1987, 96, 100-102; Moring 2002, 83-84, 92. Jo keskiajalta tunnetaan elatussopimuksia, joita Suomessa ja Norrlannissa kutsuttiin syytingiksi. Tukholman keskiaikaisissa lähteissä syytinkisopimuksia on esimerkiksi nimillä "forda och föda", "forda och främia", "föde och kläde", "hus och rykt". Odén 1987, 99.

⁴⁶⁸ "...och låta honom enskilt få til godo [...], hennes andehlf af then upteknade ägendomen, utan at hennes öfriga barn theraf något efter hennes död skola bekomma; i fall han om hennes sytning och uppehålle dragar all möjlig försorg...". KA, KKO, Sm 141, 3.2.1759, 573v-578v.

⁴⁶⁹ KA, KKO, Sm 147, 25.2.1769, 736-744v.

⁴⁷⁰ "...till hans uppehålle och andra tarfver." KA, KKO, Sm 140, 22.10.1755, 392-400v.

⁴⁷¹ "...som henne troligen skiöt i ålderdomen...". KA, KKO, Sm 123, Jämsän kk, 25.10.1767, §133.

perintökiistoissakin perusteena omaisuuden saamiselle. Vanhan korpilahtelaisen loispiaan Maria Erkintyttären kuoltua sekä leskiemäntä Kaarina Juhontytär että Marian veljenpoika torppari Juho Simonpoika katsoivat itselleen kuuluvan osan hänen omaisuudestaan. Kumpikin oli hoitanut häntä hänen vanhuudessaan, ja Kaarina oli myös huolehtinut hänen hautauskustannuksistaan.⁴⁷²

Myös köyhemmät, maattomat ihmiset antoivat määräyksiä omaisuudestaan, ja joskus myös he kirjoituttivat määräyksensä ylös. Niinpä pitäjän kappalainen Elias Forsander kirjoitti ylös ja todisti nimellään, että samainen Maria Erkintytär oli ennen kuolemaansa määrännyt Juho Simonpojan saamaan perinnöksi mm. mustan satiiniröijyn, violetin hameen, sinisen sarssihameen, lampaannahkavällyn, tyynyn ja patjan hänen kuolemansa jälkeen. Marian testamentissakin toistuu syytingin ja testamentin välinen yhteys, sillä Juho oli sen mukaan hoitanut Mariaa jonkin aikaa hänen vanhuudessaan. Kuukautta myöhemmin Elias Forsander kirjoitti ylös muutoksen Marian testamentissa, ja tällä kertaa tämä määräsi mustan satiiniröijynsä ja sinisen sarssihameensa Laukkalan tilan emäntä Kaarina Juhontyttäreille, jonka talossa ja hoidossa hän testamenttien teon aikaan oli. Kaarinan piti lisäksi saada nauttia hyväkseen korvaus Maria Erkintyttären hoidosta olleesta rasituksesta.⁴⁷³ Irtainkin omaisuus saattoi tällä tavoin toimia vanhuuden elatuksen tasapainottajana. Vastavuoroisuus joka oli nuoremman tarjoaman hoidon ja elatuksen ja vanhemmalta saatavan perinnön välillä toteutui myös irtaimen kohdalla samalla tavoin kuin kiinteän omaisuuden suhteen. Vaikka etukäteen tehtyä testamenttia ei joskus olisi ollutkaan, se lapsista, joka oli vanhusta hoitanut, sai periä tämän omaisuuden.

Koska syytinki ja perintö nähtiin vastavuoroisina taloudellisina etuina, kyseessä oli molemminpuolinen järjestely, jossa vanhempaa ei nähty pelkästään saavana osapuolena, elatusta nauttivana.⁴⁷⁴ Siitä ja vanhemman asemaa syytingilläkin pönkittäneestä patriarkaalisesta ikähierarkiasta ja ajatusmaailmasta huolimatta järjestely vaikutti

---

⁴⁷² KA, KKO, Sm 121, Jämsän kk, 8.3.1762, §26.

⁴⁷³ KA, KKO, Sm 121, Jämsän kk, 8.3.1762, §26.

⁴⁷⁴ Pylkkänen 1990, 153; Ågren 2000.

kotitalouden sisäisiin ja sukupolvien välisiin suhteisiin ja myös valta-asetelmiin. Vaikka vastaus jääkin avoimeksi, on aiheellista kysyä, rajoittuiko vanhan ihmisen – jopa maata omistavan vanhan ihmisen – valta useimmiten käytännössä siihen, että hän varmisti itselleen vanhuuden toimeentulon testamenttaamalla omaisuutensa lapselle, joka vastavuoroisesti lupasi pitää huolen syytingistä, asunnosta, ruuasta ja hoivasta. Jos todella rajoittui, oli todellisuus ristiriidassa sen patriarkaalisen normiston ja sukupolvijärjestyksen kanssa, jonka mukaan auktoriteetin tuli kuulua vanhemmille ja lasten tuli totella ja kunnioittaa heitä.

Emännyydestä luopuminen syytingille siirtymisen kautta merkitsi joka tapauksessa suuren vallan luovuttamista seuraavalle sukupolvelle varsinkin, kun samanaikaisesti syytinkiläiseksi siirtyvä luopui mahdollisuudesta painostaa lapsia perintömääräysten kautta. Siirtyminen leskiemännän asemasta aikuisista lapsista riippuvaiseksi vanhukseksi saattoi joillekin naisille olla ikävä kokemus.⁴⁷⁵ Kenties korkeampi ikä ja äidin asema yksin eivät aina riittäneet takaamaan naiselle hänen mielestään riittävää asemaa, kenties lapset eivät aina tarpeellisessa määrin kunnioittaneet vanhusta.⁴⁷⁶ Vallan siirto talossa saattoi siksi aiheuttaa konflikteja.⁴⁷⁷ Varmaankin viisasta varovaisuutta oli, etteivät ihmiset harmonian ihanteesta huolimatta uskoneet sovun välttämättä säilyvän, vaan varautuivat mahdollisiin riitoihin ja hankaluuksiin jo etukäteen. Kirjallisessa muodossa ja oikeudellisesti sitovalla tavalla varautuminen saattoi tapahtua vanhuksen elatuksen määrittelyn yhteydessä, syytinkisopimuksessa. Perunkirjoitusta tehtäessä solmitussa syytinkisopimuksessa esimerkiksi Veijon rälssitilan vanha emäntä *Sofia Heikintytär antoi sitä päitsi tiettäväksi, että vaikka hän halusi jäädä poikansa Matti Matinpojan kanssa samaan asuntoon ja ruokakuntaan ja usko pöystyvänsä sopimaan hänen kanssaan, ottaen huomioon Matin aina häntä kohtaan osoittaman lapselle kuuluvan Rakkauden ja arvostuksen: kuitenkin siinä tapauksessa, että heidän välilleen tulisi epäsojua vastaisuudessa saisi Sofia Matilta*

---

⁴⁷⁵ Blom 1991.

⁴⁷⁶ On esitetty tulkinta, jonka mukaan yhteiskunnan taloudellisten rakenteiden muuttuessa myös suhtautuminen vanhuksiin ja vanhuuteen muuttui 1700-luvun puolimaissa vähemmän arvostavaksi ja 1800-luku jatkoi tätä kehitystä. Gaunt 1996, 157-169.

⁴⁷⁷ Vilkuna 1999, 50.

erikseen sovitun kokoisen elatuksen.⁴⁷⁸

Vaikka syytinkiläisvanhuksen asema saattoi käytännössä rajoittua mahdollisuuteen muuttaa omaan asuntoon, jos elämä yhdessä kävi liian hankalaksi, tehdyissä sopimuksissa nuoremman sukupolven vastuu sovun säilymisestä korostui. Lapsen velvollisuudet ja käytös olivat ajan ajattelutavan mukaan ratkaisevia: häneltä odotetun rakkauden ja velvollisuuden vaatimukset tulivat esiin, mutta vanhemman käytökselle ei asetettu vaatimuksia. Niinpä esimerkiksi Sofia Juhontyttären piti saada pojaltaan asunto ja elanto sovittujen syytinkiparseleiden mukaisesti, jos *poika Israel käyttäytyisi niin, että hänen äitinsä ei enää tahtoisi jäädä hänen luokseen yhteiseen ruokakuntaan.*⁴⁷⁹ Toisin sanoen kaikista huoneentaulun patriarkaalisesta normiston arkisista repeämisistä huolimatta ihanteet säilyivät ja ainakin sopimuksia tehtäessä retoriikka kertoi äidille kuuluvasta vallasta ja lapsen velvollisuudesta käyttäytyä rakastaen ja kunnioittavasti.

---

⁴⁷⁸ KA, KKO, Sm 142, 15.10.1761, 420-428.

⁴⁷⁹ KA, KKO, Sm 144, 7.3.1765, 794v-800.

6 KOHTI LESKEYDEN LOPPUA

LESKEYS SIIRTYMÄVAIHEENA: UUSI AVIOLIITTO

Leskeysaika ei välttämättä ollut naisen elämän viimeinen ja lopullinen elämänvaihe. Se saattoi olla elämänkulussa myös siirtymävaiheen asemassa, lyhyempi tai pidempi vaihe kahden avioliiton välillä.⁴⁸⁰ Silloin kun uusien avioliittojen solmiminen on tavallista ja voidaan puhua perättäisestä monogamiasta avioliittomuotona, ovat yhteiskunnan perhemuodot hyvin monimutkaisia. Perättäisestä monogamiasta puhuttaessa on usein viitattu teollistuneeseen yhteiskuntaan avioeroineen ja uusperheineen, mutta itse asiassa käsite kuvaa hyvin esiteollisen tai varhaismodernin yhteiskunnan avioliittomuotoja.⁴⁸¹ Esiteollisessa yhteiskunnan perhemuotojen moninaisuus oli sidoksissa kuolleisuuden rakenteeseen.⁴⁸² Uusien avioliittojen määrä vaihteli ajan myötä, mutta kun tarkastellaan uuden ajan alkua, pääasiassa kyse on laskevasta trendistä.⁴⁸³ Uudelleen avioituminen oli uuden ajan alussa selvästi sukupuolittunutta: leskeksi jääneet miehet solmivat uuden avioliiton todennäköisemmin ja nopeammin kuin leskeksi jääneet naiset.⁴⁸⁴ Ennen 1800-lukua uuden avioliiton solmiminen oli kuitenkin vielä naistenkin kohdalla melko yleistä.⁴⁸⁵ Leskeksi jääneet naiset avioituivat usein uudelleen, ja kiinnostavaa tämän työn kontekstissa on ennen muuta se, millaisia olivat ne kulttuuriset ja sosiaaliset tekijät, jotka vaikuttivat leskien uudelleen avioitumiseen.

Monenlaisissa yhteyksissä ja eri diskursseissa keskusteltiin siitä, kumpi oli parempi vaihtoehto: oliko parasta, että leski meni uudelleen naimisiin, vai oliko tämän parempi

---

⁴⁸⁰ Bringéus 1987, 262-263. Demografisessa tutkimuksessa on oltu kiinnostuneita uudelleen avioitumisesta, lähinnä koska sillä on merkittäviä seurauksia sekä syntyvyyteen että perhemuotoihin. Esim. Boulton 1990, 324-325.

⁴⁸¹ Esim. MacFarlane 1986.

⁴⁸² Boulton 1990, 325.

⁴⁸³ Esimerkiksi Englannissa naispuolisten leskien avioliittoisuus laski selvästi 1500-luvun alkaen 1800-luvulle saakka. Todd 1994, 433-434; Boulton 1990, 327-329.

⁴⁸⁴ Freist 1999, 166-167; MacFarlane 1986, 235; Gottlieb 1993, 64-67; Sharpe 1999, 223.

⁴⁸⁵ Vainio-Korhonen 1998, 188; Vainio-Korhonen 2001, 190. On arvioitu, että neljänne kaikista solmituista avioliitoista oli sellaisia, joissa ainakin toinen aviopuolisoista oli ollut naimisissa aiemmin, ja puolessa näistä molemmat olivat leskiä. Gottlieb 1993, 64-65.

jäää naimattomaksi. Sekä aikalaisten että myöhempien tutkijoiden mielestä eräs kiinnostavimmista teemoista leskiksi jääneissä naisissa on ollut juuri kysymys heidän mahdollisuudestaan solmia uusi avioliitto. Suhtautuminen naisten uusiin avioliittoihin oli ambivalentti sekä keskustelun että käytännön tasolla. Yksi polttavimmista leskiä koskevista kysymyksistä koko uuden ajan alun Euroopassa tuntuu olleen kysymys uudesta avioliitosta. Reformaattorit pitivät suotavana, että lesket avioituisivat uudelleen. Leskeysaika pidettiin vaarallisena, olihan avioliitto ainoa sovelias paikka toteuttaa seksuaalisuutta. Suositus avioitua ei kuitenkaan koskenut ns. oikeita leskiä, jotka olivat riittävän vanhoja.⁴⁸⁶ Liian pian avioituminen ei ollut suotavaa tai edes sallittua. Lesken tuli pitää suruaika ennen uuden avioliiton solmimista. Lain mukaan suruajan piti kestää miehillä puoli vuotta, naisilla vuoden verran.⁴⁸⁷ Suruaika ja sen pituus oli lain säädöksen lisäksi yleinen tapa, sillä sananlasku tiesi kertoa: *Nauretaan naineita, itketään kuolleita, vuosikausi kumpiakin.*⁴⁸⁸ Avioliittojen väli ei välttämättä kasvanut, vaikka uudelleen avioituminen muuttui vähemmän yleiseksi.⁴⁸⁹

Uuden avioliiton solmimista kritisoitiin yleisessä keskustelussa, mutta, ironista kyllä, samaan aikaan viljeltiin negatiivisia stereotyyppioita leskistä, jotka eivät avioituneet uudelleen.⁴⁹⁰ Onnellisen ja tasaisen avioliiton tärkeänä ehtona pidettiin puolisoiden sosiaalisen aseman samankaltaisuutta, mutta leskien avioliittoja kuvattaessa esitettiin usein, että aviopuolisoiden ikä tai varallisuus erosivat huomattavasti toisistaan. Leskiä naivat miehet kuvattiin taloudellisen hyödyn tavoittelijoina, ja siksi morsiantaan nuorempina ja köyhempinä. Rikkaan, mutta hupsun lesken motiiviksi puolestaan esitettiin himokkuus, jonka seurauksena leski naidessaan itseään nuoremman miehen tuli samalla huijatuksi – sulhasen motiivina kun oli vain rikastuminen. Satunnaisesti

---

⁴⁸⁶ Johansson 1997, 34-36, 44; Warner 1999.

⁴⁸⁷ RWL 1734, NK XII, 3.§. Vuosi oli tavallinen suruajan pituus myös muualla Euroopassa. Freist 1999, 164.

⁴⁸⁸ Florinus 1987 (1702).

⁴⁸⁹ Avioliittojen väli ei kasvanut ainakaan Englannissa, jossa uudelleen avioituminen muuttui vähemmän yleiseksi jo 1500-1600-luvuilla. Todd 1994, 439.440.

⁴⁹⁰ Foyster 1999, 109. Negatiivisesta suhtautumisesta uudelleen avioitumiseen kertoo myös charivari, tapa, joka oli paikoin Euroopassa yleinen. MacFarlane 1986, 236. Ruotsi-Suomesta ei kuitenkaan charivaria tai muita vastaavia yhteisöllisiä rangaistuksia tunneta. Liliequist 2002, 84.

retorinen kaava päti molempiin sukupuoliin, mutta leskinaiset olivat yleisemmin kritiikin kohteena.⁴⁹¹ Todellisuudessa tällaisella rikkaan hupsun lesken stereotyyppillä oli vain vähän pohjaa, sillä varakkaat lesket avioituivat vain harvoin uudelleen.⁴⁹²

Avioliitossa, jossa vaimo oli miestään iäkkäämpi ja varakkaampi, oli aviopuolisoiden välinen suhde nurinkurinen, koska miehellä ei ollut tarvittavaa auktoriteettia itseään vanhempaa ja varakkaampaa leskeä kohtaan. Väärien valtasuhteiden seurauksena katsottiin olevan onneton avioliitto, jota leimasi aviollinen epäsopu ja muu jumalattomuus.⁴⁹³ Siksi kovin eri-ikäisten avioliittoja ei katsottu hyvällä, ja varsinkin vanhan naisen ja nuoren miehen keskinäinen avioliitto saattoi herättää myös pahennusta, siitä huolimatta, että papin leskien konservointeja ja porvarisleskien avioliittoja selvästi nuorempien miesten kanssa tapahtui vielä melko paljon.⁴⁹⁴ Ruotsalaisen Närtunan kirkkoherra Soilander koetti vastustaa sitä, että vanha, yli 60-vuotias, leski aikoi avioitua 23-vuotiaan rengin kanssa. Kirkkoherra ei tyytynyt ainoastaan neuvomaan asianosaisia, vaan otti yhteyttä tuomiokapituliin ja pyrki estämään avioliiton kaikin käytettävissään olevin keinoin.⁴⁹⁵

Uusi avioliitto ja sen toivottavuus lesken näkökulmasta oli keskustelun kohteena sananlaskuissa. *Lieheellä lesken mieli, miestä toista toivoissa.*⁴⁹⁶ mutta toiseen suuntaan viittaaviakin sanontoja oli, kuten *Työläs leski lepytellä.*⁴⁹⁷ Puheenparsien voimakkaat kannanotot puoleen ja toiseen voi tulkita siinä kontekstissa, että kysymys oli myös oppineessa ja populaarissa diskurssissa ambivalentti ja vaikea. Ainakin ajoittain ja paikoitellen oli olemassa myös käsitys, joka vaati leskeltä uskollisuutta kuolleelle aviomiehelle. Kansanomaisen ajattelun mukaan yhteiskunnan perusyksikkö oli

---

⁴⁹¹ ”Eukosta en välitä, vaan hänen kullastaan ja rahoistaan”, kertoi esim. eräessä Jacob Chronanderin näytelmässä vanhaa leskeä kosiskellut nuori mies. Liliequist 2002, 83; Foyster 1999, 109-111.

⁴⁹² Säätyläiset avioituivat vain harvoin uudelleen. Häggman 1994, 84-85; Ylikangas 1968, 23-26; Vainio-Korhonen 1998, 144-159. Esim. Englannissa tilanne oli sama. Foyster 1999, 112; Brodsky 1986, 128.

⁴⁹³ Foyster 1999, 112; Liliequist 2002.

⁴⁹⁴ Widén 1988; Vainio-Korhonen 1998.

⁴⁹⁵ Marklund 2000, 183, 189.

⁴⁹⁶ Florinus 1987 (1702).

⁴⁹⁷ Florinus 1987 (1702).

kuitenkin miehen ja naisen muodostama pari,⁴⁹⁸ ja siksi myös naispuolisen lesken oli mahdollista mennä uudestaan naimisiin. Samasta syystä on myös ymmärrettävää, että lesket olivat melko halukkaita menemään uudelleen naimisiin.

Uusien avioliittojen solmimisen motiiveista on tutkimuksessa keskusteltu. Toisaalta on katsottu naisten halunneen avioliittoon, toisaalta on tulkittu taustalla olleen joko taloudellisista tai muista syistä johtuvan välttämättömyyden mennä naimisiin.⁴⁹⁹ Anne E. C. McCants on jaotellut näkemykset uusista avioliitoista traditionalistiseen ja revisionistiseen. Traditionalistinen näkemys korostaa parisuhteen keskeisyyttä ja sen tuomaa asemaa patriarkaalisessa yhteiskunnassa. Naisen oli ”luonnollista” haluta elää aviomiehen kanssa. Leskeksi jääminen selittyy uuden avioliiton solmimisen esteillä, demografisilla tai taloudellisilla. Revisionistinen näkemys lähtee naisten toimijuuden oletuksesta, ja katsoo, että useimmat lesket saattoivat hyvinkin haluta pysyä naimattomina.⁵⁰⁰ Varsinkin yhteiskunnan ylimpiin kerroksiin kuuluvien leskien kohdalla on usein korostettu sitä verraten itsenäistä ja vapaata asemaa, jonka he leskinä saavuttivat, ja arveltu naisten halunneen säilyttää tämän aseman.⁵⁰¹ Molemmissa tulkinnoissa on kuitenkin ongelmansa; traditionalistinen tulkinta olettaa naisten motiivien olevan apriorisesti tiedossa, revisionistinen ei ota rakenteita ja niiden toimintaa rajoittavaa vaikutusta riittävän vakavasti. Realistisempi on näkemys, jonka mukaan leskien uudelleen avioituminen riippui sekä mahdollisuuksista, välttämättömyydestä, että preferenssistä avioitua tai olla avioitumatta.⁵⁰²

On ilmeistä, että vielä 1700-luvun loppupuolella monet lesket halusivat mennä uudelleen naimisiin. Teettämällä asianmukaisen perunkirjoituksen puolisonsa kuoleman jälkeen sekä mies- että naispuoliset lesket halusivat varmistaa sen, että voisivat mennä

---

⁴⁹⁸ Apo 1995, 20; Stark-Arola 1998.

⁴⁹⁹ Todd 1994; 426-429; Szede 1999, 20-21. Usein johtopäätöksiä motiiveista on kuitenkin tehty demografisen aineiston perusteella, joka ei tarjoa riittävää pohjaa tulkinnoille. Kts. esim. Boulton 1990, 340-341.

⁵⁰⁰ McCants 1999.

⁵⁰¹ Foyster 1999, 112-113.

⁵⁰² Todd 1994, 422.

uudelleen naimisiin. Leski Marketta Jaakontyttäreille annettiin vuonna 1788 hänen omasta pyynnöstään perunkirjoituksen jälkeen todistus siitä, että hän *oli esteetön solmimaan toisen avioliiton*.⁵⁰³ Samanlaisen todistuksen sai pari vuotta myöhemmin sotilas Heikki Simonpoika Haltin leski Sofia Tuomaantytär sen jälkeen, kun hänen miehensä omaisuus oli ositettu hänen ja hänen lastensa kesken.⁵⁰⁴ Miehet olivat kuitenkin naisia innokkaampia varmistamaan virallisella todistuksella uusiin naimisiin pääsyn, aivan kuten he myös avioituivat naisia useammin uudestaan. Matti Mikonpoika Isännäisen pyynnöstä hänen todistettiin *olevan esteetön menemään toisiin naimisiin*.⁵⁰⁵ Sotilas Yrjö Tapaninpoika teetti perukirjan omasta ja vaimonsa omaisuudesta, koska aikoi solmia avioliiton leski Anna Mikontyttären kanssa.⁵⁰⁶ Armeijan hantlankari Anders Wikberg antoi osittaa vaimonsa kuolinpesän, *että voisi solmia toisen avioliiton*.⁵⁰⁷

Merkille pantavaa on, että tällaisia todistuksia perunkirjoitusten yhteydessä on ainoastaan kirkonarkistossa säilytettävissä perukirjoissa, eikä lainkaan tuomiokunnan arkistossa säilytettävissä perukirjoissa. Kirkonarkistoon päätyivät nimenomaan köyhempien perukirjat. Toisin sanoen vaikuttaa siltä, että erityisesti köyhät ihmiset halusivat saada todistuksen vapaudestaan solmia avioliitto. Todistuksen pyytäminen on selvä merkki siitä, että asianosainen henkilö suunnitteli menevänsä uudelleen naimisiin. Edes näin selvästi ilmaistut aikomus ja halukkuus eivät tietenkään kerro mitään halun motiiveista, eikä niiden perusteella voida ratkaista, oliko kysymys enemmän välttämättömyydestä vai omista toiveista. Sen sijaan muun todistusaineiston tukemana päätelmiä voidaan tehdä. Avioliitolle oli vaihtoehtoja, sillä oli mahdollista sopia elatuksesta lasten kanssa, järjestää elämää lasten avioliittojen välityksellä tai palkata työvoimaa.⁵⁰⁸ Vaikka toimintamahdollisuudet olivat laajemmat talonpoikaisilla leskillä, vaikuttaa ilmeiseltä, että myös köyhemmistä naisista ainakin osa todella halusi mennä uudelleen naimisiin. Vanhemmilla oli valtaa hyväksyä tai hylätä lastensa

---

⁵⁰³ JyMA, JKA, Perunkirjoitukset 1737-1826, 30.11.1788.

⁵⁰⁴ JyMA, JKA, Perunkirjoitukset 1737-1826, 13.2.1790.

⁵⁰⁵ JyMA, JKA, Perunkirjoitukset 1737-1826, 8.10.1788.

⁵⁰⁶ JyMA, JKA, Perunkirjoitukset 1737-1826, 31.10.1739.

⁵⁰⁷ JyMA, JKA, Perunkirjoitukset 1737-1826, 27.10.1758.

⁵⁰⁸ Kts. myös Myking 2004, 234.

avioliittosuunnitelmat, mutta myös lapsilla saattoi olla paljonkin sanottavaa vanhempiensa uusiin avioliittoihin.⁵⁰⁹ Lapsilla saattoi olla vaikutusta avioliiton solmimiseen ylipäätään sekä siihen, kenen kanssa ja milloin avioliitto solmittiin. Näin oli etenkin syytingillä olevien, tai muuten toimeentulossaan lapsista riippuvaisten kohdalla.

Kaikki leskeksi jääneet tuskin pitivät uutta avioliittoa toivottavana, mutta siitä ei ole suoria empiirisiä todisteita. Sen sijaan niiden osalta, jotka halusivat naimisiin, on tietoja motiiveista ja tilannekohtaisista arvioista säilynyt joskus tuomiokirjoissa. Puolison valintaan vaikuttivat monet seikat. Sofia Samulintytär Yijälästä ei halunnut mennä naimisiin hänelle välikäden kautta kihlat lähettäneen Klemetti Paulinpojan kanssa. Sofia ei tuntenut sulhasehdokastaan ennestään, ja nähdessään Klemetin huomasi tämän olevan *vanha ja voimiltaan heikentynyt mies*.⁵¹⁰ Anna Erkintytär puolestaan oli aikonut mennä naimisiin torppari Elias Maahin kanssa ja oli jo muuttanut asumaan tämän torppaan. Elias kuitenkin osoittautui olevan *luonnoltaan niin rauhaton*, että Anna näki *avioliiton toteutuessa tulevaisuutensa olevan onnettoman*. Hän halusi palata takaisin kotipitäjäänsä Luhankaan, mutta Elias oli pidättänyt häntä *uhkauksin, lyönnein ja iskuin* ja antanut hänen omaisuutensa pojalleen. Elias ei halunnut palauttaa Annan omaisuutta, vaan tulla vihityksi tämän kanssa. Hän suuttui oikeudessa Annalle ja kutsui tätä *vanhaksi konnaksi, vaivaiseksi ja saastaiseksi hengeksi, luikariksi ja maankiertäjäksi*, mutta halusi tästä huolimatta, että avioliitto pantaisiin täytäntöön.⁵¹¹ Osan tavaroistaan Anna sai kruunun avustuksella takaisin, mutta kolme hänen arkuistaan Elias oli heittänyt metsään.⁵¹² Kihlaus saatettiin purkaa myös hyvässä sovinnossa, kuten halusivat tehdä Taneli Tanelinpoika Kukkonieni ja leski Maria Tanelintytär. Heidät oli jo kolmesti kuulutettu, mutta kun Maria ei halunnutkaan naimisiin Tanelin kanssa, tämä haki virallista kihlaeroa käräjiltä voidakseen mennä jonkun muun kanssa naimisiin.⁵¹³

---

⁵⁰⁹ Foyster 2001, 316-317.

⁵¹⁰ KA, KKO, Sm 13, Jämsän kk, 31.3.1753, 95v-96v. Sofia Samulintytär ei vihittyjen luettelon mukaan avioitunut myöhemminkään.

⁵¹¹ KA, KKO, Sm 125, Jämsän kk, 5.3.1772, §65; 6.3.1772, §85.

⁵¹² KA, KKO, Sm 125, Jämsän kk, 29.10.1772, §97; §100.

⁵¹³ KA, KKO, Sm 121, Jämsän kk, 2.3.1761, §19.

Leskinaiset saattoivat siis olla valikoivia uutta avioliittoa solmiessaan, mutta samaa voi sanoa myös miehistä. Talollisen leski Maria Tanelintyttären kohdalla kaksi sulhasta peräkkäin halusi vetäytyä jo sovitusta avioliitosta. Maria haki oikeudessa korvauksia, hänelle kun oli koitunut vaikeuksia asumansa Jäniksen tilan töiden kanssa sulhasmiesten lähdettyä tiehensä kesken satokauden. Saattaa olla, että avioliittohankkeesta luopuneiden Erkki Paulinpojan ja Tuomas Martinpojan mielessä oli heidän tulevien lastensa perintö-oikeus. Kolmannen kihlauksensa aikana Maria nimittäin antoi käräjillä todistuksen, jonka mukaan hänen sulhasensa Erkki Iisakinpoika saisi ostaa Jäniksen kruunun talon verotilaksi, eikä hänen kolmella lapsellaan edellisestä avioliitosta olisi siihen minkäänlaista perintö-oikeutta.⁵¹⁴ Muuramelainen Maria Yrjöntyttö oli kihlautunut Matti Paulinpojan kanssa, joka oli viettänyt kolme viikkoa hänen luonaan Dominuksen talossa, mutta ei ollut sitten halunnutkaan vihkimisellä vahvistaa avioliittoa.⁵¹⁵

Naisen uudelleen avioitumisen yleisyys riippui sekä iästä, jossa hän jäi leskeksi, että säädyistä. Erityisesti pienten lasten kanssa yksin jääneet naiset avioituivat usein uudelleen.⁵¹⁶ Leskeksi jäänyt Maria Tanelintytär katsoi, että *ei voi kolmine pienine lapsineen hallita ja pitää voimassa (förestå och widmachthålla) puolikasta Jäniksen kruunun taloa*. Hän aikoi naimisiin talonpojan pojan Erkki Paulinpojan kanssa, ja halusi luovuttaa tälle oikeuden Jäniksen taloon.⁵¹⁷ Nuorehkojen äitien monesti myös uskottiin olevan välttämätöntä mennä uudelleen naimisiin. Tällä tavoin tilanteen näki esimerkiksi Simolan monilapsisen leskiemäntä Maria Hemmingintyttären lanko Juho.⁵¹⁸ Vaikka nuorina leskiksi jääneiden kohdalla avioliitto oli usein myös toimeentuloon

---

⁵¹⁴ KA, KKO, Sm 122-124, Jämsän kk, 25.2.1766, §64; 11.10.1766, §14; §15; 23.2.1767, §8; 13.10.1770, §50.

⁵¹⁵ KA, KKO, Sm 126a, Jämsän kk, 11.12.1784, §54.

⁵¹⁶ Ranskalaisten notaarien lesket, jotka jäivät leskiksi n. 20-vuotiaina pienten lasten kanssa menivät usein uusiin naimisiin, kun taas n. 30-vuotiaina leskeksi jääneet elivät leskenä usein vuosia tai jopa vuosikymmeniä. Hardwick 1992, 135. Myös keskiajan Unkarissa nimenomaan ne lesket, joilla oli pieniä lapsia, avioituivat usein uudelleen. Szende 1999, 19.

⁵¹⁷ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 25.2.1766, §64.

⁵¹⁸ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 8.10.1765, §51.

liittyvä välttämättömyys, on selvää, että monet heistä halusivat vilpittömästi avioitua uudelleen. Esimerkiksi alle 40-vuotiaana leskeksi jäänyt Hopsun Kaisa Matintytär, jonka vanhin tytär oli kahdentoista, oli muutama vuosi leskeksi jäämisensä jälkeen menossa naimisiin renki Antti Petterinpojan kanssa. Tilan pitoon ja Kaisan omaan tai hänen pienten lastensa elatukseen avioliitto ei liittynyt, sillä ne asiat Kaisa oli jo järjestänyt. Hän oli tehnyt avioliittosopimuksen tyttärensä puolesta ja luvannut Hopsun isännyyden tämän tulevalle miehelle; sopimuksen mukaan miehen tuli työskennellä talon hyväksi jo ennen avioliittoa ja siihen sisältyi erikseen maininta lasten elatuksesta. Kaisan oma avioliittosuunnitelma kuitenkin kariutui samaisen sopimuksen vuoksi, sillä kun Antti huomasi, että hänen isännystoiveensa eivät liiton kautta toteutuisi, hän halusi purkaa kihlauksen. Oikeus ei suostunut purkamaan kihlausta, mutta Kaisa ja Antti eivät koskaan avioituneet.⁵¹⁹

Lesken ikä vaikutti sekä siihen, avioituiko nainen uudelleen, että siihen, millaisen miehen kanssa hän avioitui. Vaikka puolisoitten väliset suuretkaan ikäerot eivät olleet harvinaisia, maaseudun väestön keskuudessa avioliitot solmittiin kuitenkin enimmäkseen samaan ikäryhmään kuuluvien ihmisten välillä. *Wanha vanhahan wanuo*⁵²⁰, tiesi sananlasku.⁵²¹ Sama viisaus päti yleensä myös leskinaisiin. Taivalsalon torpassa pidettiin vuonna 1760 kahdet häät, joissa molempina oli morsiamena leski nimeltä Maria. Huhtikuussa meni naimisiin ennestään naimaton 30-vuotias torppari Matti Jaakonpoika viisi vuotta itseään vanhemman Maria Tuomaantytären kanssa. Kaksi kuukautta myöhemmin kesäkuussa Matin isä, jo 76-vuotias Jaakko Yrjönpoika avioitui 70-vuotiaan Maria Mikontytären kanssa.⁵²² Ruotsalaisen Närtunan kirkkoherra Per Soilander neuvoi erästä seurakuntalaistaan 60-vuotiasta leskeä joko odottamaan leskenä kuolemaa tai avioitumaan oman ikäisensä miehen kanssa, koska vanha mies ja

---

⁵¹⁹ Kihlakunnanoikeus ei suostunut purkamaan kihlausta moisesta syystä, mutta Kaisa ja Antti eivät koskaan avioituneet. KA, KKO, Sm 123, Jämsän kk, 23.10.1767, §54.

⁵²⁰ Ganander 1787, hakusana wanun (28528). Merkitys on ottaa vaimo, mennä naimisiin, kihlautua

⁵²¹ Sosiaalinen normisto saattoi ehkä suhtautua kovin eri ikäisten avioliittoihin paheksuvasti silloinkin, kun mies oli vanhempi osapuoli. Vakimo 2001, 106-107.

⁵²² JyMA, JKA, Vihittyjen luettelo 13.4.1760; 24.6.1760.

vanha vaimo voisivat olla molemmin puolin toisilleen avuksi.⁵²³ Vanhana naimisiin meno ei siis ollut välttämättä paheksuttu asia, ainakaan jos se tapahtui oman ikäisen kanssa.

Vaikka myös vanhat naiset menivät melko usein uudelleen naimisiin,⁵²⁴ lesken avioituminen oli sitä epätodennäköisempää mitä vanhempi hän oli.⁵²⁵ Useimmiten uudelleen avioituva leskinainen oli nuorehko tai keski-ikäinen, noin kolmissa tai neljissä kymmenissä, kuten Eeva Olavintytär, 32-vuotias leski, joka meni toisena joulupäivänä 1756 naimisiin kymmenen vuotta iäkkäämmän talollisen leskimiehen Asemen Matti Yrjönpojan kanssa.⁵²⁶ Lesket menivät naimisiin myös itseään nuorempien miesten kanssa. Kymmenen vuotta uutta aviomiestään vanhempi leskinainen saattoi olla, mutta sitä suurempi ikäero naisen hyväksi alkoi olla jo harvinainen.

Hierarkkisesti järjestyneessä yhteiskunnassa avioliitot noudattelivat säädynmukaisia rajoja, kuten koko yhteiskunnallinen ajattelu. Yleensä aviopuoliso valittiin melko tarkasti oman sosiaalisen ryhmän sisältä: säätyläiset naivat säätyläisiä, talonpojat talonpojan tyttäriä ja yhteiskunnan alempiin kerroksiin kuuluvat menivät naimisiin toistensa kanssa.⁵²⁷ Samoja säädynmukaisia rajoja noudateltiin myös leskenä solmituissa avioliitoissa. Leskinaiset avioituivat usein leskimiesten kanssa, mutta tavallista oli sekin, että leskeksi jäänyt nainen meni naimisiin miehen kanssa, joka ei ollut aiemmin ollut naimisissa.⁵²⁸ Oli olemassa hyviä syitä, joiden vuoksi nuoren miehen oli kannattavaa

---

⁵²³ Marklund 2000, 183, 189.

⁵²⁴ 1800-luvulla tilanne oli jo selvästi erilainen, esimerkiksi Valkealassa iäkkäiden naisleskien uudelleen avioituminen oli tuolloin melko harvinaista. Räisänen 2000, 144.

⁵²⁵ Tämä pätee ainakin Lontooseen uuden ajan alussa. Boulton 1990, 335. Tosin on epäselvää, kuinka hyvä vertailukohta kaupunki on, sillä uuden ajan alussa kaupungeissa ja maaseudulla demografiset tekijät olivat melko erilaisia. Esimerkiksi kuolleisuus oli kaupungeissa huomattavasti korkeampi, ja ilmeisesti myös avioitumiseen lähinnä vaikuttava aikuisten kuolleisuus oli maaseutua korkeammalla tasolla Boulton 1990, 336-337. Myös kaupunkiväestön sukupuolijakauma poikkesi maaseudun vastaavasta, samoin ikäjakauma. Toisaalta, sikäli kuin samat ilmiöt löytyvät kaikista eroista huolimatta myös kaupungeista, osoittaa se niiden olevan sitä merkittävämpiä.

⁵²⁶ JyMA, JKA, Vihittyjen luettelo 26.12.1756.

⁵²⁷ Mäkeläinen 1972, 90; Ylikangas 1968.

⁵²⁸ Myös Lontoossa uuden ajan alussa, aina 1700-luvun alkuvuosikymmenille lesket avioituivat poikamiesten kanssa runsaasti. Boulton 1990, 331-336.

avioitua leskinaisen kanssa. Etenkin leskenä taloa emännöineen naisen aviokumppanuudessa nuoria, maattomia miehiä houkutti varmasti mahdollisuus päästä isännäksi suoraan, ei ryhtymällä ensin kotivävyksi.⁵²⁹ Kotivävyin asema talossa saattoi olla ristiriitainen, koska isäntänä ja emäntänä olivat vaimon vanhemmat, joiden suhde omaan tyttäreeseen vaikutti mahdollisesti myös avioliiton valtasuhteisiin. Joka tapauksessa kotivävyinä mies oli isäntäväen käskyvallan alainen, kun talollisen leskinaisen naidessaan hän saattoi päästä suoraan isäntävaltaan kiinni. Talonpojan poika Tapani Eliaksenpoika koetti kihlata leski Maria Yrjöntyttären Seppäsen talosta, mutta tämä kertoi joutuneensa ottamaan kihlat vastaan apulaispastori Anders Johan Strengin painostamana. Niinpä hän palautti kihlat parin päivän kuluttua, ja sopi sen sijaan menevänsä naimisiin talollisen pojan Erkki Tuomaanpojan kanssa. Maria ja Erkki vihittiin jouluna 1757 ja Erkistä tuli Seppäsen talon isäntä.⁵³⁰

Miehet avioituivat naisia useammin ennestään naimattoman kanssa. Vuosisadan loppupuoliskolla, vuosina 1750-1800 avioituneiden leskinaisten sulhasista noin 40 % oli leskiä, mutta leskimiesten morsiamista leskiä oli alle kolmannes.⁵³¹ Silloin kun leskinainen avioitui poikamiehen kanssa, sulhanen oli todennäköisimmin talonpoika, torppari tai sotilashenkilö: sotilas, reserviläinen, rakuuna tai vanha, luopunut sotilas. Taulukossa 2 talonpojat ja torpparit on sijoitettu samaan ryhmään, sillä kyseisten ryhmien sosiaalinen etäisyys oli vielä 1700-luvun lopulla torppariväestön muodostumisvaiheessa, melko pieni. Torppia alettiin suuremmissa määrin perustaa Jämsässä vasta 1700-luvun viimeisinä vuosikymmeninä, ja torpparien pojat alkoivat olla naimiässä siksi vasta vuosisadan lopulla.⁵³² Vaikka torpparin poikia alkoikin olla

---

⁵²⁹ John Ragnar Myking on havainnut, että Norjassa vuokratilallisten leskien oli selvästi helpompaa avioitua uudelleen kuin perintötilallisten leskien. Kyse oli nimenomaan siitä, että vuokratilalla isännöisyys siirtyi lesken uudelle aviomiehelle, kun taas perintötilalla lasten oikeudet olivat vahvat. Myking 2004. Isännöyden lisäksi maatilaa tarjoamaan elinkeinoon kiinni pääseminen oli merkittävä etu. Blom 1991, 194.

⁵³⁰ KA, KKO, Sm 18, Jämsän kk, 29.3.1757, 458-464; JyMA, JKA, Vihittyjen luettelo 26.12.1757; Kastettujen luettelo 1758-1771.

⁵³¹ JyMA, JKA, Vihittyjen luettelot 1750-1800.

⁵³² Torppariväestön laajenemisen vuosisadan lopulla mahdollisti erityisesti se, että vuonna 1743 talonpojille myönnettiin oikeus torppien perustamiseen, sitä ennen torppia oli vain kartanoissa. Ensimmäiset torpat Suur-Jämsän alueelle perustettiin 1720-luvulla. 1750-luvulla torppia oli Suur-Jämsän

leskinaisten puolisoina vasta 1780-luvulta eteenpäin, muodostivat he vuosisadan lopulla suhteellisen suuren ryhmän leskinaisten sulhasista.⁵³³

Taulukko 2. Leskinaisen kanssa vihityt miehet Jämsässä 1750-1800.⁵³⁴

	1750- 1759	1760- 1769	1770- 1779	1780- 1789	1790- 1800	Yhteensä
Naimattomat						
Papisto	1	-	-	-	-	1
Talolliset ja torpparit	2	2	5	3	10	22
Sotilashenkilöt	3	3	6	3	7	22
Itselliset ja palkolliset	1		2		1	4
Yhteensä	7	5	13	6	18	49
Lesket						
Papisto	-	-	-	-	-	0
Talolliset ja torpparit	4	3	3	5	9	24
Sotilashenkilöt	1	-	-	1	2	4
Itselliset ja palkolliset	-	-	1	1	1	3
Yhteensä	5	3	4	7	12	31

Vaikka talollisia ja torppareita oli sulhasmiehinä yhtä usein kuin sotilaita, jälkimmäisten osuus on silti nähtävä korostuneempuna, olihan heitä pitäjän väestöstä selvästi pienempi osuus.⁵³⁵ Sotilaat muodostivat suurimman ryhmän leskinaisten aviopuolisoista. Heistä suurin osa oli nykyisiä tai entisiä rakuunoita, Jämsä kun kuului Hämeen ratsuväkirykmentin alueeseen. Itsellisiä ja palkollisia oli leskien uusista aviopuolisoista ainoastaan muutama.

Leskinaisten ja leskimiesten keskenään solmimat avioliitot poikkesivat leskinaisten naimattomien miesten kanssa solmimista liitoista. Leskimiesten kanssa avioituneet naiset menivät selvästi useimmin naimisiin talonpoikien kanssa, ja onpa sulhasten

---

alueella 58, kymmenen vuotta myöhemmin 112, 1780 236 torppaa ja vuosisadan lopussa 380. Oja 1954a, 205-211. Torppia erotettiin usein nuorempien poikien perintöosaksi, jolloin etenkin ensimmäisen ja toisen sukupolven torpparit olivat lähellä talonpoikaisväestöä. Suurempia eroja alkoi muodostua myöhemmin, kun sukulaisuussuhteet olivat jo etäisempiä. Silloinkin kuitenkin osa torpista vastasi ainakin pienempiä taloja kooltaan ja elinolosuhteiltaan.

⁵³³ Ensimmäisen avioliittonsa leskinaisen kanssa solmineista miehistä oli torpparin poikia 7 ajanjaksolla 1750-1800, mikä on kokonaismäärään nähden suuri luku. Todennäköisesti heidän osuutensa joko kasvoi tai vähintään säilyi samalla tasolla 1800-luvulla.

⁵³⁴ JyMA, JKA, Vihittyjen luettelot 1750-1800.

⁵³⁵ Aaltonen 1963.

joukossa myös Yijälän rusthollari Kaarle Kaarlenpoika.⁵³⁶ Silloin kun leskinainen ja leskimies solmivat avioliiton, mies oli vain harvoin sotilas, itsellinen tai palkollinen. Lesket ja naimattomat miehet poikkesivat selvästi toisistaan aviokumppaneina. Ne leskinaiset, jotka avioituivat leskimiesten kanssa, saattoivat solmia sosiaalisesti varsin edullisen avioliiton. Leskiruustinna Maria Grundströmin ja kirkkoherra Östbergin avioliitto lukuun ottamatta poikamiesten kanssa vihityt joutuivat suuremmissa määrin tyytymään puolisoihin, jotka sijoituivat yhteisön sosiaalisessa portaikossa suhteellisen alas. Erityisesti ruotusotilaat edustivat matalaa sosiaalista statusta.⁵³⁷ Torpparien tai talonpoikien poikien kanssa solmitut liitot saattoivat miehen vihkiluetteloön merkityn statuksen samankaltaisuudesta huolimatta olla käytännössä merkitykseltään monenlaisia, olihan varsin eri asia naida talonpojan tai torpparin nuorempi poika, joka ei perinyt tilaa tai torpparinoikeuksia, kuin vanhempi, jolle kuului oikeus jäädä kotitilalle tai -torppaan. Lesken iällä ja hänen tulevan aviomiehensä siviilisäädyltä oli tekemistä toistensa kanssa. Leskimiesten kanssa naimisiin menevät leskinaiset olivat keskimäärin vanhempia kuin aiemmin naimattoman miehen kanssa avioliiton solmivat leskinaiset.⁵³⁸ Leskimiehen kanssa solmittu avioliitto saattoi olla yhteisön silmissä soveliaampi kuin avioliitto ennestään naimattoman kanssa. Sulhasina olevien leskimiesten korkeampi sosiaalinen asema antaisi olettaa näin.

Uuden avioliiton solmiminen riippui hyvin selvästi säädystä. Beatrice Moring on tulkinnut uudelleen avioitumisen yleisyyden ja maatalousvaltaisen yhteiskunnan olleen yhteydessä toisiinsa. Maatilatalouden parissa elävillä miehillä ja naisilla olisi hänen mukaansa ollut huomattavia kannustimia uuteen avioliittoon, mutta yhteiskunnan proletarisaatio lisäsi niiden yksilöiden määrää, joilla ei ollut mahdollisuuksia solmia uutta

---

⁵³⁶ JyMA, JKA, Vihittyjen luettelo 22.2.1789.

⁵³⁷ Yleisestikin naisten avioliitot suuntautuivat sosiaalisesti alaspäin useammin kuin miesten. Ylikangas 1968, 25; Tommila 1959, 294.

⁵³⁸ Myös naimattomat naiset, jotka avioituivat leskimiesten kanssa, olivat vanhempia kuin poikamiesten kanssa naimisiin menevät. Kts. myös Boulton 1990, 333.

avioliittoa. Kehityskulku oli korostuneemmin nähtävissä 1800-luvun kuluessa.⁵³⁹ Maattomilla ei kuitenkaan ollut samanlaisia taloudellisia tai säätyyn liittyviä esteitä avioitua uudelleen kuin sekä talonpoikaisilla että säätyläisillä oli.

Kulttuurisesti merkittävä, joskin leskien määrään nähden vähäinen, uudelleen avioitumiseen liittyvä tapa olivat papiston leskien konservoinnit. Konservointi oli yleinen, mutta 1700-luvulla jo kritisoitu ja häviämässä ollut tapa, jossa seurakunnan uusi viranhaltija nai armovuoden jälkeen edeltäjänsä lesken.⁵⁴⁰ Jämsässä konservointi toteutui vielä vuosisadan puolimaissa, kun kirkkoherra Jacob Malleenin leski, ruustinna Maria Grundström meni syksyllä 1755 naimisiin seurakunnan uuden kirkkoherran Carl Östbergin kanssa.⁵⁴¹ Marian ensimmäinen puoliso oli kuollut nelisen vuotta aikaisemmin, vuonna 1751.⁵⁴² Lukuun ottamatta konservointia säätyläisnaisten uudet avioliitot olivat 1700-luvulla erittäin poikkeuksellisia. Säätyläistössä sukupuoli vaikutti merkitsevästi uudelleen avioitumiseen. Miehet avioituivat nopeasti uudelleen, mutta naisleskien avioituminen ei kulttuurisesti suotavaa.⁵⁴³ Säätyläistön naisten harvempaa uudelleen avioitumista on pidetty syynä myös siihen, että he useammin kuin rahvaan naiset hallitsivat maata.⁵⁴⁴ Yksin se ei kuitenkaan olisi riittänyt, vaan yhtä tärkeä tekijä oli se, että säätyläistön piirissä myös tyttäret tavallisesti perivät maaomaisuutta.

Tilalliseen väestöön kuuluminen ja siihen liittynyt taloudellinen hyväosaisuus näyttivät tekevän uuden avioliiton harvinaiseksi. Tärkeä kysymys uusien avioliittojen suhteen oli nimittäin ensimmäisestä avioliitosta syntyneiden lasten ja ensimmäisen miehen suvun

---

⁵³⁹ "There were considerable incentives for women as well as men to remarry as long as the farming sector predominated, but the proletarianization of the society increased the number of individuals with poorer chances of remarriage." Moring 2002, 84.

⁵⁴⁰ Pulma 1994, 43-45; Suolahti 1919, 84-89; Vilkuna 1999, 49; Widén 1988, erityisesti 33-116, 288, 295; Häggman 1994, 153-156.

⁵⁴¹ JyMA, JKA, Vihittyjen luettelo 28.9.1755.

⁵⁴² Blomstedt 1963, 198-199; JyMA, JKA, Haudattujen luettelo 29.6.1751.

⁵⁴³ Häggman 1994, 84-85; Ylikangas 1968, 23-26; Vainio-Korhonen 1998, 144-159.

⁵⁴⁴ Sjöberg 2001, 48.

etujen suojaaminen.⁵⁴⁵ Suvun edusta ja suhteesta uuteen avioliittoon oli kyse silloin, kun Simolan tilan omavaltaisesti hallintaansa ottanut Juho Samulinpoika kiisteli tilan laillisen haltijan, veljensä lesken Maria Hemmingintyttären kanssa. Juho perusteli laitonta tilalle tunkeutumistaan ja avainten riistämistä Marialta sillä, että hänen mielestään näytti siltä, ettei Maria kyennyt säilyttämään taloa, mikäli ei menisi naimisiin. Juho ei kuitenkaan halunnut, että kukaan vieras saisi tulla Simolan omistajaksi.⁵⁴⁶ Myös syytingillä instituutiona oli vaikutusta talonpoikaisnaisten uudelleen avioitumiseen, sillä syytinkiläisen lesken tuli naimisiin menoa harkitessaan ottaa huomioon elatuksen riittävyys ja ehdot.

Monet uudelleen naimisiin menneistä leskistä olivat sotilaiden leskiä. Sotilaanlesken elämän taloudellinen epävarmuus toimi varmasti merkittävänä tekijänä naisten uudelleen avioitumisessa.⁵⁴⁷ Köyhät lesket – sen paremmin naiset kuin miehetkään – eivät olleet halutuimpia aviokumppaneita, ja vaikka ikä tai sosiaalinen asema ei ollut 1700-luvulla este avioliiton solmimiselle, aviokumppanin valintaan molemmat seikat vaikuttivat: valinnan mahdollisuudet aviokumppanin suhteen olivat vanhoilla ja köyhillä rajalliset.⁵⁴⁸ Sen sijaan leskeys sinänsä ei tehnyt naisesta vähemmän houkuttelevaa potentiaalisena aviokumppanina.⁵⁴⁹ Silti lesket avioituivat kenties ensimmäistä avioliittoaan solmivia naisia useammin sosiaalisesti alaspäin.⁵⁵⁰

Moni asia muuttui, kun leski meni uudelleen naimisiin, mutta ei kaikki. Leski säilyi tavallaan leskenä, mutta hänen leskeytensä muuttui uudenlaiseksi. Hän oli edelleen entisen aviomiehensä leski. Samoin kuin vaimo ei lakannut olemasta vaimo jäädessään

---

⁵⁴⁵ Foyster 1999, 110; Warner 1999, 84-87. Taloudellisesti hyväosaiset lesket avioituivat vain harvoin uudelleen myös uuden ajan alun Englannissa. Taloudelliseen keskiryhmään kuuluvat solmivat uuden avioliiton kaikkein todennäköisimmin. Erickson 1993, 196-197.

⁵⁴⁶ KA, KKO, Sm 122, Jämsän kk, 8.10.1765, §51. Naisia saatettiin paikoin jopa yrittää estää avioitumasta uudelleen, ainakin ennen kuin lapset edellisestä avioliitosta olivat täysi-ikäisiä. Näin oli esimerkiksi renessanssin ajan Italiassa kaupunkilaisylhäisön parissa. Collange 1999, 35.

⁵⁴⁷ Oja 1954a; Aaltonen 1963, 24-25; Niemelä 1990, 155; Vuorimies 1989; Vuorimies 1990.

⁵⁴⁸ Etenkään kaupungeissa, joissa oli suuri naisenemmistö, aviopuolison löytäminen ei naiselle välttämättä ollut helppoa. Kaupunkiympäristössä ikä ja sosiaalinen asema saattoivat muodostaa todellisen esteen uudelle avioliitolle. Kts. McCants 1999.

⁵⁴⁹ Todd 1994, 442.

⁵⁵⁰ Szende 1999, 19.

leskeksi, ei leski lakannut olemasta leski tullessaan vaimoksi. Entisen avioliiton luomat olosuhteet vaikuttivat uuteen avioliittoon: sen solmimiseen, uuden avioliiton perherakenteisiin, jopa avioliiton valtasuhteisiin. Aiempi avioliitto vaikutti edelleen sen mukanaan tuoman sosiaalisen verkoston, lasten ja mahdollisesti taloudellisten sidosten kautta.⁵⁵¹

VANHAN NAISEN KUOLEMA

Ruumiillinen kuolema on fysiologinen tapahtuma, jossa ihmisen elintoiminnot lakkaavat⁵⁵², mutta kulttuurin- ja historiantutkimuksen näkökulmasta kuolema näyttäytyy monimutkaiseen kenttään asettuvana ilmiönä, johon vaikuttavat fysiologisten tekijöiden lisäksi niin kulttuuriset ihanteet ja mallit, ihmisten psyykinen rakenne kuin sosiaalinen ympäristö.⁵⁵³ Tällä tavoin nähtynä, ilmiönä kulttuurisessa ja sosiaalisessa kentässä, kuolema käsitti huomattavasti pidemmän ajanjakson kuin ainoastaan ihmisen lyhyen kuolinhetken tai pitkäksi venyneen kuolinkamppailun tai edes kokonaisen kuolinpäivän.⁵⁵⁴ Kuoleminen oli prosessi, joka alkoi selvästi ennen ruumiillista kuolemaa ja päättyi vasta sen jälkeen ja jonka kautta ihminen siirtyi elämästä kuolemaan. Kuoleman riittien painopiste ei ollut kuolinhetkessä, vaan keskeisempiä olivat kuolemaa valmistelevat sosiaaliset toimet, hyvästelyseremoniat ja toisaalta kuoleman jälkeiset riitit, huipennuksenaan hautaaminen.⁵⁵⁵ Suhtautuminen kuolemaan vaihteli sen mukaan, millaisia merkityksiä kuolemaan liitettiin. Kuoleminen prosessi saattoi olla joko onnistunut, jolloin kuolemaa pidettiin hyvänä, tai

---

⁵⁵¹ Kts. myös Cavallo & Warner 1999, 9.

⁵⁵² Kuoleman toteaminen ei kuitenkaan ollut välttämättä helppoa, ja käytössä oli monia eri kriteereitä kuten leuan lokahtaminen alas, ruumiin kylmeneminen, silmien lasittuminen tai nurin kääntyminen, nenän kylmeneminen tai se, ettei hengitys huurruttanut enää peiliä. Pentikäinen 1990, 67-68. Nykyäänkin fysiologisen kuoleman määrittäminen voi olla ongelmallista. Kts. esimerkiksi Atchley 2000, 310-311.

⁵⁵³ Atchley 2000, 311; Marin 2001, 17-19; Pentikäinen 1990, 25.

⁵⁵⁴ Erityisesti sosiaaligerontologiassa kuolemaa on lähestytty sosiaalisena prosessina. Atchley 2000, 311. Marjatta Marin on kiinnittänyt huomiota kuoleminen moniaikaisuuteen. Ihminen jättää jälkiä muistiin ja tekojensa kautta myös ulkoiseen todellisuuteen ja on siten olemassa sosiaalisessa todellisuudessa myös kuolemansa jälkeen. Marin 2001, 18.

⁵⁵⁵ Pentikäinen 1990, 21.

epäonnistunut, jolloin kuolema oli paha ja pelättävä kuolema. Kuolema oli hyvä silloin, kun kuoleminen prosessi voitiin käydä mahdollisimman täydellisesti läpi, mikä antoi mahdollisuuden suorittaa prosessin kaikkiin vaiheisiin liittyneet yhteisölliset kuolinrituaalit asianmukaisesti.⁵⁵⁶

Prosessina kuoleminen voi katsoa alkaneen viimeistään siinä vaiheessa, kun ihminen ryhtyi valmistautumaan omaan kuolemaansa. Länsisuomalaiseen kuolemankulttuuriin kuului erilaisten kuoleman enteiden seuraaminen, ja enteiksi koetut tapahtumat käynnistivät usein kuoleman odotuksen.⁵⁵⁷ Etenkin vanhat ihmiset valmistautuivat kuolemaansa jo ennalta käsin. Kuoleman toivottiin olevan hyvä, ja mahdollisuuksien mukaan hyvä kuolema pyrittiin myös varmistamaan. Äkillinen kuolema oli yleisesti pelätty, sillä hyvään kuolemaan kuului olennaisesti se, että kuolemaan oli ehditty valmistautua ennakolta. Pahalta ja äkilliseltä kuolemalta pyydettiin varjelusta kirkkorukouksessakin.⁵⁵⁸ Kuoleminen prosessi kesti siihen saakka, kunnes ihminen oli saatettu hautaansa, tosiasiaa vielä pidempäänkin, sillä pelkona oli, ettei vainaja pysynyt haudassaan, vaan palasi kotiinsa. Tätä pyrittiin estämään erilaisin maagisin keinoin.⁵⁵⁹

Kuolemaan haluttiin valmistautua ennakolta. Valmistautumiseen kuului kaikinpuolinen maallisen elämän järjestykseen saattaminen, esimerkiksi riitojen sopiminen omaisten kanssa. Tärkeä valmistautumiseen liittyvä tehtävä oli myös omaisuudesta, peruista määrääminen. Perinnöstä saatettiin määrätä aiemmin, kenties vuosiakin ennen kuolemaa, laaditulla testamentilla, mutta osa ihmisistä antoi omaisuutta koskevia

---

⁵⁵⁶ Käsitykset hyvästä ja pahasta kuolemasta vaihtelevat kulttuureittain, mutta tämä perusero yleensä tehdään. Kuolemaan liittyvät rituaalit voidaan nähdä ihmisten yhteisöllisenä sopeutumisenä kuoleman ihmisen ymmärrykselle ja olemassa ololle asettamaan haasteeseen, sekä pyrkimyksenä eheyttää yhteisöä, johon vainajan poismeno on jättänyt tyhjän tilan. Pentikäinen 1990, 88, 93-94.

⁵⁵⁷ Pentikäinen 1990, 62-64. Omaa kuolemaansa ennakoiva ihminen seurasi luonnollisesti enteitä tarkemmin kuin henkilö, joka ei odottanut kuolevansa.

⁵⁵⁸ Spicer 1997, 167-168; Pentikäinen 1990, 62-63. Kirkkorukous ei ole muuttunut, vaikka kenties nykyään yleisempi kuolemaan liittyvä pelon aihe on sitä edeltävä kärsimys ja tuska. Äkillistä kuolemaa saatetaan pitää vainajan kannalta hyvänäkin, liittyhän siihen vähemmän kärsimystä kuin hitaaseen kuolemaan.

⁵⁵⁹ Vuorela 1975, 626; Pentikäinen 1990, 70, 89.

määräyksiä kuolinvuoteella, tai hiukan ennen kuolemaa. Hebla Erkintytär määräsi omaisuudestaan *viimeisellä hengenvedollaan*.⁵⁶⁰ Maria Yrjöntyttä, Siniänvirran eli Honkasen talon emäntä, puolestaan teki testamenttinsa ollessaan vielä täysissä voimissa.⁵⁶¹ Ne naiset, jotka jakoivat omaisuuttaan jo runsaasti ennen kuolemaansa, perustelivat useimmiten tekoaan omalla iällään. Silti saattoi olla, että taustalla oli myös ajatus siitä, että omaisuuden jakaminen etukäteen säästäisi perillisiä riitaantumiselta. Maria Matintytär saattoi lausua ääneen muidenkin naisten ajatuksia perustellessaan päätöstään jakaa perintönsä lapsilleen sovun säilymisellä: hän ei halunnut omaisuudestaan riideltävän kuolemansa jälkeen.⁵⁶²

Syytingille siirtymisen ja emännän asemasta ja vallasta luopuminen oli usein alkua elämästä luopumiselle, ja osa prosessia, joka merkitsi valmistautumista vanhuuteen ja lopulta kuolemaan. Niinpä syytinkisopimukset solmittiin eksplisiittisesti kestäväksi vanhuksen elämän loppuun saakka. Elämänsä loppuun asti sopi esimerkiksi leski Kaarina Antintytär Veijon Eskolasta elävänsä poikansa Heikki Heikinpojan luona yhteisessä ruuassa ja asunnossa. Hän piti itseään liian vanhana ja sairaalloisena hallitsemaan omaisuuttaan ja halusi siirtää sen pojalleen. Heikki lupasi pitää huolen myös äidin hoidosta.⁵⁶³ Sopimusten ulottaminen vanhuksen kuolemaan saakka oli tietenkin luonnollista, mutta vanhemman osalta se merkitsi ajatusten ohjautumista kohti omaa kuolemaa, jos kuolema ei jo valmiiksi ollut keskeisellä sijalla vanhuksen ajatuksissa. Kuolemaan valmistautumisesta kertoo vanhemman sukupolven edustajien kohdalla myös se, että syytingistä sovittaessa tärkeä kohta sopimuksessa koski hautajaisia. Säädylliset hautajaiset olivat useimmissa poikien ja vävyjen kanssa solmituissa syytinkisopimuksissa yhtenä sopimusehtona.⁵⁶⁴ Veijon Kaarinan poika

---

⁵⁶⁰ KA, KKO, Sm 14, Jämsän kk, 27.3.1754, 264-266v. Kuolema ei saanut tapahtua yllättäen, vaan kuolevan luona valvottiin niin, että tämän kuolinhetkellä oli paikalla ihmisiä. Kuolintalossa ei kuolinhetkellä saanut nukkua, vaan lapsetkin saatettiin herättää saattamaan kuolevaa rajan yli. Pentikäinen 1990, 65-66.

⁵⁶¹ KA, KKO, Sm 14, Jämsän kk, 27.3.1754, 267v-268v.

⁵⁶² KA, KKO, Sm 142, 28.2.1760, 319-327v.

⁵⁶³ KA, KKO, Sm 140, 26.3.1757, 650-658v.

⁵⁶⁴ Esim. KA, KKO, Sm 147, 25.2.1769, 736-744v; Sm 148, 14.1.1771, 789-797; Sm 149, 18.10.1771, 166-171. Katso myös Ågren 2000, 216. Jo vuoden 1571 kirkkojärjestys teki eron julkisen eli kunniallisen

Heikki lupasi äidilleen elatuksen ja hoidon lisäksi myös järjestää säädylliset hautajaiset tämän kuoleman jälkeen.⁵⁶⁵ Heikmartinuksen Lauri Martinpojan tuli kustantaa äidilleen Kirsti Erkintyttäreille aikanaan säädylliset hautajaiset saadakseen periä tämän.⁵⁶⁶

Testamenttijärjestelyjen ajankohta on merkittävä järjestelyjen tulkinnan kannalta. Syytinkisopimuksen yhteydessä tehdyt perimysjärjestelyt merkitsivät ainakin osittain asioiden järjestämistä omaa jäljellä olevaa elämää varten, ja liittyivät siten vanhuuden elantoon ja toimeentuloon⁵⁶⁷, kun taas lähempänä kuolemaa annetut määräykset tähtäsivät enemmän asioiden järjestämiseen oman poismenon jälkeen. Ero on olennainen, ja vaikuttaa ratkaisevalla tavalla siihen, millä tavoin asiakirjoja voidaan tulkita. Syytinki- ja testamenttisopimus oli kuitenkin asiakirja, joka koski yhtä lailla kuolemaa kuin elämää. Siinä tehdyt perintöjärjestelyt ulottuivat aikaan vanhuksen kuoleman jälkeen, vaikka usein valtaosa omaisuudesta siirrettiinkin heti, sopimuksen teon yhteydessä. Hautaaminen oli olennainen osa hyvää kuolemaa. Se oli tärkeä vaihe siirtymisessä elämästä tuon puoleiseen, ja sen vuoksi sen tuli tapahtua oikein. Vanhukset halusivat tulla haudatuksi säädyllisesti. Vaatimus säädyllisistä hautajaisista esiintyy usein perukirjojen muiden järjestelyjen yhteydessä osana tehtyä sopimusta. Kirsti Erkintyttären poikansa kanssa tekemä syytinkisopimus osoittaa, miten ihminen testamenttia laatiessaan saattoi järjestellä asioita sekä jäljellä olevaa elämäänsä että kuolemaansa ajatellen. Hän asetti pojalleen kaksi ehtoa, joiden täyttämistä vastaan tämä saisi periä Kirstin omaisuuden: Laurin tuli sekä elättää äitinsä, että *maksaa* tälle aikanaan *säädylliset hautajaiset*.⁵⁶⁸ Saman ehdon hautajaisista esittivät monet muutkin testamentintekijät.⁵⁶⁹ Syytingin sopiminen oli toinen mahdollisuus kirjauttaa ehto säädyllisestä hautaamisesta virallisiin asiakirjoihin, ja syytingin antajan järjestämät säädylliset hautajaiset olivatkin yleinen vaatimus.

---

hautauksen, hiljaisuudessa hautaamisen, paheellisen ja häpeällisen eli kristittömän hautauksen välille, ja jako säilyi 1800-luvulle saakka. Pentikäinen 1990, 126-127.

⁵⁶⁵ KA, KKO, Sm 140, 26.3.1757, 650-658v.

⁵⁶⁶ KA, KKO, Sm 141, 3.2.1759, 573v-578v.

⁵⁶⁷ Ågren 2000.

⁵⁶⁸ KA, Sm 141, 3.2.1759, 573v-578v. ”...samt kåstar anständig begravning.”

⁵⁶⁹ KA, Sm 147, 25.2.1769, 736-744v; Sm 148, 14.1.1771, 789-797; Sm 149, 18.10.1771. Katso myös Ågren 2000, 216.

Halu huolehtia kuoleman jälkeisestä oli uskontoon ja siten tuonpuoleiseen liittyvä, mutta samalla se oli ihmisen viimeisiä tämänpuoleiseen, sosiaaliseen todellisuuteen liittyviä tekoja. Hautajaisten säädyllisyys oli tärkeää myös vainajan kasvojen säilymisen kannalta.⁵⁷⁰ Yijälän rusthollin isäntä Kaarle Kaarlenpoika käytti äitinsä, 74-vuotiaana vanhuuteen ja sydänkohtaukseen (*slag*) kuolleen Helena Sipintyttären, rusthollarin lesken, hautajaistarjoiluun 10.6.1770 elintarvikkeita muun muassa 1 tynnyrin ruista ja 20 kappaa maltaita mm. leivän ja paloviinan valmistukseen, 7 lispuntaa voita, 1 lispunnan silavaa (*fläsk*) ja 1 lispunnan kuivattua lihaa. Lisäksi Kaarle hankki tietenkin äidilleen ruumisarkun. Kulut eivät loppuneet tähän, vaan vielä piti maksaa saarnamiehelle ruumissaarnasta, kanttorille laulusta, lukkarille kellonsoitosta ja haudankaivajalle tämän työsuorituksesta. Näiden lisäksi tulivat vielä seurakunnalle mm. köyhäinhoitoon ja muihin tarkoituksiin menevät säädetyt menevät maksut.⁵⁷¹ Kaikki vainajat eivät tulleet haudatuiksi yhtä komeasti kuin Yijälän rusthollin vanha emäntä Helena Sipintytär, mutta kukin halusi tulla haudatuksi säädyllisesti oman sosiaalisen asemansa puitteissa. Esimerkiksi vainajan pukeminen arkkuun ja hautajaisten tarjoomukset olivat luonnollisesti säädystä riippuvaisia.⁵⁷² Säädyllisten hautajaisten ulkoiset puitteet vaihtelivat vainajan sosiaalisen aseman mukaan, mutta toive arvokkaasta lopusta elämälle oli yhteinen.

---

⁵⁷⁰ Myös muualla Euroopassa halu huolehtia kuoleman jälkeisestä tulee esiin testamentteissa ja vanhusten solmimissa elatussopimuksissa. Tukholman keskiaikaisissa syytinkisopimuksissa säädyllisten hautajaisten kirjaaminen ylös oli harvinaista, mutta se mainittiin silloin tällöin. Blom 2000, 15. Katolisessa Galiciassa voitiin vastaavissa sopimuksissa esittää ehtona, että edunsaaja maksaisi kuoleman jälkeen vainajalle luetun messun, joskus useampia. Poska 2000, 8. Toive säädyllisistä hautajaisista esiintyi säännöllisesti myös Dan Beaverin tutkiman Gloucestershiren testamenttiasiakirjoissa. Beaver 1992, 403-408. Kts. myös Ågren 2000. Se, mitä säädyllisellä hautaamisella tarkoitetaan, on vahvasti kulttuurisidonnaista.

⁵⁷¹ KA, KKO, Sm 125, Jämsän kk, 30.10.1772, §130; JyMA, JKA, Haudattujen luettelo, 7.6.1770.

⁵⁷² Vuorela 1975, 621-627.

7 PÄÄTÄNTÖ

Olen tässä tutkimuksessa pyrkinyt tarkastelemaan leskeyttä yhtä aikaa sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä sekä yksilön elämänvaiheena. Asetin tutkimuksen alussa itselleni seuraavat tutkimuskysymykset:

Millainen ilmiö leskeys oli naisen elämänkulun kokonaisuudessa, sosiaalisesti ja kulttuurisesti?

- Millaiset elämisen teemat olivat leskinaisille ajankohtaisia heidän leskeytensä aikana? Mitä leskien arki oli, ja millaisia kysymyksiä heidän tuli ratkaista?
- Millaiset olivat leskien toimintamahdollisuudet suhteessa heille keskeisiin elämäntilanteisiin (maahan, lapsiinsa ja uuteen avioliittoon)?

Mitkä suhteet olivat leskien elämässä olennaisimpia? Millä tavoin nämä suhteet rakentuivat?

- Miten lesken sosiaalinen ympäristö rakentui? Millainen oli leskien rooli kotitalouden muodostamassa suhde- ja rooliverkostossa?
- Millaiset olivat lesken suhteet häntä ympäröivään sukulaiverkostoon? Miten lesken resurssit vaikuttivat hänen suhteisiinsa?

Olen tutkimuksessa lähestynyt leskeyttä elämänvaiheena ja leskiä ensisijaisesti sukuyhteisönsä jäseninä. Saadakseni esille leskeyden kulttuurisena ilmiönä, olen tarkastellut toisaalta leskeyttä naisen elämänkulun yhtenä osana ja toisaalta leskeyteen liitettyjä kulttuurisia stereotyyppioita. Olen halunnut lähestyä leskeyttä kuitenkin ensisijaisesti sosiaalisena, konkreettisena, ilmiönä. Siksi olen piirtääkseni leskeyden muotokuvan piirtänyt myös yksittäisten leskien muotokuvia, pyrkinyt kuvaamaan todellisten leskien erilaisuutta. Leskeyden sosiaalista todellisuutta olen lähestynyt kuvaamalla leskeyttä suhteena erilaisiin asioihin ja instituutioihin sekä ihmisiin: suhteena kärjäinstituutioon, joka on myös keskeisten lähteiden tuottajana merkittävä, suhteena avioliittoon valtarakenteena, suhteena maahan ja sen hallintaan, suhteena ympäröiviin ihmisiin, erityisesti lähimmän sukupiirin sisällä sekä lopulta suhteena uuteen avioliittoon ja kuolemaan. Lähdeaineistojen vinoutuneesta luonteesta johtuu se, että tutkimukseni tulokset koskevat ensisijaisesti talonpoikaisia ja säätyläistöön

kuuluneita leskiä.

Leskien toiminnasta voi parhaiten saada tietoja tuomiokirjoista; samalla lähdesarja on paras kurkistusikkuna leskeksi jääneiden naisten suhteeseen erilaisiin agraarin yhteiskunnan instituutioihin ja ympäröiviin ihmisiin. Perukirjat muodostavat toisen keskeisen lähdesarjan erityisesti talonpoikaisten naisten elämää leskenä tarkasteltaessa. Eniten lesket olivat oikeudessa esillä sellaisissa asioissa, jotka liittyivät leskeksi jäämiseen ja asioiden järjestelyyn sen yhteydessä. Perintöön liittyvät asiat olivat kaikkein tavallisin syy leskelle olla käräjillä. Myös syytinkiä käsiteltiin usein niiden yhteydessä.

Keskeinen agraarissa yhteiskunnassa leskien, kuten ylipäänsä ihmisten, asemaa määrittänyt tekijä oli suhde maahan. Niinpä perintö-oikeuteen ja avio-oikeuteen liittyvät omaisuuden, erityisesti kiinteän omaisuuden, siirtämistä koskeneet lain määräykset ja lain paikalliset sovellustavat määrittivät merkittäväällä tavalla leskinaisten asemaa ja rooleja. Suhde maahan määräytyi paitsi sosiaaliluokan mukaisesti, maata omistaneissa ryhmissä myös sukupuolen mukaan. Leskenä naiselle oli mahdollista nousta talon johtoon. Se ei kuitenkaan ollut tavallista, ja liittyi aina jollakin tavalla poikkeuksellisiin maan omistussuhteisiin. Agraarin yhteiskunnan perimyskäytännöt ohjasivat maata miesten haltuun, sillä tyttäret perivät maata vain harvoin, yleensä silloin, jos miespuolisia perillisiä ei ollut. Perintö ei kuitenkaan ollut ainoa vaikuttava tekijä, sillä omaisuutta siirtyi sukupuolelta toiselle myös avioliittoa koskevien säädösten nojalla. Etuosalla ja huomenlahjalla oli vähemmän merkitystä maan siirtymisen suhteen, sillä käytännössä ne vaikuttivat irtaimen omaisuuden siirtämiseen. Avio-oikeuden rooli sen sijaan oli tärkeä, vaikka perintömaa ei kuulunutkaan sen piiriin. Omaisuuseristä avio-oikeus oli selvästi suurin (1/3 sen piiriin kuuluvasta) ja avioliiton aikana ostettu maa kuului avio-oikeuden piiriin. Näin ollen avio-oikeuden merkitys naisten mahdollisuuteen nousta leskinä tilan johtoon oli suuri. Erityisesti sillä oli vaikutusta 1700-luvun viimeisinä vuosikymmeninä, jolloin perinnöksi ostettujen kruununtilojen ensimmäinen oston jälkeinen sukupolvenvaihdos tapahtui.

Yhteiskunnan patriarkaaliset ihanteet ja käytännöt vaikuttivat merkittäväällä tavalla naisten elämäntapaan sekä kokonaisuutena että leskeysaikana. Naisen elämäntapaan mahtui monenlaisia rooleja, jotka määrittyivät suhteessa kotitalouteen instituutiona, rooliverkostona ja ideologisena rakennelmana. Huoneentaulun artikuloima yhteiskunnallinen ihanne rakentui kotitalouteen ja sukulaisuuteen liittyvien roolien varaan. Yhteiskunnan kolmesta säädystä kotitalous (*oeconomia*) määrittäi naisen rooleja. Nainen eli elämänsä tyttärenä, vaimona ja miniänä, käskyläisenä ja emäntänä, äitinä ja anoppina. Patriarkalisuus merkitsi ennen muuta sitä, että suhteet määrittyivät henkilökohtaisina, hierarkkisinä, mutta kaksisuuntaisina suhteina. Näistä yhtä aikaa yhteiskunnallisista ja yksityisistä suhteista merkittävimpiä naisen elämäntapassa olivat suhde isään, aviomieheen ja lapsiin. Tämän työn piiriin kuuluvat lähinnä kaksi jälkimmäistä. Suhde aviomieheen määrittäi naisen elämää aviovaimona, mutta sen rakenteella oli tärkeä vaikutuksensa myös leskeksi jääneen naisen elämään. Aviopari muodosti ajan ajattelutavan mukaan huoneenhallituksen, jonka tuli yhdessä, mutta hierarkkisessa suhteessa toisiinsa, johtaa ja hallita kotitalouttaan. Huoneenhallituksen jäljelle jääneenä jäsenenä leskeytyneen naisen oli mahdollista ottaa hallinto käsiinsä kotitaloudessa, jota hän aiemmin oli miehensä kanssa tämän alaisuudessa johtanut.

Leskeksi jääminen ei suinkaan aina merkinnyt sitä, että nainen olisi päätenyt taloutensa johtoon. Useammin se merkitsi heikentynyttä asemaa esimerkiksi toimeentulon suhteen. Leskinaisia oli yhteiskunnan köyhien joukossa huomattavan suuri osuus. Tämä leskien todellisen aseman moninaisuus näkyy omalla tavallaan myös leskistä olemassa olleiden kulttuuristen kuvien ja stereotyyppien muodossa. Yleinen vanhan naisen stereotyyppi korosti äidin tai anopin valtaa nuorempiin naisiin, tyttäriin ja erityisesti miniöihin. Lesken kuvaukset sen sijaan keskittyivät kolmeen hahmoon, köyhään leskeen, hurskaaseen surevaan leskeen sekä iloiseen leskeen, joka uhkasi yhteiskunnan seksuaalista järjestystä. Todellisten leskien osalta keskeisiä asemaa määrittäviä tekijöitä olivat yhteiskuntaluokka ja leskeksi jäämisen ikä. Ne vaikuttivat konkreettisesti sen kautta, mikä oli naisen suhde maahan, ja minkä ikäisiä lapsia hänellä oli. Säätyläistön parissa ei ollut epätavallista, että myös tyttäret perivät maata, ja sen vuoksi leskeksi

jäänyt säätyläisnainen saattoi saavuttaa helposti vahvan aseman. Talollisten joukossa tyttäret eivät tavallisesti perineet kiinteää omaisuutta, ja sen vuoksi vahva asema leskenä vaati poikkeuksellisia olosuhteita. Lasten ikä puolestaan vaikutti siihen, millaiset kysymykset tulivat ajankohtaisiksi leskeksi jäädessä. Nuorille leskinaisille olennaista oli järjestää lasten elatus, kun taas jo työiässä olevien lasten kanssa leskeksi jääneelle suurempi oli kysymys auktoriteetin säilyttämisestä tai siirtämisestä seuraavalle sukupolvelle sekä oma vanhuudenajan elatus.

Patriarkaalinen ideologia, joka määritteli miehen ja vaimon suhdetta, rakensi hierarkkisen suhteen myös vanhempien ja lasten välille. Niin kauan kuin isä oli elossa, hän oli se vanhempi, jonka tahto määritteli sukupolvien välistä suhdetta. Sen sijaan jos nainen oli jäänyt leskeksi, hän oli leskiäitinä suhteessa lapsiinsa patriarkaalisen koodiston mukaan se, jota piti kunnioittamisen lisäksi myös totella. Millaiseksi suhde äidin ja lasten välillä muodostui, määräytyi paitsi ideologiasta myös käytännön olosuhteista. Silloin kun äidillä oli runsaasti taloudellisia ja sosiaalisia resursseja käytettävissään, hänen käskyvallallaan oli myös todellista merkitystä. Erityisesti säätyläisnaisilla oli suhteessa lapsiinsa paljon vaikutus- ja myös määräysvaltaa. Talollisilla leskillä paljon riippui siitä, mikä heidän suhteensa maahan oli. Silloin kun naisella oli mahdollisuus määrätä kiinteästä omaisuudesta ja sen periytymisestä, hänellä oli paljon sellaista valtaa, joka näkyy myös lähteissä. Perintö toimi konkreettisenä vallankäytön resurssina. Kuitenkin yhteiskunnallisella vanhempien kunnioittamisen ideologialla oli myös itsenäistä merkitystä, sillä kruununtilojen sukupolvenvaihdoksissa leskiäidillä oli suuri vaikutus, vaikka ei virallista asemaa määrätä tilan siirrosta seuraavalle sukupolvelle.

Suhteet lapsiin olivat etenkin vanhentuvalle leskinaiselle tärkeitä myös elatuksen kannalta. Hoivaan liittyvät tehtävät kuuluivat naisille, ja se heijastui myös vanhenevan naisen ja hänen tyttäriensä suhteessa. Elatus sen sijaan käsitettiin pojille kuuluvaksi velvollisuudeksi. Talonpoikaisen väen keskuudessa vanhusten elatus ymmärrettiin maan perimiseen kiinteästi sidotuksi velvollisuudeksi, ja syytingin maksaminen olikin niiden perillisten tehtävä, jotka olivat saaneet kiinteää omaisuutta sukupolvenvaihdoksen

yhteydessä. Tiloja jaettiin usein, mutta silti eläkkeelle siirtynyt leski asettui yhden perillisen luokse asumaan. Usein vanhenevalla äidillä olikin erityissuhde yhteen pojistaan, joka oli hänen elämänsä toinen mies aviomiehen jälkeen. Vaikka äidillä tuli patriarkaalisen ideologian mukaisesti olla valta myös poikiinsa, joiden velvollisuus oli totella ja kunnioittaa molempia vanhempiaan, antoi sukupolvi- ja sukupuolihierarkioiden ristikkäisyys pojille mahdollisuuksia kyseenalaistaa äidin tahto ja toteuttaa omaa tahtoaan. Stereotyyppisellä käsityksellä anopin ja miniän suhteiden hankaluudesta oli vastineensa todellisuudessa. Ristiriitoja aiheutti kilpailuasetelma, joka kohdistui kotitalouden sisäisen, ideologisen ja käytännöllisen järjestyksen naiselle antamaan asemaan ja arvovaltaan. Johtoasema kotitaloudessa oli helpompi luovuttaa miehelle kuin naiselle, senkin vuoksi että sukupuolten konkreettiset tehtäväkentät kotitaloudessa olivat eriytyneet.

Leskeysaika päättyi joko uudelleen avioitumiseen tai kuolemaan. Iäkkäidenkin leskien uudet avioliitot olivat vielä 1700-luvulla tavallisia. Silti paljon riippui naisen säädystä. Säätyläistön keskuudessa ei ollut tapana, että leskeksi jäänyt nainen olisi mennyt uudelleen naimisiin. Myös papiston leskien konservointi oli jo häviämässä ollut tapa. Talonpoikaisväestön parissa uusi avioliitto oli tavallinen. Kansanomaisen ajattelun mukaan avioliitossa eläminen oli ihmisen luonnollinen osa, ja monet naiset halusivat mennä uudelleen naimisiin. Aviopuolison löytämistä helpotti se, jos naisella oli tarjota talon isännöisyys miehelle, jonka kanssa hän meni naimisiin. Kuolema oli elämän fysiologinen päätepiste, johon liittyi monia kulttuurisidonnaisia piirteitä. Perinnöstä, vaatimattomastakin, määrääminen oli keskeinen osa maallisten asioiden järjestelyä hyvää kuolemaa silmällä pitäen. Oman poismenon jälkeiset, yhtä aikaa uskonnolliset ja yhteisölliset seremoniat olivat monen kuolemaa lähestyvän tai sitä syytingille siirtymisen yhteydessä ennakoivan mielessä, ja niiden asianmukainen toteutus haluttiin varmistaa etukäteen. Säädyllyinen hautaaminen oli hyvälle ja kunnialliselle maalliselle elämälle sopiva päätös.

LYHENTEET

HAik	Historiallinen Aikakauskirja
HArk	Historiallinen Arkisto
HT	Historisk tidskrift
HTF	Historisk tidskrift för Finland
JKA	Jämsän kirkonarkisto
JyMA	Jyväskylän maakunta-arkisto
KA	Kansallisarkisto
kk	Kärjäkunta
KKA	Korpilahden kirkonarkisto
KKO	Kihlakunnanoikeudet
KrA	Kungliga Krigsarkivet, Tukholma
MK	Maan kaari, 1734 Laki
NK	Naimisen kaari, 1734 Laki
PK	Perintökaari, 1734 Laki
RWL 1734	Ruotsin Waltakunnan Laki 1734
SHS	Suomen Historiallinen Seura
SJH	Scandinavian Journal of History
SKHS	Suomen Kirkkohistoriallinen Seura
SHU	Studia Historica Upsaliensia
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SKST	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia
Sm	Sääksmäen tuomiokunta

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto (KA)

Kihlakunnanoikeudet (KKO)

Sääksmäki (Sm)

- Jämsän kärjäkunnan (kk) renovoidut pöytäkirjat 1753-1774, 1783-1785 ja ylimääräiset kärjät 1724-1770, Sm 13 – Sm 21, Sm 121 – 127 (ES 3373-3383, ES 3462-3465). mf JyMA.

- Perunkirjat 1750-1795, Sm 139 – Sm 153 (ES 3618-3631)

Läänintilit

Henkikirjat

Uudenmaan ja Hämeenlinnan lääni:

- Jämsän pitäjä 1761-1766. Niteet VA 8334 (ES 2607), VA 8338 (LT 769), VA 8341 (LT 770), VA 8344 (LT 770), VA 8348 (ES 2608), VA 8353 (LT 771-772). mf JyMA.

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA)

Jämsän kirkonarkisto (JKA)

- Perunkirjoitukset 1737-1826

- Väkilukutaulukot 1749-1801

- Kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luettelot 1707-1800 (mf TK452-453)

Korpilahden kirkonarkisto (KKA)

- Kastettujen, vihittyjen ja haudattujen luettelot 1773-1800 (mf TK440-442)

PAINETUT ALKUPERÄISLÄHTEET

Ganander 1997 (1787). Christfrid Ganander, Nytt Finskt Lexicon. Käsikirjoitus valmistui 1787. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa

Nuutinen. SKST 676. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Helsinki: SKS - Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Ganander 1997. Christfrid Ganander, Nytt Finskt Lexicon. Hakemisto. Toimittanut Liisa Nuutinen. SKST 688. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 100. Helsinki: SKS - Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Gezelius 1666. Johannes Gezelius vanh., Yxi paras lasten tawara. Turusa: prändätty Petar Hannuxen pojalta, 1666. Saatavilla www-muodossa Helmi-tietokannassa: <URL:<http://linna.helsinki.fi/memory/helmi.html>>.

Florinus 1987 (1702). Henrik Florinus, Sananlaskut. Wanhain Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut. Näköispainos vuonna 1702 ilmestyneestä sananlaskukokoelmasta. Kuvannut Kari Autero, jälkisanat Matti Kuusi. SKST 459. Helsinki: SKS.

Mennander 1998 (1699). Jonas Mennander, Huoneen Peili. Toim. Matti Piispa. Helsinki: Otava.

Ruotzin Waldacunnan Laki (1984) 1734. Ruotzin waldacunnan laki. Hyväxi luettu ja wastian otettu Herrain Päiwillä Wuonna 1734. Pränttijn annettu GEORG SALONIUXelda/ Cuning. howrätin Actuariuxelda omalla culutuxella, Wuonna 1759. TURUSA, Präntätty DIRECTEURildä ja Cuningalliselda kirjanpräntäjäldä Suuren=Ruhtinanmaasa Suomesa, JACOB MERCKELLildä. Näköispainos. Porvoo: WSOY.

Sorolainen 1988 (1621). Ericus Erics, Postilla I. Näköispainos. Toimittanut Martti Parvio. Helsinki: SKS.

LÄHDEJULKAISUT

Vuorimies 1989. Heikki Vuorimies, Jyväskylän seudun ruotusotamiehet vuodesta 1710 Ruotsin valtakauden loppuun. Jyväskylä: [Vuorimies].

Vuorimies 1990. Heikki Vuorimies, Laukaan ruotusotamiehet vuodesta 1710 Ruotsin valtakauden loppuun. Jyväskylä: [Vuorimies].

Vuorimies 1994. Heikki Vuorimies, Keksisuomalaisia perukirjoja 1700-luvulta. I:1. Sääksmäen tuomiokunnan suur-jämsäläisiä perukirjoja vuosilta 1738-1796. Jyväskylä: [Vuorimies].

SÄHKÖISET TIETOKANNAT

Hiski. Suomen sukututkimusseuran Historiakirja-tietokanta. Saatavilla osoitteessa: <URL:<http://www.genealogia.fi/hiski/>>.

Historiallinen sanomalehtikirjasto 1771-1890. Helsingin Yliopiston kirjasto. <URL:<http://digi.lib.helsinki.fi/>>.

Kansallisbiografia. SKS. <URL:<http://www.kansallisbiografia.fi/>>.

KARTAT

KrA. Finska recognosceringsverket. Ser A. Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitos. Digitaalinen karttakokoelma. Kuvannut Heikki Hämäläinen / Heikki Rantatupa.

SANAKIRJAT

Europaeus 1853. D. E. D. Europaeus, *Svenskt-Finskt Handlexikon. Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja.* Helsingfors: Finska Litteratus-Sällskapet.

Krohn 1866. J. Krohn, *Ruotsalais-Suomalainen Luettelo tavallisista Wirka- ja Lakisanoista. Svensk-finsk förteckning öfver vanligen förekommande Kurial- och Lagtermer.* Helsinki: SKS.

SAOB. Svenska Akademiens Ordbok. Saatavilla [www-muodossa](http://g3.spraakdata.gu.se/saob/) <URL:<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>>.

KIRJALLISUUS

Aalto 1991. Sirpa Aalto, Oikonomitraditionen och den lutherska husläran. Teoksessa Panu Pulma (red.), *Den problematiska familjen.* HArk 97. Helsinki: SHS.

Aalto 1996. Seppo Aalto, *Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621-1700.* Bibliotheca Historica 12. Helsinki: SHS.

- Aaltonen 1963.** Esko Aaltonen, Väestö ja yhteiskunta. Teoksessa *Suur-Jämsän historia III. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle III*. Hämeenlinna: Jämsän, Korpilahden, Petäjäveden, Muuramen, Säynätsalon, Jämsänkosken ja Koskenpään kunnat.
- Anderson 1980.** Michael Anderson, *Approaches to the History of the Western Family, 1500-1914*. Studies in Economic and Social History. Basingstoke: MacMillan.
- Andersson 1996.** Gudrun Andersson, Myndig eller omyndig? Kvinnans rättsliga ställning under stormaktstiden. Teoksessa Granström & Andersson & Jansson & Oja, *Kvinnorna och rätten. Från stormaktstid till rösträttsstrid*. Uppsala: Hallgren&Fallgren Studieförlag.
- Andersson 1997.** Gudrun Andersson, Kvinnans underordning: axiom eller öppen fråga? *HT* 1997:3.
- Andersson 1998.** Gudrun Andersson, *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*. SHU 187. Uppsala: Uppsala universitet.
- Andersson & Ågren 1996.** Gudrun Andersson & Maria Ågren, Kvinnor och ägendom under tidigmodern tid. Forskningsläge och forskningsstrategier. *Scandia* 62, 1.
- Annars 1965.** Erik Annars, *Humanitet och rationalism. Studier i upplysningstidens strafflagsreformer. Särskilt med hänsyn till Gustav III:s reformlagstifning*. Skrifter utgivna av Institutet för rätthistorisk forskning. Serien 1. Rätthistoriskt bibliotek, 10. Stockholm: Institutet för rätthistorisk forskning.
- Apo 1995.** Satu Apo, *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Apo 1999.** Satu Apo, Myyttinen nainen. Luonnon ja kulttuurin yhdistäjä. Teoksessa *Suomalainen nainen*. Helsinki: Otava.
- Atchley 2000.** Robert C. Atchley, *Social Forces and Aging. An Introduction to Social Gerontology*, 9th ed. Belmont: Wadsworth Thomson Learning.
- Beaver 1992.** Dan Beaver, 'Sown in dishonour, raised in glory': death, ritual and social organization in northern Gloucestershire, 1590-1690. *Social History*, 17, 3, 389-419.
- Beckmann 1989.** Svante Beckmann, Sorterad makt. Teoksessa Petersson (red.), *Maktbegreppet*. Helsingborg: Carlssons.

- Blom 1991.** Ida Blom, The History of Widowhood: a Bibliographic Overview. *Journal of Family History*, 16, 2, 191-210.
- Blom 1997.** Conny Blom, Torsk-Margareta, Stumpefots-Karin och Tjocke-Sara. Om kvinnorna på samhällets botten. Teoksessa Österberg (red.), *Jämmerdal & fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige*. Stockholm: Atlantis.
- Blom 2000.** Conny Blom, Att inte förgås i 'vanrykt'. Sytning, själagagn, vård och omsorg under senmedeltid och 1500-tal. *Scandia* 66, 1, 5-54.
- Blomstedt 1963.** Yrjö Blomstedt, Henkilötietoja Suur-Jämsän vakinaisesta papistosta v:een 1867. Teoksessa *Suur-Jämsän historia III. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle*. Hämeenlinna: Jämsän, Korpilahden, Petäjäveden, Muuramen, Säynätsalon, Jämsänkosken ja Koskenpään kunnat.
- Boulton 1990.** Jeremy Boulton, London widowhood revisited: the decline of female remarriage in the seventeenth and early eighteenth centuries. *Continuity and Change*, 5, 3, 323-355.
- Brewer 1987.** William F. Brewer, Schemas versus mental models in human memory. Teoksessa Morris (ed.), *Modelling Cognition*. Chichester: Wiley.
- Bringéus 1987.** Nils-Arvid Bringéus, *Livets högtider*. Stockholm: LTs förlag.
- Brodsky 1986.** Vivien Brodsky, Widows in Late Elizabethan London: Remarriage, Economic Opportunity and Family Orientations. Teoksessa Bonfield, Smith & Wrightson (eds.), *The World We Have Gained. Histories of Population and Social Structure*. Oxford: Basil Blackwell.
- Bull 1986.** Ida Bull, Enkers levebrød i et førindustrielt bysamfunn. *Historisk Tidsskrift for Norge*, 65, 3.
- Bull 2004.** Ida Bull, Professions, Absolutism and the Role of Widows, *SJH* 29, 3-4, 193-208.
- Carlsson 1977.** Sten Carlsson, *Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor. Ogifta kvinnor i det svenska ståndssamhället*. SHU 90. Uppsala: Uppsala universitet.
- Castiglione 2000.** Caroline Castiglione, Accounting for affection: Battles between aristocratic mothers and sons in eighteenth-century Rome. *Journal of Family History*, 25, 4, 405-431.

- Cavallo 1990.** Sandra Cavallo, Patterns of poor relief and patterns of poverty in eighteenth-century Italy: the evidence of the Turin Ospedale di Carità. *Continuity and Change* 5, 1, 65-98.
- Cavallo & Warner 1999.** Sandra Cavallo and Lyndan Warner, Introduction. Widowhood, 'widowerhood': problems of visibility and definition. Teoksessa Cavallo and Warner (eds.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*. UK: Longman.
- Clark 2001.** Ira Clark, The Widow Hunt on the Tudor-Stuart Stage. *Studies in English Literature*, 41, 2, 399-416.
- Collange 1999.** Lise Collange, Some Aspects of the Noble Venetian Woman in the Late 15th and Early 16th Century. Teoksessa Hietala & Nilsson (eds.), *Women in Towns. The Social Position of Urban Women in a Historical Context*. Studier i stads- och kommunhistoria 18 – Studia Historica 60. Helsinki, Stockholm: SHS, Stockholms Universitet.
- Craig 2001.** Leigh Ann Craig, Gender outside marriage: reconsidering medieval widowhood and virginity. *Journal of Women's History*, 12, 4, 204-206.
- Crawford 1995.** Mary Crawford, *Talking Difference. On gender and language*. London: Sage.
- Davidson 2001.** Kate Davidson, Late life widowhood, selfishness and new partnership choices: a gendered perspective. *Ageing and Society* 21, 3, 297-317.
- Davis 1996.** Natalie Zemon Davis, Sosiaalhistorian haasteet. Teoksessa Rahikainen (toim.), *Matkoja moderniin*. HArk 107. Helsinki: SHS.
- Davis 2001.** Natalie Zemon Davis, *Martin Guerren paluu*. Suomentanut teoksesta *Le retour de Martin Guerre* (1982) Aulikki Vuola. Gaudeamus: Helsinki.
- Dunderfelt 1990.** Tony Dunderfelt, *Elämäkaaripsykologia. Lapsen kasvusta yksilön henkiseen kehitykseen*. Porvoo: WSOY.
- Dübeck 2004.** Inger Dübeck, Legal Status of Widows in Denmark 1500-1900. *SJH*, 29, 3-4, 209-224.
- Edgren 1997.** Monika Edgren, Makt, sexualitet och våld. Lagen, rätten och det sociala livet genom ett våldtäktsmål i Helsingborgs kämnärsrätt 1821. *Scandia* 63, 2.

- Eilola 2002.** Jari Eilola, "Cuckoi päällä curjanakin; cana alla armaisnakin". Patriarkaalisuus, puolisoiden välinen suhde ja auktoriteettien muodostuminen. Teoksessa Einonen & Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860)*. HArk 116. Helsinki: SKS.
- Eilola 2003.** Jari Eilola, Rajapinnoilla. *Sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Bibliotheca Historica 81. Helsinki: SKS.
- Elder 1981.** Glen Elder, History and the Life Course. Teoksessa Bertaux (ed.), *Biography and Society. The Life History Approach in the Social Sciences*. Sage Studies in International Sociology 23. Beverly Hills: Sage
- Elder 1996.** Glen Elder, Human Lives in Changing Societies: Life Course and Developmental Insights. Teoksessa Cairns, Elder & Costello (eds.), *Developmental Science*. Cambridge Studies in Social and Emotional Development. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erickson 1993.** Amy Louise Erickson, *Women and Property in Early Modern England*. London: Routledge.
- Erickson 1999.** Amy Louise Erickson, Property and widowhood in England 1660-1840. Teoksessa Cavallo and Warner (eds.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*. UK: Longman.
- Fiebranz 2002.** Rosemarie Fiebranz, *Jord, linne eller träkol? Genusordning och hushållsstrategier, Bjuråker 1750-1850*. SHU 203. Uppsala: Uppsala universitet.
- Foyster 1999.** Elizabeth Foyster, Marrying the experienced widow in early modern England: the male perspective. Teoksessa Cavallo and Warner (eds.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*. UK: Longman.
- Foyster 2001.** Elizabeth Foyster, Parenting Was for Life, Not Just for Childhood: The Role of Parents in the Married Lives of their Children in Early Modern England. *History*, 86, 311-327.
- Freist 1999.** Dagmar Freist, Religious difference and the experience of widowhood in seventeenth- and eighteenth-century Germany. Teoksessa Cavallo and Warner (eds.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*. UK: Longman.

- Frohnert 2001.** Pär Frohnert, Kronan, individen och lokalsamhället. Förvaltningen som forum för konflikthantering i Sverige 1600-1800. Teoksessa Harnesk och Taussi Sjöberg (red.), *Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige*. Institutet för rättshistorisk forskning. Serien III, Rättshistoriska skrifter, 1. Stockholm: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Gaunt 1996.** David Gaunt, *Familjeliv i Norden*. Södertälje: Gidlunds.
- Gennep 1960 (1908).** Arnold van Gennep, *The Rites of Passage*. Kääntäneet Monica B. Vizedom & Gabrielle L. Caffee. Chicago: University of Chicago Press.
- Giele & Elder 1998.** Janet Z. Giele & Glen H. Elder, Jr., Life Course Research: Development of a Field. Teoksessa Giele & Elder (eds.), *Methods of Life Course Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Gottlieb 1993.** Beatrice Gottlieb, *The Family in the Western World from the Black Death to the Industrial Age*. New York: Oxford University Press.
- Haapala 1989.** Pertti Haapala, *Sosiaalhistoria. Johdatus tutkimukseen*. SHS, Käsikirjoja 12. Helsinki: SHS.
- Halijoki 1988.** Juha Halijoki, *Uskottu mies ja edunvalvonta. Tutkimus holhouslain mukaisista uskotuista miehistä ja niiden suhteesta eräisiin muihin edunvalvontamuotoihin*. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Hardwick 1992.** Widowhood and patriarchy in seventeenth century France. *Journal of Social History*, 26, 133-148.
- Harnesk 1990.** Börje Harnesk, *Legofolk. Drängar, pigor och bönder i 1700-och 1800-talens Sverige*. Umeå Studies in the Humanities 96. Umeå: Acta Universitatis Umensis.
- Harré 1994.** Rom Harré & Grant Gillett, *The Discursive Mind*. Thousand Oaks (CA): Sage.
- Heikinmäki 1980.** Maija-Liisa Heikinmäki, *Suomalaiset häätavat. Talonpoikaiset avioliiton solmintaperinteet*. Helsinki: Otava.
- Helminen-Nordberg 1963.** Helmi Helminen-Nordberg, Henkinen kansankulttuuri. Teoksessa *Suur-Jämsän historia III*. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle. Hämeenlinna: Jämsän, Korpilahden, Petäjaveden, Muuramen, Säynätsalon, Jämsänkosken ja Koskenpään kunnat.

- Helmius 1999.** Agneta Helmius, Om kön och äktenskap i 1700-talets Sverige. Teoksessa Melby, Pylkkänen & Rosenbeck (red.), *Ægteskab i Norden fra Saxo til i dag*. Forskningsprogrammet Norden og Europa. Nord 1999:14.
- Hindle 1994.** Steve Hindle, The shaming of Margaret Knowsley: gossip, gender and the experience of authority in early modern England. *Continuity and Change* 9, 3, 391-419.
- Hoonard 1997.** Deborah Kestin van den Hoonard, Identity Foreclosure: Women's Experiences of Widowhood as Expressed in Autobiographical Accounts. *Ageing and Society*, 17, 5, 533-551.
- Hyvärinen 1996.** Matti Hyvärinen, Vallan retorinen konstruointi. Teoksessa Palonen & Summa (toim.), *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino.
- Häggman 1994.** Kai Häggman, *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 179. Helsinki: SHS.
- Häyrynen 1984.** Yrjö-Paavo Häyrynen, Elämänkulku ja elämän valinnat. Teoksessa *Ihmistä etsimässä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Högnäs 1938.** Hugo Högnäs, *Sytning och arvslösen i den folkliga sedvänjan uti Pedersöre- och Nykarlebybygden 1810-1914*. Åbo: Åbo Akademi.
- Hörsell 1983.** Ann Hörsell, *Borgare, smeder och änkor. Ekonomi och befolkning i Eskilstuna gamla stad och Fristad 1750-1850*. SHU 131. Uppsala: Uppsala universitet.
- Inhetveen & Blasche 1987 (1971).** Heide Inhetveen & Margret Blasche, Women in the Smallholder Economy. Teoksessa Shanin (ed.), *Peasants and Peasant Societies. Selected Readings*. 2nd Ed. Oxford: Basil Blackwell.
- Jacobsen 1991.** Grethe Jacobsen, Kommentar til Hilde Sandvik. *Historisk Tidsskrift for Norge*, 70, 2.
- Jansson 2000.** Karin Jansson, Bakom normen. Kvinnofrid och genuskonstruktion i det tidigmoderna Sverige. Teoksessa Andersson (red.), *Bedrägliga begrepp. Kön och genus i humanistisk forskning*. Opuscula Historica Upsaliensia 24. Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitet.
- Jarrick 1997.** Arne Jarrick, *Kärlekens makt och tårar - en evig historia*. Stockholm: Norstedt.

- Johansen 2004.** Hanne Marie Johansen, *Widowhood in Scandinavia. An Introduction.* *SJH*, 29, 3-4, 171-191.
- Johansson 1997.** Kenneth Johansson, *Mannen och kvinnan, lusten och äktenskapet. Några tidstypiska tankegångar kring gåtfulla ting.* Teoksessa Österberg (red.), *Jämmerdal & fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige.* Stockholm: Atlantis.
- Johnson 2000.** Seija Johnson, *Kalminkiliivi, silkkihuivi – silti vain lehmä ja pari lammasta. Pukeutuminen 1700-luvun talonpoikaisnaisten varallisuuden ja aseman Kokkolan pitäjässä.* Pro gradu-työ. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston etnologian laitos.
- Jokiaho 2002.** Mika Jokiaho, *Miehen kunnia ja maine 1600-luvun pohjalaisessa maalaisyhteisössä.* Teoksessa Einonen ja Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860).* HArk 116. Helsinki: SKS.
- Jutikkala 1932.** Eino Jutikkala, *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana I-II.* Historiallisia Tutkimuksia XV, 1-2. Helsinki: SHS.
- Jutikkala 1957.** Eino Jutikkala, *Väestö ja yhteiskunta.* Teoksessa *Hämeen historia II:1. Hämeen historia noin vuodesta 1540 vuoteen 1721.* Hämeenlinna: Hämeen heimoliitto.
- Jutikkala 1958.** Eino Jutikkala, *Suomen talonpojan historia. 2. uudistettu painos.* Helsinki: SKS.
- Kaartinen 2002.** Marjo Kaartinen, *Uuden ajan alun tilat ja paikat.* Teoksessa Lehtonen & Joutsivuo (toim.), *Suomen kulttuurihistoria 1, Taivas ja maa.* Helsinki: Tammi.
- Kangas 1982.** Urpo Kangas, *Lesken oikeudellinen asema. Oikeusdogmaattinen tutkimus lesken sosiaaliturvan laajuudesta.* Vammala: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Kangas & Nikander 1999.** Ilka Kangas & Pirjo Nikander, *Johdanto.* Teoksessa Kangas & Nikander (toim.), *Naiset ja ikääntyminen.* Helsinki: Gaudeamus.
- Karlsson Sjögren 1998.** Åsa Karlsson Sjögren, *Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle.* Umeå Studies in the Humanities 144. Uppsala: Swedish Science Press.
- Karonen 1999a.** Petri Karonen, *In Search of Peace and Harmony? Capital Crimes in Late Medieval and Early Modern Swedish Realm (ca. 1450-1700).* Teoksessa Lappalainen & Hirvonen (eds.), *Crime and Control in Europe from the Past to the Present.* Helsinki: Academy of Finland.

- Karonen 1999b.** Petri Karonen, *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521-1809*. Porvoo: WSOY.
- Karonen 2002.** Petri Karonen, Johdanto: moninainen patriarkaalisuus. Teoksessa Einonen ja Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860)*. HArk 116. Helsinki: SKS.
- Katajala 2001.** Kimmo Katajala, ”Sinun kanssasi ei ole koskaan hyvä”. Avioerot Käkisalmen läänissä 1600-luvulla. Teoksessa Korpela, Hämynen & Nevala (toim.), *Ihmisiä, ilmiöitä ja rakenteita historian virrassa*. Professori Antero Heikkisen juhlakirja. Studia Carelica Humanistica 16. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- Kaukonen 1985.** Toini-Inkeri Kaukonen, *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Porvoo: WSOY.
- Kauranen 1999.** Kaisa Kauranen, *Rahvas, kauppahuone, esivalta. Katovuodet pohjoisessa Suomessa 1830-luvulla*. Historiallisia Tutkimuksia 204. Helsinki: SHS.
- Korhonen 1989.** Pekka Korhonen, Vallan sanat. *Rauhantutkimus* 19, 3.
- Korhonen 2000.** Anu Korhonen, Kiivaat perheenpää, nalkuttavat äkäpussit: Väkiältä uuden ajan alun englantilaisessa avioliitossa. *Naistutkimus*, 13, 4, 19-32.
- Koskimies 1962.** Y. S. Koskimies, Kruunun hallinto ja oikeudenhoito. Valtiopäiväedustus. Teoksessa *Suur-Jämsän historia II*. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle. Hämeenlinna: Jämsän, Korpilahden, Petäjäveden, Muuramen, Säynätsalon, Jämsänkosken ja Koskenpään kunnat.
- Koskimies 1966.** Y. S. Koskimies., Hallinto ja oikeuslaitos. Teoksessa Jutikka ym. (toim.), *Hämeen historia 3:1. Vuodesta 1721 noin vuoteen 1870*. Hämeenlinna: Hämeen heimoliitto.
- Kulmala 1968.** Helvi Kulmala, *Köyhäinhoito ja köyhät Maskun kihlakunnassa 1809-1852*. Turku: Turun yliopiston Suomen historian laitos.
- Kuoppala 1963.** Jussi Kuoppala, *Suomen papisto ja työväenkysymys 1863-1899*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 65. Helsinki: SKHS.
- Kuusanmäki 1962.** Lauri Kuusanmäki, Kirkko ja seurakunta. Teoksessa *Suur-Jämsän historia II*. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle. Hämeenlinna: Jämsän,

Korpilahden, Petäjäveden, Muuramen, Säynätsalon, Jämsänkosken ja Koskenpään kunnat.

Kuusi & Lauhakangas 1993. Matti Kuusi & Outi Lauhakangas, *Maailman sananlaskuviisaus*. Porvoo: WSOY.

Lahtinen 2001. Anu Lahtinen, *Siskot ja veljet. Myöhäiskeskiaikaisen ylimysperheen sukupuolitetut elämäalueet*. Teoksessa Lahtinen (toim.), *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa*. Historia mirabilis 1. Turku: Turun historiallinen yhdistys.

Laine 2005. Tuija Laine, *Henricus Florinus*. Kansallisbiografian artikkeli. <http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/shaku/artikkeli.php?recid=16743>

Lamberg 2001. Marko Lamberg, *Dannemännens i stadens råd. Rådsmanskretsen i nordiska köpstäder under senmedeltiden*. Monografier utgivna av Stockholms stad 155. Stockholm: Stockholmia.

Lauhakangas 2004. Outi Lauhakangas, *Puheesta ihminen tunnetaan*. Sananlaskujen funktiot sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. SKST 1001. Helsinki: SKS.

Laurila & Vilkkö 2001. Sirkka Laurila ja Anni Vilkkö, *Experience of Widowhood in Later Life*. Julkaisematon esitelmä symposiumissa "Ageing but Coping: Women as Workers and Widows". Helsingin yliopisto 18.8.2001.

Lennartsson 1999. Malin Lennartsson, *I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*. Bibliotheca Historica Lundensis 92. Lund: Lund University Press.

Letto-Vanamo 1989. Pia Letto-Vanamo, *Suomalaisen asianajolaitoksen synty ja varhaiskehitys. Oikeushistoriallinen tutkimus*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A:81. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Letto-Vanamo 1991. *Tuomioistuinmenettelyn historiaa. Rahvaan oikeudenkäytöstä valtiolliseen prosessiin*. Teoksessa Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Jyväskylä: Gaudeamus.

Letto-Vanamo 1998 (1995). Pia Letto-Vanamo, *Oikeuden Eurooppa. Luentoja oikeushistoriasta*. Oikeushistorian julkaisuja 1. Helsinki: Helsingin yliopisto, Rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos.

Levi 1992. Giovanni Levi, *Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa*. Suom. Kaisa Kinnunen ja Elina Suolahti. Helsinki: Tutkijaliitto.

- Leyser 1995.** Henrietta Leyser, *Medieval Women. A Social History of Women in England 450-1500*. London: Phoenix.
- Liliequist 2002.** Jonas Liliequist, Käänteinen vaimokuri – diskurssi avioliittoon kuuluvasta miehisyydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun. Teoksessa Einonen & Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860)*. HArk 116. SKS: Helsinki.
- Losman 1987.** Beata Losman, Kvinnoliv på landet, Teoksessa Kyle (red.) *Handbok i svensk kvinnohistoria*. Malmö: Carlsson.
- Luukko 1954.** Armas Luukko, Elinkeinot. Teoksessa *Suur-Jämsän historia I. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle I*. Forssa: Jämsän, Korpilahden, Petäjäveden, Muuramen, Säynätsalon, Jämsänkosken ja Koskenpään kunnat.
- Lyytinen, Korkiakangas & Lyytinen 1995.** Paula Lyytinen, Mikko Korkiakangas ja Heikki Lyytinen (toim.), *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. Porvoo: WSOY.
- Löfgren 1979.** Orvar Löfgren, Känslans förvandling. Tiden, naturen och hemmet i den borgerliga kulturen. Teoksessa Frykman & Löfgren, *Den kultiverade människan*. Lund: Etnologiska sällskapet.
- Löfström 1999.** Jan Löfström, 'Mies' ja 'nainen' ynnä muut 'sukupuolet'. Teoksessa Lönnqvist, Kiuru & Uusitalo (toim.), *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155. Helsinki: SKS.
- Lövkrona 1999.** Inger Lövkrona, Hierarki och makt – den förmoderna familjen som genusrelation. Teoksessa Meurling, Lundgren & Lövkrona (red.), *Familj och kön. Etnologiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- MacFarlane 1986.** Alan MacFarlane, *Marriage and Love in England. Modes of Reproduction 1300-1840*. Oxford: Blackwell.
- Manninen 1984.** Merja Manninen, The Opportunities of Independent Life for Women in an Eighteenth-Century Finnish Provincial Town. *SJH*, 9, 2.
- Manninen 1994.** Ari T. Manninen, *Petäjäveden historia*. Petäjävesi: Petäjäveden kunta.

- Marin 2001.** Marjatta Marin, Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Sankari & Jyrkämä (toim.), *Lapsuudesta vanhuuteen: iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino.
- Matero 1996.** Johanna Matero, Tieto. Teoksessa Koivunen & Liljeström (toim.), *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Matikainen 2002.** Olli Matikainen, *Verenperijät. Väkiältä ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500-1600-luvuilla*. Bibliotheca Historica 78. Helsinki: SKS.
- McCants 1999.** Anne E. C. McCants, The not-so merry widows of Amsterdam, 1740-1782. *Journal of Family History*, 24, 4, 441-467.
- Markkola 1997.** Pirjo Markkola, Constructing and deconstructing the 'strong Finnish woman': women's history and gender history. Translation Brian Fleming. *HAik*, 95, 2, 153-160.
- Markkola 2003.** Pirjo Markkola, Suomalaisen naishistorian vuosikymmenet. *HAik*, 101, 1, 53-63.
- Marklund 2000.** Andreas Marklund, Gossen & husbonden. Ideal, individer och äktenskap i 1700-talets Sverige. Teoksessa Andersson (red.), *Bedrägliga begrepp. Kön och genus i humanistisk forskning*. Opuscula Historica Upsaliensia 24. Uppsala: Uppsala universitets Historiska institution.
- Mezirow 1991.** Jack Mezirow, *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Moring 1994.** Beatrice Moring, *Skärgårdsbor. Hushåll, familj och demografi i finländsk kustbygd på 1600-, 1700- och 1800-talen*. Helsingfors: Finska veteslags-societeten.
- Moring 2002.** Beatrice Moring, Widowhood options and strategies in preindustrial northern Europe. Socioeconomic differences in household position of the widowed in 18th and 19th century Finland. *The History of the Family*, 7, 1, 79-99.
- Muir & Ruggiero 1994.** Edward Muir and Guido Ruggiero, Introduction. Teoksessa Muir & Ruggiero (eds.), *History from Crime*. Selections from Quaderni Storici. Transl. by Corrada Biazzo Curry, Margaret A. Gallucci and Mary M. Gallucci. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

- Muldrew 1996.** Craig Muldrew, The Culture of Reconciliation: Community and the Settlement of Economic Disputes in Early Modern England. *The Historical Journal*, 39, 4, 915-942.
- Myhrberg 1978.** Pertti Myhrberg, *Rikos- ja prosessioikeuden kehitys Suomessa*. Helsinki: Suomen Lakimiesliiton Kustannus.
- Myking 2004.** John Ragnar Myking, Attractive Marriage Partners? Tenant Widows and Remarriages in Western Norway in the Seventeenth and Eighteenth Century. *SJH*, 29, 3-4, 225-239.
- Mäkelä 1989.** Anneli Mäkelä, *Suvusta perheeseen. Satakunnan ja Karjalan naisen asema 1500-luvulla*. Historiallisia Tutkimuksia 151. Helsinki: SHS.
- Mäkeläinen 1972.** Eva-Christina Mäkeläinen, *Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella*. Historiallisia Tutkimuksia 86. Helsinki: SHS.
- Nenonen 1995.** Marko Nenonen, Noituus ja idän mies. Noitavainojen erityisluonne Viipurin Karjalassa. Teoksessa Kimmo Katajala (toim.), *Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa*. Tietolipas 140. Helsinki: SKS.
- Niemelä 1990.** Jari Niemelä, *Tuntematon ruotusotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa*. Historiallisia Tutkimuksia 157. Helsinki: SHS.
- Nousiainen 1991.** Kevät Nousiainen, Oikeudenkäytön modernisoituminen. Teoksessa Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Nuolijärvi 2000.** Pirkko Nuolijärvi, Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä. Teoksessa Sajavaara & Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2*. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Nuutinen 1997.** Liisa Nuutinen, Christfrid Ganander ja hänen elämäntyönsä. Teoksessa Christfrid Ganander, *Nytt Finskt Lexicon*. SKST 676, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Helsinki: SKS, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

- Odén 1987.** Birgitta Odén, Planering inför ålderdomen i senmedeltidens Stockholm. Teoksessa Birgit Sawyer & Anita Göransson (red.), *Manliga strukturer och kvinnliga strategier: en bok till Gunhild Kyle*. Meddelanden från Historiska institutionen i Göteborg 33, Göteborg.
- Odén 1991.** Birgitta Odén, Relationer mellan generationerna, rättsläget 1300-1900. Teoksessa Ankarloo, Eliasson, Salomon & Tägil (red.), *Maktpolitik och husfrid. Studier i internationell och svensk historia tillägnade Göran Rystad*. Lund: Lund University Press.
- Odenstedt 1991.** Bengt Odenstedt, Samhällssyn och sociala roller i grammatikexempel. Teoksessa Danell, Persson & Stedje (red.), *Språket som kulturspegel. Umeåforskare berättar*. Umeå Studies in the Humanities 100. Stockholm: Almqvist & Wiksell international.
- Oja 1954a.** Aulis Oja, Asutuksen vaiheet. Teoksessa *Suur-Jämsän historia I. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle I*. Forssa: Jämsän, Korpilahden, Petäjäveden, Muuramen, Säynätsalon, Jämsänkosken ja Koskenpään kunnat.
- Ojala 2002.** Kirsi Ojala, Patriarkaalinen kaupunkiyhteisö ja palvelusväki. Turun piijat ja rengit vuosina 1722-1740. Pro gradu. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Historian laitos.
- Palazzi 1990.** Maura Palazzi, Female solitude and patrilineage: Unmarried women and widows during the eighteenth and nineteenth centuries. *Journal of Family History*, 15, 4, 443-460.
- Pentikäinen 1990.** Juha Pentikäinen, *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. SKST 530. Helsinki: SKS.
- Perlestam 1997.** Magnus Perlestam, "Ogifta Kristin brukar – har inget folck sig till hielp". Änkor, hustrur och pigor som gårdsförvaltare. Teoksessa Eva Österberg (red.), *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i stormaktstidens Sverige*. Stockholm: Atlantis.
- Perrier 1998.** Sylvie Perrier, The blended family in Ancien Regime France: A dynamic family form. *History of the Family*, 3, 4, 459-471.
- Persson 1991.** Gunnar Persson, Samhällssyn och sociala roller i engelska ordböcker. Teoksessa Danell, Persson & Stedje (red.), *Språket som kulturspegel. Umeåforskare berättar*. Umeå Studies in the Humanities 100. Stockholm: Almqvist & Wiksell international.
- Peters 1997.** Christine Peters, Single women in early modern England: attitudes and expectations. *Continuity and Change*, 12, 3, 325-345.

- Peters 2000.** Christine Peters, Gender, sacrament and ritual: The making and meaning of marriage in late medieval and early modern England. *Past and Present*, 169, 61-96.
- Petersson 1989.** Olof Petersson (red.), *Maktbegreppet*. Helsingborg: Carlssons.
- Pitkänen 1988.** Kari Pitkänen, *Väestöntutkimus ja yhteiskunta. Suomalaisen väestöntutkimuksen historia 1700-luvulta noin vuoteen 1950*. Suomen väestötieteen yhdistyksen julkaisuja 11. Helsinki: Suomen väestötieteen yhdistys.
- Pleijel 1951.** Hilding Pleijel, *Från hustavlans tid*. Kyrkohistoriska folklivsstudier. Stockholm: Svenska kyrkans diakoniststyrelses bokförlag, Lund.
- Pleijel 1970.** Hilding Pleijel, *Hustavlans värld*. Kyrklig folkliv i äldre tiders Sverige. Stockholm: Verbum.
- Pollock 1998.** Pollock, Linda A., Rethinking patriarchy and the family in seventeenth-century England. *Journal of Family History*, 32, 1.
- Poppius 1954.** Liisa Poppius, Suur-Jämsän talojen isännät ja emännät 1539-1860. Teoksessa *Suur-Jämsän historia I. Suur-Jämsän historia uuden ajan alusta 1860-luvulle I*. Forssa: Jämsän, Korpilahden, Petäjäveden, Muuramen, Säynätsalon, Jämsänkosken ja Koskenpään kunnat.
- Poska 2000.** Allyson M. Poska, Gender, property and retirement strategies in early modern northwestern Spain. *Journal of Family History*, 25, 3.
- Pulma 1985.** Panu Pulma, *Fattigvård i frihetstidens Finland. En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle*. Historiallisiä Tutkimuksia 129. Helsinki: SHS.
- Pulma 1994.** Panu Pulma, Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jaakkola, Pulma, Satka & Urponen, *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Pylkkänen 1990.** Anu Pylkkänen, *Puoli vuodetta, likot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Pylkkänen 1991a.** Anu Pylkkänen, Avioliiton historiaa. Sukujen sopimuksesta kahden kauppaan. Teoksessa Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Jyväskylä: Gummerus.

- Pylkkänen 1991b.** Anu Pylkkänen, Holhouksen historiaa. Edusmiehisyydestä huoltoon. Teoksessa Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*. Jyväskylä: Gummerus.
- Pylkkänen 1994.** Anu Pylkkänen, Kvinnan, hushållet och rätten. Regionala variatoner i stormaktstidens Finland. *HT* 1994:3.
- Pylkkänen 1996.** Anu Pylkkänen, Giftermålsbalken i 1734 års lag. Teoksessa *Statens beroende av familjen*. Publikationer av institutionen för privaträtt vid Helsingfors universitetet 50. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Pylkkänen 1999.** Anu Pylkkänen, Suomalainen tasa-arvo. Agraarinen perintö ja valtioon kiinnittynyt yksityisyys. Teoksessa *Suomalainen nainen*. Helsinki: Otava.
- Rautelin 1995.** Mona Rautelin, Förekom tvenne stycken konor. Kvinnor på tingen i Österbotten efter 1600-talets mitt. *HTF* 80, 1.
- Renvall 1965.** Pentti Renvall, *Nykyajan historiantutkimus*. Porvoo: WSOY.
- Roberts 1999.** Anna Roberts, Helpful Widows, Virgins in Distress: Women's Friendship in French Romance of the Thirteenth and Fourteenth Centuries. Teoksessa Carlson & Weisl (eds.), *Constructions of Widowhood and Virginitiy in the Middle Ages*. New York: St. Martin's.
- Roper 1991 (1989).** Lyndal Roper, *The Holy Household. Women and Morals in Reformation Augsburg*. Oxford Studies in Social History. Oxford: Clarendon Press.
- Rublack 2001 (1999).** Ulinka Rublack, *The Crimes of Women in Early Modern Germany*. Oxford Studies in Social History. Oxford: Oxford University Press.
- Runefelt 2001.** Leif Runefelt, *Hushållningens dygder. Affektlära, hushållningslära och ekonomiskt tänkande under svensk stormaktstid*. Stockholm Studies in Economic History, 34. Stockholm: Almqvist och Wiksell International.
- Ruoppila 1995.** Isto Ruoppila, Vanhuus. Johdanto. Teoksessa Lyytinen, Korkeakangas & Lyytinen (toim.), *Näkökulmia kehityspsykologiaan. Kehitys kontekstissaan*. Porvoo: WSOY.
- Räisänen 1995.** Arja-Liisa Räisänen, *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865-1920*. Bibliotheca Historica 6. Helsinki: SHS.

- Räisänen 1997.** Tarja Räisänen, Leskenelämää Valkealassa. Ikääntyvien naisten elämänkulkuja 1700- ja 1800-luvulla. *Sukuviesti*, 21, 2.
- Räisänen 2000.** Tarja Räisänen, Leskenelämää Valkealassa 1800-luvun puolivälissä. Teoksessa Oittinen ja Rahikainen (toim.), *Keulakuvia ja peränpitäjiä. Vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla*. Helsinki: SHS.
- Räsänen 1996.** Iisa Räsänen, "Lastuna virrassa vai omaa purtta ohjaten." Itsenäisyyteen liittyvät valtamerikitykset EU:n vastaisina argumentteina suomalaisessa integraatiokeskustelussa. Lisensiaatintutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Saarenheimo 1994.** Juhani Saarenheimo, Tuomioistuinten asiakirjat. Teoksessa Orrman ja Pispala (toim.), *Suomen historian asiakirjalähteet*. Helsinki: WSOY.
- Sandvik 1991.** "Kvinnens rettslige handleevne". Tingbøker som kilde til forholdet mellom kjønnene. *Historisk Tidsskrift för Norge*, 70, 2.
- Savolainen 1988.** Maarit Savolainen, Sananlaskut talonpoikaisnaisen elämänkaaren kuvaajina. Pro gradu. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston etnologian laitos.
- Schein 1994.** Sylvia Schein, Used and Abused: Gossip in Medieval Society. Teoksessa Goodman & Ben-Ze'ev (eds.), *Good Gossip*. Lawrence: University Press of Kansas.
- Schofield 1986.** Roger Schofield, Did the Mothers Really Die? Three Centuries of Maternal Mortality in 'The World We Have Lost'. Teoksessa Bonfield, Smith & Wrightson (eds.), *The World We Have Gained. Histories of Population and Social Structure*. Oxford: Basil Blackwell.
- Scott 1986.** Joan W. Scott, Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review*, 91, 5, 1053-1075.
- Setälä 2002.** Päivi Setälä, *Pohjoisen renessanssin nainen. 1500- ja 1600-luvun naishistoriaa*. Helsinki: Otava.
- Sharpe 1999.** Pamela Sharpe, Survival strategies and stories. Poor widows and widowers in early industrial England. Teoksessa Cavallo and Warner (eds.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*. UK: Longman.
- Shoemaker 1998.** Robert B. Shoemaker, *Gender in English Society, 1650-1850. The Emergence of Separate Spheres? Themes in British Social History*. London: Longman.

- Sirén 1999.** Kirsi Sirén, *Suuresta suvusta pieneen perheeseen. Itäsuomalainen perhe 1700-luvulla*. Bibliotheca Historica 38. Helsinki: SHS.
- Sihvo 1984.** Pirkko Sihvo, Päähineet. Teoksessa Ildikó Lehtinen ja Pirkko Sihvo, *Rahwaan puku. Näkökulmia Suomen kansallismuseon kansanpukukokoelmiin*. Helsinki: Museovirasto.
- Sjöberg 1996.** Maria Sjöberg, Hade jorden ett kön? Något om genuskonstruktion i det tidigmoderna Sverige. *HT* 1996:3.
- Sjöberg 1997a.** Maria Sjöberg, Kvinnans sociala underordning - en problematisk historia. Om makt, arv och giftermål i det äldre samhället. *Scandia* 63, 2.
- Sjöberg 1997b.** Maria Sjöberg, Kvinnans underordning - en undantagshistoria? *HT* 1997:3.
- Sjöberg 1998.** Maria Sjöberg, Varför blundar äldrehistoriker för maktrelationen mellan könen? *Häften för kritiska studier*, 31, 1.
- Sjöberg 2001.** Maria Sjöberg, *Kvinnors jord, manlig rätt. Äktenskap, egendom och makt i äldre tid*. Hedemora: Gidlunds.
- Sogner & Lindstedt Cronberg & Sandvik 2000.** Sølvi Sogner, Marie Lindstedt Cronberg, and Hilde Sandvik, Women in Court. Teoksessa Österberg and Sogner (eds.), *People Meet the Law. Control and conflict-handling in the courts. The Nordic countries in the post-Reformation and pre-industrial period*. Translated into English by Alan Crozier. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sogner & Sandvik 1989.** Sølvi Sogner & Hilde Sandvik, Ulik i lov og lære; lik i virke og verd? Kvinner i norsk økonomi i by og på land ca 1500-1800. *Historisk Tidsskrift for Norge*, 68, 4.
- Soininen 1974.** Arvo M. Soininen, *Vanha maataloutemme. Maatalous- ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. Historiallisia Tutkimuksia 96. Helsinki: SHS.
- Spicer 1997.** Andrew Spicer, 'Rest of their bones': fear of death and Reformed burial practices. Teoksessa Naphy & Roberts (eds.), *Fear in early modern society*. Manchester: Manchester University Press.

- Stadin 1980.** Kekke Stadin, *Den gömda och glömda arbetskraften. Stadskvinnan i produktionen under 1600- och 1700-talen*. HT 1980:3.
- Stadin 1997.** Kekke Stadin, Hade de svenska kvinnorna en stormaktstid? Stormaktstidens svenska stat och konstruktionen av genus. *Scandia* 63, 2.
- Stark-Arola 1998.** Laura Stark-Arola, Gender, Magic and Social Order: Pairing, Boundaries, and the Female Body in Finnish-Karelian Tradition. Teoksessa Apo, Nenola & Stark-Arola (eds.), *Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Karelian Culture*. Studia Fennica, Folkloristica 4. Helsinki: SKS.
- Stretton 1999.** Tim Stretton, Widows at law in Tudor and Stuart England. Teoksessa Cavallo and Warner (eds.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*. UK: Longman.
- Strömmer 1969.** Aarno Strömmer, *Väestöllinen muuntuminen Suomessa. Analyttinen kuvaus syntyvyyden, kuolevuuden ja luonnollisen kasvun tämänastisesta kehityksestä ja alueellisesta vaihtelusta*. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja, sarja A: 13. Tornio: Väestöpoliittinen tutkimuslaitos.
- Sulkunen 1999.** Irma Sulkunen, *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700-1800-luvulla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Suolahti 1919.** Gunnar Suolahti, *Suomen papisto 1600- ja 1700-luvuilla*. Porvoo: WSOY.
- Szende 1999.** Katalin G. Szende, Craftsmen's Widows in Late Medieval Sopron. Teoksessa Hietala & Nilsson (eds.), *Women in Towns. The Social Position of Urban Women in a Historical Context*. Studier i stads- och kommunhistoria 18 – Studia Historica 60. Helsinki, Stockholm: SHS, Stockholms Universitet.
- Talve 1990 (1979).** Ilmar Talve, *Suomen kansankulttuuri*. SKST 514. Tarkistettu ja täydennetty 3. painos. Helsinki: SKS.
- Taussi-Sjöberg 1996.** Marja Taussi-Sjöberg, *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talet*. Stockholm: Atlantis.
- Thurén & Sundman 1997.** Britt-Marie Thurén & Kerstin Sundman, Inledning. Teoksessa Thurén & Sundman, *Kvinnor, män och andra sorter. Genusanthropologiska frågor*. Stockholm: Carlssons.

- Todd 1994.** Barbara J. Todd, Demographic determinism and female agency: the remarrying widow reconsidered...again. *Continuity and Change*, 9, 3, 421-447.
- Todd 1999.** Barbara J. Todd, The virtuous widow in Protestant England. Teoksessa Cavallo and Warner (eds.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*. UK: Longman.
- Toivanen 1999.** Jenni Toivanen, Jälkeenjätetyt. Leskinaiset 1700-luvun lopun jämsäläisessä maalaisyhteisössä. Pro gradu. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston Historian laitos.
- Toivanen 2002.** Jenni Toivanen, Äidillinen valta, lapselle kuuluva kuuliaisuus. Patriarkaalisuus leskiäitien ja lasten välisissä suhteissa 1700-luvun loppupuolen Sisä-Suomessa. Teoksessa Einonen & Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450-1860)*. HArk 116. Helsinki: SKS.
- Toivonen 1955.** I. Y. H. Toivonen, *Suomen kielen etymologinen sanakirja. Lexica societatis Fenno-ugricae XII:1*. Tutkimuslaitos "Suomen suvun" julkaisuja. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Tolonen 1999.** Tarja Tolonen, Hiljainen poika ja äänekäs tyttö? Ääni, sukupuoli ja sosiaalisuus koulussa. Teoksessa Tolonen (toim.), *Suomalainen koulu ja kulttuuri*. Tampere: Vastapaino.
- Tommila 1958.** Päiviö Tommila, *Nurmijärven pitäjän historia I*. Asutus ja väestö. Nurmijärvi.
- Troyansky 2000.** David G. Troyansky, 'I was wife and mother': French widows present themselves to the Ministry of Justice in the early nineteenth century. *Journal of Family History*, 25, 2.
- Tuomi 2000.** Jouni Tuomi, Aetatis hominum - elämänkulun vaiheet antiikin ja keskiajan kirjallisuudessa. Teoksessa Heikkinen & Tuomi (toim.), *Suomalainen elämänkulku*. Helsinki: Tammi.
- Vainio-Korhonen 1998.** Kirsi Vainio-Korhonen, *Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsityötuotannon rakenteet ja strategiat esiteellisessä Turussa Ruotsin ajan lopulla*. Historiallisia Tutkimuksia 200. Helsinki: SHS.

- Vainio-Korhonen 2001.** Kirsi Vainio-Korhonen, Nainen – Vanhemman suomalaisen kaupunkihistorian tutkimaton sukupuoli. Teoksessa Lahtinen (toim.), *Tanssiva mies, pakinoiva nainen. Sukupuolten historiaa*. Historia mirabilis 1. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Vakimo 2001.** Sinikka Vakimo, *Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä*. SKST 818. Helsinki: SKS.
- Wijngaarden 1999.** Hilde van Wijngaarden, The Role of Women in the Survival of Poor Families in the 17th Century. Teoksessa Hietala & Nilsson (eds.), *Women in Towns. The Social Position of Urban Women in a Historical Context*. Studier i stads- och kommunhistoria 18, Studia Historica 60. Helsinki, Stockholm: SHS, Stockholms universitet.
- Vilkuna 1996.** Kustaa H. J. Vilkuna, *Arkielämää patriarkalisessa työmiesyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa*. Historiallisia Tutkimuksia 196. Helsinki: SHS.
- Vilkuna 1999.** Kustaa H. J. Vilkuna, Ikäihmiset ja vanhuuden tauti. Vanhuus ja vanhuuteen kuoleminen tutkimuksellisenä ongelmana. Teoksessa Roiko-Jokela (toim.), *Vanhuus, vaivat ja erilaiset*. Jyväskylän historiallinen arkisto, 4. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Virrankoski 1970.** Pentti Virrankoski, *Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa*. Turun Historiallinen Arkisto 22. Turku.
- Vuorela 1975.** Toivo Vuorela, *Suomalainen kansankulttuuri*. Porvoo: WSOY.
- Väliverronen 1998.** Esa Väliverronen, Mediatekstistä tulkintaan. Teoksessa Kantola, Moring & Väliverronen (toim.), *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- Waris 1995.** Elina Waris, The Extended Family in the Finnish Karelia. The Family System in Ruokolahti 1750-1850. *SJH*, 20, 2, 109-128.
- Warner 1999.** Lyndan Warner, Widows, widowers and the problem of 'second marriages' in sixteenth-century France. Teoksessa Cavallo and Warner (eds.), *Widowhood in Medieval and Early Modern Europe*. UK: Longman.
- Widén 1988.** Solveig Widén, *Änkeomsorg i ståndsamhället. Försörjnings- och understödsformer för prästänkor I Åbo stift 1723-1807*. Åbo: Åbo akademis förlag.

- Wilson 1992.** Lisa Wilson, *Life After Death. Widows in Pennsylvania, 1750-1850.* Philadelphia: Temple University Press.
- Winberg 1981.** Christer Winberg, Familj och jord i tre västgötasocknar. Generationsskiften bland självägande bönder ca 1810-1870. *HT* 1981: 3.
- Wirilander 1974.** Kaarlo Wirilander, *Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721-1870.* Historiallisia Tutkimuksia 93. Helsinki: SHS.
- Wood 2001.** Kirsten E. Wood, Broken Reeds and Competent Farmers: Slaveholding Widows in the Southeastern United States, 1783-1861. *Journal of Women's History*, 13, 2, 34-57.
- Wrede 1936.** R. A. Wrede, *Suomen prosessioikeus pääpiirteittäin.* Avustanut Bertil Sjöström. Suom. Onni Karhunen. 2. p. Porvoo: WSOY.
- Ylikangas 1968.** Heikki Ylikangas, Puolisonvalintaan vaikuttaneista tekijöistä sääty-yhteiskunnassa. *HAik*, 66, 1.
- Ylikangas 1983.** Heikki Ylikangas, *Miksi oikeus muuttuu. Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana.* Porvoo: WSOY.
- Ylikangas 1986.** Heikki Ylikangas, Vuoden 1734 lain syntytausta. Teoksessa Kekkonen, Korpijaakko & Ylikangas, *Oikeudellisen sääntelyn kehityslinjoja.* Helsinki: Gaudeamus
- Ylikangas 1988.** Heikki Ylikangas, *Valta ja väkivalta keski- ja uudenajan taitteen Suomessa.* Juva: WSOY.
- Ylikangas 1991.** Heikki Ylikangas, Paikallisen itsehallinnon kehityksestä Suomessa. Teoksessa Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet.* Sukuvallasta moderniin oikeuteen. Jyväskylä: Gaudeamus.
- Ågren 1988.** Maria Ågren, Att lösa ekonomiska tvister – domstolarnas främsta sysselsättning på 1700-talet? *HT* 4:1988.
- Ågren 2000.** Maria Ågren, Contracts for the Old or Gifts for the Young? On the use of Wills in Early Modern Sweden. *SJH*, 25, 3.
- Ågren 2004.** Maria Ågren, Caring for the widowed spouse: the use of wills in northern Sweden during the eighteenth and nineteenth centuries. *Continuity and Change*, 19, 1, 45-71.

Åström 1993. Anna-Maria Åström, 'Sockenboarne'. *Herrgårdskultur i Savolax 1790-1850*. Folklivsstudier XIX. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Folkkultursarkivet.

Österberg 1980. Eva Österberg, Bonde eller bagerska? Vanliga svenska kvinnors ekonomiska ställning under senmedeltiden. Några frågor och problem. *HT 3:1980*.

Österberg 1991. Eva Österberg, Brott och social kontroll i Sverige från medeltid till stormaktstid. Godtycke och grymhet – eller sunt förnuft och statskontroll? *Historisk Tidsskrift för Norge*, 70, 1.

Östman 2000. Ann-Catrin Östman, Mjök och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbrukssamhälle ca 1870-1940. Åbo: Åbo Akademis Förlag.

LITTEET

Liite 1. Jämsän tuomiokirjoissa 1753-1785 esiintyvät leskinaiset (Lähde KA, KKO, Sm 13-21 ja Sm 121-126a).⁵⁷³

Nimi	Käräjillä (mainittu/itse)	Kenen leski	Kylä/talo
Identifioidut naiset			
1 Agneta Laurintytär	1766-1768	talonpojan	
2 Anna Erkintytär	1761	talonpojan	-- / Heikkilä
3 Anna Erkintytär	1761		Yijälä / --
4 Anna Erkintytär	1771		
5 Anna Hannunytär	1754-1767	torpparin	Kaukiala / Kaipola, Hietaranta
6 Anna Juhontytär	1769-1770		Juokslahti /
7 Anna Markunytär	1761-1770	talonpojan	Moiskala / Hardus
8 Anna Svanstrupe	1770	rusthollarin	/ Kerkkola
9 Brigitta Chatarina Stranden	1767	rykmentinkirjurin	
10 Kaisa Yrjönytär	1768-1771	talonpojan	
11 Kaarina Matintytär	1765-1773	talonpojan	/ Hopsu
12 Kaarina Tuomaantytär	1762-1771	talonpojan	/ Hopsu
13 Kaarina Eskontytär	1762		
14 Kaarina Juhontytär	1762	talonpojan	/ Laukala
15 Kaarina Vilpuntytär	1753-1767	talonpojan	Raidanlahti / Raidanlahti
16 Kaarina Simontytär	1764-1765	talonpojan	
17 Kirsti Heikintytär	1768	talonpojan	
18 Kirsti Matintytär	1765	talonpojan	

⁵⁷³ Mukana ne naiset, jotka on voitu luotettavasti identifioida suhteessa muihin tuomiokirjoissa esiintyviin leskiin, sekä jäljempänä ne naiset, joiden identiteetti ei ole varmuudella selvinnyt. Lisäksi tuomiokirjoissa on holhoojien tai perunkirjoituksen määräämien yhteydessä mainittu 15 kertaa leski, jota ei ole nimetty. Heidät on otettu mukaan vain, jos heidät on voitu muiden tietojen perusteella tunnistaa.

Nimi	Käräjillä (mainittu/itse)	Kenen leski	Kylä/talo
19 Kirsti Tuomaantytär	1769		Patala /
20 Kristiina Krook	1769	vänrikin	
21 Elina Juhontytär	1765-1770	talonpojan	
22 Elisabet Erkontytär Cautto	1756-1768	rusthollarin	Alhojärvi / Alhojärvi
23 Kerttu Yrjöntytär	1754-1755	talonpojan	Honkala / Keskinen
24 Eprosiina Matintytär	1764-1766	talonpojan	
25 Eprosiina Yrjöntytär	1768	sotilaan	
26 Eva Margareta Kihl	1753-1767	nimismiehen	/ Vitikkala
27 Eva Maria Kihl	1756-1772	kruununvuodin	/ Ruotsula
28 Hebla Juhontytär	1756-1767	talonpojan	/ Päiväkunta
29 Hebla Niilontytär	1758-1770	talonpojan	Kaukela / Tuorila
30 Hedvig Maria Crantz	1767-1770	nimismiehen	
31 Helena Dikman	1768	lukkarin	
32 Helena Sipintytär	1770-1773	rusthollarin	/ Yijälä
33 Kirsti Matintytär	1764	hanslankarin	
34 Leena Jaakontytär	1766-1772	talonpojan	Kähöis / Olkkola
35 Liisa Yrjöntytär	1771-1773	talonpojan	Särkijoki / Sipilä
36 Liisa Matintytär	1761-1765	torpparin	Juokslahti /
37 Liisa Samulintytär	1765-1767	talonpojan & lautamiehen	
38 Liisa Simontytär	1770	torpparin	
39 Marketta Yrjöntytär	1764-1765	loisen & maankiertäjän	Kintaus /
40 Eeva Matintytär	1756-1772	talonpojan	Oittila / Oittila
41 Maria Tanelintytär	1765-1770	talonpojan	
42 Maria Eliaksentytär	1765-1773	talonpojan	/ Ahvenus
43 Helena Kekonia	1759-1763	kappalaisen	/ Auvila
44 Maria Hemmingintytär	1765-1768	talonpojan	
45 Maria Juhontytär	1770-1772	talonpojan	

Nimi	Käräjillä (mainittu/itse)	Kenen leski	Kylä/talo
46 Maria Martintytär	1769-1770	talonpojan	
47 Maria Samulintytär	1765-1767	talonpojan	
48 Maria Svanstrupe	1753-1773	kappalaisen	/ Kerkkola
49 Maria Tuomaantytär	1770-1773	talonpojan	Kaukiala / Rusula, Koivisto
50 Sofia Samulintytär	1771	torpparin	Pispala /
51 Valpuri Ristontytär	1769-1772	talonpojan	/ Savo
52 Valpuri Eskontytär	1762-1767	talonpojan	/ Wiiala
53 Valpuri Heikintytär	1765-1770	talonpojan	Korpilahti / Greifvilä
54 Kirsti Eskontytär	1755	talonpojan pojan	Särkijoki / Sipilä
55 Valpuri Yrjöntytär	1761-1762	loisen	Kintaus /
56 (ei nimeä mainittu)	1767	talonpojan?	/ Jaakkola
57 Kirsti Yrjöntytär	1773-1774	talonpojan	/ Lahnamäki
58 Leena Iisakintytär	1758-1766	talonpojan	/ Lahnajoki > Hopsu
59 Maria Erkintytär	1773-1774	talonpojan	Muurame / Nisula I. Dominus
60 Maria Heikintytär	1754-1766	talonpojan	Aseme / Isännän
61 Maria Yrjöntytär	1757		Kaukela / Seppänen
62 Sofia Juhontytär	1755-1760	talonpojan?	Petäjävesi / Kirri
63 Sofia Juhontytär	1756-1757	talonpojan	Oittila / Kopiseva
64 Sofia Simontytär	1753-1757	talonpojan	Kintaus / Hurtia
65 Valpuri Erkintytär	1772	talonpojan	Aseme
66 Valpuri Iisakintytär	1774	talonpojan	Vierelä / Rekola
67 Anna Matintytär	1760-1773	käskynajajan	Alhojärvi / torppa
68 Elina Martintytär	1753-1756	talonpojan	/ Lahnajoki
69 Eprosiina Samulintytär	1773	talonpojan	Kuivasmäki / Kaipomäki
70 Hebla Erkintytär	1754	talonpojan	/ Tikkala
71 Kaarina Yrjöntytär	1772	talonpojan	Muurame / Kauppila
72 Leena Yrjöntytär	1753	talonpojan	Honkala /

Nimi	Käräjillä (mainittu/itse)	Kenen leski	Kylä/talo
73 Leena Yrjöntyttä	1758	sotilaan	Korpilahti / Kreivilä
74 Maria Juhontytär	1758-1773	(talonpojan, "elävän leski")	/ Painaja
75 Anna Erkintytär	1772-1774		Sysmä, Luhanka, Tamjärvi /
76 Anna Elisabeth Charpentier	1753-1755	ratsumestarin	Toivila / Hinkkala
77 Liisa Matintytär	1784-1785	talonpojan	Seppola / Tauriala
78 Valpuri Heikintytär	1757-1758	rusthollarin	/ Jaatila
79 Maria Juhontytär	1785	talonpojan	Muurame / Dominus
80 Valpuri Yrjöntyttä	1756-1757		/ Kumpujärvi
81 Valpuri Heikintytär	1765	talonpojan	Muurame / Dominus I. Nisula
82 Riitta Antintytär	1753-1754	sotilaan	Aseme /
83 Maria Grundström	1753	kirkkoherran	Pappila
84 Maria Helena Depner	1784		/ Ruotsula
85 Valpuri Jaakontytär	1762		Oittila / Ala-Dichtari
86 Maria Matintytär	1772-1773	lamputin	Toivila /
87 Liisa Yrjöntyttä	1774	"vanhan miehen"	Kaukiala /
88 Sofia Laurintytär	1773		Muurame /
89 Sofia Juhontytär	1754-1756	talonpojan	Juokslahti / Koljonen
90 Sofia Pertintytär	1761	talonpojan	Särkijoki / Sipilä
91 Kaarina Antintytär	1759	talonpojan	/ Veijo
92 Valpuri Erkintytär	1760	talonpojan	
93 Valpuri Matintytär	1757		Muurame /
94 Ester Antintytär	1784	talonpojan	/ Oksjärvi
95 Elina Matintytär	1766	talonpojan	/ Sammallahti
96 Kirsti Erkintytär	1757	talonpojan	Kuivasmäki /
97 Marketta Niilontytär	1760-1772	torpparin	/ Karamäki
98 Kaarina Yrjöntyttä	1758-1760	talonpojan	/ Hurtia
99 Maria Yrjöntyttä	1771-1772	talonpojan	Korpilahti / Tissola

Nimi	Käräjillä (mainittu/itse)	Kenen leski	Kylä/talo
100 Maria Juhontytär	1753-1762	talonpojan	Niemola / Kienala
101 Sofia Samulintytär	1753	lamputin	/ Yijälä
102 Sofia Juhontytär	1772-1773		Kaukiala /
103 Sofia Juhontytär	1758-1768	talonpojan & lautamiehen	Kaukiala / Eskola
104 Ingeborg Ristontytär	1758		
105 Maria Roos	1755	kappalaisen	/ Mutais (Capellans bohl)
106 Maria Erkintytär	1755		Muurame /
107 Märta Nicander	1755		
108 Maria Tanelintytär	1761		/ Pänkälä
109 Maria Yrjöntytär	1754-1772	talonpojan	/ Honkanen l. Siniänvirta
110 Sara Stenrot	1774	kenttävääpelin	/ Pietilä
111 Anna Tanelintytär	1785	torpparin	Kauhiala / Eskolan torppa
112 Helena Matintytär	1768	suntion	
113 Liisa Pertintytär	1758-1770	talonpojan	/ Nittunen
Ei-identifioidut naiset			
Valpuri Antintytär	1758	sotilaan	Moiskala / Lukkala
Valpuri Matintytär	1760		Honkanen
Leena Yrjöntytär	1760		Kaukiala
Anna Eliaksentytär	1760		
Riitta Heikintytär	1760		Muurame / Penttilä l. Saari
Riitta Eliaksentytär	1761		
Maria Heikintytär	1761	torpparin	Mutais
Sofia Pertintytär	1761		Wijo /
Maria Pertintytär	1762	talonpojan	Korpilahti
Maria Matintytär	1762	korpraalin	Moksi
Kirsti Matintytär	1763		

Nimi	Käräjillä (mainittu/itse)	Kenen leski	Kylä/talo
Marketta Sipintytär	1764	talonpojan	/ Mella
Leena Matintytär	1765	talonpojan	
Valpuri Markuntytär	1765	sotilaan	
Kirsti Eskontytär	1766		
Valpuri Kaaprontytär	1766		
Valpuri Antintytär	1766	sotilaan	
Maria Erkintytär	1766		
Marketta Yrjöntytär	1766		
Kaisa Juhontytär	1766		
Liisa Samulintytär	1766	talonpojan	
Valpuri Mikontytär	1767		
Kaarina Sipintytär	1767	sotilaan	Ylimuurame /
Kaarina Erkintytär	1767	talonpojan	Matia
Kirsti Mikontytär	1767		
Maria Mikontytär	1767		
Sofia Juhontytär	1768		Toivila /
Leena Matintytär	1768	sotilaan	
Kirsti Erkintytär	1768		
Marketta Yrjöntytär	1769		
Marketta Yrjöntytär	1769		
Valpuri Ristontytär	1757		Kaukela /
Sofia Erkintytär	1774	talonpojan	Petäjävesi /
Sofia Juhontytär	1769	sotilaan	Korpilahti /
Maria Heikintytär	1769		
Leena Juhontytär	1769		
Maria Tuomaantytär	1769		
Kaarina Heikintytär	1769	torpparin	

Nimi	Käräjillä (mainittu/itse)	Kenen leski	Kylä/talo
Maria Yrjöntyttä	1770		
Maria Iisakintytär	1770		
Kaarina Erkintytär	1770	talonpojan	Rutalahti / Päiväkunta
Helena Yrjöntyttä	1770		Seppola /
Liisa Martintytär	1770		Kaukiala
Kaisa Heikintytär	1771	talonpojan	
Sofia Erkintytär	1771	talonpojan	
Kirsti Ristontytär	1771		
Maria Erkintytär	1771		
Sofia Yrjöntyttä	1771	loisen	
Kaarina Eliaksentytär	1753		Sysmä /
Riitta Heikintytär	1753		
Anna Juhontytär	1753	talonpojan	Kaukela /
Liisa Paulintytär	1753		
Riitta Heikintytär	1753	talonpojan	Kiukkoila /
Maria Antintytär	1753	talonpojan	Seppola /
Kirsti Eliaksentytär	1758		Seppola /
Kaisa Mikontytär	1785	talonpojan	Kauhkiala / Koivisto
Sofia Matintytär	1755		/ Kirri
Anna Vilpuntytär	1754		
Sofia Markuntytär	1772	loisen	/ Jaatila
Anna Heikintytär	1753		Murajärvi / Pukka
Maria Yrjöntyttä	1753	talonpojan	Seppola /
Agneta Knuutintytär	1753		Seppola / Apiala
Maria Yrjöntyttä	1773	talonpojan	Lahnamäki
Maria Erkintytär	1753	talonpojan	
Maria Knuutintytär	1753		

Nimi	Käräjillä (mainittu/itse)	Kenen leski	Kylä/talo
Liisa Matintytär	1772	torpparin	
Leena Simontytär	1773	sotilaan	Aseme /
Anna Laurintytär	1774		
Eeva Yrjöntytär	1754	talonpojan	/ Hunninko
Maria Niilontytär	1754	sotilaan	Juokslahti /
Kirsti Matintytär	1772	lampuotin	
Sofia Erkiintytär	1772	torpparin	Kaipola /
Liisa Heikintytär	1755		
Helena Juhontytär	1773		Seppola /
Maria Tanelintytär	1774		Keuruu, Vihula /
Eeva Juhontytär	1774	torpparin	Ylimuurame /
Kaisa Heikintytär	1774	lampuotin	Hakkola / Finni
Liisa	1773	torpparin	Korpilahti / Reina
Sofia Tanelintytär	1774	talonpojan	/ Heikmartinen
Maria Matintytär	1773		
Liisa Matintytär	1757	talonpojan	Kuivasmäki /
Maria Heikintytär	1773	talonpojan	Kintaus / Vasikkala
Leena Matintytär	1774		Honkala /
Maria Yrjöntytär	1784	talonpojan	Muurame / Dominus
Liisa Jaakontytär	1758		/ Sammallahti
Leena Matintytär	1785	talonpojan	Muurame / Kauppila
Anna Niilontytär	1755		Keuruu / Ollila
Riitta Jaakontytär	1755		Keuruu / Hoskari
Maria Niilontytär	1755		/ Päiväkunta
Sofia Martintytär	1756		
Anna Simontytär	1757		Keuruu /
Kirsti Erkiintytär	1772	asukkaan	Niemola / Kienala

Nimi	Käräjillä (mainittu/itse)	Kenen leski	Kylä/talo
Liisa Juhontytär	1785	loisen	
Kirsti Tuomaantytär	1772	sotilaan	Kerkkola
Kaarina Erkintytär	1758		Alhojärvi /
Liisa Sipintytär	1766		

Liite 2. Leskien valtuutetut oikeudessa vuosina 1753-1785 (Lähde KA, KKO, Sm 13-21 ja Sm 121-126a).

Tk	Leski	Sosiaaliryhmä tai miehen ammatti	Lesken edustaja	Lesken ja edustajan sukulaisuussuhde
27.3.1753, 20v-22v	Maria Grundström	papisto	Rykmentinkirjuri Israel Grundström	isä
30.3.1753, 64v	Anna Juhontytär	talonpoika	Simo Matinpoika	poika
30.3.1753, 76v-78v	Anna Elizabeth Charpentier	aateli	Kenttävääpeli Carl Johan Masalin	-
26.3.1754, 254v	Anna Elisabeth Charpentier	aateli	Kersantti Carl Fredric L´Eclair	poika
27.3.1754, 267v-268v	Maria Yrjöntyttä	talonpoika	Lautamies Erkki Juhonpoika	-
28.3.1754, 279v	Eeva Yrjöntyttä	talonpoika	Siltavouti Erkki Juhonpoika	-
28.3.1754, 307v-309v	Anna Elisabeth Charpentier	aateli	Kersantti Carl Fredric L´Eclair	poika
25.3.1755, 308-309	Anna Elisabeth Charpentier	aateli	Kersantti Carl Fredric L´Eclair	poika
25.10.1755, 11v-11	Kirsti Eskontytär	talonpoika	Talonpojat Yrjö Sipinpoika ja Samuel Pertinpoika	(lankoja xxx?)
22.10.1756, 620v	Elisabeth Cautto	rusthollari	Juho Yrjönpöika	poika
22.10.1756, 621v-622v	Elisabeth Cautto	rusthollari	Juho Yrjönpöika	poika
22.10.1756, 623-625v	Elisabeth Cautto	rusthollari	Juho Yrjönpöika	poika
29.3.1757, 493v-495	Elisabeth Cautto	rusthollari	Juho Yrjönpöika	poika
1.4.1757, 553-555v	Sofia Simontytär	talonpoika	Heikki Matinpoika	aviomies (uusi avioliitto)*
9.11.1757, 972v-972	Liisa Matintytär	talonpoika	Iisakki Iisakinpoika	poika
3.3.1758, 213-214	Liisa Jaakontytär		Sotilas Jöran Fågelberg	vävy
6.3.1758, 250-251	Liisa Pertintytär		Torppari Mikko Kaaponpoika	poika
6.3.1758, 268v-268	Helena Kekonia	säätyläistö	Varanotaari Gabriel Kekonius	veli
9.11.1758, 1012-1014	Eva Maria Kihl	säätyläistö	Ylioppilas Johan Kekonius	poika
22.10.1759, §40	Eva Margareta Kihl	säätyläistö	Georg Palander	poika
24.10.1759, §66	Helena Kekonia	säätyläistö	Varanotaari Gabriel Kekonius	veli
21.10.1760, §16	Valpuri Erkintytär	talonpoika	Juho Juhonpoika	vävy
22.10.1760, §52	Eva Margareta Kihl	säätyläistö	Kenttävääpeli Masalin	-

* Aviomies jutussa myös edellisestä avioliitosta olevien lasten edustajana.

Tk	Leski	Sosiaaliryhmä tai miehen ammatti	Lesken edustaja	Lesken ja edustajan sukulaisuussuhde
23.10.1760, §59	Eva Margareta Kihl	säätyläistö	Kenttäväapeli Carl Johan Masalin	-
28.3.1761, §6	Anna Markuntytär	talonpoika	Talonpoika Matti Simonpoika	poika
2.3.1761, §19	Maria Tanelintytär	talonpoika	Lautamies Erkki Juhonpoika Pekkanen	-
22.10.1761, §80	Eva Maria Kihl	säätyläistö	Kämnerinoikeuden notaari Gabriel Kekonius	poika
20.10.1762, §39	Eva Maria Kihl	säätyläistö	Kämnerinoikeuden notaari Gabriel Kekonius	poika
8.10.1763, §46	Maria Helena Kekonia	säätyläistö	Kämnerinoikeuden notaari Gabriel Kekonius	veli
18.2.1764, §21	Eva Maria Kihl	säätyläistö	Kämnerinoikeuden notaari Gabriel Kekonius	poika
8.10.1764, §37	Eva Margaretha Kihl	säätyläistö	Hovioikeuden notaari Gotlieb John	-
8.10.1764, §51	Eva Maria Kihl	säätyläistö	Kämnerinoikeuden notaari Gabriel Kekonius	poika
27.2.1765, §24	Eva Margaretha Kihl	säätyläistö	Rykmentinkirjuri Johan Rocsier	-
27.2.1765, §34	Maria Svanstrupe	papisto	Henkikirjoittaja Gustav Grönquist	lanko
8.10.1765, §35	Maria Taavetintytär	talonpoika	Lautamies Akseli Erkinpoika	-
8.10.1765, §36	Liisa Matintytär	talonpoika	Kalle Antinpoika	poika
8.10.1765, §47	Maria Eliaksentytär	talonpoika	Lääninkanslisti Carl Bärghman	-
9.10.1765, §63	Liisa Matintytär	talonpoika	Kalle Antinpoika	poika
9.10.1765, §71	Maria Svanstrupe	papisto	Henkikirjoittaja Gustav Grönquist	lanko
9.10.1765, §72	Maria Svanstrupe	papisto	Henkikirjoittaja Gustav Grönquist	lanko
9.10.1765, §73	Maria Svanstrupe	papisto	Kirjuri Eilart Wilhelm Mentzer	-
10.10.1765, §100	Elina Juhontytär	talonpoika	Heikki Erkinpoika	vävy
10.10.1765, §101	Elina Juhontytär	talonpoika	Heikki Erkinpoika	vävy
10.10.1765, §102	Elina Juhontytär	talonpoika	Heikki Erkinpoika	vävy
10.10.1765, §103	Elina Juhontytär	talonpoika	Heikki Erkinpoika	vävy
10.10.1765, §104	Elina Juhontytär	talonpoika	Heikki Erkinpoika	vävy
10.10.1765, §107	Eva Margareta Kihl	säätyläistö	Lääninkanslisti Carl Bärghman	-
25.2.1766, §55	Eva Margareta Kihl	säätyläistö	Maaviskaali Carl Bargman	-
14.10.1766, §60	Maria Svanstrupe	papisto	Maaviskaali Carl Bargman	-
15.10.1766, §85	Eva Margareta Kihl	säätyläistö	Maaviskaali Carl Bargman	-
16.10.1766, §102	Maria Svanstrupe	papisto	Henkikirjoittaja Gustav Grönquist	lanko
16.10.1766, §112	Leena Iisakintytär	talonpoika	Maaviskaali Carl Bargman	-
26.2.1767, §55	Maria Svanstrupe	papisto	Varanotaari Gabriel Kekonius	-

Tk	Leski	Sosiaaliryhmä tai miehen ammatti	Lesken edustaja	Lesken ja edustajan sukulaisuussuhde
24.10.1767, §92	Maria Svanstrupe	papisto	Varanotaari Gabriel Kekonius	-
1.3.1768, §12	Eprosiina Yrjöntyttä	sotilas	Sotilas Johan Lång	poika
3.3.1768, §64	Helena Matintytär	kirkkovahti		poika
21.10.1768, §30	Agneta Laurintytär		Abraham Jaakonpoika	poika
27.2.1769, §3	Maria Svanstrupe	papisto	Rusthollari Gustav Grönquist	lanko
2.3.1769, §56	Maria Svanstrupe	papisto	Henkikirjoittaja Gustav Grönquist	lanko
11.10.1770, §17	Anna Matintytär		Käskynajaja Carl Svanfot	aviomies (uusi avioliitto)
13.10.1770, §43	Kaarina Erkintytär		Matti Ristonpoika	aviomies (uusi avioliitto)
13.10.1770, §50	Maria Tanelintytär		Erkki Iisakinpoika	aviomies (uusi avioliitto)
15.10.1770, §77	Helena Jaakontytär	talonpoika	Talonpoika Tuomas Assafinpoika	vävy
15.10.1770, §84	Maria Martintytär	talonpoika	Varanotaari Carl Henric Ulneer	-
15.10.1770, §89	Maria Tuomaantytär	talonpoika	Talonpoika Juho Aataminpoika	poika
2.3.1771, §104	Kaisa Yrjöntyttä	talonpoika	Juho Juhonpoika	poika
25.10.1771, §98	Liisa Yrjöntyttä	talonpoika	Talonpoika Mikko Mikonpoika	vävy
4.3.1772, §39	Sofia Markuntytär	loinen	Hovioikeuden kanslisti Ephraim Blom	-
6.3.1772, §86	Maria Matintytär	talonpoika	Lampuoti Matti Erkinpoika	poika
28.10.1772, §80	Valpuri Erkintytär	talonpoika	Hovioikeuden kanslisti Gustav Petter Odenius	-
28.10.1772, §81	Valpuri Erkintytär	talonpoika	Hovioikeuden kanslisti Gustav Petter Odenius	-
28.10.1772, §88	Maria Matintytär		Renki Matti Erkinpoika	poika
28.10.1772, §91	Helena Jaakontytär	talonpoika	Juho Yrjönpöika	poika
29.10.1772, §123	Eva Maria Kihl	säätyläistö	Nimismies Eric Cauton	(onko sukua? xxx)
24.3.1773, §57	Liisa Yrjöntyttä	talonpoika	Talonpoika Mikko Mikonpoika	vävy
26.3.1773, §96	Eprosiina Samulintytär	talonpoika	Varanotaari Ephraim Blom	-
26.3.1773, §97	Eprosiina Samulintytär	talonpoika	Varanotaari Ephraim Blom	-
26.3.1773, §98	Anna Matintytär		Aik. käskynajaja Carl Svanfot	aviomies (uusi avioliitto)
27.3.1773, §168	Maria Matintytär		Renki Matti Erkinpoika	poika
8.3.1774, §15	Sara Stenrot	kenttävääpeli	Adjutantti Nils Stenrot	veli
20.10.1774, §63	Maria Tanelintytär		Talonpojan poika Erkki Erkinpoika	täti (isän sisko)
20.10.1774, §65	Eeva Juhontytär	torppari	Torppari Yrjö Vilpunpoika	sulhanen
21.10.1774, §87	Kaisa Heikintytär	lampuoti	Varanotaari Ephraim Blom	-

Tk	Leski	Sosiaaliryhmä tai miehen ammatti	Lesken edustaja	Lesken ja edustajan sukulaisuussuhde
11.11.1784, §50	Liisa Matintytär	talonpoika	Asianajaja & maaviskaali Gustav Petter Odenius	-
11.11.1784, §52	Liisa Matintytär	talonpoika	Asianajaja & maaviskaali Gustav Petter Odenius	-
7.2.1785, §37	Maria Juhontytär	talonpoika	Varanotaari Carl Adolph Maexmontan	-
7.2.1785, §38	Maria Juhontytär	talonpoika	Varanotaari Carl Adolph Maexmontan	-
7.2.1785, §39	Maria Juhontytär	talonpoika	Varanotaari Carl Adolph Maexmontan	-
8.2.1785, §57	Anna Tanelintytär	torppari	Asianajaja & varamaaviskaali Gustav Petter Odenius	-
9.2.1785, §64	Liisa Matintytär	talonpoika	Asianajaja & varamaaviskaali Petter Gustav Odenius	-